

**TERÖR VE YEREL EKONOMİK KALKINMA:
TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÜZERİNE
EKONOMETRİK ANALİZLER**

Demet EROĞLU SEVİNÇ

**Doktora Tezi
İktisat Anabilim Dalı
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI
2019
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Demet EROĞLU SEVİNÇ

**TERÖR VE YEREL EKONOMİK KALKINMA:
TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÜZERİNE
EKONOMETRİK ANALİZLER**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI**

ERZURUM-2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “TERÖR VE YEREL EKONOMİK KALKINMA: TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZLER” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

*Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.*

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

13.12.2019

Demet EROĞLU SEVİNÇ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI danışmanlığında, Demet EROĞLU SEVİNÇ tarafından hazırlanan bu çalışma 13 / 12 / 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Rengin AK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Bener GÜNGÖR

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Merter AKINCI

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ş. Mustafa ERSUNGUR

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLOLAR DİZİNİ	VIII
GRAFİKLER DİZİNİ	IX
HARİTALAR DİZİNİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TERÖR VE YEREL EKONOMİK KALKINMA: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. TERÖR VE TERÖRİZM.....	5
1.1.1. Terör ve Terörizm Kavramlarının Tanımı ve Kapsamı.....	7
1.1.2. Terörün Amacı ve Özellikleri.....	14
1.1.3. Terörün Tarihsel Boyutu	18
1.1.3.1. Modern Çağ Öncesi Terörizm	19
1.1.3.2. Modern Çağ Sonrası Terörizm	21
1.1.4. Terörün Nedenleri	26
1.1.4.1. Ekonomik Nedenler	28
1.1.4.2. Siyasal Nedenler	30
1.1.4.3. Sosyo-Kültürel Nedenler	32
1.1.4.4. Psikolojik Nedenler.....	34
1.1.5. Terörün Unsurları	35
1.1.5.1. İdeolojik Unsurlar	36
1.1.5.2. Örgütsel Unsurlar.....	43
1.1.5.3. Eylemsel (Şiddet İçerikli) Unsurlar	49
1.1.6. Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları	50
1.1.7. Terörün Ekonomik Etkileri	56
1.1.7.1. Dar Kapsamlı (Kısa Dönemli) Ekonomik Etkiler.....	57
1.1.7.2. Geniş Kapsamlı (Uzun Dönemli) Ekonomik Etkiler.....	58
1.1.8. Terörü Ölçmeye Yönelik Araçlar ve Yöntemler	65

1.2. YEREL EKONOMİK KALKINMA (YEK) VE BELİRLEYİCİLERİ	66
1.2.1. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Tanımı ve Teorik Evrimi	67
1.2.2. Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı'nın Gelişmesine Yol Açan Faktörler ...	71
1.2.2.1. Küreselleşme.....	71
1.2.2.2. Geleneksel Kalkınma Politikalarının Başarısızlığı	73
1.2.2.3. Mekansal Algıdaki Değişimler	75
1.2.2.4. Yerel Otoritenin İstekleri	75
1.2.3. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Amaç ve Araçları	76
1.2.4. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicileri	78
1.2.4.1. Yerel Kalkınmanın Ekonomik Belirleyicileri.....	79
1.2.4.2. Yerel Kalkınmanın Sosyal Belirleyicileri.....	80
1.2.4.3. Yerel Kalkınmanın Çevresel Belirleyicileri	80
1.2.5. Yerel Kalkınma Farklılıklarının Ortaya Çıkış Nedenleri	81
1.3. TERÖR VE YEREL EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ	83
1.3.1. Terörün Yerel Kalkınma Politikalarındaki Yeri ve Önemi	84
1.3.2. Teröre Yönelik Kamu Politikaları ve Yerel Ekonomik Kalkınma.....	85
1.3.3. Teröre Yönelik Teorik Yerel Büyüme-Kalkınma Yaklaşımları.....	88
1.3.3.1. Göreceli Ekonomik Yoksunluk Yaklaşımı	88
1.3.3.2. Yoksullaştıran Modernizasyon Yaklaşımı.....	89
1.3.3.3. Bulaşma-Yayılma Etkisi Yaklaşımı.....	90
1.3.3.4. Sosyal Bölünme Yaklaşımı.....	91
1.3.3.5. Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı	92
1.3.3.6. Teorik Yaklaşımların Değerlendirilmesi	93

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2.1. ÇOK ÜLKE Lİ ÖRNEKLERE DAYALI ÇALIŞMALAR	95
2.1.1. Terör ve YEK'in Ekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar.....	96
2.1.2. Terör ve YEK'in Sosyal Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar	108
2.1.3. Terör ve YEK'in Çevresel Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar	125
2.2. TEK ÜLKE Lİ ÖRNEKLERE DAYALI ÇALIŞMALAR.....	130
2.2.1. Terör ve YEK'in Ekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar.....	130

2.2.2. Terör ve YEK'in Sosyal Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar	133
2.3. TÜRKİYE ÜZERİNE DAYALI YAPILAN ÇALIŞMALAR	138
2.4. UYGULAMALI ÇALIŞMALARIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ...	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÜZERİNE TANIMSAL VE EKONOMETRİK ANALİZLER

3.1. TERÖRÜN TANIMSAL ANALİZİ	146
3.1.1. Dönemler İtibariyle Türkiye'de Terör Faaliyetleri.....	146
3.1.1.1. 1980 ve Öncesi Dönem.....	147
3.1.1.2. 1981 ve Sonrası Dönem.....	153
3.1.2. Terör ve Yerel Ekonomik Göstergeler Bazında Düzey 2 Bölgeleri'nin Karşılaştırılması.....	164
3.1.2.1. Ekonomik Göstergeler	165
3.1.2.2. Sosyal Göstergeler	179
3.1.2.3. Çevresel Göstergeler.....	184
3.2. DÜZEY-2 BÖLGELERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZLER.....	186
3.2.1. Uygulamanın Amacı ve Önemi	186
3.2.2. Uygulamanın Kapsamı ve Dönemi	187
3.2.3. Uygulamanın Veri Seti ve Değişkenlerin Konumlandırılması.....	188
3.2.4. Uygulamanın Yöntemi	192
3.2.4.1. Birim Kök Testleri	195
3.2.4.2. Eşbütünleşme Testleri.....	197
3.2.4.3. Model Tahminleri	200
3.2.4.4. Panel Granger Nedensellik Testi	202
3.2.4.5. Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli.....	203
3.2.5. Uygulamalı Analizlere Ait Bulgular	207
SONUÇ.....	229
KAYNAKLAR	237
ÖZGEÇMİŞ.....	267

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TERÖR VE YEREL EKONOMİK KALKINMA: TÜRKİYE DÜZEY 2
BÖLGELERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZLER

Demet EROĞLU SEVİNÇ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI

2019, 267 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI

Prof. Dr. Rengin AK

Prof. Dr. Bener GÜNGÖR

Doç. Dr. Merter AKINCI

Dr. Öğr. Üyesi Ş. Mustafa ERSUNGUR

Ekonomik büyüme ve kalkınma olgusu gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş tüm ülkelerin önemle üzerinde durdukları bir meseledir. Bununla birlikte özellikle günümüzde ülkelerin büyümesinin ve kalkınmasının önünde önemli bir sorun olan bölgesel ve yerel kalkınma dengesizliklerinin varlığı, bu sorunların nedenlerini ve sorunlara yönelik çözüm önerilerini araştıran çalışmaların yoğunluk kazanmasını sağlamıştır. Bölgesel ve yerel ekonomik kalkınma farklılıklarının çeşitli sebepleri olmakla birlikte bu farklılıklara yol açan en önemli sebeplerden birisi ise meydana gelen terör olaylarının etkileridir. Bu etkiler dolayısıyla terör olaylarının yaşandığı mekânlarda büyüme ve kalkınma sektöre uğrayabilmekte hatta daha da geriye gidebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; terörün neden olduğu olumsuzlukların yerel ekonomik kalkınma bağlamında irdelenmesini sağlayarak, hangi faktör ve değişkenlerin terörün belirleyicileri arasında olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasında (İBBS) olan 26 Düzey-2 alt bölgesinin 2007-2017 dönemine ait verileriyle terörün belirleyicilerini ortaya koymaya yönelik olarak ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerden hareketle analizler gerçekleştirilmiştir. Panel veri analizine dayalı Coğrafik Ağırlıklı Regresyon (GWR) yöntemi sonuçlarına göre terörün belirleyicileri arasında olan makroekonomik değişkenler; gelir, turizm, işsizlik, enflasyon ve yoksulluk değişkenleridir. Ayrıca terörün sosyal belirleyicileri arasında suç, eğitim ve göç değişkenleri bulunmaktayken, çevresel belirleyicilerin ise yol ve coğrafya değişkenlerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Özetle ortaya konan bu sonuçların terörün bölgesel belirleyicileri kapsamında yerel ekonomik kalkınmanın sağlanması ve ilerletilmesi bağlamında politika yapıcılara doneler vermesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Yerel Ekonomik Kalkınma, Düzey-2 Bölgeleri, Coğrafi Ağırlıklı Regresyon.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****TERROR AND LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT: ECONOMETRIC
ANALYSES ON TURKISH NUTS-II REGIONS****Demet EROĞLU SEVİNÇ****Advisor: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI****2019, 267 Pages****Jury: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI****Prof. Dr. Rengin AK****Prof. Dr. Bener GÜNGÖR****Assoc. Prof. Dr. Merter AKINCI****Asst. Prof. Dr. Ş. Mustafa ERSUNGUR**

Economic growth and development are important issues which are seriously emphasized by all developed, developing and underdeveloped countries alike. However, the presence of regional and local development imbalances, which is particularly an important obstacle for the growth and development of countries, has intensified the studies investigating the causes of and solutions to these problems. There may be a variety of reasons behind differences in regional and local development, however, the negative effects of terror events is one of the most important reasons underlying differences in regional and local development performances. Due to such effects, growth and development of spaces in where terror events are occurred can be interrupted or may even be reversed.

The aim of this study is to provide a thorough research of the negativities caused by terror in the context of local economic development and to reveal which factors and variables are among the determinants of terrorism. For this aim, data from 26 Turkish Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) II regions for the period 2007-2017 are used carry out analyses with reference to economic, social and environmental factors to reveal determinants of terror. According to the results of Geographically Weighted Regression (GWR) method based on panel data analyses, income, tourism, unemployment, inflation and poverty are the macroeconomic determinants of terror. Moreover, while crime, education and migration are the social determinants of terror, roads and geography variables are the environmental determinants, according to the results of the analyses. The results of the study are expected to give policymakers clues on achieving and sustaining local economic development with respect to regional determinants of terror.

Keywords: Terror, Local Economic Development, NUTS-II Regions, Geographically Weighted Regression.

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
ARDL	: Auto Regressive Distrubuted Lag Models
ASALA	: Ermeni Terör Örgütü
CIA	: Central Intelligence Agency
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
FATA	: Federally Administered Tribal Areas
FATF	: Financial Action Task Force
FBI	: Federal Araştırma Bürosu
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
FSI	: Kırılgan Devletler Endeksi
GIS	: Coğrafi Bilgi Sistemleri
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GTD	: Global Terrorism Database
GWR	: Coğrafi Ağırlıklı Regresyon
İİD	: Irak İslam Devletini
ILO	: International Labour Organization
IPS	: İm-Pesaran-Shin
ITERATE	: Uluslararası Terörizm Veri Tabanı
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İBDA-C	: İslami Büyük Doğu Akıncıları-Cephesi
İŞİD-DEAŞ	: Irak Şam İslam Devleti
KOBİ	: Küçük Orta Boy İşletmeler
LED	: Local Economic Development
MENAP	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NUTS	: Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
OLS	: En Küçük Kareler
PDA	: Proleter Devrimci Aydınlik

PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PP	: Philliphs-Perron
PRM	: Poission Regrasyon Model
SEGE	: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması
TCÖ	: Tevhid ve Cihad Örgütü
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKP/ML	: Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırma Kuruluşu
VECM	: Vector Error Correction Model
WMRC-GTI	: Dünya Piyasası Araştırma Merkezi Küresel Terörizm Endeksi
YEK	: Yerel Ekonomik Kalkınma

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Yerel Ekonomik Kalkınma (LED) Yaklaşımının Genel Özellikleri.....	69
Tablo 1.2. Geleneksel Kalkınma ile Yerel Ekonomik Kalkınma Politika Farklılıkları .	73
Tablo 1.3. Farklı Kalkınma Tipleri Bağlamında Göstergeler ve Yöntemler.....	79
Tablo 2.1. Terörün Ekonomik Belirleyicilerine Yönelik Çok Ülkeli Literatür Özeti ..	107
Tablo 2.2. Terörün Sosyal Belirleyicilerine Yönelik Çok Ülkeli Literatür Özeti	124
Tablo 2.3. Terörün Ekonomik Belirleyicilerine Yönelik Tek Ülkeli Literatür Özeti ..	132
Tablo 2.4. Terörün Sosyal Belirleyicilerine Yönelik Tek Ülkeli Literatür Özeti	138
Tablo 2.5. Terörün Belirleyicilerine Yönelik Türkiye’ye Dayalı Literatür Özeti	141
Tablo 2.6. Teröre Etki Eden ve Etkilenen Faktörler Bağlamında Literatür Özeti	143
Tablo 3.1. Kişi Başı Gelir Düzeyine Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	166
Tablo 3.2. Toplam Kamu Yatırımlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	168
Tablo 3.3. İhracat Değerlerine Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	170
Tablo 3.4. İthalat Değerlerine Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	172
Tablo 3.5. İşsizlik Oranlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması.....	174
Tablo 3.6. Enflasyon Oranlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	176
Tablo 3.7. Yoksulluk Oranlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması.....	178
Tablo 3.8. Nüfus Sayılarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	179
Tablo 3.9. Yüksek Öğretim Mezun Sayısına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	181
Tablo 3.10. Hastane Yatak Sayılarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması..	183
Tablo 3.11. Yol Uzunluklarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması	185
Tablo 3.12. İBBS Düzey-2 Bölgeleri	187
Tablo 3.13. Değişkenler İle İlgili Temel Bilgiler	188
Tablo 3.14. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	207
Tablo 3.15. Panel Birim Kök Test Sonuçları	208
Tablo 3.16. Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları	209
Tablo 3.17. Panel Granger Nedensellik Analiz Sonuçları.....	211
Tablo 3.18. Birim ve Zaman Etkilerini Gösteren F ve LM Test Sonuçları.....	212
Tablo 3.19. Panel GWR ve OLS Analiz Sonuçları	213

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1. 1970-1980 Arasında Türkiye’de Yaşanan Terör Olayı Sayıları.....	152
Grafik 3.2. 1980 Yılı Sonrası Dönemde Türkiye’de Yaşanan Terör Olayı Sayıları....	164
Grafik 3.3. Bölgelerin Terör Olayları ve Kişi Başı Gelir Kıyaslaması.....	167
Grafik 3.4. Bölgelerin Terör Olayları ve Kamu Yatırımları Kıyaslaması	169
Grafik 3.5. Bölgelerin Terör Olayları ve İhracat Değerleri Kıyaslaması.....	171
Grafik 3.6. Bölgelerin Terör Olayları ve İthalat Değerleri Kıyaslaması	172
Grafik 3.7. Bölgelerin Terör Olayları ve İşsizlik Oranlarının Kıyaslaması.....	175
Grafik 3.8. Bölgelerin Terör Olayları ve Enflasyon Oranlarının Kıyaslaması	177
Grafik 3.9. Bölgelerin Terör Olayları ve Yoksulluk Oranlarının Kıyaslaması.....	178
Grafik 3.10. Bölgelerin Terör Olayları ve Nüfus Sayılarının Kıyaslaması	180
Grafik 3.11. Bölgelerin Terör Olayları ve Yüksek Öğretim Mezun Sayısı Kıyaslaması.....	182
Grafik 3.12. Bölgelerin Terör Olayları ve Hastane Yatak Sayısı Kıyaslaması.....	184
Grafik 3.13. Bölgelerin Terör Olayları ve Yol Uzunluklarının Kıyaslaması.....	185

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 3.1. Türkiye İBBS Düzey-2 Alt Bölgeleri	218
Harita 3.2. Terör ve Gelir Katsayılarının Mekânsal Dağılımı	219
Harita 3.3. Terör ve Turizm Katsayılarının Mekânsal Dağılımı.....	220
Harita 3.4. Terör ve İşsizlik Katsayılarının Mekânsal Dağılımı	221
Harita 3.5. Terör ve Enflasyon Katsayılarının Mekânsal Dağılımı	222
Harita 3.6. Terör ve Yoksulluk Katsayılarının Mekânsal Dağılımı.....	223
Harita 3.7. Terör ve Suç Katsayılarının Mekânsal Dağılımı	224
Harita 3.8. Terör ve Eğitim Katsayılarının Mekânsal Dağılımı	225
Harita 3.9. Terör ve Göç Katsayılarının Mekânsal Dağılımı.....	226
Harita 3.10. Terör ve Yol Katsayılarının Mekânsal Dağılımı	227
Harita 3.11. Terör ve Coğrafya Katsayılarının Mekânsal Dağılımı	228

GİRİŞ

Dünya üzerindeki tüm ülkelerin tartışmasız bir şekilde ulaşmak istedikleri temel hedefleri, ekonomik yönden büyüyerek gelişmelerini sağlamak ve sağladıkları bu gelişmeyi ülke geneline yayarak ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir. Ekonomik büyüme, genel anlamda ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasıllarındaki artışlar şeklinde tanımlanmakta ve niceliksel bir artış ve gelişmeyi ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma ise ekonomik büyümenin genişletilmesi ve ilerletilmesi süreci olarak kabaca tanımlanabilmektedir. Literatürdeki önemli tanımlalar ışığında ise kalkınma, ekonomik büyümenin nimetlerinin ülkelerin geneline ve tüm vatandaşlara yansıtılması şeklinde de tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik kalkınma süreci daha geniş bir ekonomik perspektiften ülkelerin temel amaç ve gayeleri peşinde yürüttükleri ekonomik aktivitelerin, uyguladıkları ekonomik ve diğer (sosyo-kültürel, siyasal gibi) politikaların zorunlu bir sonucudur.

Diğer taraftan ülkelerin arzu ettiği ekonomik büyüme ve kalkınmanın yukarıda ifade edildiği üzere ülkelerin tümüne yansıtılması konusu ise günümüzde ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda ekonomik büyüme ve kalkınma dolayısıyla ortaya çıkan olumlu gelişmelerin ülkelerdeki tüm mekânlarda aynı düzeyde, aynı zamanda ve aynı etkide olmaması durumu mekânsal dengesizlik sorunlarının veya mekânsal kalkınma farklılıklarının oluşmasına neden olmaktadır. Böylece ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle birlikte, mekânsal kalkınma farklılıklarının giderilmesine yönelik ekonomi politikalarının da yürütülmesini ülkelerce zorunlu kılmaktadır.

Mekânsal kalkınma sorunları özellikle 1900'lü yılların ilk dönemiyle birlikte gündeme gelse bile, esas itibariyle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan gelişmelerle dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle literatürde ilk kez Perroux (1950), Hirschman (1958) ve Rostow (1960) gibi yazarlar tarafından çalışmalarına konu edilen bölgesel dengesizlik ve kalkınma politikaları, bu tarihten sonra gerek diğer araştırmacılar gerekse konuyla alakalı bilim adamları, iktisadi politika yapıcılar ve devletler olmak üzere geniş bir kesim tarafından araştırılan ve politikalar üretilen bir konu haline gelmiştir.

Mekânsal kalkınma politikaları içerisinde önemli bir yer tutan bölgesel ve yerel ekonomik kalkınma politikaları, ülke içerisindeki bölgelerde veya bölge içerisindeki daha küçük alanları ifade eden yerel veya kırsal alanlardaki ekonomik aktivitelerin geliştirilmesiyle bu alanların büyüme ve kalkınmalarının sağlanmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda yerel ölçekli ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, bölgenin ekonomik anlamda iyileşmesi ve bölgenin iyileşmesiyle ülkelerin ekonomik anlamda iyileşmesine yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan yerel ölçekli ekonomik kalkınmasının sağlanması için bölgesel ve yerel kalkınma farklılıklarına neden olan faktörlerin iyi bir şekilde irdelenmesi büyük önem arz etmektedir. Genel anlamda yerel ekonomik farklılıkların oluşmasına etki eden faktörler arasında ekonomik, tarihsel, coğrafik, sosyo-kültürel ve bazı özel faktörler gelse de, bu farklılıklar ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ve hatta bazen yöreden yöreye olacak bir şekilde değişiklikler gösterebilmektedir.

Bu minvalde bölgesel veya yerel ekonomik kalkınma farklılıklarına sebep olan faktörler arasında sayılabilen terör olgusu da, ülkelerde meydana gelen bölgeler arası kalkınma farklılıklarının en önemli belirleyicileri arasındadır. Genel anlamda terörün tanımı; siyasal iktidarı ele geçirme arzusuyla iktidarı yıpratıp, toplumda huzursuzluk oluşturarak şiddet eylemlerini genelleştirip toplumda kaos ve kargaşa oluşturmayı amaçlayan her türlü şiddet hareketine dayalı organize eylemler şeklinde yapılabilmektedir. Ayrıca ekonomik çalkantılar, din eksenli çatışmalar, çeşitli ideolojilerdeki çatışmalar ve tarih kökenli düşmanlıkları kullanarak terör faaliyetleri var olmaya çalışmakta ve eylemlerine derinlik kazandırmaktadırlar. Fakat terörün bu şekilde tanımlaması yapılmasına karşın terör olayları çok çetrefilli bir yapıya sahiptir. Çünkü bazı ülkelerde meydana gelen bazı terör olayları ve faaliyetleri diğer bazı ülkelere veya uluslararası bazı kuruluşlarca terör olarak addedilmemekte veya gerçekleştirilen terör olaylarına uluslararası boyutta verilen dolaylı destekler dolayısıyla terörle güçlü bir şekilde mücadele edilememektedir. Teröre karşı etkin bir mücadelenin veril-e-memesi dolayısıyla terörün etkilerinin ve şiddetinin giderek artması ve ulusal nitelikte ortaya çıkan birçok terör olayının artık uluslararası boyutlara taşınması, teröre olan korkuyu ve ilgiyi artırmış ve terörle alakalı daha geniş bir mücadele ağı oluşmaya başlamıştır.

Diğer taraftan terörün ortaya çıkardığı sorunlar dolayısıyla yerel ekonomik kalkınmaya olumsuz yönde etkilerde bulunması, ülkelerin bölgesel veya yerel ekonomik kalkınma politikalarında terörün ortaya çıkardığı olumsuzlukları bertaraf edecek bazı

politika araçlarının kullanılmasına neden olmuştur. Özellikle terörün meydana getirdiği doğrudan etkiler olan can ve mal kayıplarına yönelik yıkımları engellemek başta olmak üzere, dolaylı yönlü etkileri olan ekonomik yıkımlar ve sosyo-kültürel yıkımları iyileştirmeye yönelik bazı politikalar terör karşısında devletlerin uyguladığı önemli politikalarlardır. İfade edilen bu politikalar vasıtasıyla terörün neden olduğu olumsuz etkiler giderilmeye veya minimize edilmeye çalışılmaktadır.

Bu tez çalışmasının amacı da terörün neden olduğu olumsuzlukların yerel ekonomik kalkınma bağlamında irdelenmesini sağlayarak, terörün belirleyicilerinin hangi faktörler ve değişkenler olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de İstatistik Bölge Birimleri Sınıflamasında (İBBS) olan 26 Düzey-2 alt bölgesinin 2007-2017 dönemine ait verilerinden hareketle ekonometrik analizler gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla ifade edilen Düzey-2 26 alt bölgede terörün belirleyicilerini ortaya koymaya yönelik olarak ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerden hareketle analizler gerçekleştirilmiştir. Analizler kapsamında panel veri analiz tekniğinden yararlanılarak Coğrafik Ağırlıklı Regresyon (GWR) yöntemi uygulanmıştır. İfade edilen amaçlar doğrultusunda tez çalışması üç ana bölüm üzerine kurgulanmıştır.

Terör ve yerel ekonomik kalkınmaya dayalı teorik çerçevenin ele alındığı birinci bölümde, ilk olarak terör ve terörizm kavramlarının açıklanmasına yer verilmiştir. Verilen bu tanımlamalar çerçevesinde terörün amacı ve özellikleri, terörün tarihsel boyutu, terörün nedenleri, terörün unsurları, terör örgütlerinin finans kaynakları, terörün ekonomik etkileri ve terörü ölçmeye yarayan araç ve yöntemler verilerek terör kavramı irdelenmiştir. İkinci olarak yerel ekonomik kalkınma kavramının tanımı ve teorik gelişimi, yerel ekonomik kalkınma yaklaşımının oluşmasına yol açan faktörler, yerel ekonomik kalkınmanın amaç ve araçları, yerel ekonomik kalkınmanın belirleyicileri ve son olarak yerel kalkınma farklılıklarının ortaya çıkış nedenleri verilmiştir. Üçüncü kısımda ise terörün yerel ekonomik kalkınma ile olan ilişkisi dolayısıyla terörün yerel kalkınma politikalarındaki yeri ve önemi, teröre yönelik kamu politikaları ve yerel ekonomik kalkınma ve son olarak teröre yönelik teorik yerel büyüme-kalkınma yaklaşımları verilerek bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü, terör ve yerel ekonomik kalkınma ilişkisinin ortaya konularak terörün belirleyicilerine yönelik olarak araştırılan çalışmaların

değerlendirilmesinin yapıldığı kısımdan oluşmaktadır. Bu bağlamda ele alınan literatür dört kısımda verilmektedir. Çalışmalar öncelikle amaç, yöntem, dönem ve veri seti olarak gruplandırılmaktadır. İlk olarak çok ülkeli örneklere dayalı olarak çalışmalar verilmektedir. Bu kısımdaki çalışmalar da terör ve yerel ekonomik kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerine yönelik olarak gruplandırılmıştır. İkinci olaraksa tek ülkeli örneklere dayalı çalışmalar yine ekonomik, sosyal ve çevresel belirleyiciler bağlamında gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak Türkiye üzerine yapılmış olan çalışmalar ele alınmış ve son aşamada ise ele alınan tüm uygulamalı çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapılarak bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın son bölümü ise Türkiye’de Düzey-2 bölgelerine yönelik tanımsal ve ekonometrik analizlerin yapıldığı bölümden oluşmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Türkiye’de 1980 öncesi ve sonrası kapsamında yürütülen terör faaliyetleri ve olaylarına yer verilmiştir. Daha sonra ise terör ve yerel ekonomik göstergeler bağlamında Düzey-2 bölgelerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Üçüncü bölümün son aşamasında ise Düzey-2 bölgelerinde meydana gelen terör olaylarının belirleyicilerine yönelik olarak ekonometrik analizler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle uygulama çalışmasının amacı ve önemi, uygulamanın kapsamı ve dönemi, uygulamaya ait veri seti ve değişkenlerin konumlandırılması, uygulamanın yöntemi ve son olarak uygulamalı analizlere ait bulgular Düzey-2 kapsamındaki haritalarda belirtilerek değerlendirilmeler yapılmıştır. Üçüncü bölümü müteakip çalışma bulgularına yönelik genel bir değerlendirme yapılarak çalışmanın sonuç kısmı verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TERÖR VE YEREL EKONOMİK KALKINMA: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. TERÖR VE TERÖRİZM

Terör ve terörizm kavramları tarih boyunca farklı olaylar ve durumlar sonrasında tartışılmış olsa dahi özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha fazla konuşulan kavramlardan biri haline gelmiştir. Günümüzde ise bu kavramlarla alakalı olarak birçok düşünür, bilim insanı, politikacı ve uzman tarafından farklı tanımlamalar ve yorumlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamalar içerisinde en fazla ön plana çıkan tanım ise; toplumda huzursuzluk ve kargaşa çıkararak güç gruplarının isteklerini gerçekleştirmesi şeklindeki planlı hareketleridir. Diğer taraftan ifade edilen bu ve benzeri tanımlamalara rağmen terör kavramıyla alakalı ortak bir görüş birliğine net bir biçimde varılamamaktadır. Ayrıca bireylerin, toplumun veya devletlerin teröre olan farklı bakış açıları da ortak bir tanımlamanın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni ise terörist faaliyetlerin mağdur tarafı olan ve teröre maruz kalan tarafların bu olaylardan olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmelerine rağmen terör eylemlerini gerçekleştirenlerin ise bu durumu bir özgürlük mücadelesi olarak nitelendirmesinden kaynaklanmaktadır. Terörün tek bir tanımının yapılamamasının başka bir nedeni de ülkelerin kültürel yapısına ve amacına göre de farklılık göstermesinden kaynaklanmakta ve bu durum da ülkelerin ortak bir terörle mücadele politikası belirlemenin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır.

Terör kavramının barındırdığı şiddet unsuru esasında insanlık tarihi kadar geçmiş olan bir kavramdır. Terör ile ilgili birçok alanda farklı çalışmalar yürütülmüştür. Bu alanların başında tarih, sosyoloji, politika ve ekonomi gelmektedir. Tarihsel perspektifte, terör faaliyetlerinin kronolojik durumuna ve ülkeler açısından tarihsel boyutuna daha fazla değinilmektedir. Sosyolojik perspektifte, terör faaliyetlerinin doğrudan etkilediği insan faktörünü hangi şartlarda ve ne türde etkilediği sorununa daha fazla değinilmekteyken, politik ve ekonomik perspektifte ise ülkelerde neden olduğu maliyetler boyutuyla terör faaliyetleri araştırılmaktadır. Ayrıca ekonomi ile ilgili çalışmalar daha çok yirminci yüzyılın sonları ve yirmi birinci yüzyılın hemen başlarında kendini

göstermiş ve büyük bir artışla karşılaşmıştır. Bu duruma sebep olarak bu yıllarda meydana gelen terör saldırılarının tüm dünyayı ilgilendirecek sonuçlarının ortaya çıkmasıyla terör faaliyetlerinin uluslararası bir mesele haline gelmiş olması gösterilmektedir.

Tüm bu gelişmeler dolayısıyla terör faaliyetleri artık bölgesel bir tehdit niteliği olmaktan çıkarak, küreselleşen dünyada teknolojinin hızlı gelişiminin destekleyici etkileri ile birlikte tüm dünyayı etkisi altına alan ve insanlar için çok önemli bir probleme dönüşmüştür. Öyle ki, teknolojinin etkisiyle büyük bir gelişim gösteren ve artık uluslararası barış ve güvenliğe yönelik en büyük problemlerden birisi haline gelen terör, dünyanın her bölgesinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece ciddi derecede bir artış gösteren terör eylemleri çok uluslu şirket ve hükümet binalarının bombalanması, uçak, yolcu ve gemilerin kaçırılması, metro, havaalanı, tren istasyonlarına karşı saldırılarda bulunulması, diplomatlar, hükümet yetkilileri ve iş insanlarının kaçırılmasıyla dikkatleri üzerine çekmiştir (Altay ve diğerleri, 2013: 269). Bu sebeple bir ülkedeki terör faaliyetlerinin diğer ülkelere sıçrayabilecek nitelikte olması dolayısıyla devletlerin önemle üzerinde durduğu önemli konulardan biri haline gelmiştir.

Terör saldırıları sonucunda en önemli zararın insanların hayatlarını kaybetmesi şeklinde ortaya çıktığı bilinmekteyken bunun dışında yaralanmalar, kamu veya özel mallarının zarar görmesiyle birlikte kısa vadeli olarak adlandırılan ve tüm devletler için ifade edilebilen ortak zararlar da ortaya çıkabilmektedir. Fakat terörün insanların hayatlarını kaybetmelerinden sonra asıl önemli olarak ifade edilen, orta ve uzun vadede ortaya çıkan zararları ülkelere göre farklılık arz etmekle birlikte ekonomik daralma şeklinde daha fazla ön plana çıkmaktadır (Llusa ve Tavares, 2007: 66).

Bu bağlamda terörün gerek devletler tarafından net bir tanımlamasının yapılamamış olması, gerekse zararlarının kısa, orta ve uzun vadeli sonuçlarının ülkeden ülkeye değişiklikler göstermesi terör konusunu daha çetrefilli bir yapıya büründürmektedir. Bununla birlikte terörün net bir tanımı henüz yapılamıyorken genel olarak terör faaliyetleri olarak ifade edilebilen terörizm kavramının da açık bir şekilde tanımlaması maalesef yapılamamaktadır. Hatta bu iki kavramın birbirleri yerine kullanılmasına da sıklıkla rastlanılabilmektedir. Karşımıza farklı şekillerde çıkan terör kavramı, teröristlerin inandıkları davalarını yasadışı yollarla duyurmak amacıyla

gerçekleştirdikleri eylemler olarak ifade edilmektesyken, terörizm terörden farklı olarak bu eylemlerin arkasında duran ve savunan düşünce akımı olarak nitelendirilebilir. Terör stratejik bir eylem iken söyleme geçildiği anda terörizme dönüşmektedir (Bal, 2006: 8).

Terör ve terörizm kavramlarını açıklamaya çalışan bazı yazarlar, bu kavramları tanımlamak için farklı görüşler bildirmişlerdir. Bazı yazarlar terörizm üzerinde ortak bir tanım yapılamamasının nedeni olarak uluslararası toplumun terörizme karşı verdiği mücadelede ülkelerin bireysel olarak hareket ettiklerini ve bu durumun ortak bir tanımlama yapılmasında güçlükler ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Bazı yazarların ise ortak bir tanımlama yapmanın zaruriliğinden bahsetmesine rağmen böyle bir tanımlamanın yapılmasının imkânsız olduğunu belirterek ortak bir tanımlama yapılmasının gerekli olmadığını savunmaktadırlar (Topal, 2005: 10-11). Ortaya konan bu ifadeler ışığında esas itibariyle her iki görüşün de kendi içerisinde haklılık payları olmakla birlikte, terör ve terörizmle mücadelenin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için ortak bir tanımın yapılmasının zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ilk olarak terör ve terörizm kavramlarının açıklanması yapılarak konu hakkında teorik bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

1.1.1. Terör ve Terörizm Kavramlarının Tanımı ve Kapsamı

Özellikle son dönemlerde gündemi fazlasıyla meşgul eden, küresel bir nitelik kazanan ve önemli toplumsal olayların başında gelen terör kavramı Fransızca “terreur” kavramından türetilmiştir. Dilimizde ise terör kelimesi; yıldırma, korkutma, sindirme gibi anlamlara gelmektedir (Yeniçeri ve Dönmez, 2008: 94). Terör sözcüğünün geçtiği sözlük ve ansiklopedilere bakıldığında; eylemin mutlaka şiddet içermesi gerektiği, şiddetin sistematik bir şekilde yürütülmesi ve bu şiddetin farklılık arz etse bile bazı noktalarda esas itibariyle belirli bir amaç için kullanılması gerektiği şekliyle ön plana çıkmaktadır (Çitlioğlu, 2006: 97).

Terör; belirli düşünce ve davranış şekillerini insanları korkutarak, sindirerek kabul ettirme çabasıdır ve her durumda ister doğrudan ister dolaylı olarak en büyük zararı gören bireyler ve toplumdur. Terör örgütleri bu şekilde şiddet uygulayarak halkın desteğini alacaklarını ve bu destekle de güç kazanacaklarına inanmaktadırlar (Kartal, 2018: 47).

Terör bir sosyo-ekonomik ve psikolojik bir hoşnutsuzluk hali olmakla beraber, ne istediğini bilmeyen ve toplumla uyuşmayan eylemler olmaktan ziyade tam tersine

oldukça organize eylemler olduğu gözden kaçmayacak bir gerçekliği yansıtmaktadır. Ayrıca ekonomik çalkantılar, din eksenli çatışmalar, çeşitli ideolojilerdeki çatışmalar (sağ-sol, etnik veya milliyetçi çatışmalar gibi) ve tarih kökenli düşmanlıkları kullanarak terör faaliyetleri var olmaya çalışmakta ve anlamına derinlik kazandırmaktadır (Çelik, 2016: 177; Tilly, 2004: 5).

Diğer bir tanımlamada ise terör, siyasal iktidarı ele geçirme arzusuyla iktidarı yıpratıp toplumda huzursuzluk oluşturup şiddet eylemlerini genelleştirerek toplumda kaos ve kargaşa oluşturmayı amaçlayan şiddet hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Ortaya çıkan şiddet hareketleri, kargaşa ve kaos diğer taraftan terörü ortaya çıkarmaktayken bir taraftan da terör örgütlerinin işlerine yaramakta ve faaliyetlerine taban oluşturmaya zemin hazırlamaktadır. Toplumdaki huzursuzluklarla birlikte özellikle gelir dağılımı düşük ülkelerde giderek fakirleşen halk terör örgütleri için taraftar toplamada en önemli zemin olarak da görülmektedir. Böylece tanımlamada ifade edilen toplumsal huzursuzluk ekonomik durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmakta, dolayısıyla ekonomik faktörler terörün tanımlamasının yapılmasında önemli bir rol almaktadır (Abrahms, 2008: 82; Laquer, 2003: 23).

Bazı durumlarda ise şiddet, kargaşa ve kaosa dayalı olarak ortaya çıkan kitlesel isyan hareket ve eylemleri sadece can ve mal kayıplarıyla gündeme gelmeyebilmektedir. Bazen de halkın ekonomik ve siyasal olaylar başta olmak üzere ülkelerinde yaşanan sıkıntılara tepki göstermesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Halkın demokratik bir tepkiyle gösterdiği eylemler büyüyerek halk hareketi şeklinde ortaya çıkan ve sokak hareketlerine dönüşen şiddet ve terör olarak da kendini gösterebilmektedir. Dolayısıyla yapılan tanımlamaların terör eylemlerini gerçekleştiren gruplardan, araştırmacılardan, akademisyenlerden başlayarak devletlere varıncaya kadar tüm kesimler tarafından farklı algılanması ortak bir terör tanımının yapılmasında güçlükler oluşturmaktadır. Ayrıca terörün hedeflediği amaçların ortaya çıktığı ülkelere göre de farklılık arz etmesi, uluslararası camiada kabul edilebilir ortak bir tanımının oluşmasını da engellemektedir ve dolayısıyla teröre karşı ortak bir mücadele şeklide geliştirilememektedir.

Diğer taraftan ülkelerin teröre ve terör faaliyetlerine olan bakış açıları terörün ülkeler çapında ya da bölgesel çapta bir sorunmuş gibi algılanmasından dolayı bu sorunun çözümünü zora sokmaktadır. Küreselleşen terörist faaliyetleriyle birlikte bir nebze de olsa değişen bakış açılarına rağmen henüz ne yazık ki istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu

durumun en önemli nedeni gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülkenin teröre bakış açılarını ve dolayısıyla terör tanımlamalarını kendi menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu ülkeler terör tehdidi kendi ülkelerine ve vatandaşlarına yönelince mücadele için son derece hassas davranmakta ve mücadeleyi uluslararası bir boyuta taşımaktadır. Fakat aynı terör tehdidinin farklı ülkelere yapılması durumunda benzer hassasiyeti göstermeyip kör, sağır ve dilsiz davranarak üç maymunu oynamaktadırlar. Dolayısıyla küresel ölçekte yapıl-a-mayan bir terör tanımlaması ülkelere göre değişkenlik arz ederek terör faaliyetleriyle mücadelenin bölgesel veya ülke ölçekli kalmasına neden olmaktadır.

Ayrıca bazı yazarlar tarafından da ifade edildiği gibi terörün ortak bir tanımlamasının yapılamayışının temel nedeninin birçok tanımlamayı barındırması dolayısıyladır. Bu bağlamda Schmid ve Jongman tarafından ilk olarak 1988 yılında kaleme alınan bir çalışmada terörün tam olarak 109 farklı tanımlamasının olduğu da belirtilerek bu tanımlamaların teröre ortak bir tanım yapılmasının zorluğunu arttırdığını da belirtmişlerdir.

Terörün ortak bir tanımının yapılmasının esas itibarıyla bu kadar zor olmasına rağmen bu kavram ilk olarak Fransız ihtilali döneminde kullanılmaya başlamıştır. Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan olaylar sebebiyle Mart 1793-Temmuz 1794 arası dönem “Tedhiş veya Terör Dönemi” olarak ilk defa ifade edilmiştir. Söz konu dönemde ihtilal karşıtlarını bastırmak ve ihtilalin geçerliliğini sağlayarak köklendirmek için yoğun bir şekilde şiddete başvuru ile terör faaliyetleri ifa edilmiştir. Fransız ihtilaliyle ortaya konan terör uygulamaları sonrasında 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Rusya, İspanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye gibi ülkelerde de ortaya çıkmıştır. Tüm bu ülkelerde terör; devletlere veya devlet yönetimlerine muhalif kişiler veya gruplarca bir hak arama mücadelesi olma savunmasıyla artık sıkça başvurulmuş bir yöntem haline gelmiştir (Deniz ve Karadağ, 2018: 64).

Bu dönemden sonra ülkesel veya bölgesel olarak birçok terör faaliyeti ve olayı ortaya çıksa da esas olarak terör kavramının uluslararası boyuta taşınması ve dikkatleri üzerine çekmesi Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) 11 Eylül 2001 saldırılarına dayanmaktadır. Bu bağlamda İslami terör olarak adlandırılan ve dini temelli olarak lanse edilen bu olayla birlikte artık terör faaliyetleri daha fazla uluslararası nitelik kazanmaya başlamış ve terör faaliyetler dünyanın dört bir yanında dikkatleri çekmeye başlamıştır.

Yine bu tarihten sonra dünya çapında meydana gelen (İspanya Madrid 11 Mart 2004, Londra 7 Temmuz 2005 eylemleri gibi) terör saldırılarıyla terör faaliyetleri artık ulusal ya da bölgesel bir problem olmaktan çıkarak uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Farklı bir görüş de terörün ortak bir tanımının yapılması için öncelikli olarak terörle ilgili bir takım kavramların açıklığa kavuşturulmasının gerekliliğine atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak kavramın genel mi yoksa belli bir alan üzerinde yoğunlaşmış belirli bir şiddet türünü mü ifade edip etmediğinin belli olması gerektiğini savunmaktadır. Daha sonra ise söz konusu tanımlamada terör faaliyetlerinin bir takım politik hedeflere mi hizmet ettiği veya bir tür savaş şekli olduğunun belirlenmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Son olarak bu faaliyetlerin kasıtlı ve planlı bir şekilde gerçekleştiğinin ve bununla birlikte kurbanlarının genelinin masum insanlar içinden seçilmiş olması gibi durumların tanımlamaya dahil edilmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir (Primoratz, 1990: 131-132).

Terörle ilgili olarak yapılan bu farklı tanımlamalar ve kavramsal değerlendirmeler ışığında terör faaliyetlerinin bazı ortak özelliklerinin ortaya çıktığı açık bir şekilde ifade edilebilir. Terörde şiddetin daima var olması, eylemlerin planlı ve sistematik bir şekilde yürütülmesi, kurbanlarının masum kişilerden oluşması, toplumda genel bir korkunun yayılmak istenmesi, çeşitli taktik ve propagandalarla daha fazla kişinin toplanmak istenmesi ve genellikle de siyasal bir amaç doğrultusunda hareket edilmesi söz konusu tanımlamalardaki ortak noktaların en önemlilerini oluşturmaktadır. Ayrıca terör faaliyetlerinde hedeflerin genellikle rastgele seçilmesine rağmen, özellikle ses getirmesini bekledikleri eylemler dolayısıyla belirli kişileri hedef aldıkları da sıklıkla başvurulan bir durumdur (Kıroğlu, 2006: 19; Waldron, 2004: 8). Diğer taraftan terördeki en önemli kural ise kuralsızlıktır ve terör faaliyetlerinde belirli bir sınırlama olmamaktadır. Seçilen hedefler çoğunlukla masum vatandaşlardan oluşmakta ve belirli bir siyasal amaç uğruna masum insanlar isteyerek seçilmektedir (Örgün, 2001: 16).

Tanımlamalardaki ortak noktalardan hareketle terörün temel amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Ergil, 1980: 174-177).

- Terör örgütlerinin halkı kendi davalarının yanında yer almasını sağlamak.
- Kendilerini olduklarından daha güçlü ve etkili olduklarını göstermeye çalışarak aynı zamanda reklamlarını yapmak.

- Yapılan eylemlerle kendilerine yardım toplamak, basın ve televizyon gibi yayın kuruluşları aracılığıyla mesajlarını iletmek ve rehin alma girişimleriyle hükümeti yönlendirmeye çalışmak.
- Toplumda huzursuzluk ortamı oluşturup var olan düzeni bozmaya çalışmak.
- Gerçekleştirdikleri eylemlerle karşı oldukları şeylerde intikam almaya çalışmak.
- Toplumda kurmuş oldukları baskı ve korkuyla kendi istediklerini yaptırmaktır.

Terör olaylarıyla ilgili dikkat çeken bir diğer bir konu ise terör olayları meydana geldiğinde medyanın da etkisiyle kamuoyunda sürekli gündeme gelmekte fakat etkisini kaybetmeye başlayınca da gündemden düşmektedir.

Terör örgütlerinin gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerin asıl amaçlarının özgürlük mücadelesi olduğunu, insanların hak ve özgürlükleri için bu mücadeleyi verdiklerini dile getirirken, en büyük hak olan yaşama hakkını ise insanların ellerinden almaları en büyük haksızlıktır. Ayrıca terör için yapılan farklı tanımlamalarda her ne kadar ortak paydalar olsa da bugün insanlar için bu kadar önemli ve tehlikeli bir boyuta ulaşmışken, bu tanımlar üzerinde net bir uzlaşının olmaması da dikkate alınması gereken bir eksikliktir. Diğer taraftan terörün uluslararası geçerliliği olan bir tanımının yapılamamış olması da terörle mücadele önünde en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Şayet ortak bir tanım yapılabilirse tüm ülkelerin teröre karşı ortak hareket etmesini sağlayacaktır. Tüm devletlerin aynı eylemleri terör saydığı bir ortamda terör örgütleriyle mücadele kolaylaşacak ve başarı şansı artacaktır.

Terör kavramında olduğu gibi terörizm kavramı da günümüz itibariyle üzerinde sıkça durulan konular arasındadır. Terör faaliyetlerini yürüten çeşitli gruplar zaman içerisinde giderek profesyonel bir konuma ulaşarak terörizm olgusuna güç kazandırmışlardır. Terörizm kelimesi aslında yeni bir kavram olmamakla birlikte terör tanımıyla birlikte yine ilk olarak Fransız ihtilali dönemlerinde sosyal ve siyasal eylemler için kullanılmıştır (Tanilli, 1990: 118).

Siyasal bir takım hedeflere ulaşmak için hükümetler üzerinde baskı oluşturarak, devletlerin davranış ve tutumlarını değiştirme çabası olarak tanımlanan terörizm; bireyleri, halkı, devletleri yıldırma için öldürmeye kadar varan tehditler olarak da ifade edilmektedir (Devine ve Rafalko, 1982: 40; Wilkinson, 2002: 144).

Belirledikleri amaçları gerçekleştirmek için hukukun üstünlüğünü hiçe sayan, uluslararası camiada da destek görebilen, ahlaki hiçbir dayanağı olmayan, masum kişileri

hedef göstererek siyasal amaçlar için insan hayatını hiçe sayan, diğer politik suçlarla benzerlik göstermeyen adam kaçırmadan öldürmeye kadar olan sistematik ve örgütlü eylemlerdir (Gibbs, 1989: 331).

Bir başka tanımlama da ise terörizmin sadece şiddet ve zor kullanma hareketi olarak tanımlanamayacağı ve bu kadar basit bir anlamı ihtiva etmeyeceğinden hareketle terörizmi; var olan düzenin yıkılarak kendi amaçlarına hizmet eden yeni bir düzenin kurulması için yapılan her türlü eylemler olarak tanımlamaktadır. Yine savaş ve diplomasiyle kazanılması zor olan sonuçlar için, insanları korkutarak ve yıldırarak siyasi amaçlar uğruna bir düşünceyi, bir ideolojiyi, şiddet uygulayarak kabul ettirme çabası olarak da tanımlanmıştır (Caşın, 2008: 35).

Terörde olduğu gibi terörizmin de ortaya çıkış gerekçelerine bakıldığında ekonomik ve sosyal nedenler en başta sayılan nedenler arasında görülmektedir. Ayrıca terör var olabilmesi ve sesini duyurması için çeşitli silahlı eylemler gerçekleştirirken, terörizm ise bu eylemlerin arkasında duran ve bu eylemleri harekete geçiren bir düşünce biçimidir. Bu bağlamda terör ve terörizm kavramları her ne kadar karıştırılsa ve birbirleri yerine kullanılsa da terörizm daha çok stratejik bir söylemi ifade etmektedir (Bal, 2006: 8). Yine terörizmde gerçek ya da ulaşılması zor hedefler ve idealler uğruna organize bir grubun baskısı ve yıldırmasıyla şiddet kullanılmaktadır (Yonah, 1978).

Terörizm masum kişileri katletmenin çok ötesinde toplumu korkutarak, sosyal ve politik bir konuma kavuşmak için birey ya da bir kitlenin uyguladığı sistematik eylemler bütünüdür (Sandler ve Enders 2003: 1-3). Söz konusu eylemlerle teröristlerin asıl amacı daha geniş kitlelere seslerini duyurmak yani toplumun genelinde korku ve panik ortamı oluşturarak, dikkatleri üzerlerine çekmek ve seslerini duyurmaya çalışmaktır (Schmid, 1993: 8).

Terörizm siyasal ve politik amaçlar doğrultusunda sistemli, planlı ve devamlı olarak terörü kullanmayı benimseyen bir stratejidir. Örneğin meydana gelen bir trafik kazası veya bireysel ve toplumsal bir linç girişimi terörü barındırmaktayken, terörizm olgusu vuku bulamamaktadır. Terörizm unsurunun oluşabilmesi için bu eylemlerin mutlak suretle siyasal veya politik bir amaçlarla ortaya çıkması gerekir. Dolayısıyla gerçekleştirilen terör eylemlerinin toplumda bir korku ve paniğe yol açacağı muhakkaktır, fakat bu eylemlerin terörizm olarak nitelendirilmesi eksik bir tanımlama olmaktadır (Değer, 2017: 106; Kazan, 2016: 112).

Son olarak terörizmin doğru tanımlanmasını ve anlaşılmasını zorlaştıran önemli bir etken de toplum tarafından terör örgütlerinin sempati görmesi veya üstü kapalı bir şekilde desteklenmesidir. Duyulan sempati ve gösterilen destek terör örgütlerine göre değişkenlik arz etse de azımsanmayacak kadar önemlidir. Devletler ve güvenlik birimleri verilen bu desteğin ifade edilenden daha az olduğunu ifade etseler de, söz konusu sempati ve desteğin göz ardı edilemeyecek kadar ciddi boyutlarda olduğu da ifade edilmektedir (Thachuk, 2006: 68).

Yapılan tüm bu tanımlamalar ışığında terör ve terörizm kavramları her ne kadar farklı kavramlar olsa da ortak birçok özelliği de mevcuttur. Şöyle ki; her iki kavramın da şiddet içerikli olması, yapılan eylemlerin bilinçli olması, hedef kitlenin masum insanlardan oluşması, toplumun genelinde bir korku oluşturmaları, insanlık dışı yöntemler kullanmaları ve eylemlerinde reklamın ön planda tutulması terör ve terörizm kavramlarını çetrefilli bir hale büründürmüştür. Ayrıca terör kavramında olduğu gibi terörizm kavramında da tüm aktörleri kapsayan ortak bir tanımlama yapılamamaktadır. Terör kavramında olan şiddet kavramının terörizmin tanımında da olması ve bu kavramın kişiden kişiye, toplumdan topluma, olaydan olaya hatta ülkeden ülkeye göre de farklılık arz ettiği için ortak bir tanımın yapılmasını engellemekte ve ayrıca ortak bir mücadele politikası yapılmasını da zorlaştırmaktadır (Beşe, 2002: 23-29; Urhal ve Acar, 2007: 317-318).

Farklı tanımlamaları yapılan terörizmin çeşitli sınıflandırmaları da mevcuttur ve bu sınıflandırmalardan en fazla ön plana çıkanları şu şekildedir (Yeşiltaş vd., 2008: 177).

- *Klasik terörizm*: İyi bir eğitim alarak yapılan eylemleri profesyonel bir şekilde gerçekleştiren kişilerden oluşmaktadır.
- *Amatör terörizm*: Yapılan eylemleri profesyonelce değil de bir kereliğine mahsus gerçekleştiren gruplara verilen addır.
- *Dinsel Amaçlı Terörizm*: İnandıkları kutsal değerleri kabul ettirmek amacıyla yapılan eylemlerdir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere terör tanımında olduğu gibi tek bir terörizm tanımının olmayışı ve terörizme dayalı sınıflandırmaların mevcudiyeti ne kadar tanımlama yapılırsa yapılsın ortaya konan hiçbir tanımlamanın yeterli olmayacağını açık bir şekilde göstermektedir. Bu durum tıpkı ortak terör tanımının yapılamamasından

dolayı ortaya çıkan terör ile mücadele sorununu, terörizmle mücadele sorununda da ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla ortak bir terör ve terörizm tanımlamasının yapılması uluslararası arenada ortaya çıkan terör ve terörizme dayalı faaliyetlere karşı güç birliğinin önünde engel olarak bulunmaktadır. Ayrıca ülkeler arası yapılan farklı tanımlamalar, bazı ülkelerin terör ve terörizmin yandaşı olarak lanse edilmesine sebebiyet vermekteyken, bazı ülkelerin ise en azından terör ve terörizm faaliyetlerine sempatiyle yaklaşmasına neden olmaktadır.

1.1.2. Terörün Amacı ve Özellikleri

Terörün ve terörizmin amacı; bireysel nitelikli yapılan faaliyetlerden toplu şekilde gerçekleştirilen faaliyetlere, eylemlerini gerçekleştirdikleri bölge veya ülkelere, kendilerine destek veren kişi, grup, ideoloji, ülke ve siyasi düşünceye göre değişkenlik gösterebilmektedir. Fakat gerek ortaya konan örnekler, gerekse yapılan birçok ideolojik açıklama terör eylemlerinin genellikle siyasal amaçlar dolayısıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda terör eylemlerinin yapılış amacı birbirinden farklı olsa bile birçok terör örgütü siyasal, sosyal ve ekonomik düzende istikrarı bozarak, hükümetin karar alma süreçlerini etkileme amacı gütmektedirler. Terör örgütleri alınan politikaları etkileyebilmek amacıyla hükümetler üzerinde baskı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca özellikle son yıllarda önemli derecede eleştirilse de politik amaçlar dışında dinci olarak lanse edilen ve belirli inanç, felsefe veya dini görüşlerin etkisiyle yürütülen terörist eylemler de söz konusu faaliyetlerin önemli bir amacını oluşturmaktadır (Cohan, 2002: 80).

Siyasi amaçlar dolayısıyla gerçekleştirilen terör eylemleriyle amaçlanan, siyasi otoritenin zayıflatılmasıyla toplumsal kargaşa ortamının oluşturulmasıdır. Terör örgütlerinin siyasal düzene karşı olan veya rahatsız olan insanları harekete geçirerek mevcut otoritenin kurumlarını işlevsiz kılması, kamuoyunu devlet aleyhine etkilemek ve var olan düzeni yıkmaya çalışmak istemesi de önemli siyasal amaçlar arasındadır (Tozlu, 2016: 42). Böylece gerçekleştirilen eylemlere devletin katı kurallara müdahalede bulunmasını ve insanların özgürlüklerini kısıtlayarak toplumun devlete karşı bir tepki almalarını arzu ederek, bireylerin şiddete yönelmelerini sağlamak istemektedirler. Ayrıca terörist eylemlerle topluma, devletin ihtiyaç anında yanlarında yer almayacağını ve kendi yönetimlerinin daha güçlü olduğunu göstererek ve kanıtlayarak toplumda korku ortamı

oluşturmaya çalışmaktadırlar. Toplumda oluşan korkuyla da toplumu sindirmeye çalışmakta ve kendilerini destekleyenlere ve örgüt üyelerine karşı da cesaret vermektelerdir (Saran ve Bitirim, 2010: 92)

Bu bağlamda siyasi amaçlar dışında terörün öncelikli amaçları arasında insanların devlete olan inancını yıkmak ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sebeple de devletin bireylerin ihtiyaç duydukları zamanlarda yanlarında olamayacak kadar aciz olduğunu insanlara kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bunun için de genelde sivil halkı hedef almaktadır. Özellikle yaşı, cinsiyeti veya sosyal durumu ne olursa olsun tüm sivil vatandaşları hatta bazen daha kundaktaki bebekleri bile terör eylemlerine hedef gözetmeksizin kattıkları bilinmektedir. Bu sebeple terör eylemlerinde önemli olan kimin hedef seçildiği ya da kimin hayatını kaybettiği değildir. Önemli olan gerçekleştirilen eylemden sonra devletin nasıl zor durumda kalacağıdır. Dolayısıyla bir terör faaliyetinden asıl amaçlanan ve önemsenen şey eylemin ortaya çıkaracağı yankıdır (Caşın, 2008: 422). Dolayısıyla terör her ne kadar devlete yönelik bir tehdit gibi görünse de asıl amaç toplumun huzurunu bozmaya veya yok etmeye yöneliktir. Asıl önemli olan terör eyleminin psikolojik etkileridir ve eylemin toplum için ortaya çıkardığı veya çıkaracağı muhtemel etkileridir (Sarı ve Tinas, 2018: 40; Zafer, 1999: 102).

Terör faaliyetlerinin önemli bir amacı da teröristlerin gerçekleştirdikleri eylemlerin sonuçlarını çok büyük bir kesime duyurmak istemeleridir. Bu duruma sebep olarak yaptıkları eylemleri bir korku unsuru olarak topluma baskı kurmak aracı olarak görmek istemeleridir. Böylece gerçekleştirilen faaliyet çok büyük olmasa da korku seviyesiyle toplumun büyük kesimine hitap etmeyi arzularlar. Özellikle suç işleyen insanlar işledikleri suçun duyulmasını arzu etmezken, teröristlerin ise tam tersine yapmış olduğu eylemleri duyurmak istemeleri tamamen toplumda ters psikoloji oluşturma gayreti içinde olmamalarındandır (Baharçipek, 2000: 13). Bu bağlamda terör eylemleriyle özellikle medyanın dikkatini çekerek gerçekleştirdikleri eylemlerin haber niteliği taşıyan eylemlere dönüşmesi için çaba sarf etmekteledir. Bu şekilde bireyler ve toplum üzerinde oluşturdukları korku, panik ve psikolojik yıkımı ve mal kayıplarını tüm topluma ve dünyaya sergilemek istemekteledir (Hazır, 2001: 19). Böylece devleti terör örgütleri karşısında çaresiz göstererek, bir otorite boşluğu oluşturmayı amaçlamakta ve iktidarı yıpratırken halkın desteğini artırmayı amaçlamaktadırlar. Sonuç olarak

gerçekleştirdikleri eylemlerle hem bireylerde hem de toplumda korku oluşturarak toplumu çaresiz olduklarına inandırmaya çalışırlar (Alkan, 2002: 213; Dilmaç, 1997: 41).

Teröristler veya terör örgütleri kendileriyle olan mücadeleyi zayıflatmak veya engellemek için söz konusu mücadelede görev alan kişileri de hedef almaktadırlar. Teröristlerin mücadele ettiği aslında devlettir. Devlete bağlı güvenlik birimlerinin ise terör örgütlerinden kalabalık olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla devlete bağlı güvenlik güçleri terör örgütünden gerek sayıca gerekse askeri güç anlamında daha üstün olduğu için, terörist gruplar vur-kaç yöntemini daha fazla kullanmaktadırlar. Böylece niteliksel ve niceliksel dezavantajlarını bu şekilde bir avantaja dönüştürme gayretine bürünmektedirler (Kışlalı, 1998: 37).

Terörle mücadele sırasında vatandaşlar bazen güvenlik güçlerine yardım etme hususu dolayısıyla çekingen davranabilmektelerdir. Kuşkulu buldukları durumları iletmekten ya da tanıklık yapmaktan kaçınabilmektelerdir. Bu duruma sebep olaraksa bireylerin terörün baskı ve korkusundan dolayı gerek kendilerine gerekse yakınlarına zarar verebileceği endişesi yatmakta ve böyle durumlarda devletin kendilerini anlamalarını beklemektelerdir. Devlet tarafından bu anlayışın gösterilmediği veya zorla bilgi elde etme yoluna gidildiği durumlarda ise bireylerin devlet veya yönetime olan inancı ve güveni zedelenmekte, halkın terör örgütlerine yönelmeleri bir nevi teşvik edilmektedir. Bu durum da terör örgütlerinin istediği ve arzuladığı bir sonuçtur.

Terörün en büyük hedeflerinden biri de demokrasilerdir. Terör örgütleri şiddet içerikli eylemleri artırarak halkın demokratik değerlere ve hükümetlere olan inançlarını sarsmayı da arzu ederler. Bu doğrultuda yönetimleri demokratik değerlerle örtüşmeyen orantısız ve aşırı güç kullanmaya zorlamaktadırlar. Böylece terör örgütleri güvenlik güçlerinin kontrolsüz güç kullanmasını sağlayarak insanların demokrasiye olan inancını zedelerken, kendilerine olan desteği de artırmayı amaçlamaktadırlar.

Ayrıca terörle mücadele bir ülke için son derece yüksek maliyetli bir süreçtir. Sınırlı kaynaklara sahip olan ülkelerin bu kaynakları ülkelerinin gelişimine harcamak yerine terörle mücadeleye aktarması da terörün örtülü amaçları arasında yer almaktadır. Bu yolla özellikle yatırımları aksatarak veya yatırımlardan mahrum bırakarak ülkelerin ekonomik olarak darboğaza girmelerini hedeflemektelerdir. Böylelikle mevcut hükümetleri zor duruma ve sıkıntıya zorlayarak toplumun yöneticilere daha fazla baskı uygulamalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bazen de terörün farklı etnik yapıya sahip

olan bir ülkede yaşayan insanları kendi çıkarları için kullanarak eylemler amaçladıkları da bilinmektedir. Bu eylemlerle özellikle ülkelerin birlik ve beraberliğini bozmayı amaç edinmektelerdir. Yine yürüttükleri terör eylemleriyle para elde etmek, cezaevinde bulunan teröristlerin serbest bırakılmasını sağlamak, devletin güçsüz olduğunu göstermek ve güvenlik güçlerini güç kullanmaya zorlayarak medyada farklı göstermek de terörün önemli amaçları arasında yer alır (Dönmezer, 1980: 56).

Sonuç olarak terör eylemlerinden birbirinden farklı olmak üzere çeşitli amaçları bulunmaktadır. Dolayısıyla kabaca terör örgütlerinin yürüttükleri eylemlerin amaçları şu şekilde özetlenebilir (Aydın, 2004: 312; Ergil, 1992: 140; Hazır, 2001: 58):

- İnsanları korkutarak kaosa sürüklemek,
- Kamuoyunu etkileyerek davalarının duyulmasını sağlamak ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek,
- Var olan düzene karşı olanları harekete geçirmek,
- Kamu kurumlarının işleyişini etkisiz kılmak,
- Mevcut olan yönetimi devirmek,
- Yapılan eylemlerle devletin zor kullanmasını sağlayarak, yerleşik otoritenin ayırım yapmadan baskı oluşturmalarını sağlamak,
- Toplumunu çaresiz olduklarına inandırarak kendi isteklerini yapmasını sağlamak,
- Terör örgütlerine daha fazla katılım sağlamak,
- Terör örgütleriyle mücadelenin imkânsız olduğu düşüncesini insanlara benimsetmek,
- Eylemleriyle birlikte propaganda da yapmak,
- İnsanların demokratik değerlere olan inançlarını zayıflatmak,
- Yargılanıp tutuklanmış insanların serbest bırakılmasını sağlayarak yasal sistemi etkisiz bir konuma getirmek,
- Dini hassasiyetleri ön planda tutulması ile inançları bahane ederek toplumu kışkırtmaktır.

Diğer taraftan terörün farklı tanımlamaları ve amaçları terör faaliyetlerinin bazı özelliklerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu özellikler küçük veya önemsiz ölçekli saldırılardan, dünyanın herhangi bir bölgesi veya ülkesinde meydana gelen önemli eylemlere kadar birçok faaliyeti şekillendirmektedir. Bu bağlamda terörün genel olarak

özellikleri de şu şekilde sıralanabilir (Alkan, 2002: 17-18; Elitaş ve Çeken, 2016: 350; Şahinalp ve Günal, 2016: 33):

- Terör genel olarak siyasi amaçlar veçhesinde yürütölmektedir ve söz konusu bu amaç terör örgütlerini diğör illegal örgütlerden ayıran temel farklılıktır.
- Terör örgütlerinin geneli dış faktörlerle desteklenmektedir.
- Terör bazen de başka güçlerin taşeronluğunu üstlenmektedir.
- Terör örgütleri kendilerine mali destek sağlamak amacıyla kaçakçılık, gasp, soygun, uyuşturucu kaçakçılığı gibi yollara başvurabilmektedirler.
- Terör ve Terörizm; insanlara yeni umutlar vadetmektedir.
- Terör çok çeşitli şiddet türlerini içermektedir.
- Toplumı sindirerek, korkutarak ve yıldırarak boyun eğmeye zorlamaktadır.
- Terör örgütleri yapacakları eylemleri meşru kılma çabası gütmektedirler.
- Terörizm propaganda ile eylemlerini daha geniş kitlelere duyurmayı amaçlamaktadır.
- Terörizmin fiziki sonuçlarından ziyade yarattığı psikolojik etki daha yıkıcıdır.
- Terör eylemleri ve faaliyetleri nerede, ne zaman, nasıl, hangi türde yapacakları belli olmayan bir olgudur.
- Terörizmin kendine ait bir dili mevcuttur.
- Terörizm bireysellikten çok, belirli amaçlar dâhilinde bir araya gelmiş örgütlü bir yapıyı temsil etmektedir.
- Terör örgütleri faaliyet ve eylemlerini sürekli ve sistematik bir şekilde yürütmektedir.
- Terör örgütleri herhangi bir kural tanımamakta ve kurbanları genelde masumlar olmaktadır.

1.1.3. Terörün Tarihsel Boyutu

Terör ve terörizme dayalı olayları tarihsel perspektifte incelerken tanımsal zorluklardan dolayı modern çağ öncesi ve modern çağ sonrası olmak üzere iki kısımda incelemek teröre dayalı analizlerde kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple bu kısımda tarih sahnesinde ortaya çıkan örnekleriyle birlikte terör ve terörizm faaliyetleri modern çağ öncesi ve modern çağ sonrası olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

1.1.3.1. Modern Çağ Öncesi Terörizm

Modern çağ öncesindeki şiddet hareketleri terör olarak çok fazla nitelendirilmemektedir. Fakat özellikle bazı siyasi, dini ve toplumsal kargaşalardan doğan ve yoğun şiddet içeren eylemler terörün ilk örnekleri arasında sayılmaktadır. Bu bağlamda özellikle dini ve siyasi şiddet eylemleri modern çağ öncesinin terör ve terörizm tanımlamalarını kapsayacak şekilde gelişmiştir. Ayrıca diplomatik, siyasal veya stratejik amaçlara ulaşmak için gerek toplumsal olarak gerekse devletler bazında feodal ve anarşist bazlı gerçekleştirilen bazı faaliyetler terör kapsamında değerlendirilmektedir.

Zealot'lar ve Sicariler; Birinci yüzyıldaki Yahudi tarikatlarından biri olarak bilinen Zealot'lar, M.S 66-81 yıllarında Roma işgaline engel olmak amacıyla ortaya çıkmışlardır. Sicari ve Lestiler olarak bilinen grupların bir kolu olmakla beraber birçok terör uzmanının değerlendirmesine göre tarihin ilk terör faaliyetleri arasında Zealotlar yer almaktadır (Bulut ve Koca, 2015: 547).

Terör tanımlaması ilk kez Fransız İhtilali döneminde yapılmış olsa bile, tarihte ilk kez organize olarak terörün ortaya çıkması Zeatlos'un başka bir kolu olan Sicarilerin terör eylemleriyle Orta Doğu'da vuku bulmuştur (Selvi, 2005: 40). Sicari adını ise Romalılara karşı yapılan suikast eylemlerinde kullandıkları Sica isimli kılıçtan almaktadır. Filistin'de Romalılara karşı eylem yapmak amacı içerisinde olan Zeatlos taraftarı olan Sicari 900 kişi hayatını kaybetmiştir. Ortaya konan bu eylemler birtakım siyasal amaçlara hizmet etmekle beraber genel olarak Romalılar, Yunanlar ve Yahudilere yönelik şiddet içerikli eylemleri içeren dolayısıyla tarihin ilk terör ve terörizm hareketlerini oluşturmaktadır. Söz konusu bu oluşumun eylemlerinde seçilen kişilerin sembolik olması ve eylemlerin gerçekleştiği günler ise daha çok dini günler olması ideolojik olarak terör ve terörizm faaliyetleri olarak adlandırılmasındaki en önemli gerekçelerdir. Ayrıca ilk terör faaliyetleri olarak kabul gören bu eylemler, terörün en belirgin özellikleri olan siyasal amaç ve şiddeti içermesi açısından da oldukça önemlidir (Aydemir, 2006: 18).

Diğer taraftan Zealotların birçok kolu bulunmakla birlikte Sicariler gibi terör ve terörizm faaliyetlerinde bulunan önemli diğer bir topluluk da "Lesti" olarak adlandırılan ve "Haydutlar" olarak bilinen bir koldur. Sicarilerin yürüttüğü türde kitlesel eylemlerde bulunan bu grup da genel olarak adam kaçırma ve suikastlara dayalı hırsızlık faaliyetleriyle terör ve terörizm faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Haşhaşi'ler; Modern çağ öncesi büyük ses getiren diğer bir terör faaliyeti ise Haşhaşi'lerdir. Adını kullandıkları uyuşturucu olan haşhaştan alan ve organize bir terörist grup olarak bilinen haşhaşiler, Hasan Sabbah'ın öncülüğünde İran'ın kuzeyinde ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktıkları ilk yıllarda eylemlerini daha çok dağlık alanlarda yürütmüşlerdir. Daha çok Abbasi Devleti ve Büyük Selçuklu Devletine karşı eylemde bulunmuşlardır. Şehir merkezinden uzak olarak terör faaliyetlerini yürüten bu grup, zamanla şehir merkezlerine doğru eylemlerini kaydırmaya başlamışlardır. Haşhaşilerin en önemli eylemleri arasında Bağdat Sultanı Nizam'ül Mülk ile Haçlı kralı Conrad'ın hayatlarını kaybetmesiyle sonuçlanan suikastlara dayalı organize terör eylemleri gelmektedir. Ayrıca bulundukları dönemin önemli sayılan birçok devlet adamına suikast düzenleyerek adlarını da duyurmaya çalışmışlardır (Kartal, 2018: 43-44).

Hasan Sabbah'ın liderliğini yaptığı bu örgütün özellikle din ve devlet adamlarını acımasızca katletmesi toplumda önemli derecede korku oluşturmuş ve ses getirmiştir. Ortaya koydukları terör eylemleriyle birlikte toplumun tamamına tesir edecek eylemler de gerçekleştirerek bulundukları topluma tedirginlik yaymışlardır. Toplumsal düzeni bozmak ve toplumda kaos ve kargaşa duyguları oluşturmak amacıyla da genelde devlet yöneticileri hedef alınarak halka göz dağı verilmeye çalışılmıştır (Aylar, 2017: 326-327). Ayrıca toplumdan destek görebilmek için insanların dinsel ve inançsal duygularını sömürmeye çalışmışlardır. Bunu başaramadığı durumlarda ise topluma sık sık şiddet unsurlarını yönelterek korku ve kaostan yararlanmaya çalışmışlardır. Hasan Sabbah yönettiği örgütteki teröristleri kendisine karşı mutlak bir itaat anlayışına sahip olabilmeleri için çok aşamalı bir eğitime tabi tutmuştur. Sabbah devlet ile toplumu karşı karşıya getirebilmek için sürekli terör faaliyetlerinde bulunmuş ve devleti toplumun gözünden düşürerek bu olaylardan kendisine çıkar sağlamıştır (Gökbunar ve Uluşan, 2010: 25).

Hasan Sabbah'ın tüm bu davranış ve faaliyetleri esasında günümüz terör faaliyetleri anlayışıyla terörizmin kurucusu olarak da görülebilir. Çünkü yürüttüğü faaliyetlerle organize bir eylemler bütünü ve belirli ideoloji yaymaya dayalı faaliyetler yürütmektedir. Ayrıca Sabbah'ın yıllar önceki ideoloji anlayışıyla günümüz terör örgütlerinin ideolojileri arasındaki benzerlikler, terör eylemlerindeki uygulama şekilleri, uyuşturucu ile birlikte terör faaliyetlerini yürütmeleri gibi özellikleri Haşhaşileri terörizmin ilk örnekleri arasına koymaktadır (Kanat vd., 2016: 570).

Bu terör eylemleri dışında Hindistan'da uzun yıllar boyunca acımasızca eylemlerde bulunan diğer bir terör faaliyeti de Thuglar olarak adlandırılan gruptur. Thuglar Hint tanrıçası olan Kali için kurban adayan bir inanca dayanmaktaydı ve seçilen kurbanı ipekten bir iple boğarak hayatına son vermektelerdi. Thuglar aktif oldukları süre boyunca milyonlarca insanı bu şekilde katletmişlerdir. Thuglar da daha önceki terör eylemlerinde olduğu gibi var olan düzeni bozmak amacıyla eylemlerini gerçekleştirmektedirler. Bu amacı gerçekleştirmek için de şiddet içerikli çok sayıda eylemde bulunmuşlardır. Tıpkı diğer terör gruplarında olduğu gibi politik ve din eksenli eylemler gerçekleştirmeleri, Thugların da diğer terör gruplarıyla aynı düşünceyle eylemlerini gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır (Aydın, 2009: 29; Selvi, 2011: 24).

Yine modern çağ öncesinde gerçekleştirilen ve büyük bir yankı uyandıran en önemli ve bilindik terör olaylarından biri de Romanın lideri olan Julies Ceasar'ın (Jul Sezar) öldürülmesidir. Modern çağ öncesi dönemde yapılan eylemlerin ortak özelliği bu eylemlerin daha çok bireysel ve siyasal amaçlar doğrultusunda gerçekleşmesi dolayısıyladır (Mahan ve Griset, 2013: 41). Bu sebeptendir ki sistematik olarak büyük kitleleri arkasına almasa dahi terör ve terörizm faaliyeti olarak sayılmaları, bu faaliyetlerin içerisinde belli grupları ve ideolojileri barındırmasındandır.

1.1.3.2. Modern Çağ Sonrası Terörizm

Modern anlamda terörizm kavramının kullanılması ilk olarak Fransız İhtilali ile gündeme gelmiş ve sonrasında politik amaçlara hizmet etmek için kullanılmaya başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali, öncelikli olarak burjuva sınıfı olarak adlandırılan ve toplumda önemli bir gücü temsil eden orta dereceli bir zümrenin desteğiyle gerçekleşmiştir (Sander, 2006: 162).

Fransız ihtilali döneminde devletin gücünü elinde bulunduranlar kendi çıkarları doğrultusunda bu gücü kullanmaktan çekinmemişlerdir (Hacıtahtiroğlu, 2011: 40). Bu süreçte terör örgütleri bu yeni rejimin yanında yerlerini almışlardır. Terör örgütlerinin bu tutum ve davranışları devlet yöneticileri tarafından hem destek görmüş hem de devlet tarafından kullanılan bir araç haline gelmişlerdir (Herbst, 2003: 164).

19. yüzyılın henüz başlarında ise terör; Fransız İhtilaliyle birlikte gelen sanayileşme ve sanayileşmenin getirdiği kentleşmeyle devam eden, çoğunlukla da Batılı ülkelerdeki işçilerin yaşadıkları mutsuzluk ve ümitsizlikler ile gündeme gelmiştir. Bu

dönemde işçi direnişlerinin birçok örneği bulunmakla birlikte, bu örneklerin birçoğu şiddet ve direniş eksenli terör eylemi olarak nitelendirilmiştir. Diğer taraftan özellikle ihtilalden önceki dönemde yaşanan sıkıntılar, toplumu şiddete meyilli hale getirmiş ve yağmadan suikasta kadar birçok şiddet, kargaşa, kaos ve sıkıntılı olaylar bu dönemde cereyan etmiştir. Söz konusu bu olaylar karşısında toplumun vermiş olduğu panik ise “terör paniği” olarak adlandırılmıştır. Bu olaylara devletin tepkisi gecikmemekle beraber, kolluk kuvvetleriyle en ağır şekilde karşılık verilmiş ve bir anlamda devlet terörü uygulanmıştır. Ayrıca ihtilal döneminin en önemli oluşumlarından olan, devrim ve sonrasındaki düzene önemli etkileri bulunan Jakobenlerin de terör kavramına bazı olumlu anlamlar yükleyerek, çeşitli uygulamalarla devlet terörünü desteklemişlerdir.

Fransız ihtilalinin dışında Nazi Almanya’sının lideri olan A. Hitler’in de görevi süresince (1933-1945) oluşturduğu kamplarda milyonlarca kişinin hayatını kaybetmesine sebep olması dönemin önemli bir devlet terörünü ifade etmektedir. Devlet eliyle oluşturulan kamplarda başta Yahudi ırkına yönelik çeşitli şiddet ve uygulamalardan idama kadar birçok işkence çeşidi uygulanmıştır. Bununla birlikte Hitler gibi Stalin de Çarlık Rusya’da görevi süresince (1922-1953) milyonlarca kişiyi köle kamplarına göndermiş ve bunlardan birçoğu hastalık ve açlık başta olmak üzere çeşitli işkenceler dolayısıyla yaşamlarını yitirmişlerdir. Yaşanan bu ölümler terörünün devlet eliyle gerçekleştirildiğinin birer örneği niteliğindedir. Fransız ihtilaliyle başlayan ve modern çağ sonrası terör faaliyetlerinin temelini oluşturan Almanya, Çarlık Rusya gibi devlet kaynaklı terör örnekleri daha sonraki süreçte de ülke ve bölge bazlı olarak devam etmiştir (Cirhinlioğlu, 2004: 140).

Literatürde ise 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen modern çağ sonrası terör faaliyetleri, ülke veya bölge bazlı olarak yapılan ayırmadan ziyade, zamana dayalı olarak dört dalga halinde ifade eden bir görüş ağır basmaktadır. Bu görüş Rapoport (2004) tarafından ilk olarak dile getirilmiş ve ortaya çıkan terör faaliyetlerinin ve yeni terörizm kavramının önemli bir kısmının uluslararası sistemden beslenmekte olduğunu ileri süren “*Modern Terörizmin Dört Dalgası*” şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda söz konusu görüşün birinci dalga diye adlandırdığı dönem, 1880’den başlayarak 1914’e kadar olan dönemi kapsamakla birlikte devrimci terörizm veya “*Anarşist Terörizm Dalgası*” diye nitelendirilen dönemi ifade etmektedir. İkinci dalga olarak adlandırılan dönem ise 1920 ile 1960 arasını ifade eden, ayrılıkçı ve milliyetçi terörizm veya

“Sömürge Karşıtı Terörizm Dalgası” dönemi olarak adlandırılan kısımdan oluşmaktadır. Üçüncü dalga ise 1960 ile 1990 yılları arasındaki dönemi kapsayan “Sol Terörizm Dalgası” olarak adlandırılan dönemdir. Dördüncü dalga dönemi olarak adlandırılan son dalga ise 1990’dan başlayarak günümüze kadar gelmiş olan radikal ve ideolojik terörizm faaliyetleri olan “Dinci Terörizm Dalgası” dönemini ifade etmektedir (Sütalan, 2011: 3).

On dokuzuncu yüzyılın son dönemi ve yirminci yüzyılın ilk yıllarına denk gelen ve ortalama kırk yıl süren anarşist terörizm dalgası olarak ifade edilen ilk dalga, modern anlamdaki terör faaliyetlerinin devlet dışı aktörlerce yapıldığı ve yürütüldüğü varsayımından hareket etmektedir. Bu dönemden önce terörizm daha çok devrim değerlerini koruyan bir araç iken, 1880’li dönemlerde devlet karşıtı bir anlam yüklenilmiş ve bu anlamını 1. Dünya Savaşı öncesine kadar da muhafaza etmiştir. Bu dönemde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, Çarlık Rusya ve Amerika’da anarşist, anti monarşist ve devrimci akımlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle Çarlık Rusya’sındaki teröristlerin kendilerini soylu, şehit, kahraman gibi kavramlarla nitelendirdikleri bilinmekte ve böylece davalarının gerek kendi içlerinde gerekse toplum nezdinde değer görmesine çalıştıkları görülmektedir. Bu dönemdeki terör faaliyetlerinin genel şekli ise daha çok yüksek makamda bulunan devlet büyüklerinin ve resmi görevlilerin öldürülmesi ve çeşitli bombalama şeklindeki eylemlerdir. Ayrıca bu dönemdeki birçok terör faaliyeti ile toplumun siyasal davranışlarını etkilemek ve çeşitli politik hedefler de güdülmüştür. Ayrıca birinci dalganın on dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde kendini göstermesinin başlıca nedenleri arasında Nechaev, Bakunin ve Kropotkin’in gibi Rus yazarlarının sonraki kuşakların kullanmaları amacıyla terör için bir strateji oluşturma arzuları dolayısıyladır. İlk dalganın en önemli terörist gruplarından biri olarak gösterilen Narodya Volya yani halkın iradesi örgütü, toplumun dikkatini çekebilmek amacıyla eski dönemlerde kullanılan metotların yerine daha farklı yöntemler kullanmışlardır. Bu örgüt önceki örgütlerin yaptığı gibi sivilleri hedef almamakla birlikte, çarlık rejiminin temsilcileri ve soyluları daha çok hedef almışlardır (Arıkoğlu Ündücü, 2011: 14; Mango, 2005: 12).

Sömürge karşıtı terörizm dalgası olarak ifade edilen ikinci dalga, Birinci Dünya Savaşının bitimiyle birlikte başlamıştır. Dönemin savaşı kaybeden ülkelerin halkları, sömürgeci olarak gördükleri sömürge ülkelere ve imparatorluklara karşı terörü kullanarak, kendi kaderini tayin ve ulusal kimliklerini kazanma ilkeleri etrafında

şekillendirdikleri bir dönemi ifade etmektedir. Söz konusu ülkeler ve halklar tarafından ortaya konan mücadeleler sonrasında imparatorluklar yıkılarak kendi devletlerini kurma fırsatı elde etmişlerdir. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Barış Anlaşması, ikinci dalga içindeki terörist faaliyetlerin yürütülmesi için hem uygun bir zemin hazırlamış hem de terörizmin yeni bir strateji biçiminde kullanılmasında etkili olmuştur. Ayrıca Birinci Dünya Savaşının galip devletleri yenilgiye uğrattıkları imparatorlukları, kendilerine bağlı devletler olarak ayrılabilmeleri ve kendi ulus devletlerini kurabilmeleri için de desteklemişlerdir. İkinci dalga döneminde terör sıklıkla başvurulan bir yöntem haline gelmiştir. Böylece anti sömürgeci mücadelelerle terörizme yeni bir boyut kazandırılmıştır. Yine bu dönemde devlet büyüklerine veya resmi görevlilere yönelik yapılan suikastlar oldukça az olmakla birlikte, teröristlerin de kendilerini terörist olarak değil de bir özgürlük savaşçısı olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu yönleriyle birinci dalgadaki terör eylemlerinden de farklılık arz etmektedir. Söz konusu bu farklılıklar ikinci dalganın birinci dalgaya göre daha meşru görülmesine olanak sağlayarak, ikinci dalgada kullanılan yeni dil ve söylemlerin daha çekici olmasında da etkili olmuştur (Arıkoğlu Ündücü, 2011: 14; Waldron, 2004: 24).

Birinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan sömürge karşıtı ikinci dalganın 1960'lı yıllara kadar sürdüğü ve daha sonra yerini modern terörün üçüncü dalgasını oluşturan sol terörizm dalgasına bıraktığı ifade edilmektedir (Rapoport, 2004: 52-54). Bu dönemde ifade edilen sol terörizm dalgasıyla yeni sol, anarşist, kapitalist, emperyalist ve komünist ideolojiler birbirleriyle yarışmaları durumudur. Rapoport'a göre üçüncü dalgayı harekete geçiren politik olayların temelinde Vietnam Savaşı yatmaktadır. Bu bağlamda özellikle 1960'lardan sonra gerilla tarzı savaşlar şeklinde ortaya çıkan sol eksenli terör faaliyetleri başta Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri olmak üzere birçok ülkede kendini göstermeye başlamıştır. Sonuç olarak Vietnam Savaş'ıyla başlayan ve 1967 Arap-İsrail Savaşıyla ateşlenen üçüncü dalga, amaç ve varsayımlar bakımından giderek radikalizm ve milliyetçilikle aynı paralelde yer almaya başlamıştır (Kaya, 2017: 59-60). Ayrıca bu dönemde Batı blokunda yer alan devletlere karşı yürüttükleri mücadelede çeşitli terörist taktikler kullanan grupların, kendi görüşlerini yansıtmaya dahi sosyalist görünerek Sosyalist doğu bloku ülkelerinin desteklerini kazanmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda sosyalist yönlerini daha fazla ön plana çıkararak Sosyalist doğu blokunun desteğini almaya çalışan örgütler Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra ya sosyalizmden ya da

silahlı mücadelelerden vazgeçmişlerdir. Soğuk Savaşın son bulmasıyla terörizmin ideolojik boyutunun da son bulması bu durumun bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Tüm bu olaylar üçüncü terör dalgasıyla birlikte terör ve terörizm daha fazla güç kazanmasına, terör örgütlerinin aralarında çeşitli işbirliklerine giderek sınırları aşan bir hal almasına ve terörün uluslararası bir sorun haline gelmesinde büyük rol oynamıştır (Kanat, 2014: 204).

Dördüncü ve son dalga ise dinci terörizm dalgası dönemidir. Rapoport'a göre dördüncü dalga, 1979 yılından başlayarak 2025 yılına kadar sürecektir. 1980'li yıllara kadar terör örgütlerince yürütülen faaliyetlerin birçoğunun sosyo-kültürel, siyasi ve politik gayeler dolayısıyla yapıldığı bilinmektedir. 1980 döneminden sonra ise terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri eylemlerin söz konusu amaçlarına ilave olarak ekonomik ve özellikle de dini eksenli amaçları da eklenmiştir (Medd ve Goldstein, 1997:3). Diğer taraftan bu dalganın üçüncü dalgadan önemli farkları da bulunmaktadır. Bu dalgayı üçüncü dalgadan ayıran farkların başında üçüncü dalga döneminde gerçekleştirilen eylemler arasında sıklıkla rehine alma eylemleri ve gerilla tarzı savaş taktikleri yer almaktayken, dördüncü dalgada ise şiddeti ve yıkıcılığı daha fazlalaştırılmış bombalama gibi eylemler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca intihar saldırısı veya bombacılığı ve kimyasal silahların sıklıkla kullanılması da özellikle bu dönemde gerçekleştirilmeye başlanan eylemler arasında yer almaktadır.

Bu dönemi dini veya dinci dalga olarak tanımlayan Rapoport, tüm dinleri bahane ederek gerçekleştirilen birçok terör eyleminde bu dalganın örneklerinin olduğunu ifade etmekle birlikte bu dalganın merkezine esasen İslamiyet'i oturtmaktadır. Bu görüşünü de 1979 yılındaki İran İslam Devrimi ve Afganistan'ın Rusya tarafından işgal edilmesiyle yayılan İslami terör fikrine dayandırmaktadır. Bu olaylardan sonra dinci diye adlandırılan terör örgütlerinin dünyanın hemen her yerinde İslam dini adına birçok eylem gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca sadece İslam'a yönelik dini eksenli terör örgütlerinin örneklerini vermekle kalmayıp diğer dinler eksenli birçok terör örgütünün de çeşitli terör eylemi gerçekleştirerek dördüncü dalga terör faaliyetlerini sürdürdüğünü belirtmektedir (Rapoport, 2004).

Yapılan tüm bu açıklamalar dolayısıyla başlangıçta bu eylemler İslami terör olarak adlandırılmış fakat daha sonra terörü İslam diniyle bağdaştırmanın doğru olmayacağı anlaşıncaya kadar daha genel bir isim olarak dini terör ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki zamanlarda yapılan eylemler dikkate alındığında terör

eylemlerinin verdiği tahribat ve etkileri dolayısıyla bu dönem için uluslararası terörizm veya küresel terörizm isimleri daha sıklıkla kullanılmaya başlamıştır (Bodur, 2005: 67-69).

1.1.4. Terörün Nedenleri

Terörün ortaya çıkmasına neden olan birçok faktör olmakla birlikte bu faktörlerin bir kısmı dünyanın herhangi bir yerindeki terör olaylarıyla benzerlik gösterebilirken, bir kısmı ise sadece ortaya çıkışı ülkenin şartlarından ve özelliklerinden kaynaklanan nedenler olabilmektedir. Terörün sadece ülke içindeki (içsel) nedenlerden kaynaklanmadığı, aynı zamanda ülke dışı (dışsal) destekli nedenlerinin de olduğu bilinmektedir (Kurt, 2009: 10).

Bu bağlamda terör; ülke ölçekli, bölgesel veya küresel ölçekteki siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik, etnik, dini ve hukuki temelli aksaklıklara dayalı olarak ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca bu nedenlerden farklı olarak ve özellikle siyasi boyutu her ne kadar ön planda olsa bile terörün nedenleri arasında diğer bazı etkenler de bulunmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, toplumsal refah düzeyinin düşüklüğü, toplumdaki etnik ve ideolojik ayrılıklar, devletle halk arasındaki uyuşmazlıklar, çıkar çatışmaları, yolsuzluklar, yönetenlere karşı güvensizlikler, yöneticilerin almış oldukları yanlış kararlar, politik anlaşmazlıklar gibi faktörler de terörizmin nedenlerini oluşturabilmektedir (Çitlioğlu, 2006: 313-314, Gabor, 2006: 57-58).

Diğer taraftan teknolojinin hızla gelişmesi ile birlikte internet, iletişim ve ulaşım alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak terör eylemleri eskiye oranla daha fazla kitleyi etkiler hale gelmiştir. Değişim gösteren teknolojiye adapte olma anlamında da önemli derecede uyum gösteren terör eylemleri, gerek eylem türlerini artırma gerekse potansiyel sempatican toplama anlamında teknoloji ve interneti önemli derecede kullanmaktadır (Bertram, 2016: 237). Önceki dönemlerde gerçekleştirilen terör eylemleri bir bölge ya da bir ülke ile sınırlı olurken günümüzde ise yapılan eylemler artık dünya genelini etkileyen özellik taşımaktadır (Yılmaz, 2006: 11). Bununla birlikte bulundukları toplumda yaşayan kişilerin kendi toplumlarına karşı bir mücadeleye girmelerini sadece yukarıda aktarılan nedenlerle açıklamak eksik kalmaktadır. Bu bağlamda insanların teröre yönelmelerini açıklayan iki temel gerekçe bulunmaktadır. İlk olarak kişilerin psikolojik problemleri yüzünden teröre yöneldikleri görüşüdür. Bu görüşün bilimsel anlamda

kanıtlanması ve ispatı yapılmamış olsa bile terör eylemlerini salt olarak insanların psikolojik durumlarına dayandırmak, insanların terörist olmalarını açıklamakta oldukça sığ bir tutumu ifade etmektedir. Bir diğer gerekçe ise insanların maruz kaldıkları haksızlıklar karşısında teröre yöneldikleri görüşüdür. Bu görüş ise terör faaliyetlerinin genel nedenleriyle daha uyumlu olmakta ve genel nedenlerini daha fazla açıklamaktadır (Bal, 2004: 42-44).

İfade edilen tüm bu nedenlerin incelenmesi ile terör faaliyetlerinin ortak nedenlerini şu şekilde sıralayabilir (Bal, 2006: 1-5; Bayer, 2007: 41; Krieger ve Meierrieks, 2011: 4-5).

- Toplumda bireyler arasında var olan eşitsizlikler ve sosyal adaletsizlikler
- İnsanların düşük gelir sahibi olmaları ve yoksulluk olgusu
- İnsanların umutsuz olmaları ve kendilerini çaresiz hissetmeleri
- Toplumun üzerinde oluşan baskı duygusu
- Adaletin tam olarak işleyememesi
- Bireylerin terörist olduktan sonra kendilerini güçlü hissetmesi
- Yapılan müdahaleler sonucunda oluşan korkular
- Bir amaca hizmet etmek duygusu
- Cezalandırma arzusu
- Devletin veya kamu otoritesinin yeterince güçlü olamayışı
- Dinin istismar edilmesi
- Etnik farklılıklara dayalı unsurların kullanılması
- Dış aktörler tarafından finanse edilen ve desteklenen olaylar
- Daha önceki dönemlerde yaşanan darbelerin ya da devrimlerin etkileri
- Toplumlarda feodal sistemin veya aşiretçilik anlayışının devam etmesi
- Belirli bir baskıyla yapılan siyasal değişiklikler
- Bireylerin toplumda yeterince söz sahibi olamadıkları düşüncesi

Etkili bir terörle mücadele için öncelikle terörün ortaya çıkmasına neden olan etkenlerin iyi anlaşılması ve söz konusu nedenleri kısa ve uzun vadede değiştirebilecek politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu sebeple terörün ifade edilen tüm bu nedenlerini daha iyi kavrayabilmek amacıyla ekonomik, sosyo-kültürel, psikolojik ve siyasal sistemden kaynaklanan nedenler altında incelenecektir.

1.1.4.1. Ekonomik Nedenler

Terörü oluşturan faktörlerin başında ekonomik faktörler yer almaktadır. İnsanların temel ihtiyaçları için devletin kaynaklarından eşit şartlarda faydalanmaları, yani fırsat eşitliği ancak devlet olanaklarına ve politikalarına bağlıdır. Dolayısıyla fırsat eşitliği devletlerin halklarına adil bir şekilde ve herkesi kapsayacak şekilde hizmet sunmasıyla doğru orantılıdır. Diğer taraftan her bireyin devletin sunmuş olduğu imkanlardan eşit veya adil bir şekilde yararlanamaması birtakım kişiler tarafından devlet aleyhine propaganda yürütülmesini ve bu durumun kullanılmasının önünü açmaktadır. Bu bağlamda ekonomik olarak ortaya çıkan her türlü olumsuzluğun, terör örgütlerinin lehine olduğunu ifade eden birçok çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların ana görüşü terör örgütlerinin ekonomik darboğaz içindeki bireyleri daha az propaganda aracılığıyla çok daha çabuk kazandıkları şeklindedir. Bu duruma sebep olaraksa ekonomik açıdan sıkıntı çeken ya da işsiz olan bireylerin toplum tarafından dışlandıkları yönündeki düşüncelerini göstermektedirler. Ayrıca terör örgütlerinin genellikle ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan kişileri hedef alarak bünyelerine kattıkları da aşîkârdır. Bu durum ekonomik anlamda bir düzeni olmayan insanların kaybedecekleri bir şey olmayınca kolay bir şekilde terör örgütlerine katılmaları ve terör eylemlerinde rol almaları şeklinde açıklanmaktadır. Örnekler ve yapılan birçok çalışma da terör örgütlerine katılan bireylerin çoğunun düşük gelir seviyesine sahip ailelerin çocukları olduğu veya ekonomik yönden herhangi bir beklentisi olmayan bireylerin olduğunu göstermektedir (Urhal, 2007: 354).

Ekonomik düzende ortaya çıkan ve yaşanan aksaklıklar bireyleri, dolayısıyla da toplumun tümünü etkilemekte ve toplumda huzursuzluğun oluşmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler kişilerin tasarruf ve yatırım düzeylerini daraltmakta ve yoksulluğa neden olmaktadır. Yatırım düzeyinin düşmesiyle işsizlik artmakta ve birbirini tetikleyen birçok ekonomik sorunu beraberinde getirmektedir (Ravallion, 2001). Bu durum ve huzursuzluk ortamı da terör örgütleri tarafından rahatlıkla ve sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle işsizlik olgusu insanların yaşam kalitelerini olumsuz etkilemektedir. İnsanların işsizlik sorunu devam ettikçe de geçimlerini idare edebilme endişesiyle suça daha yakın duruma gelmektedirler. Ekonomik darboğazdan kaynaklanan sıkıntıların derinliği arttıkça da toplumdaki huzursuzluk ve şiddet eğilimi artmakta ve terör faaliyetleri ne yazık ki hızlanmaktadır (Özeren vd., 2012: 64).

İşsizliğin giderek artması ekonomik sıkıntılar ile birlikte birtakım sosyal sıkıntıların da toplumda oluşmasını beraberinde getirmektedir. Toplumda işsizliğin giderek artması başta hırsızlık olmak üzere daha birçok suçun işlenmesini beraberinde getirmektedir. Genç insanların madde bağımlılıkları, şiddete olan yatkınlıklarının artması gibi birçok sosyal problemi artırmaktadır (Çalışkan ve Meçik, 2010: 40). İşsizlik üzerine yapılan birçok çalışma da işsizlik ile yasal olmayan faaliyetler arasındaki ilişkide iş olanaklarının azalmasının insanları sadece terör eylemlerine yöneltmemekte ayrıca birçok illegal faaliyete de yönelmelerinde etkili olduğunu göstermektedir (Sever vd., 2010: 2). Ayrıca işsizlik ekonomik mağduriyet dışında insanlarda sosyal ve psikolojik olarak da çok büyük etkiler meydana getirmektedir. İşsiz kişilerin yaşam kalitesinin düşmesi, toplumla olan bağlarının giderek zayıflaması ile birlikte ortaya çıkan öfke duygusu, aile içinde yaşanan şiddet ve tartışmaların artması, insanların kendilerini toplumdan soyutlaması ve özgüven kayıpları ve depresyon gibi sorunlar bireyleri anarşist ve terörist faaliyetlere yönlendirmektedir (Kızmaz, 2006: 77-78).

Ülkelerin gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler, toplumun refah seviyesinin düşük olması, işsizlik seviyesinin fazla olması terör faaliyetlerini besleyen temel ekonomik nedenlerdir. Bu nedenler dışında ülkenin ekonomik açıdan bağımsız hareket kabiliyetinin yoksunluğu, dışa bağımlılığın giderek artması, enflasyonist baskının halkı giderek yıldırması, işten çıkarmaların artması ve devlet kurumlarındaki ekonomik aksaklıklar terörü besleyen diğer ekonomik nedenler arasında sayılabilir (Karagöz, 2008: 48). Dolayısıyla ekonomik anlamda ortaya çıkan her türlü mahrumiyet kişileri teröre itmektedir ve insanlar bu mağduriyetten dolayı şiddeti tercih etmekteledir. Toplumsal şiddet hareketleri ise terör örgütlerini beslemektedir (Micheal, 2007: 39). Ayrıca ekonomik hoşnutsuzluk, tatminsizlik ve toplumsal şiddetin artması beraberinde siyasal çatışmayı da getirerek birçok kesimde siyasal şiddetin terörün bir nedeni gibi kullanılmasına yol açmaktadır (Schock, 1996: 98-99).

Son olarak özellikle günümüz dünyasında teknolojinin etkisiyle artık kitle iletişim araçları sayesinde insanlar farklı düzeylerdeki yaşam standartlarından haberdar olabilmekte ve bu farklılıklar bireyler arasında kendi yönetimlerine karşı aşırı duyarlılıklara yol açabilmektedir. Ülkeler arasındaki aşırı gelir farklılıkları bireyleri yönetimlerine karşı hareketlere yönlendirmekte ve bu duyarlılıklar toplumsal şiddet eğilimleriyle birlikte terörist faaliyetlere yönelebilmektedir.

1.1.4.2. Siyasal Nedenler

Terörü oluşturan etkenlere bakıldığında yukarıda da sayıldığı üzere ekonomik ve sosyo-kültürel faktörler başat nedenler arasında sayılmaktadır. Teröre etki eden bu faktörler dışında ülkelerin siyasi düzenlerindeki istikrarsızlıklar da terör faaliyetlerinin meydana gelmesindeki en önemli nedenler arasında yer almaktadır. Bireylerin kendi psikolojik problemleri veya diğer bazı faktörlerden etkilenecek şekilde şiddet ve terör hareketlerine yönelebildikleri gibi devleti temsil eden bazı kurumların sergiledikleri olumsuz davranışlar karşısında da şiddet ve teröre yöneldikleri bilinmektedir (Çınar, 1997: 207).

Terör örgütleri; siyasi ya da toplumsal düzen içerisinde değiştirmek istedikleri veya haksızlığa uğradıklarına inandıkları düzeni veya düşünceyi şiddet yoluyla değiştirme veya yok etme çabası içerisinde hareket etmektedirler (Ozankaya, 1980: 51). Bu durum terörizmin tanımlarında olduğu gibi şiddetin devamlı ve planlı bir şekilde sürdürmesiyle birlikte terörizmin aynı zamanda siyasi bir strateji ve ideoloji olduğunu da ortaya koymaktadır. Aynı şekilde terörün oluşmasına zemin hazırlayan etmenlerin doğrudan devlet yönetimlerinin yanlış veya kötü uygulamalarıyla ilgili olması da direkt olarak siyasi yapıyla alakalıdır. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı, çiğnendiği, adil bir yargı sisteminden uzaklaştırıldığı, kendilerini dışlanmış hissettikleri şartlarda terör hareketlerinin çok daha kolay bir şekilde yer etmeye başladığı veya geliştiği aşîkârdır (Aydın, 2003: 36).

Siyasal yapıyla alakalı olarak; siyasi gücü elinde bulunduranların kendi menfaatleri doğrultusunda devlet gücünü kullanmaları, devlet kurumlarının yozlaşması ve yaşanan yolsuzluklar, siyasi istikrarsızlıklar ve kamu yönetiminin partizanlaşması da teröre neden olan önemli faktörlerdir. Ayrıca iktidar ve muhalefet arasında yaşanan gerginliklerin sürekliliği, hükümetlerde yaşanan sorunların kronik bir hal alması, halkın politikacılara karşı olan güvenlerinin azalması, kamu kaynaklarının doğru ve etkili kullanılmaması ve hükümet otoritesinin yetersizliği de önemli siyasi nedenler arasında sayılmaktadır. Yine bireylerin edindiği bilgi, beceri, deneyim, yetenek ve tecrübelerine yer verilmeksizin gerçekleştirilen atama ve görevlendirmeler bireylerin devlete olan inancının sarsılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla liyakat ve ehliyetle sahip olmayan kişilerin devlet kademelerinde yer alması, bireylerin yönetimlere karşı kışkırtılmasını kolaylaştırmakta ve şiddet faaliyetlerini körüklemektedir. Aynı şekilde ifa edilen

hizmetlerin halkın ihtiyaç ve taleplerini dikkate almadan gerçekleştirilmesi de yönetimlerin etkinliklerini azaltmakta ve ortaya çıkması muhtemel sorunlarda, halkla kamu görevlileri arasında bir gerginlik ve hoşnutsuzluk doğurmaktadır (Acar, 2007: 352; TBB, 2006:143).

Özellikle kamu görevlilerinin sergilemiş oldukları tutum ve davranışlar da şiddet hareketlerinde önemli bir etki yapmaktadır. Kamu kolluk görevlileri arasında olan asker ve polis gibi görevlilerin orantısız ve olumsuz davranışları, toplumun önemli bir kesimin bu davranışlara tepki göstermek amacıyla şiddet veya terör hareketlerine yöneldiğini göstermektedir. Dolayısıyla terörizmi önlemede devleti temsil eden kamu görevlilerinin tutum ve davranışları önem arz etmektedir. Bu doğrultuda alınacak kamusal kararların doğru ve etkili bir şekilde yürütülmesi için halkın taleplerini göz ardı etmeyen, yetenekli kişilerin kamu idaresinde olması toplumsal şiddet eylemlerini engelleyebilecektir (Acar, 2007: 354; Ozankaya, 1980: 54).

Diğer taraftan özellikle demokratik yönetimin olduğu bazı rejimlerde toplumun bir kısmının benimsemediği politikalara karşı halkın tepkisi oluşabilmektedir. Bu tepkilerin demokratik bir sistemin doğal bir reaksiyonu olarak görülmesi gerekmektedir. Özellikle orantısız veya ölçüsüz güç kullanılarak ya da demokratik yapılarıyla örtüşmeyen yöntemlerle olaylara müdahale, toplumun devlete ve demokrasiye olan inancının sarsılmasına neden olarak bireyleri şiddete ve teröre yönelmelerine kanallandırmaktadır. Bunun yerine halkın verdiği tepki ya da hoşnutsuzlukları asgari düzeye indirerek, kişilerin toplumda söz sahibi olmasıyla demokratik düzene katkıları sağlanmalıdır. İnsanların çekinmeden ya da şiddete yönelmeden siyasi görüşlerini ya da düşüncelerini ifade edecek uygun ortamlar hazırlanmalı ve taleplerinin dikkate alındığını görerek illegal veya farklı terör örgütlerine yönelmeleri engellenmelidir. Ayrıca demokratik toplumlardan antidemokratik toplumlara kadar hemen hemen tüm toplumlarda bazı grupların devlete ya da iktidara karşı bir tepki içinde oldukları da bilinmektedir. Fakat söz konusu bu tepkilerin tümünün devletin veya yönetimin ortadan kalkması gerektiği şeklinde olduğu varsayılmamalıdır. Çünkü bu tepki ya da hoşnutsuzluğun bireylerin taleplerinin karşılanmamasıyla ortaya çıktığı bilindiğinden, tepkilerine neden olan faktörlerin ortadan kaldırılmasıyla tepkiler azalmakta veya son bulmaktadır.

Son olarak terörizmin siyasi şiddete neden olduğu ve siyasal şiddet hareketlerinin de terör hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olduğu yönünde önemli sayılacak görüşler de bulunmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerde iktidarı ellerinde bulunduran kişilerle sorun yaşayan insanlar ve iktidarı değiştirmek isteyen kişiler, muhalifler veya dış kaynaklı güçler her zaman siyasi iktidarlara zorlamaktadırlar. İktidarı eleştiren ya da istekleri siyasi arenada karşılık bulamayan bu kişiler taleplerini gerçekleştirmek için şiddet unsurunun ya direkt olarak uygulayıcısı, ya da terör örgütlerini kullanarak ve destekleyerek terör faaliyetlerinde dolaylı olarak yer almaktadırlar. Bununla birlikte iktidarı elde etme veya sürdürme isteği şiddet ve çatışmaları daha da körüklemektedir. Böylece iktidarı yıpratma veya düşürme isteğiyle ortaya çıkan şiddet, kargaşa veya terör eylemleri karşılığında devlet tarafından gerçekleştirilen orantısız güç ve ağır müdahaleleri de meydana getirerek birbirlerini besleme durumunu ortaya çıkarmaktadır.

1.1.4.3. Sosyo-Kültürel Nedenler

Terör faaliyetlerine etki eden önemli nedenlerden biri de sosyo-kültürel etkenlerdir. Gelenek, görenek, örf ve adetler, din, dil, ırk, tarih gibi değerler toplum için önem arz eden sosyo-kültürel değerlerdir. Toplum tarafından benimsenip kabul gören doğrular, değerler ve bazen de gelenekler dönemin şartlarına göre değişiklikler gösterebilmektedir. Bu bağlamda sosyo-kültürel değerlerde ortaya çıkacak bir değişiklik toplumun tamamını etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan herhangi bir değişikliği toplumun genelinin benimsemesi önem arz etmektedir. Söz konusu değerlerde ortaya çıkan ve toplumun benimsemeyeceği değişikliklerin oluşması ise toplumlarda hoşnutsuzluk, şiddet ve sosyal çatışmalara neden olabilmektedir. Şiddet yanlıları da özellikle din, dil, ahlak ve aile gibi kavramları kullanarak toplumda bireyler arasında kargaşa çıkarmaya çalışmaktadırlar (Kılıç, 2007: 12).

Din olgusu sosyo-kültürel nedenler arasında terörist faaliyetlerce en fazla sömürülen ve ön planda tutulan faktörler arasındadır. Çünkü dini hassasiyetlerin ön planda olduğu toplumlarda dini değerlere karşı yapılan herhangi bir olumsuz davranış veya söylem, toplumu aşırı şekilde duyarlılaştırmakta ve toplumsal hoşnutsuzluklara yol açmaktadır. Bu durum terör örgütlerinin istedikleri bir durum olmakla beraber özellikle dini inançlara karşı sempati duyanları ve duymayan karşı taraftaki bireyleri bir çatışma ortamına sürüklemektedir. Dolayısıyla terör örgütlerinin yararlanacağı bir durumun

oluşmasıyla dini inanç eksenli huzursuzluklar, toplumlarda veya dinler arasında bir karmaşa ve kaosa sebebiyet vererek sosyal çatışma ortamının oluşmasına sebep olmaktadır.

Terörün diğer bir önemli sosyo-kültürel nedeni ise aile kurumundan yoksun olan toplumlardaki boşlukların kullanılmasıdır. Çünkü aile toplumun temel taşıdır. Aile bireylerinin yetiştirilmesi, milli kültürü taşıma, değerler eğiti gibi konular aileler tarafından çocuklara verilmektedir. Bu yüzden terörün sosyolojik nedenleri arasında aile kavramı önemli bir yere sahiptir. Bireyler ihtiyaç duydukları sevgi ve ilgiyi ailelerinde bulamayınca bu eksiklikleri tamamlamak için illegal örgütlere yönelmektedirler. Ayrıca aile bireyin suça yönelmesine engel olacak bir kurum olmakla birlikte toplum içerisinde pozitif olarak yönlendirebilecek bir güce de sahiptir. Toplumla bireyler arasında bağ oluşturan temel bir takım değerler mutlak suretle aileler vasıtasıyla kurulmaktadır. Bu değerlerin yokluğu veya yoksunluğu bireylerin terör örgütlerine daha kolay inanmalarına sebep olmaktadır. Hirschi'nin sosyal kuramına göre de söz konusu bu değerlerin başında aile, sosyal çevre, inanç ve okul gelmektedir. Bireyin bu değerlere olan bağlılığı ne kadar güçlüyse, şiddete eğilimi de o kadar azalmaktadır. Tersine bu değerlere olan bağlılığın zayıflaması ise bireyi illegal örgütlere veya terör faaliyetlerine katılma ihtimalini artırmaktadır (Kızmaz, 2006: 81).

Terör örgütlerinin en çok kullandığı sosyo-kültürel etkenlerden bir diğeri de kimlik unsurudur. Bireylerin kişiliğinin oluşumunda kimlik, yani aidiyetlik, son derece önem arz etmektedir. Bireylerin kimliklerini kazanma sürecinde aileleri, inançları, gelenek, örf ve ananeleri ve değer yargıları oldukça önemlidir. Özellikle ergenlik dönemindeki kimlik arayışı içinde olan bireyler terör örgütlerinin hedefi olmaktadır. Bu süreçte sosyal yaşama adapte olamayan veya sorumluluk almak istemeyen kişiler illegal yapılanmaları ve terör örgütlerini alternatif olarak görmekte ve sempati duymaktadırlar (Özeren vd., 2010: 141).

Terör faaliyetlerine sebep olan sosyo-kültürel etkenler arasında göç hareketleri de önemli derecede etkilidir. Özellikle göç ile birlikte gelen plansız ve çarpık bir şehirleşme, göç eden insanların şehir hayatına adapte olamamaları kendilerini toplumdan dışlamalarına yol açabilmektedir. Böylece göç eden insanların yaşadıkları uyum problemleri ile birlikte beklentilerini karşılayamama, yaşadıkları hayal kırıklıkları, kendilerini toplumdan dışlanmış hissine kapılmaları, kültürel yabancılaşma, aile

bağlarının giderek kopması gibi faktörler bireyleri daha fazla ümitsizleştirmektedir. Dolayısıyla bu bireylerin terör örgütlerine ve eylemlerine bulaşma riski giderek artmaktadır. Bu durum terör örgütlerinin iştahlarını kabartarak bu bölgelerde daha yoğun faaliyetler yürütmelerine sebep olmaktadır.

Terör faaliyetlerinin sosyo-kültürel nedenleri arasında önem arz eden diğer bir etken de toplumların terör örgütlerine verdiği destek ve teröre olan bakış açılarıdır. Özellikle ekonomik açıdan olumsuzluklarla karşı karşıya kalan bireylerden oluşan toplumlarda vuku bulan bazı olaylara karşı bireyler duyarsızlaşabilmektedirler. Devam eden süreçte toplumsal duyarsızlaşma giderek sempatiye ve sonrasında ise direkt olarak faaliyetlere katılmaya varabilmektedir. Toplumun terör örgütlerince yapılan eylemlere destek vermesi veya bu eylemlere katkı sunması, terör faaliyetlerinin yoğunlaşmasına vesile olarak yönetimlerin terörle mücadelesini daha da zorlu hale getirmektedir. Bu süreç ise terör sorununun daha fazla derinleşmesine de yol açmaktadır.

1.1.4.4. Psikolojik Nedenler

Terör faaliyetlerinin ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi nedenleri toplumdaki bireylerin genelini ilgilendiren nedenlerdir. Fakat teröre bireysel anlamda etkileri dolayısıyla sebep olan önemli bir etken ise psikolojik kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kendini yetersiz veya yeteneksiz hisseden veya toplumda bu şekilde görülen bireyler başta ailelerindeki konumlarını, sonrasında ise toplum ve devlet içerisindeki konumlarını ve rollerini beğenmemektedirler. Bu bireyler aileleri ve bulundukları toplum tarafından saygı görmediklerine ve aşağılandıklarına inanmaktadırlar. Toplumdan dışlandıklarını, toplumun kendilerine farklı davrandıklarını düşündükleri için de çevresindekilere güvenmemektedirler. Bu güvensizlik duygusu yüzünden insanların kendilerine ön yargılı veya art niyetli davrandıkları hissine kapılmaktadırlar. Kendilerini ailelerine ve topluma ispatlamak, saygı ve beğeni görmek umuduyla şiddet ve kargaşaya dayalı olaylara daha kolay bulaşmaktadırlar. Dolayısıyla bu bireyler kendi korkularını, kaygılarını, ümitlerini, hayallerini ve tüm psikolojik davranışlarını şiddet eylemleriyle çözmeye yönelmektedirler. Bu bireyler terör örgütlerine de genellikle kendilerini ispat etme duygusu ve bu vasıta ile saygı duyulma içgüdüleriyle katılmaktadırlar (Caşın, 2008: 290; Gökbunar ve Gökbunar, 2010: 57).

Terör örgütleri özellikle ailede ve toplumda meydana gelen boşluk ve kargaşalardan yararlanmaktadırlar. Gerçekleştirilen çalışmalarda terör örgütlerine giren bireylerin psikolojik olarak çok ağır şartlarda yetiştiklerini ve ağır depresif dönemler geçirdiklerini göstermektedir. Genelde bu bireylerin şiddete maruz kaldığı, birçoğunun annesiz ya da babasız olduğu, kendilerini dışlanmış hissettikleri ve genelde öç alma duygusuyla hareket ettikleri ifade edilmektedir. Ayrıca terör örgütlerinin genellikle hedef kitle olarak gençleri belirlediği ve bu doğrultuda politikalar yürüttüğü de bilinmektedir. Özellikle gençlere özgürlük, demokrasi, kahramanlık, kendini değerli hissetme, yönetimde işbirliği gibi vaatlerle yaklaşarak henüz bu kavramları dahi anlayamayan bireyleri kolaylıkla kandırabilmektedir (Öztürk ve Çelik, 2009: 92). Yine terör örgütlerince eylemlerine katılan veya katılması muhtemel bireylere de psikolojik olarak birtakım motivasyon yöntemleri uygulanmaktadır. Bu bağlamda kendini zayıf ve güçsüz hisseden bireylere kendilerinin daha güçlü olduklarına inanmalarının sağlanmasına yönelik motivasyon verilmekte, birçok bireye de topluma ve devlete karşı intikam alma duygusu aşılanarak örgüte katılımları sağlanmaktadır (Post, 2005:7).

1.1.5. Terörün Unsurları

Terör; hem gerçekleştirilen eylemler hem de barındırdığı ideoloji açısından belirli amaç, yöntem ve unsurları barındırmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen bir eylemin, faaliyetin veya hareketin terör olarak addedilmesi için üç temel unsuru içermesi gerekmektedir. Bu unsurlar ideoloji unsuru, örgüt unsuru, eylem veya şiddet unsurlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla bu üç unsurun bir araya gelmesi sonucuyla meydana gelen faaliyetler terör faaliyeti olarak tanımlanmakta ve bu durumun karşılığı olan terör suçunu oluşturmaktadır.

Söz konusu unsurlardan birinin tek başına olması yeterli değilken, bazı durumlarda ise eylem unsurunun gerçekleşmediği terör örneklerine de rastlanılabilmektedir. Örneğin bir konsere katılmak, maç izlemek veya herhangi bir illegal olmayan amaçla bir araya gelmiş kişiler nasıl ki terör örgütü olarak nitelendirilmiyorsa, belirli bir siyasi amaç düsturuyla kurulan ve yönetilen siyasi partiler ve sendikalar da terör örgütü olarak kabul edilmemektedirler. Aynı şekilde cinnet geçirerek tüm ailesini katleden birinin gerçekleştirmiş olduğu bu davranış yoğun bir şiddet unsuru içermekle beraber, ideoloji ve örgüt unsurlarından yoksun olması

dolayısıyla bir terör eylemi olarak kabul görmemektedir. Yine belirli bir ideoloji altında toplanan ve gruplaşarak örgüt haline gelen fakat şiddet eylemlerine kalkışmayan veya o gücü henüz kendinde hissedemeyen bazı topluluklar da terör örgütü olarak nitelendirilebilmektedir. Söz konusu farklılıkları daha iyi ortaya koyabilmek için terörün unsurlarına teker teker değinmek terörün boyutlarının daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda *ideolojik, örgütsel ve eylemsel* unsurlar açıklanacaktır.

1.1.5.1. İdeolojik Unsurlar

İdeoloji; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, politik, dini, felsefi, hukuki vb. faktörlerle toplumların, hükümetlerin, bir grup veya sosyal sınıfın hareketlerine ya da davranışlarına yön veren düşünceler bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Akın ve Arslan, 2014: 82).

İdeoloji bir hedefe ve amaca ulaşabilmek amacıyla yürütülen düşünceyi ifade etmektedir. Dolayısıyla ideolojiler toplum için büyük önem arz etmektedir. Çünkü ideolojilerin tamamı olumsuz anlamlar taşımamaktadır. Topluma hizmet için oluşturulan ve yürütülen birçok ideoloji de mevcuttur. İdeoloji insanların yaşam tarzını, yaşam gayelerini, amaçlarını açıklamaya çalışmaktadır. İdeoloji toplumların en zor zamanlarında bile insanlara umut veren, hayata tutunmalarını sağlayan ve mücadele gücünü sürekli kılan bir unsurdur (Dilmaç, 1997: 72). Bu tanımlamalar ideolojinin çeşitli farklılıklar arz ettiğini ortaya koymaktayken terör çerçevesinde yapılan tanımlamalarda ise ideoloji, mevcut düzeni ortadan kaldırmak arzusuyla birtakım siyasi amaçları olan ve bu amaçları gerçekleştirmek için her türlü şiddeti meşru görmekten kaçınmayan bir düşünce şeklini ifade etmektedir. İdeolojisi bulunmayan her şiddet hareketi terör olmadığı gibi, şiddet içerikli olmayan ideolojiler de terörizm olarak kabul edilmemektedir (Alkan, 2000: 72).

Terör eylemleri belirli bir ideoloji ve bir amaç uğruna gerçekleştirilmektedir. Terör örgütlerinin ideolojileri de her ne kadar toplumu daha iyi bir konuma getirme arzusuyla oluşturduklarını ifade etse bile, asıl amaçlarının var olan düzeni yıkararak kendi amaçlarına hizmet eden bir anlayışı ikame etmektir. Belirledikleri amaçlara ulaşmada engel teşkil eden her türlü düzeni ya da kişiyi etkisizleştirmek için mücadele etmekten geri kalmazlar. Bu bağlamda gerek güvenlik güçleriyle girdikleri mücadelelerde, gerekse

gerçekleştirdikleri eylemler esnasında birçok kişiyi hayattan etmekte ve kendi hayatlarını kaybetme riskiyle de sürekli olarak karşı karşıya kalabilmektedirler. Fakat inanmış oldukları ideoloji unsuru hem kendi canlarını tehlikeye atarken, hem de birçok masum insanın canına kıyarken hep kendilerine cesaret vermektedir. Terör örgütlerin kurulmasından isteklerini üyelerine yaptırmaya, yeni eleman temininden örgüte mali destek sağlamaya, örgüte olan bağlılıktan ve örgütün sürekliliği için eylemler yapmaya kadar tüm aksiyonlar için bir ideolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca siyasal bir ideoloji uğruna gerçekleştirilen ve yasal sınırlar içerisinde kalmayan eylemler terör faaliyetleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla ideoloji terör örgütünün rehberi niteliğindedir. Terör eylemleri için gerekli motivasyonun sağlanmasında hedef seçimine kadar birçok kararı ideoloji unsuru sağlamaktadır (Drake, 1998: 57).

Tüm bu ifade edilenler terör örgütlerini aksiyon ve eyleme geçiren ve bu uğurda canlarını dahi düşünmeden riske atılabilen başat faktörün ideoloji olduğunu ortaya koymaktadır. Terör örgütlerine sempatisan kazandırma veya yeni üye sağlama rolünün de ideoloji unsuruyla çözüme kavuşturulduğu bilinmektedir. Böylece her örgütün oluşmasını ve devamlılığını sağlayan gerçekleştirilecek olan eylemleri gerek mensupları, gerekse toplum gözünde meşru gösterecek bir ideoloji unsuruna sahip olmaktır. Terör örgütleri açısından önemli olan ve örgüt üyelerine rehber olan ve onları cesaretlendiren unsur ideolojidir (Bal, 2003: 81).

Bir ideolojiye tüm benliğiyle inanan terörist için artık hayatında bu ideolojiden daha değerli bir şey yoktur. Ailelerini, sosyal düzenlerini, geleceklerini ve hatta hayatlarını dahi bu ideoloji etrafında şekillendirmektedirler. Sıkı sıkıya bağlı oldukları ideoloji uğruna her türlü fedakârlıkta bulunmakta ve yaşamlarını yitirseler dahi davalarının devam etmesi ideolojisinin her şeyin üzerinde olduğu inancındalardır (Uyar, 2008: 11). Bu anlayışı pekiştirmek ve örgütlerinin ideolojilerini benimsetmek için de terör örgütleri, mensuplarının sahip olduğu kimliği yok etmeye çalışmaktadırlar. Örgüt ideolojisini benimsemeleri için mensuplarının adına her türlü kararı almakta ve okudukları yayınlardan, iletişim halinde olacakları kişilere, hatta ne giyinmesi gerektiğine kadar birçok faktörü örgüt ideolojisi belirlemektedir. Böylece mensuplarına istedikleri doğrultuda yeni bir kimlik ve kişilik kazandırmaktadırlar (Alkan, 2000: 82-83).

Sonuç olarak terör örgütlerinin kuruluşundan işleyişlerine kadar birçok aksiyonun ideoloji unsuruyla açıklanması, ideoloji unsurunu terör örgütlerinin bir anayasası şeklinde algılanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla teröristlerin gerçekleştirmiş oldukları eylemlerini örgüt ideolojilerine dayandırmadıkları takdirde bir hiç uğruna mücadele etmiş olacağı ve zamanla örgütün isteklerini sorgulayacakları da muhakkaktır. Diğer taraftan dünya üzerindeki tüm terör örgütlerinin farklı idealleri olmakla birlikte söz konusu idealleri gerçekleştirmek için belirli ideolojileri savundukları ve örgüt üyelerine empoze ettikleri de bilinmektedir. Bu ideolojiler genel olarak; Marksist, Leninist, Maoist, Sosyalist ve Komünist eksenli görüşleri kullanan veya sömüren *sol motifli* ideolojiler, çeşitli inanç ve felsefi görüşü referans alan *dini motifli* ideolojiler ve coğrafi, ırki ve rengi farklılıklara dayalı *etnik milliyetçi veya bölücü* ideolojiler şeklinde üç ana grupta toplanabilmektedir.

Sol Motifli İdeolojiler; Sol görüşlü terör örgütlerinin birçoğunun esinlendiği temel ideoloji Marksist fikirleri kullanan veya sömüren ideolojilerdir. Marksist görüşler ilk kez Karl Marx ve arkadaşı F.Engels tarafından dile getirilmiştir. Bu ideolojinin temelinde toplumsal sınıfları reddeden eşitlikçi bir toplum arzusu yatmaktadır. Toplumda var olan sınıf farklılıklarına karşı çıkarak, söz konusu sınıf farklılıklarının nedeni olarak gördüğü sermayenin karşısına ezilen kitleleri bir araya getirerek mücadele edilmesi gerektiğini ve bu mücadelenin de silahlı mücadele şeklinde olması gerektiğini savunmaktadır.

Marksist teori sanayi devrimi ile gündeme gelmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte oluşan işçi sınıfı ve burjuva sınıfları, bu ideolojinin ortaya atılmasını ve oluşmasını sağlamıştır. Sanayi devrimi ile oluşan makineleşme süreci burjuva sınıfını oluşturmuştur. Marx, sanayi devriminin ilk dönemlerinde oluşan işçi sınıfının ve özellikle kadınların emeklerinin sömürüldüğünü dile getirmiştir. Marksist ideolojiye göre burjuva sınıfının olmadığı, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin kalktığı ve sonunda sosyalist ve komünist sisteme doğru evrilen bir sürecin yaşanacağı dile getirilmiştir (Avcı, 2019: 142-143).

K. Marx ve F. Engels tarafından temelleri atılan bu ideolojinin pratiğe dönüp uygulamaya konması ise Lenin tarafından sağlanmıştır. Bu bağlamda Marksist anlayışın ideolojik olarak yansıması, Rusya’ da Lenin tarafından Rus Çarlığına karşı başlatılan devrim ile dünya tarihine geçmiştir. Marksist anlayışın tezahürü ve pratiği olan Leninst ideoloji Ekim 1917 yılında başlatılan devrim ile birçok kişinin yaşamını yitirmesine sebep olmuştur. Rusya da verilen bu silahlı mücadele ve yaşanan iç savaş sonucunda bu

ideolojinin galip gelerek devletleşmesi ve devleti resmen yönetmesi sonucunu doğurmuştur. Bu tarihten sonra Marksist ve Leninist ideolojiler dünyanın birçok yerinde sahne almaya başlamıştır (Dilmaç, 2011: 153).

Özellikle Sosyalist ve Komünist fikirleri kullanarak ve kendi görüşleriyle birleştirerek dünyanın birçok ülkesinde silahlı bir mücadele şeklinde yönetimlere karşı önemli bir terör örgütü ideolojisi haline gelmiştir. Çin de Mao'nun aynı fikirler doğrultusundaki şiddeti ve devleti yönetme anlayışı, dünya nüfusunun önemli ile kısmının sosyalist ve komünist ideolojilerle yönetilmesini hızlandırmıştır. Tüm bu gelişmeler diğer ülkelerin ayrılıkçı hareketlerinin de Marksist ve Leninist ideolojiler ekseninde yürütülmesinin önünü açarak, 1900'li yılların sonlarına kadar birçok terör faaliyetinde bu ideolojilerin yer etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla terör örgütlerinin birçoğunun Marksist, Leninist ve Maoist fikir ve ideoloji benimsedikleri görülmektedir.

Dini Motifli İdeolojiler; Terörün kullandığı ideolojik unsurlardan biri de din kavramıdır. Din; Allah'a, Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, kutsal sayılan çeşitli varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Din kavramı insanlık tarihi kadar geçmişi olan bir kavramdır ve birçok ideolojinin de ötesinde yer almaktadır. Dinlerin temelinde insanların iyiliği, huzur ve mutluluğu, barış ve güzellik temennileri yatmaktadır. Dolayısıyla dinin insanları katletmeyi istemesi hiçbir dini gerçeklikle bağdaşmamaktadır.

Din kavramı geçmişten günümüze insanlar üzerinde etkili olan unsurların en başlarında gelmektedir. Müslümanlık, Hristiyanlık gibi dinlerin dışında Budizm ve daha birçok farklı inanış biçiminin insanlar üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Dinler mensuplarına sundukları kurallar çerçevesinde onları hayatın her alanında yönlendirmekte, hayatın neredeyse tamamına yönelik kurallar belirleyerek yaşamlarını etkilemekte, insanların düşünce ve fikirlerinin oluşmasına etki ederek siyasi fikirlerini de etkilemektedir. Dinlerin insanlar üzerindeki söz konusu bu gibi etkilerinden dolayı dine dayalı ideolojilerin ortaya çıkması bir zorunluluk şekline dönüşmüştür.

Terör örgütlerinin dini motif, özellik veya hassasiyetleri kullanmak istemelerinin temel nedenleri arasında ilk olarak mensuplarına sunduğu cennet vaadi gelmektedir. Zaten dini eksenli kurulan örgütlerden başka hiçbir örgüt, mensuplarına yapılan eylemlerin karşılığı olarak cenneti vadetmemektedir. Dolayısıyla dini eksenli ideolojilerle yürütülen terör eylemlerini yapacak kişi söz konusu eylem esnasında canını yitirirse, bu

durumun karşılıksız kalmayacağını ve karşılığında sonsuz bir mutluluk ve cennetle ödüllendirileceğini bildiği için kendi canından kolayca vazgeçebilmekte ve örgütün istediği tüm eylemleri sorgusuz bir şekilde yapabilmektedir. Ayrıca terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri eylemlere güvenlik güçlerinin karşılık vermesi, terör örgütü üyelerinin canlarını kaybetmeleri sonucuyla yüzleşmelerini ortaya çıkarmaktadır. Mücadelenin zorlaştığı veya anlamsızlaştığı durumlarda ise örgüt üyeleri, liderlerini veya örgüt ideolojilerini sorgulayabilmekte ve hatta eleştirerek verilen eylemleri gerçekleştirmek istememektelerdir. Ancak dini ideolojinin kullanılması ve dolayısıyla cennet ödülünün öne sürülmesi, örgüt mensuplarının verilen emirlere harfîyle uymalarını sağlayarak eylemleri sorgulamadan gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Aynı şekilde dini kendi menfaatleri için kullanan gruplar örgüte üye kazandırmak, mensuplarına eylemler yaptırabilmek için şehitlik mertebesini de kullanmaktan kaçınmamaktadırlar. Çünkü şehitlik mertebesi dışında hiçbir şey kendini feda etmeyi bu kadar değerli kılmamaktadır.

Terörün belirli siyasi amaçlara ulaşmak için dini motif ve hassasiyetleri bahane edip bir araç olarak kullanması, din eksenli veya dini motifli terör örgütlerinin ortaya çıkmasının yolunu açmıştır. Özellikle muhafazakâr sayılan toplumlarda diğer dinlere olan bakış açısı terör örgütlerinin işlerini kolaylaştırmaktadır. Çünkü kendi dinleri dışındaki dinlerin veya inançların yanlış olduğu düşüncesiyle diğer dinlerin mensuplarına karşı bir hoşgörüsüzlük eğiliminde olabilmektelerdir. Ayrıca aynı dine mensup bireylerin kendi aralarında mezhep farklılıklarına dayalı fikir ayrılıkları da bir hoşnutsuzluk veya şiddet ortamının doğmasına yol açabilmektedir. Söz konusu hoşgörüsüzlükler, hoşnutsuzluklar ve şiddet eğilimleri terör örgütlerinin işlerine yaramakta ve terör örgütleri bu farklılıklardan hareketle sempatizan veya üye sayısını arttırarak eylemlerinin sürekliliğine ve etkililiğine kılıf hazırlamaktadırlar.

Geçmişte dini eksenli veya motifli birçok şiddet veya terör örneğine rastlanılabilmektedir. Hristiyanlık dini eksenli olarak, ülkeler arasındaki dini savaşlar veya Katolik ve Protestan mezhepleri arasındaki şiddet ve vahşete dayalı çatışmalar bu duruma örnek olarak verilebilir. İslam dininde ise Şii-Sünni çatışması birçok İslam ülkesinde şiddete dayalı terör hareketlerinin kaynağı olarak görülmüş ve gerek can ve mal kayıplarına gerekse dini birçok değer yok olmasına sebebiyet vermiştir. Halen bile birçok İslam ülkesinde Şii-Sünni mezhep ayrılıklarına dayalı çatışma ortamı terör olaylarının ortaya çıkmasına, devam etmesine ve körüklenmesine neden olmaktadır.

Günümüzde ise dini kullanarak eylemlerini gerçekleştirmiş örgütlerin başında El-Kaide terör örgütü gelmektedir. 2001 yılında ABD'ye karşı gerçekleştirilen saldırı dini kaynaklı veya motifli terör örgütlerinin daha fazla ön plana çıkmasını sağlamıştır. Daha sonra ise DAESH (Davlat al İslamiya Irak Va al Şems) veya İŞİD (Irak-Şam İslam Devleti) olarak adlandırılan terör örgütü de, gerek Hristiyan gerekse Müslüman birçok ülke veya bölgede gerçekleştirdikleri terör saldırılarıyla dini eksenli terör hareketlerinin tüm dünyada hissedilmesine sebebiyet vermiştir. Yine sözde Hristiyan ve İslam dini eksenli birçok terör örgütü son dönemde önemli terör eylemlerine imza atarak birçok masum insanın canını yitirmesine yol açmışlardır. Bu eylemlerle hem karşı durdukları dinlerin mensuplarına, hem de tüm dünyaya korku salarak güçlü olduklarını göstermeye çalışmakta, böylece tüm isteklerini gerçekleştirebilmektedirler.

Ayrıca dini eksenli ve motifli terör ideolojisiyle ilgili belirtilmesi gereken önemli bir durum da bulunmaktadır. Özellikle son dönemde yaşanan bazı terör olaylarını gerçekleştirenlerin yoğunlaştığı coğrafi bölgelerde yaşayan insanların çoğunluğunun Müslüman olması sebebiyle İslami terör kavramı bilerek veya istenerek gündeme gelmekte veya getirilmektedir. Önceki her semavi din gibi İslam da, kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'de açık ve net bir şekilde masum insanları katletmeyi yasaklamaktadır. Bu bağlamda istisnasız tüm dinlerin terör örgütleriyle bağdaştırılması, bu örgütlerinde isimleri ve faaliyetleri üzerinden bir dinin tüm mensuplarının suçlanması doğru olmadığı gibi bu terör örgütleriyle mücadele edilmesini de zorlaştırdığının bilinmesi gerekmektedir (Çitlioğlu ve Dedemen, 2014: 28-30).

Etnik Milliyetçi veya Bölücü İdeolojiler; Milliyetçilik kavramıyla ilgili çok sayıda tanımlama bulunmaktadır. Söz konusu bu tanımların birçoğu tanımı yapan kişilerin ulusal kimlikleri veya dünya görüşleri itibarıyla şekillenmektedir. Bu bağlamda milliyetçilik kavramı ile bazen bir bağımsızlık mücadelesi vurgulanmaktayken, bazen de farklı halkları sindirmek için kullanılan bir kavram olarak nitelendirilebilmektedir (Akıncı, 2014: 132-133). Milliyetçilik ideolojisi bazen de bir halkın sindirilmesiyle sınırlı kalmayıp, bir ırkla ilgili verilen mücadeleleri tanımlamak için de kullanılabilir. Bu ideoloji kimi zaman bir ırkın başka bir ırka kıyaslan üstünlüğü olarak gündeme gelirken, kimi zaman da azınlıkta olan bir ırkın vermiş olduğu mücadeleler şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

İrk kavramı ise sosyo-kültürel, tarihsel ve bilimsel yönleri olmakla birlikte oldukça tartışmalı bir kavramdır. Bu kavram iki farklı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bilimsel veya biyolojik kavram veya sınıflandırma ile yapılan tanımlamada, genlerle insanların sahip olduğu belirgin ve has özellikler ele alınmaktadır. İkinci tanımlamada ise ortak sosyo-kültürel özellikler ve tarih birlikteliğiyle kazanılan değerlerin açıklanması yapılmaktadır (Kaya, 2015: 23). Dolayısıyla ırk kavramıyla ilgili farklı görüşler olsa dahi genelde aynı soya sahip olan, aynı dili konuşan ve aynı dini inançlara sahip topluluklar ifade edilmektedir. Diğer taraftan insanların siyasal ve ideolojik tutumları ile sınıflandırılması, ırk kavramının ötesine geçerek ırkçı bir tutumun kazanılmasına da sebebiyet vermektedir (Kırık vd., 2018: 16)

Bu minvalde özellikle 18. yüzyıl sonrasında monarşik yönetimlerin ve imparatorlukların gücünü kaybetmesiyle birlikte kendi ırkları için mücadeleye girişen isyanlar oluşmaya başlamıştır. Özellikle Almanya, İngiltere ve daha sonrasında Fransa ve İtalya gibi ülkelerde kendi ırklarının üstünlüğünü düşüncesiyle sömürgeci politikalar uygulanmış ve bu durumun bir karşılığı olarak meydana gelen anti sömürgeci oluşumlar da milliyetçilik ekseninde dizayn edilmiştir. Bu bağlamda milliyetçi ideolojiler etnik kimliklerini sürekli kılmak ve daha fazla yayma çabasıyla hareket etmekteledir. Bu sebeple de genellikle geçmişte yaşanan acılar, savaşlar ve verilen mücadeleleri kullanmaktadırlar (Tataroğlu, 2004: 220).

Milliyet ve Irkiyat eksenli oluşturulan terör faaliyetleri, sosyalist veya komünist eksenli, dini eksenli veya diğer maddi çıkar gözetilerek yapılan şiddet ve terör eylemlerinden farklılık göstermektedir. Etnik milliyetçiliğe dayalı terörist faaliyetlerin asıl amacı kendi bölgelerinde ve kendi etnik kimlikleriyle daha etkin ve ön planda olmaya çalışmaktır (Byman, 1998: 149).

Ayrıca milliyetçiliğin bazı topluluk ya da gruplar tarafından çeşitli siyasal amaçlara hizmet etmek uğruna şiddet eylemleri ile ortaya çıkması etnik terörü daha baskın hale getirmiştir. Bu bağlamda etnik temelli terörün en şiddetli uygulama hali olan faşizm ön plana çıkmaktadır. Faşizm; etnik kimliğin tek birleştirici güç sayıldığı, etnisite dışında herhangi bir değer mensupları gözünde yer edinmediği ve diğer etnik grupların kökünün kazınması veya kendilerine hizmet etmeleri gerektiğine inanılan bir ideolojidir. Dolayısıyla etnik kimlik her şeyin üzerindedir. Bazen de faşizm ideolojisi azınlık

halindeki etnik bir grubun daha fazla özgürlük veya bağımsızlık gibi talepleriyle devletlere karşı yürütülen terör eylemleriyle kendini gösterebilmektedir. Geçmişte de devlet kurabilme özelliği olmadığı halde, azınlık halindeki grupların bazılarının daha fazla özgürlük gibi çeşitli taleplerle bağlı oldukları devlet veya hükümetlere karşı terör eylemleri gerçekleştirebildikleri örnekler bulunmaktadır. Devletlerin veya iktidarların kendilerinin faşist ve etnik ideolojileri dolayısıyla yönetimde bulundukları bazı ülke örnekleri (Mussolini İtalyası, Hitler Almanyası gibi) de bulunabilmektedir. Tüm bu eylem veya fiillerin etnik ve bölücü temelli terörün, örgütler veya bizzat devlet eksenli olarak cereyan ettiğini ortaya koyabilmektedir (Dilmaç, 1997: 80).

Sonuç olarak etnik terör yeni olmamakla birlikte dünyanın farklı bölgelerinde kendini göstermiş ve hala göstermeye devam eden önemli bir ideolojik terör türüdür. Bu bağlamda Sri Lanka'da ayrılıkçı Tamil örgütü, İspanya'da ayrılıkçı ve bölücü ETA terör örgütü, Kuzey İrlanda'da IRA, Türkiye'de Kürt etnisitesi temelli PKK ve Ermeni etnisitesine dayalı terör örgütü ASALA etnik terör örgütlerine verilebilecek en önemli örneklerdir (Cohen, 1994: 328).

1.1.5.2. Örgütsel Unsurlar

Örgüt kavramı; belirli bir amaç ya da ortak bir iş için bir arada bulunan insanların ya da kurumların oluşturdukları teşkilat olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca elemanlarını belirlenen amaç veya hedefler doğrultusunda yönlendirerek birlikte hareket etme bilinci ve kabiliyeti olan organizasyonlardır (Paksoy ve Özbezek, 2013: 295).

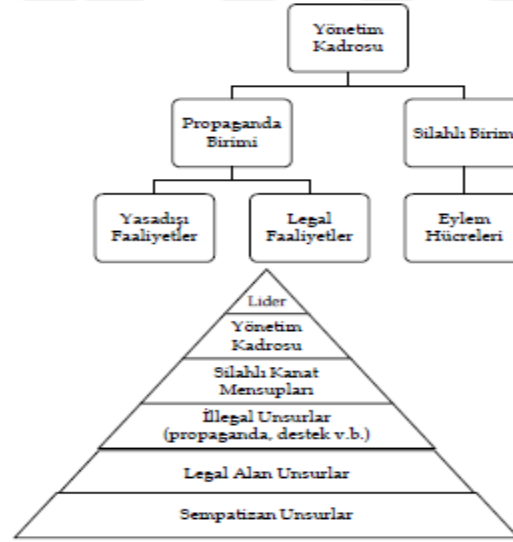
İnsanlar örgüt kavramını günlük yaşantılarında sıkça kullanabilmekteledir. Bu bağlamda insanların çalıştıkları iş ortamları, arkadaş çevreleri, meslek odaları, faaliyet gösteren siyasi partiler aslında belirli amaçlar dâhilinde bir araya gelmiş birer örgütlerdir. Dolayısıyla asıl olarak olumlu yönler içermekle beraber, terör ve şiddet unsurlarını barındırdığı zaman olumsuz hale bürünmektedir.

Belirli bir amaca ulaşmak için bir araya gelen ve bu amaç uğruna da şiddet ve terör unsurlarını kullanan yapılar terör örgütü olarak tanımlanmaktadır. Böylece sistematik bir yapı içerisinde eylem için gerekli olan bilgilerin toplanılmasından terör eylemlerinin tasarlanarak hayata geçirilmesine, liderlik edenlerden eylemleri yerine

getiren tüm mensuplarına varıncaya kadar çok sayıda kişinin bulunduğu organizasyonlar bir terör örgütü olarak nitelendirilmektedir (Çağlar, 1996: 124).

Bireylerin tek başlarına gerçekleştirmiş olduğu eylemler veya suçlar birer terör niteliği taşıyabilmekteyken, kapsamlı ve topyekûn yapılan eylemler örgütlü bir terörün varlığını ispatlayabilmektedir. Terör örgütleri, bir lider veya lider kadrolar ve lidere bağlı diğer bazı sorumlulardan meydana gelmektedir. Lider kişi veya kadrolar terör örgütlerinin devamı için olmazsa olmazlardandır. Çünkü terör örgütleri ya direkt olarak liderleri tarafından yönetilmekte ya da üst düzey bazı lider kadroların eşgüdümüyle birlikte organize edilmekte ve örgüte yön verilmektedir (Öztürk ve Çelik, 2009: 89).

Diğer taraftan terör gruplarındaki örgütlenme bir merkezi yapı, bu merkezi yapıdan gelen istekler doğrultusunda harekete geçen silahlı yapı ve örgüt için propaganda yapan birimler şeklinde oluşmaktadır. Bu doğrultuda terör örgütlerinin ortak yapılanma şekli aşağıdaki şemada daha kolay gözlemlenebilir.

Ayrıca terör örgütleri içinde bulundukları çevreye göre de örgüt yapılarını şekillendirmektedirler. Terör örgütleri çoğunlukla legal ve illegal olarak örgütlenmektedirler. Legal örgütlenmelerini, örgüte destek sağlamak ve ideolojilerini daha geniş kitlelere duyurmak amacıyla yapmaktadırlar. Bunu da legal oluşumlu dernek ve vakıf gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. İllegal örgütlenmelerindeki faaliyetlerini ise tam bir gizlilik ve itaat içerisinde yürütülmektedirler (Gölbaşı, 2016: 69).

Genel anlamda bir terör örgütünde, legal alandaki faaliyetler yürütülmeksizin illegal yapıdaki faaliyetlerin örgüt için yetersiz kalacağı ve istenilen düzeyde verimli

olamayacağı kanaati hâkimdir. Örgüt içerisinde yer alan her bir bireyin illegal olarak yürütülen eylemleri yerine getirebilmek için titizlikle hareket etmesi ve gereken tüm özeni göstermesi şarttır. Ayrıca ister legal isterse illegal yapı içerisine dâhil olsun tüm örgüt üyeleri hayatlarındaki çoğu şeyden feragat etmek zorundalardır. Yine örgüte yeni katılmış biri ile uzunca dönemdir faaliyetlere katılan biri arasında önemli farklılıklar bulunabilmektedir. Bu minvalde örgüte yeni katılan bireyler hemen önemli ve gizli eylemlere dâhil edilmezlerken, gizliliğin esas olması ve bu gizliliğin üst birimlere doğru gittikçe artarak önem kazanması esastır. Son olarak terör örgütlerinde daha üst kademelere geçmek için örgüt üyelerinin sadakati, örgütün ideolojisine bağlılıkları ve bireylerin donanımları da büyük önem arz etmektedir. Terör örgütlerinin yapılanma mekanizmaları; *merkezi yapı birimi*, *silahlı yapı birimi* ve *propaganda birimi* olmak üzere üç temel yapıda incelenebilir.

Merkezi Yapı (Lider Kadro) Birimi; Terör örgütlerinin ortaya çıkışı genellikle örgütün temel fikrini içeren bir ideolojiye inanan ve bu ideolojiye dayalı siyasal amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelen belirli bir grup veya sayıdaki insanlarca gerçekleştirilmektedir. İlk olarak gruplaşmaya başlayan bu kişiler terör örgütlerinin ilk faaliyetlerinin neler olacağını belirlemekte ve bu kişiler arasında genellikle ileride örgütün başına geçecek ve liderlik yapacak kişi de yer almaktadır. Terör örgütünün ilk kurulmasında yer alan bu kişiler daha sonra örgütün üst düzey kadrosunda da yer almakta veya bu kadroyu şekillendirebilmektelerdir. Dolayısıyla örgütlerin genişlemesi ve etkili olmasında bu üst düzey kadronun önemi oldukça fazladır.

Örgütlerin en üst kadrosunda bulunan ve genellikle örgütlerin beyni olarak da bilinen merkezi yapı veya lider kadrolar terör örgütlerini yönlendirmekten sorumludur. Bu sebeple lider kadrolar genellikle örgütün eylem ve faaliyetlilerini yürüttüğü ülkelerin dışında bulunmakta veya gizlenmektedirler. Merkezi yapının örgütün faaliyet yürüttüğü ülke dışında bulunmasının temel sebebi, lider kadronun güvenliğinin örgütün devamlılığında önemli rol oynamasıdır. Bu bağlamda merkezi yapı; örgüt ideolojisini, temel prensiplerini, gerçekleştirilecek eylemleri, örgüt için gerekli olan maddi veya manevi destekleri yani kısaca örgütün tüm plan ve politikasını belirlemekte ve bu kararların daha alt birimlerde çalışan örgüt elemanları vasıtasıyla hayata geçirilmesini sağlamaktadır (Çağlar, 1997: 125-126).

Merkezi yapının terör örgütlerindeki bu önemli rolleri dolayısıyla lider kadrolardaki kişilerin iyi bir eğitim almış, kendilerini geliştirmiş, hitabeti kuvvetli ve ikna kabiliyeti yüksek olan insanlar olması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca örgütlerin ilk kuruluş aşamasında yer alan bu kişilerin, eleman sayısının henüz istenilen sayısına ulaşmadığı durumlarda örgütsel faaliyetleri gerçekleştirmek için yeri geldiğinde silahlı eylemlerde de yer aldıkları olabilmektedir. Örgüt eylemleri arttıkça, örgüt genişleyip güçlendikçe, üst düzey veya lider kadroda yer alan birimlerdeki kişiler tamamen örgütün yönetimine kanalize olmaktadır.

Silahlı (Askeri Kanat) Birim; Terör örgütlerindeki yapılanmalar içerisinde en çok gizlilik gerektiren birim askeri kanat veya silahlı yapı birimidir. Çünkü örgüt eylemlerinin önemli bir bölümünü gerçekleştiren ve güvenlik birimlerinin asıl mücadele ettiği birim askeri kanat birimidir.

Silahlı birimde yer alan örgüt üyeleri örgütteki diğer birimlerdeki üyelerden veya sempatizanlardan çok daha fazla katı ve sertlerdir. Bu birimdekiler merkezi kadronun verdiği emirleri sorgulamadan yerine getirmektelerdir. Dolayısıyla örgütün eylemlerini, gücünü ve propagandasını halka ve kamu otoritelerine gösterilmesini sağlayan en önemli birim konumundadır.

Örgütlerin silahlı birimlerinde görevlendirilen örgüt üyeleri hayatlarındaki maksimum gizlilik gereği sosyal yaşamlarındaki ilişkilerini de asgari seviyeye indirmek zorundalardır. Örgütlerin temel prensipleri gizlilik olduğundan, silahlı eylemleri gerçekleştiren grupların tanınmaması ve güvenlik güçlerinin bu gruplara ulaşmalarını ve tespit etmelerini engellemek için birçok örgüt üyesi birbirleriyle doğrudan iletişim kurmamaktadırlar. Az sayıda ve gizli örgütlenmiş grupları deşifre etmek zordur ve bu yapılar örgüt içerisinde hücre sistemi olarak tanımlanmaktadır. Hücre sisteminde örgüt elemanlarının eylemlerini gerçekleştirebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacı ile evler kiralanmaktadır. Bu evlerde şüphe çekmemek amacı ile çevreyle uyum sağlayacak ve dikkat çekmeyecek davranışların sergilenmesi esastır. Örgütlerin hücre evinde kalan kişiler gerçek isimlerini kullanmamakta ve kod adlarıyla anılmamaktadırlar. Askeri kanat biriminin bu kadar titiz davranmasının temel nedeni güvenlik güçlerinin bu birime sızma ihtimaline karşı birimi koruma arzusudur. Dolayısıyla örgütün eylemlerini yapması,

duyurması, güç kazanması ve örgüt üyelerinin örgüte olan inancının kırılmaması silahlı birimin gücüyle direkt olarak ilişkilidir.

Ayrıca terör örgütleri silahlı faaliyetlerinin birçoğunu giderek büyük şehirlere kaydırmakta ve buralarda gerçekleştirmektedirler. Büyük şehirlerin kırsal alanlara nazaran iletişim, toplu şekilde hareket etme, daha rahat gizlenme, izlerini daha kolay kaybettirme ve medyanın gücünden yararlanma gibi imkânları daha fazla sağlamaktadır (Martha,1981: 382).

Propaganda Birimi; Propaganda sözcüğünün kökü, Latince “propagare” kelimesine dayanmaktadır. Propaganda kavramı; bir öğretinin veya düşüncenin insanlara benimsetilmesini sağlamayı, düşüncenin yayılması ve desteklenmesi için faaliyetlerde bulunmayı ifade etmektedir (Atabek, 2003: 5). Propaganda ile sadece yeni bir düşünce ya da fikir aktarma işi yapılmamakta, bununla birlikte mevcut olan veya devam ettirilmek istenilen ideolojiler de propagandanın kapsamına girmektedir (Çetin, 2014: 239-240). Ayrıca belirli bir kişi ya da grubun davranışlarını gerek görsel ve işitsel, gerekse yazılı medya ve haberleşme araçlarından faydalanarak değiştirmek veya şekillendirmek amacı ile girişimde bulunulan her türlü faaliyet de propaganda olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla propaganda vasıtasıyla insanların düşünce ve davranışları etkilenebilmekte ve bir konu hakkında daha fazla bilgi sağlanabilmektedir (Qualter, 1980: 279-280).

Terör örgütleri; ideolojilerini, yaptıkları eylemleri duyurabilmek ve daha etkili olmak için propagandaya çok önem vermektelerdir. Bu sebeple herhangi bir eylem gerçekleştirirken hedeflerini propagandaya hizmet edecek şekilde seçmektelerdir. Dolayısıyla terör örgütlerinin büyüyebilmesi ve seslerini duyurabilmesi için örgütün propagandasını en etkili şekilde yapmaları gerekmektedir. Terör eylemleri ister bir kişi, isterse bir grup tarafından gerçekleştirilsin yapılan eylem halk ve medya tarafından duyurularak kitlelere ulaşmışsa, terör örgütünün propagandası başlamış olmaktadır (Taşdemir, 2017: 732). Bu bağlamda terör veya terör örgütü propagandası; terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri eylemlerin topluma iyi olduğunu gösterecek şekilde aktarılması olarak tanımlanmaktadır (Karaarslan, 2014: 319). Dünyanın hemen her yerinde terör örgütleri amaçları ve eylemlerini duyurabilmek için medyayı kullanmak istemektelerdir. Çünkü gerçekleştirilen bir eylem dolayısıyla ortaya çıkan kötü

durumların defalarca medyada yer alması, daha fazla insana mesajın ulaşabilmesini sağlamakta ve eylemlerin gerçek etkisi çok daha büyük olmaktadır (Fendoglu, 2017: 2).

Ayrıca; örgütün düşüncelerini ve fikirlerini yaymak, bu fikirlere inanmış yeni sempatican veya üye toplamak, propaganda biriminin en iyi şekilde yürüttüğü görevleri arasındadır. Söz konusu bu birim, topluma davalarında haklı olduklarını, devlet veya yönetimlerin bazı hakları kendilerine vermediklerini iddia etmektedirler. Toplumu daha çabuk ikna etmek ve inandırmak için de siyasal düzenin kimseyi mutlu etmediğini, temel amaçlarının insanlar için barış, huzur ve özgürlük olduğunu ve bunun için mücadelede bulunduklarını ifade etmektedirler.

Özellikle son yıllarda teknolojiadaki hızlı gelişmelere paralel olarak propaganda birimleri de, propaganda aleti ve şekli olarak sosyal medya unsurunu sıklıkla kullanılmaktadırlar. Sosyal medyanın daha aktif ve sıklıkla kullanılmasında; denetimin yetersiz oluşu, daha hızlı haberleşme, erişimin hızlı ve rahat olması, video, şarkı, kitap gibi içeriklerle propagandalarını güçlendirme ve daha fazla kişiye ulaşma imkânları gibi kolaylık ve avantajlar bulunmaktadır (Weimann, 2004: 3).

Terör örgütlerinin propagandaları sadece illegal yöntemlerle sınırlı kalmayıp, daha fazla insana ulaşmak için legal alanda da faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedirler. Legal alanda yaptıkları faaliyetlerde basın-yayın organlarına özellikle ağırlık vermekte ve belirli bir güce sahip olduktan sonra radyo ve televizyon dahi kurarak daha fazla kitleye hitap edebilmektedirler. Ayrıca propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü diğer başka bir alan da sivil toplum örgütleridir. Terör örgütlerinin bazıları legal görünümli dernekler kurdukları gibi, bazı örgüt üyeleri de kurulan derneklerde çeşitli görevler üstlenerek terör örgütlerinin propagandalarını yürütmektedirler. Söz konusu örgütler genellikle de genç nüfusun yoğun olduğu bölgeler, fabrikalar, okullar veya üniversitelerin bulunduğu alanlara yönelmektedirler.

Terör örgütü unsurlarının diğer tüm birimlerinde olduğu gibi propaganda biriminde de gizlilik son derece önemli bir konudur. Örgüte giren kişilerin bazıları silahlı eylemler için yetiştirilmekte ve bu yönlü emirler alırlarken, bazı örgüt elemanları da olabildiğince özenli ve gizli tutularak gerektiğinde örgüte destek ve örgütün reklamı için kullanılmaktadırlar.

1.1.5.3. Eylemsel (Şiddet İçerikli) Unsurlar

Terörün unsurlarından bir diğeri de şiddettir. Şiddet, terör örgütlerinin belirlemiş oldukları hedeflere ulaşmada kullandıkları en önemli unsurdur. Dolayısıyla terör örgütlerini toplumun ve yönetimlerin korkulu rüyası haline getiren temel etken, gerçekleştirdikleri eylemlerinin şiddet içermesidir.

Şiddet, düşüncelerini veya hislerini yazıyla ya da başka yollarla aktarmada zorluk çeken kişi, toplum veya yönetimlerin başvurduğu bir iletişim şeklidir (Crelinsten, 2002: 93). Geçmişten günümüze var olan düzeni değiştirmek, siyasal amaçlara hizmet etmek, özgürlük için mücadele etmek gibi çeşitli gerekçelerle terör örgütleri şiddet içerikli eylemlere başvurmaktalardır. Terör tanımlarında da vurgulandığı gibi bir olayı terör ya da terörizm olarak nitelendirebilmek için mutlak suretle şiddet unsurunun barındırılıyor olması gerekmektedir.

Tüm terör örgütlerinin belirli bir düzen kurmaları ve belirli bir olgunluğa ulaşmalarından sonraki ilk safhaları, örgütün gücünü gösterme ve kanıtlama aşamasıdır. Bu aşamayı ise toplumda dikkatleri çekecek ve ses getirecek bir eylem vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri eylemlerdeki can ve mal kayıplarına dayalı yıkımlar ne kadar fazla olursa, kamuoyunun ve medyanın gündemini o kadar meşgul edecek ve örgütün tanınırlığı, gücü ve devamlılığı aynı nispette artacaktır. Dolayısıyla terör örgütlerinin yaşama şansını artıran temel faktör silahlı eylem ve faaliyetler yürütmeleridir. Ayrıca terör örgütlerinin devamlılığı ve başarısında örgüt üyelerinin sadakati ve verilen görevleri yerine getirmesi de etkilidir. Bunu da gerçekleştirdikleri eylemlerde ölmek ve öldürmek dâhil her türlü şiddete başvurmakla çözmektedirler. Diğer taraftan eylem yapmayan örgütlerin hemen hemen hepsi zamanla dağılma sürecine gireceklerini bildikleri için, şiddet unsuruna dayalı eylemleri gerçekleştirmeyi kendilerine bir zorunluluk olarak addetmektedirler (Hazır, 2001: 63).

Terör örgütlerinin yaptığı eylemlerde en çok dikkat çeken ve ses getiren eylemler silahlı eylemler olsa bile izinsiz gerçekleştirilen pankart asmalar, yürüyüşler, ceza evlerinde yapılan eylemler, hayatları pahasına tutulan ölüm oruçları gibi birçok eylem de gerçekleştirmektedirler. Fakat bu eylemler silahlı eylemlere nazaran daha az şiddet unsuru içerdiği için çok fazla dikkat çekmemektedir. Bununla birlikte birçok terör örgütü ister legal, ister illegal görünümü olsun seslerini yeterince duyuramadıkları zaman

şiddete başvurarak seslerini daha gür bir şekilde duyurmaya çalışmaktadırlar (Crenshaw, 1981: 381).

1.1.6. Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları

Terör örgütleri, örgütün belirlenen amaçlarını gerçekleştirmek ve örgüt ihtiyaçlarını karşılamak için finansal bir desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Söz konusu destekler gerek yasal, gerekse yasal olmayan yollardan karşılanmaktadır. Bu bağlamda terör örgütlerinin bulunduğu ülkelerin koşullarına bağlı olarak finans sağlama yöntemleri bazı değişiklikler arz etse de, genel olarak tüm terör örgütlerinin kullandıkları yöntemlerde büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Diğer taraftan zaman içerisinde yeni finans kaynaklarının bulunması ve bu kaynaklarla örgütlere destek seviyesinin sürekli olarak artması, bir yandan örgütlerin yapısını daha da güçlendirmekteyken diğer yandan da bu kaynakları katma değer oluşturacak bazı ekonomik aktivitelere aktararak ekonomik sisteme entegre olmaya çalışmaktadırlar (Gürel, 2015: 18).

Ayrıca küreselleşme ile birlikte ülkeler arası gerek sosyo-kültürel ve ekonomik, gerekse siyasi ilişkilerin artması, bilişim teknolojisi ve internet ağlarının hızla ilerlemesi gibi gelişmeler, insanlara ve organizasyonlara çeşitli fırsatlar sunmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu değişim ve gelişimleri terör örgütleri de kendi lehlerine kullanarak yeni suçların işlemesine, yeni eylem türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda özellikle sanal ortamlarda illegal faaliyetlere dayalı getirisi yüksek olan yasadışı faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Terör örgütleri de silahlı eylemlerin ortaya çıkardığı büyük risklere maruz kalmadan, düşük risk ve daha yüksek getirilerin olduğu birçok yasadışı faaliyetten kendilerine finansman sağlamaya çalışmaktadırlar (Aykın ve Sözman, 2008: 23).

Terör örgütlerinin finans kaynakları çok çeşitlilik göstermektedir. Örneğin; gasp soygun, yağma, uyuşturucu ticareti, silah, sigara, içki, kimyasal maddeler kaçakçılığı, dolandırıcılık, hırsızlık, insan kaçakçılığı, organ ticareti, çek-senet tahsilatı, haraç alma, kara para aklama, illegal aidat veya bağış toplama gibi illegal kaynaklar başlıca gelir kaynakları arasındadır. Ayrıca legal ve illegal olmak üzere; örgüt tarafından kurulan yayın organlarından sağlanan gelirler, konser gibi organizasyonlardan elde edilen gelirler, vakıf ve derneklerin faaliyetleri sonucunda elde edilen gelirler, bağışlanan maddi ve gayri

maddi gelirler ve yabancı devlet veya organizasyonlardan sağlanan fonlar terör örgütlerinin başlıca gelir kaynaklarını oluşturmaktadır (Karatay ve Kapusızoğlu, 2011: 120). İfade edilen finansal kaynaklar doğrultusunda terör örgütlerinin elde ettikleri tüm bu finans kaynakları genel olarak yasadışı ve yasal faaliyetlerden elde edilen kazançlar ile yabancı devletlerden elde edilen yardımlardan oluşmaktadır.

Yasadışı Faaliyetlerden Elde Edilen Kazançlar; Terör örgütlerinin özellikle son dönemlerde artan bir şekilde yasadışı faaliyetlere dayalı olarak önemli derecede fon sağladıkları bilinmektedir. Artan bu fonlar terör örgütlerinin hem daha fazla yasadışı faaliyete katılmalarını sağlamakta hem de finans kaynaklarının çeşitlenmesiyle silahlı eylemlerini daha rahat bir şekilde gerçekleştirmelerinin önünü açmaktadır.

Terör örgütleri finans kaynakları bu kadar gelişmeden önce kendilerine destek veren yabancı ülkelerden önemli derecede finansal gelir sağlamışlardır. Fakat gerek yurtiçi, gerekse uluslararası artan baskılar bu yardımların önemli derecede azalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla terör örgütleri eskisi kadar dış yardım sağlayamayınca ve var olan finans kaynakları yetersiz kalınca farklı kaynak arayışlarına yönelmişlerdir. Terör örgütlerinin yöneldikleri kaynaklar arasında uyuşturucu, silah, içki, kimyasal madde, insan kaçakçılığı, haraç toplama, sahtecilik, gasp, soygun, yasadışı bahis, kredi kartı dolandırıcılığı, fidye, adam kaçırma, taklit ürünlerin ticareti gibi alternatif finansman kaynakları yer almaktadır (FATF, 2008: 15).

Terör örgütlerinin gelir elde etmek için kullandıkları yasadışı faaliyetlerden ilki ve beklide en önemlisi olan uyuşturucu ticareti toplumun çoğu kesimini etkileyen bir problemdir. Özellikle son dönemde terör örgütlerinin finans kaynaklarının içinde uyuşturucu ticareti önemli bir paya sahiptir. Bunun nedenleri arasında uyuşturucu ticaretinden elde edilen kazancın yüksek, talep edenlerin sayısının fazla ve nakliye sıkıntısının olmaması gibi faktörler gelmektedir. Uyuşturucu ticaretiyle çok büyük paralar elde edildiği için birçok ülke de bu önemli suça destek vermekte veya engel olmamaktadır. Terör örgütleri sadece uyuşturucu ticareti yaparak değil aynı zamanda uyuşturucu ticareti yapan organize suç örgütlerine sağladıkları yardımlar dolayısıyla da uyuşturucudan gelir sağlamaktadırlar. Ayrıca terör örgütleri uyuşturucu ticaretini sadece kazanç sağlamak amacı ile de yapmamaktadırlar. Uyuşturucu ile birlikte bağımlılık yapan birçok maddeyi örgüt mensuplarını motive etmek için ve toplumu daha zayıf hale

getirmek amacıyla gençlerden başlayarak tüm bireylere kullandırmak için de gerçekleştirmektedirler (Aykın ve Sözmen, 2008: 25; Macit, 2017: 175).

Uyuşturucu ticaretiyle birlikte silah kaçakçılığı da örgütler için önemli bir finans oluşturma aracı olsa bile, silah kaçakçılığı uyuşturucu ticareti gibi devamlılık arz eden bir fon yöntemi değildir. Silah kaçakçılığı, özellikle savaş dönemlerinde ve terör eylemlerinin yoğunlaştığı dönemlerde artış eğilimindedir. Dolayısıyla silah kaçakçılığında istikrarlı bir talep yoktur. Bu yüzden silah kaçakçılığı terör örgütlerince her zaman gerçekleştirilecek bir faaliyet değildir. Terör örgütleri silah kaçakçılığı ile örgüte silah temin ederken bunun yanında önemli bir gelir kaynağı da elde etmiş olmaktadır. Silah kaçakçılığının örgütlere sağladığı diğer bir avantaj ise başka terör örgütleriyle aralarındaki çeşitli işbirliği ve iletişime olan etkisidir (Yücebaş, 2011: 211).

Terör örgütlerinin önemli derecede yüksek gelirler kazandığı kaçakçılık türlerinden biri de sigara ve alkol gibi mamüllere dayalı kaçakçılıktır. Bu mallardan alınan vergi oranlarının ülkelere göre farklılıklar arz etmesi kaçakçılığı cezbetmekte ve cezai yaptırımının da caydırıcı olmamasıyla terör örgütleri ve kaçakçılık yapanları teşvik etmektedir. Ayrıca terör örgütlerinin sıklıkla başvurduğu diğer kaçakçılık türlerinden biri de insan veya göçmen kaçakçılığıdır. İnsan veya göçmen kaçakçılığı; bir ülkede ikamet etmeyen veya bir ülkenin vatandaşı olmadığı halde finansal bir çıkar kazanmak amacı ile yasal olmayan yollardan insanları kendi ülkeleri dışında başka ülkeye girişinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Özellikle son yıllarda ülkeler arasında vuku bulan birçok savaş, insanların kendi ülkelerindeki yaşama koşullarının görece düşüklüğü, yoksulluk, gelir adaletsizliği, demokratik yoksunluk, sosyo-kültürel ve dini baskılar gibi unsurlar insanların kendi ülkelerini terk etmelerine zorlamaktadır. Tüm bu unsurlar terör örgütleri için bir fırsata dönüşerek insan veya göçmen kaçakçılığıyla örgütlerin önemli derecede gelirler elde etmelerini sağlamaktadır (Gürel, 2015: 20).

Yine birçok terör örgütü faaliyette bulundukları bölgelerdeki halktan, esnaflardan ve işadamlarından baskı ve tehditle vergilendirme adı altında haraç alabilmektedirler. Söz konusu bu haraçlar kişilerin gelirine göre büyük farklılıklar arz edebilmektedir. Bazen de bu haraçları kişilerin korunması karşılığında ya da şantaj veya adam kaçırma karşılığında da talep edebilmektedirler. Bu yöntemlerin uygulanma safhasında terör örgütlerine direnen veya istenilen haracı vermek istemeyen kişiler çoğu zaman kendilerine, ailelerine ya da işyerlerine zarar verilerek yıldırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla terör

örgütlerinin bireylerden topladıkları bu paralarla hem insanlara gözdağı verilmekte hem de devletin asli görevi olan vergi toplama işinin kendilerince yapıldığını göstererek devletin otoritesi sarsılmaya çalışılmaktadır.

Terör örgütlerinin özellikle ilk dönemlerinde örgüte fon sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği yasadışı faaliyetler arasında gasp ve soygun gibi eylemler de yer almaktadır. Gasp veya soygun; bir başkasının malını haberi ve izni olmadan ele geçirmektir. Ayrıca terör örgütleri dışında başka örgütlerinde sıklıkla kullandıkları yöntemlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda örgütün çıkarları doğrultusunda başkalarının menkul veya gayrimenkullerine şiddet ve tehditle el koyularak bu değerler paraya dönüştürülebilmekte ve bu şekilde örgüte gelir kazandırılmaktadır. Yine bu şekilde bankaları ve döviz büroları gibi çeşitli finansal kuruluşları soyarak veya yol keserek insanların mallarına el koyarak örgüte gelir sağlanmaktadır.

Son olarak terör örgütlerinin illegal gelir kaynakları arasında sahtecilik ve dolandırıcılık da yer almaktadır. Özellikle son dönemde iletişim alanında yaşanan hızlı gelişmeler, terör örgütlerini teknolojiyi kullanarak dolandırıcılık faaliyetlerine yöneldiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bireylerin banka bilgilerine erişerek gerçekleştirdikleri banka veya kredi kartı dolandırıcılığı ve telefon dolandırıcılığı ilk sıralarda yer almaktadır. Bununla birlikte sahte kimlik veya pasaport basarak kendi örgüt üyelerine kolaylıklar sağlamakla birlikte başka örgüt veya bireylere de satarak önemli gelirler elde etmektedirler. Yine terör örgütlerinin sahte para basıp piyasaya sürerek nakit ihtiyaçlarını da giderdikleri sıklıkla başvurdukları illegal gelir kaynakları arasındadır.

Yasal Faaliyetlerden Elde Edilen Kazançlar; Terör örgütleri illegal yollardan gelir elde ettikleri gibi yürüttükleri bazı legal faaliyetler yoluyla da önemli kazançlar sağlamaktadırlar. Özellikle kar amacı gütmeyen kuruluşlar aracılığıyla ticari işletmeler kurarak, görsel, işitsel ve basılı her türlü yayın organlarını kullanarak, aidat ve bağış toplayarak, konser, şölen ve sergi gibi organizasyonlar veya sosyal etkinlikler düzenleyerek örgüte ciddi finansman kaynakları sağlayabilmektedirler.

Söz konusu bu finansman kaynakları içerisinde legal görünümlü ticari işletmeleri kullanarak faaliyetlerinin önemli bir kısmını finanse edebilmektedirler. Bu bağlamda terör örgütleri, örgütün ihtiyaçları için almış oldukları şirketleri ya kendileri kurmakta ya da devralmaktadırlar. Kendilerinin kurduğu şirketlerde şüphe taşımayacak, daha önce herhangi bir suça bulaşmamış kişileri çalıştırmakta ve her türlü yasal işlemleri bu kişiler

üzerinden yürütmektedirler. Bu şirketlerin birçoğu da gerek ulusal gerekse uluslararası birçok alanda faaliyetlerini yürütmektedirler (Horgan ve Taylor, 1999: 2).

Terör örgütleri tarafından kurulan ya da işletilen bu şirketler ülkelerin yasal düzenlemeleriyle uyumlu legal görünümüne sahip şirketlerdir. Bu şirketlerin çoğu ithalat ve ihracata dayalı dış ticaret işlemleri gerçekleştirmekle birlikte paravan şirket niteliği taşımaktadırlar. Aldıkları ve sattıkları mallar karşılığında fatura vermekte ve tüm işlemlerini bankalar aracılığıyla yasal zeminde yürütmektedirler. Söz konusu bu yasal görüntünün arkasında ise mal satın aldıkları veya sattıkları kişilerin çoğunluğunu teröristler veya örgüte destek vermek isteyen sempatizanlar oluşturmaktadır. Gerçekleştirdikleri ticari işlemlerden dolayı ortaya çıkan vergi mükellefiyetliklerini de gerçekleştirmemekte veya sürekli olarak kaçınmaktadırlar. Ayrıca kurulan bu şirketlerin birçoğu bağlı oldukları veya birlikte çalıştıkları örgütlere çeşitli avantaj da sağlamaktadırlar. Şirketlerden bazıları örgütün ihtiyacı olan malzeme ve teçhizatı zahmetsizce ve pek fazla riske maruz kalmadan sağlamaktadırlar. Örneğin uluslararası bir taşıma şirketi kuran örgüt, uyuşturucu ticaretini bu şirketle yürütebilmekte ya da şirket vasıtasıyla insan veya göçmen kaçakçılığını daha kolay yapabilmektedirler (Aykın ve Sözmén, 2008: 34).

Diğer taraftan birçok terör örgütü görsel, işitsel ve basılı yayın organları veya çeşitli organizasyonlar ve sosyal etkinlikleri kullanarak da örgütlerine önemli bir finansman sağlayabilmektedirler. İdeolojilerini daha geniş kitlelere yaymak, örgütün propagandasını yapmak ve üyelerini eğitmek için radyo, televizyon, gazete, internet gibi yayın organlarını kullanarak zaman ve para tasarrufunda bulunmaktadırlar. Ayrıca sahibi oldukları çeşitli gazete, dergi, kitap, radyo veya televizyon kanalı, internet sitesi gibi araçlardan reklam ve satış gelirleri gibi çeşitli kalemlerde örgüte önemli kaynak girdisi sağlamaktadırlar. Özellikle medya şirketlerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemekte, terör örgütüne destek veren kişiler ya da örgüt üyeleri reklam adı altında medya şirketlerine çok büyük paralar ödemekte ve bu paralar örgüte aktarılmaktadır. Bununla birlikte örgüt elemanlarını bu kurumlarda çalışan bireyler olarak gösterilip örgüte düzenli bir şekilde para aktarılması sağlanmaktadır (Aykın ve Sözmén, 2008: 35-39).

Örgütlerin kullandıkları bazı ticari işletmelerde olduğu gibi kar amacı gütmeyen bazı dernek ve vakıflar da terör örgütleri tarafından kişilerin dini ve etnik duygularını

sömürerek kullanılmaktadır. Bu kuruluşların ve hayır kurumlarının terör örgütlerince kullanılmasındaki temel neden ise, bu kurumlara olan güven ve bu kurumların kayda değer miktarda fona ulaşabilme özelliği ile birlikte aktarılan paraların nakit olmasından kaynaklanmaktadır. Tüm bu nedenlere ek olarak bu kurumların finansal veya halka açık şirket kuruluşlarından daha esnek ve yasal düzenlemelere tabi olmaları ve birçok uluslararası finansal işlemleri gerçekleştiriyor olmaları da terör örgütlerini söz konusu vakıf ve derneklere yönlendirebilmektedir (FATF, 2008: 11).

Vakıf ve dernekleri diğer bir istismar şekli ise bu kuruluşların terör örgütleri tarafından sömürülmesi veya farklı şekillerde istismar edilmesidir. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar aktif bir şekilde faaliyetlerini yürütürler. Örneğin kimsesiz çocuklara veya yoksullara yardım için faaliyet yürüten bir dernek veya vakıf bu amaçlar doğrultusunda nakdi yardımlar toplar. Fakat bu yardımların küçük bir kısmını söz konusu amaçlar için kullanır ve büyük bir kısmını terör örgütlerine aktarırlar. Dolayısıyla asıl amacı ulvi ve yasal gibi görünen bir vakıf veya dernek terör örgütlerini önemli derecede finanse edebilmektedir (FATF, 2008: 11-12).

Sağlanan tüm bu legal görünümlü ancak illegal olarak değerlendirilen kaynaklara rağmen örgütlerin şirket kurmalarının veya belirli vakıf ve dernekleri yönetmelerinin bazı riskleri de bulunmaktadır. Öncelikle şirketleri kurmak ve yasal zemine oturtmak yeterli değildir. Bununla birlikte elde edilen paraların kaynağının ve aktarıldığı kişilerin çok iyi gizlenmesi veya perdelenmesi gerekmektedir.

Yabancı Devletlerce Yapılan Yardımlar; Geçmişten günümüzde birçok terör örgütü mücadele ettikleri ülkenin dışında başka bir ülkelerde merkezlerini kurarak veya üs bulundurarak destek alma ihtiyacı duymuşlardır. Birçok ülke de kendi menfaati için başka bir ülkeye yönelik olarak kurulmuş olan terör örgütlerine gizlice destek vermekte ve bu durumu bir dış politika aracı olarak kullanmaktan da çekinmemektedir. Özellikle gerek ekonomik gerekse siyasi yönlerden güçlü olan birçok ülke başka ülkelerin ekonomisine ve siyasetine yön vermek, söz sahibi olmak veya müdahale etmek amacıyla terör örgütlerini destekleyen politikalar yürütmekte ve bu bağlamda terörizmi kullanmaktadırlar.

Terör örgütlerinin yabancı ülkeler tarafından desteklenmesinin diğer bazı nedenleri arasında; terör örgütlerinin destekleyici devletlere ülke ile ilgili her türlü bilgi ve istihbarat sunmaları, örgüte destek veren ülkenin ideolojilerini terör örgütlerini

kullanarak yaymak istemesi ve ülkelere doğrudan müdahale edemedikleri için isteklerini terör örgütü aracılığıyla yaptırmak istemeleri gelmektedir. Ayrıca terör örgütü ile destek veren ülkeler arasında ırk, din, siyasi veya kültürel benzerliklerin veya çıkarların olması ve ülkelerin ekonomik veya siyasi yönden gelişmelerinin diğer ülkelerin arzu etmemesi pahasına yapılması durumunda yabancı ülkeler terör örgütlerinin faaliyetlerini desteklemektedirler (Gürel, 2015: 25).

Devletlerin terör faaliyetleri ile olan ilişkileri ülkelere veya bölgelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu minvalde teröre direkt olarak destek veren devletler bulunabilmektedir. Bu ülkeler terör örgütlerine finansal yardımdan, askeri yardıma kadar birçok alanda doğrudan destek sunmaktadırlar. Teröre direkt olarak değil de sadece eylemlerine yön vererek destekte bulunan devletler de mevcuttur. Bu devletler ise örgütlerin yapacakları eylemleri kendi istekleri doğrultusunda olması için yönlendirmekte ve desteklemektedirler. Son olarak terör eylemini gerçekleştirenler doğrudan yabancı devletler olabilmektedir. Bunu da ülkelerinin sahip olduğu gizli servisler aracılığıyla ya direkt olarak ya da söz konusu gizli servislerin güdümündeki taşeron niteliğindeki gruplar vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Özellikle günümüzde cereyan eden birçok terör eylemi yabancı devletler tarafından örgütlerin merkezi kadrosuyla yakın ilişkiler içerisinde bulunan gizli ajanlar tarafından yönlendirilmekte ve terör örgütleri bir maşa görevi üstlenmektedirler (Aykın ve Sözman, 2008: 40).

Yabancı ülkelerin aktif rol aldığı tüm bu desteklemeler dolayısıyla terör örgütleri başka ülkelerin desteği olmadan kendilerini güçsüz görebilmekte ve desteklemelerle faaliyetlerini daha etkili sürdürmektedirler. Bu bağlamda yabancı devletler terör örgütlerine silah temini, terör örgütlerine eğitim verme, istihbarat, teknik yardım, ülkelerinin topraklarında üs kurma, lojistik ve finansman desteğinde bulunma, sığınma hakkı ve terörizmle mücadele etmede başka ülkelere destek vermekten kaçınma şeklinde destekler sunmaktadırlar. Böylece doğrudan veya dolaylı bir şekilde terör faaliyetlerine destekte bulunarak uluslararası terörizme de dâhil olmaktadır (Taşdemir, 2006: 45).

1.1.7. Terörün Ekonomik Etkileri

Terör, ulusal ve uluslararası çapta olmak üzere hemen hemen tüm ülkelerin önemle üzerinde durduğu ve kararlılıkla mücadele ettiği önemli bir meseledir. Ülkelerin terör örgütlerine karşı yürütmekte oldukları söz konusu mücadele silahlı mücadele ve

hukuk düzeninde gerçekleştirilen mücadele olarak iki şekilde gerçekleştirilmekte ve sürdürülmektedir. Ülkelerin terörle mücadelesi sürerken terör örgütlerinin asıl amaçları arasında olan ülkelerin ekonomik durumunu tahrip edip, korku oluşturarak militan yetiştirmek ve kendileriyle olan mücadeleyi sekteye uğratmak gibi amaçlarla ülkelerin ekonomik yapılarına önemli etkilerde bulunmaktadır. Dolayısıyla terör örgütleri, mücadele ettikleri ülkelerdeki insanları tehdit ve saldırı gibi terör enstrümanlarıyla ve savaştıkları ülkelerin ekonomik yönden zayıf olduğu algısıyla kendilerinin var olmalarını sağlamaktadırlar. Bu durum hem terör faaliyetleri yürütülen ülkelerde hem de sınır komşusu veya çeşitli birliktelikler içinde olan diğer bazı ülkelerde terörün çeşitli önemli ekonomik etkilerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Hatta bazı durumlarda ortaya çıkan terör eylemleri küresel çaplı ekonomik etkiler de doğurabilmektedir. Öyle ki küresel çaplı terör faaliyetleriyle ortaya çıkan ekonomik etkiler tüm dünyayı etkileyerek küresel ekonomik daralmalarla da sonuçlanabilmektedir. Bu bağlamda terör faaliyetlerinin ortaya çıkardığı ekonomik etkileri dar kapsamlı yani kısa dönemli ve geniş kapsamlı veya uzun dönemli etkiler olmak üzere iki grup altında sıralamak mümkündür.

1.1.7.1. Dar Kapsamlı (Kısa Dönemli) Ekonomik Etkiler

Ülkelerdeki terör faaliyetlerinin dar kapsamlı olarak ortaya çıkardığı etkiler daha çok ülkelerin piyasa yapılarına dayalı üretim ekonomisinde ortaya çıkardığı anlık değişiklikler ve volatiliteler dolayısıyladır. Söz konusu anlık değişimler ve volatiliteler piyasadaki arz ve talep faktörleriyle açıklanabilmektedir. Ayrıca terörün hemen etki ettiği ve doğrudan etkilediği en önemli unsur insan, can ve mal kayıpları dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda terör faaliyetlerinin ekonomik yönlü dar kapsamlı etkilerinden ilki arz faktörleri, ikincisi ise talep faktörleri eksenli ekonomik etkilerdir.

Arz Faktörleri Eksenli; terör faaliyetlerinin ve olaylarının gerçekleştirildiği yerdeki kısa süreli üretim değişimleri ve güvenlik sorunları nedeniyle üretimde meydana gelen dalgalanmaları ifade etmektedir. Ayrıca özellikle ortaya çıkan ülkelerde ani volatiliteler dolayısıyla borsa şoklarına neden olmakta ve ülkelerde döviz kurlarında ani değişimler oluşturabilmektedirler. Bazı durumlarda ortaya çıkan anlık dalgalanmalar uzayarak ülkenin genelini etkisi altına alan ve uzun dönemli etkiler oluşturan üretimin ve yatırımların azalması şekline de dönüşebilmektedir.

Talep Faktörleri Eksenli; terör faaliyetlerinin ve olaylarının gerçekleştirildiği yerdeki kısa süreli üretim değişimleri ve güvenlik sorunları nedeniyle ortaya çıkan diğer önemli bir faktörde tüketim ve talep eksenli faktörlerdir. Ortaya çıkan terör olaylarıyla birlikte piyasada baş gösteren talep daralması ülke ekonomisinde önemli sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Terörün vuku bulduğu ortamlarda anlık olarak kişiler kendilerini güvende hissetmedikleri için taleplerini kısılabilmekte veya erteleyebilmekte, bunun sonucunda ise piyasada çeşitli aksaklıklar oluşabilmektedir. Ayrıca güvenlik ortamının henüz tesis edilmemiş olması dolayısıyla da kişilerin talepleri ve özellikle turistlerin turizm talepleri sektöre uğrayabilmekte bu durumun sonucunda yine arz ekseninde olduğu gibi uzun dönemli etkiler oluşmasına vesile olarak talebin dolayısıyla üretimin azalması, turizm sektöründe daralma gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla hem arz hem de talep yönlü dar kapsamlı etkiler esas itibarıyla uzun dönemli etkilere birer referans niteliğinde sonuçlar ortaya koymaktadırlar.

1.1.7.2. Geniş Kapsamlı (Uzun Dönemli) Ekonomik Etkiler

Gerek ulusal gerekse uluslararası nitelikte ortaya çıkan terör faaliyetlerinin ekonomik etkileri kendini daha çok geniş kapsamlı olarak göstermektedir. Çünkü dar kapsamlı etkiler daha çok geçici nitelikteyken, geniş kapsamlı etkiler ekonominin bütününe sirayet etmekte ve kalıcı olabilecek nitelikte etkiler oluşturarak uzun dönemli olarak hissedilmektedir. Özellikle teröre maruz kalan ülkelerde güven ortamındaki belirsizlikler ekonomik yapılarına büyük hasarlar vermektedir. Bu bağlamda piyasa yapısı ve kaynakların etkin dağılımından yatırım kararlarına, kamu veya özel yatırım düzeyinden yerli veya yabancı sermaye çeşitliliğine, tasarruf ve tüketimden askeri harcamalar başta olmak üzere kamu harcamalarına, dış ticaretten ekonomik büyümeye, işsizlikten göçe, finansal piyasalardan turizm, tarım, altyapı, ulaşım gibi sektörel piyasalarda daralmalara ve gelir dağılımında eşitsizliklerden özellikle yerel veya küçük ölçekli işletmelere kadar birçok alanda önemli olumsuz ekonomik etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Zelekha ve Bar-Efrat, 2011: 636-637).

Yatırımlar Üzerine Etkisi; Terör faaliyetlerinin yaşandığı ülkelerde veya bölgelerde öncelikli olarak piyasa yapısı aksaklıklara uğramaktadır. Bu aksaklıklar arz ve talep yönlü kısa dönemli etkilerle birlikte, ülkelerde veya bölgelerde gerek kamu gerekse özel yatırımların azalmasına veya hiç yapılmamasına neden olabilmektedir.

Yatırımın en önemli amacı olan kar arzusu güvenlik ortamının belirsizleştiği alanlarda azalır ve sonucunda bu alanlara yapılan yatırım seviyesi giderek düşer. Düşen yatırım seviyesi ülke veya bölge ekonomisini giderek daha kötü bir duruma sürüklerken bu alanlarda yaşayan halkı kamu otoritelerine karşı kızdırmakta ve dolayısıyla terör örgütlerinin işini kolaylaştırıp teröre destekçi sağlayarak ikili bir sonuç oluşturmaktadır.

Ayrıca terörden etkilenen yatırımlar sadece üstyapı yatırımları ve yeni yatırımlar şeklinde olmayıp, altyapı yatırımları ve devam eden mevcut yatırımlar da olumsuz yönlü etkilenebilmektedir. Özellikle terör olayları sonucunda eğitim, sağlık, haberleşme ve ulaşım gibi önemli altyapı yatırımları zarar görerek bu altyapılardan yararlanan vatandaşların söz konusu imkanlardan mahrum kalması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumsa altyapı yatırımlarından şikâyet eden vatandaşlar arasında terör örgütlerine daha kolay eleman sağlamanın da önünü açmaktadır. Diğer taraftan altyapı yatırımlarının azalması veya eksikliği vatandaşların farklı bölgelere doğru olan iç göçünün de yolunu açmaktadır. Ayrıca terör faaliyetleri ve olayları yatırımları azaltmakla veya sekteye uğratmakla kalmayıp yatırımların bölgeler arasındaki dağılımını da önemli derecede etkileyerek bölgesel dengesizliklerin oluşmasına veya var olan dengesizliklerin daha da derinleşmesine neden olabilmektedir.

Diğer taraftan ister kamu sektörü yatırımları olsun, ister özel sektör yatırımları olsun tüm yatırımların terör faaliyetlerinde olumsuz yönlü etkileneceği muhakkaktır. Bu bağlamda özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin, küçük ölçekli iş âleminin veya daha küçük yerel ölçekli sermayenin söz konusu terör faaliyetleri ve olaylarından daha hızlı etkilendiği ve yatırım kararlarından çok daha çabuk vazgeçebildiği de bilinmektedir. Ayrıca gerek kamu sektörü yatırımlarının gerekse özellikle bazı büyük firma veya şirketlerin devletle birlikte yürüttüğü veya uyguladığı yatırım kararlarının, yukarıda ifade edilen daha küçük ölçekli işyerleri kadar hızlı olmasa da, terör olaylarından olumsuz yönde etkilenebileceğini ortaya koymaktadır. (Zelekha ve Bar-Efrat, 2011: 637).

Kamu Harcamaları Üzerine Etkisi; Terör olayları yukarıda ifade edildiği gibi ister kamu sektör yatırımları, ister özel sektör yatırımları olsun ülkelerdeki tüm yatırım düzeyini önemli derecede olumsuz yönlü etkileyebilmektedir. Fakat özel sektör kadar hızlı olmamakla birlikte terörün yatırımlar üzerindeki olumsuz etkisi kamu sektöründe de oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü terör olayları ile birlikte azalan kamu

yatırımları çoğunlukla başka yerlerde kullanılmayıp terörle mücadelenin finansmanında kullanılmakta ve bu durum verimsiz sayılan kamu harcamalarını arttırmaktadır. Özellikle kamu sektörü yatırımlarına etkisi daha ciddi hissedilebilmekle birlikte terörle mücadelenin devlet eliyle yürütülüyor olması kamu yatırımlarının dışlanması ve verimsiz sayılan kamu harcamalarının artması şeklinde yorumlanmaktadır (Dunne vd., 2005: 450).

Terörle mücadele bir devlet sorunu olmakla birlikte ülkedeki tüm vatandaşları ilgilendiren bir sorundur. Bu sebeple devletin terörle mücadeleye yaptığı harcamalar birçok ülkede vatandaşlarca uygun bulunmakta ve desteklenmektedir. Terörle mücadelenin uzadığı veya çetinleştiği bazı durumlarda yatırım harcamalarına dönüşebilecek sermayenin geniş bir zaman aralığına yayılarak terörle mücadeleye harcanması ve bu harcamaların verimsiz kullanıldığı veya israf edildiği yönündeki görüşler de ortaya çıkabilmektedir (USAK, 2010: 13-15). Fakat bu görüşler devletin ve vatandaşın beka meselesi bağlamında değerlendirilmesi sonucunda zayıflatılmakta ve hatta olumsuz veya terörü destekleyici bir görüş olarak da ifade edilebilmektedir.

Terör olaylarının kamu harcamalarında yol açtığı en büyük artış hiç şüphesiz savunma harcamaları kaleminde gerçekleşmektedir. Özel sektörde gerçekleştirilen ve daha çok Ar-Ge amaçlı bazı savunma harcamaları dışlandığı zaman savunma harcamaları geleneksel anlamda tam kamusal bir hizmet olarak addedilmektedir. Bu durum savunma sanayisi gelişmiş ülkelerde terörle mücadelenin savunma harcamalarını önemli derecede etkilemeyeceği ve önemli bir kamu harcama artışı oluşturmayacağını, aksine savunma sanayisi gelişmemiş ülkelerde ise savunma harcamalarına yapılan harcamaların aşırı bir şekilde artacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Diğer taraftan savunma sanayisi gelişmemiş ülkelerin diğer ülkelerin savunma sanayisine olan bağımlılıkları giderek artmakta ve bazı durumlarda harcama yapılmak istense bile karşı ülkelerin silah veya makine-teçhizat satmaları olanaksız hale gelebilmektedir. Aynı şekilde özellikle azgelişmiş ülkelerde savunma sanayisine yapılacak yatırımlar kamu harcamalarını arttırmakla birlikte kaynak zorluğuna düşülen durumlarda iç veya dış borçlanma yoluna gidilebilmekte ve kamu harcamaları faiz ödemeleriyle de daha fazla artabilmektedir (Sheikh vd., 2017: 492). Bazı durumlarda da ülkelerdeki terör örgütlerine verilen uluslararası destekler dolayısıyla söz konusu ülkenin terörle mücadele için gerek duyduğu silah veya makine-teçhizatı yabancı ülkeler satmamakta ve diğer ülkelerinde satışına engel olmaya çalışmaktadırlar.

Yabancı Sermaye Üzerine Etkisi; Günümüz dünyasında sermayenin yerli veya yabancı olması kavramı ülkeler için artık önemini yitirmiş bir tartışmadır. Hatta birçok ülke için yatırım seviyesini arttırmada asıl önemli noktanın yabancı sermayeyi ülkeye kazandırmak olduğu ve özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermayenin bir dinamo görevi gördüğü de aşıkardır (OECD, 2002: 5). Yabancı sermayeden kasıt yabancıların ülkelere satın aldıkları menkul, gayrimenkul, bina, fabrika, makine-teçhizat gibi hemen nakde dönüştürülemeyen fiziki sermaye doğrudan yabancı sermaye ve hisse senedi, tahvil, bono gibi hemen nakde dönüştürülebilen dolaylı yabancı sermaye veya portföy yatırımlarıdır.

Yabancı sermayenin bir ülkede yatırım yapmasındaki temel dürtü kar maksimizasyonudur. Düşük maliyetlerin varlığı fiziki sermaye yatırımlarına dayalı doğrudan yabancı sermayeyi tetiklerken, faiz, tahvil, hisse senedi gibi getiri enstrümanları da fiziki olmayan ve dolaylı yabancı sermayeyi tetiklemektedir. Diğer taraftan kar maksimizasyonu yatırım ortamının güvenliğiyle doğru, risk ve belirsizlik gibi faktörlerle ters orantılıdır. Bu bağlamda ülkelere meydana gelen terör olayları veya yürütülen terör faaliyetleri sermayenin güvenlik endişelerini arttırıcı etkiler doğurmaktadır. Dolayısıyla sermayenin yatırım kararları etkilenmekte ve mevcut yatırımları arttırmama, yeni yatırımları durdurma ve hatta yatırımın terki gibi olumsuz sonuçlara yol açarak ülkenin yatırım seviyesi gerileyebilmektedir. Ayrıca dolaylı olarak ifade edilen hemen nakde dönüştürülebilen yabancı sermayenin akışkanlığı veya hareket edebilirliği çok yüksek olduğu için ülkelere meydana gelen herhangi bir terör olaylarına veya olumsuzluğa karşı anlık tepkiler vermektelerdir. Sonuç olarak ulusal veya uluslararası nitelikli ortaya çıkan terör faaliyetleri, ortaya çıkan yerlerdeki yatırım koşulu ve ikliminin bozulmasına yol açarak terör olaylarının ortaya çıkardığı sonuçların daha derin ve kronikleşmesinde önemli etkiler doğurmaktadırlar.

Dış Ticaret Üzerine Etkisi; Dış ticaret; bir ülkenin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği tüm ihracat ve ithalat kalemlerinin toplamını ifade etmektedir. İthalatın ihracattan büyük olması dış ticaret açığı, küçük olması ise dış ticaret fazlası olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla dış ticaret bir ülkenin dış dünya ile yaptığı ekonomik ilişkilerin seviyesinin bir göstergesidir. Dış ticaret kapasitesi yüksek olan ülkeler diğer ülkelerle ekonomik yönden birbirine bağımlı ve birbirlerinin ekonomik durumundan etkilenebilecek ülkelerdir. Dolayısıyla dış ticari ilişkiler ülkeleri birbirlerine daha fazla yakınlaştırmakta

ve ülke içindeki herhangi bir olumsuzluktan diğer ülkelerin de etkilenmesi ve bu ülkelere yansması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bir ülkede veya bölgede meydana gelen terör, şiddet ve belirsizlik gibi durumlar uluslararası ticarette sapmalara veya maliyet artışlarına neden olarak gerek söz konusu ülkede, gerekse tüm dünyada dış ticaret hacmi üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir.

Özellikle ortaya çıkan terör olayları transit taşımacılık ve denizyoluyla yapılan taşımacılığı sekteye uğratabilmektedir. Ortaya çıkan bu güvenlik sorununu çözmek normalden daha fazla bir maliyet artışı ortaya çıkarmakta ve bu durum maliyet artışları dolayısıyla ticari ilişkilerin yönünü ve şeklini değiştirebilmektedir. Dolayısıyla doğrudan ve daha fazla kazançla yapılan bir dış ticaret çeşitli sapmalara ve hatta kesintilere uğrayabilmekte ve sonuçta üreticiler için uluslararası pazarların cazibesini azaltabilmektedir (Nitsch ve Schumacher, 2004: 424).

İstihdam ve Göç Üzerine Etkisi; Terör olaylarının istihdamı etkileyebileceği ilk adım beşeri ve fiziksel sermayenin zarar görmesi ve yitirilmesi dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Kişilerin bir işte çalıştırılması anlamına gelen istihdam, piyasanın içinde bulunduğu olumlu veya olumsuz herhangi bir durumdan hemen etkilenmektedir. Terör ve asayişten yoksun bir durumda meydana gelen olaylar daha çok terörün dar kapsamlı etkilerinde vurgulandığı gibi piyasaları arz yönlü olarak etkilemektedir. Ortaya çıkan arz eksikli bir daralma sonucunda istihdamda da aynı etki oluşmakta ve istihdam seviyesi de düşmektedir (Brodeur, 2018: 252).

Terör olaylarının ortaya çıkardığı istihdam etkisi çalışmayan nüfus üzerinde bir baskı oluşturarak işgücünün göçünü de ortaya çıkarmaktadır. Terör dolayısıyla işsiz kalan kesim daha fazla istihdam olanaklarının var olduğu bölgelere doğru göç etmekte ve sonuçta ülkelerin nüfus politikalarında önemli sorunlar doğurabilmektedir. Diğer taraftan göç olgusu sadece istihdam ile ilişkilendirilmemektedir. Terör faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerde can güvenliği başta olmak üzere kamu hizmetlerinde aksaklıkların oluşması, refah seviyesinin giderek düşmesi gibi çeşitli sosyo-ekonomik nedenlerle kişiler göçe bir nevi zorlanmaktadır. Dolayısıyla terör olaylarının sonucunda istihdam edilebilirliğin düşmesi, kişilerin iç göç veya dış göç şeklinde göç etmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Finansal Piyasalar Üzerine Etkisi; Uluslararası piyasalarda sınırların yok olması ticari ilişkileri eskisinden çok daha kolay bir hale getirmiştir. Ticari ilişkilerin uygulama esaslarının kolay olması diğer taraftan ülkeler arasında meydana gelen herhangi bir olumsuzluk veya terör eyleminden etkilenmeyi de daha hızlı gerçekleştirmektedir. Özellikle dolaylı yabancı sermayenin yoğun olduğu ülkelerdeki herhangi bir terör olayı bu ülkelerden ani sermaye çıkışlarıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca finansal piyasaların en önemli aracıları olan borsalar ortaya çıkan terör olaylarına çok ani tepkiler vererek piyasalarda şoklara neden olabilmektedirler.

Literatürdeki birçok çalışma da terör olaylarının finansal piyasalar üzerindeki etkilerinin özellikle kısa dönemde belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Kısa dönemli etkiler borsalarda paniğe yol açmakta ve sermayenin ani çıkışıyla sonlanmaktadır. Bunun sonucunda ise finansal piyasalarda ortaya çıkan panik şokları reel piyasalara da yansımakta ve piyasaları tümünden etkileyen ekonomik etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Ağırman vd., 2014: 105-106; Chesney vd., 2011: 254-255).

Turizm Sektörü Üzerine Etkisi; Turizm gelirleri ister gelişmiş, ister gelişmekte olsun birçok ülkenin önemli bir döviz kaynağı oluşturma ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir destekleyicisi olma özelliğine sahiptir. Özellikle yüksek turizm gelirlerine sahip ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olması dolayısıyla yüksek yatırım seviyelerinin de yapıldığı bir sektördür (Baker, 2014: 58). Diğer taraftan söz konusu sektöre yapılan yatırım derecesi turist sayısı ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda yüksek sayılarda turist çeken ülkeler turizm sektörüne önemli yatırımlarda bulunmaktadırlar. Bu durum ülkelerin turizm sektörüne daha da önem göstermesine neden olarak turizm faaliyetlerine dayalı tanıtım ve reklam faaliyetlerini de tüm dünyada hızlı bir şekilde arttırmaktadır. Hatta bazı ülkelerde yüksek maliyetler, düşük kar oranları ve bazı kamu politikaları dolayısıyla bazı sektörler geri plana itilmekte ve oluşturduğu gelir ve istihdam çarpanı etkisiyle bacasız sanayi olarak adlandırılan turizm sektörü özellikle teşvik edilmektedir. Mackens (1998) tarafından ifade edilen turizm ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşime dayalı tez; turizmin mevcut teknoloji düzeyini geliştirebilmesi, iş olanakları oluşturmaları ve özellikle azgelişmiş ülkelerde ülke ekonomisi için potansiyel güç oluşturmaları sebebiyle ekonomik büyüme için etkili bir faktör olarak belirtilmektedir (Akıncı ve Yılmaz, 2015: 52-54).

Tüm dünyada ekonomik büyüme ve kalkınma için bu kadar büyük yer etmesine rağmen ortaya çıkan herhangi bir olumsuzluktan yüksek derecede etkilenen en önemli sektörlerin başında da yine turizm gelmektedir. Çünkü seyahat edilecek ülke ile ilgili ortaya çıkabilecek şiddet, terör olayları, politik istikrarsızlıklar gibi çeşitli belirsizlikler veya deneyimlere bağlı negatif yorumlamalar sonucunda turizm talebinden bahsetmek olanaksız bir hale gelebilmektedir. Ayrıca direkt olarak turistleri hedef alan terör saldırılarının da giderek artması ve özellikle terör örgütlerinin bu taktiği bilinçli olarak kullanması da terör olaylarından başlıca etkilenen sektörler arasına turizm sektörünü koymaktadır. Terör örgütlerinin bu taktiği bilinçli olarak seçmesinde bazı önemli etkenler bulunmaktadır. Öncelikle yerel, bölgesel veya ulusal olarak işlenen bir terör olayı dünya çapında çok fazla ses getirmeyebilmektedir. Fakat bunun yerine uluslararası nitelikte ses getirecek bir olay hem terör örgütlerinin propaganda ve reklam yapmalarını kolaylaştırmakta, hem de tüm dünyaya adlarını duyurarak sözde haklı davalarına daha fazla destekçi bulabilmelerine olanak sağlamaktadır.

Bu bağlamda özellikle son dönemde terör olaylarının giderek artmasıyla ortaya çıkan güvenlik sorunu uluslararası turizm faaliyetlerini çok önemli derece etkilemektedir. Son on yıllık periyotta turizm gelirleri yüksek olan bazı (İspanya, Fransa, Türkiye gibi) ülkelerde bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen terör saldırılarıyla bu ülkelerdeki turizm talebi etkilenmeye ve/veya değiştirilmeye çalışılmıştır. Yine özellikle birçok ülkenin ortaya çıkan terör faaliyetleriyle güvenliksiz hale gelen turizm destinasyonlarına vatandaşlarının gitmesini engellemek amacıyla çeşitli uyarılar ve yasaklamalarda bulunduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan tüm bu gelişmeler turizm sektörünü terör olaylarından en ciddi şekilde etkilenen sektörler arasına koymaktadır.

Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Tarihsel, sosyolojik, psikolojik, politik veya jeopolitik hangi sebepler ve etkiler dolayısıyla olursa olsun, bir ekonomide meydana gelen terör olayları ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişmesine önemli derecede olumsuz etkilerde bulunmaktadır (Estrada vd., 2015: 1066). Bu etkiler terörün meydana getirdiği dar kapsamlı arz ve talebe bağlı etkilerden, geniş kapsamlı olan yatırım, harcama, sermaye, işgücü, göç ve sektörel birçok etkiye kadar ekonomik büyümeye etki edecek birçok değişkeni içerebilmektedir. Dolayısıyla bu faktörlerin etkilenmesi ekonomik büyüme ve gelişmenin de doğrudan etkilenmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca bir ülkede veya bölgede baş gösteren terör olayları bu yerlerde kaynak dağılımını bozarak piyasanın

normal akışını da bozmaktadırlar. Bu bağlamda kaynak dağılımındaki değişiklikler verimlilik olarak adlandırılan ve daha ucuz maliyetle üretilebilecek ürünlerin daha fazla maliyete katlanılarak üretilmesi sorununu ve dolayısıyla kaynak israfını da beraberinde getirmektedir. Bu durumun uzun süreli devam etmesi ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemekte ve ülkenin ekonomik gelişmesini sekteye uğratabilmektedir. Sonuç olarak terörün ortaya çıkarmış olduğu tüm olumsuzluklar esas itibarıyla ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişmesini olumsuz yönde etkileyerek ülkelerin kalkınma sorunuyla yüz yüze kalmalarındaki en önemli etkenler arasında kendine yer edinmektedir.

1.1.8. Terörü Ölçmeye Yönelik Araçlar ve Yöntemler

Terör ve terörizm tanımlamalarında karşılaşılan zorluklar terörü ölçmede kullanılan araç veya yöntemlerde de kendini açık bir şekilde göstermektedir. Çünkü dünyada terör olaylarını veya faaliyetlerini ölçmeye yönelik genel olarak kabul edilmiş tam ve net bir yöntem bulunmamaktadır. Ayrıca teröre dayalı ortak bir tanımlamanın yapılamamasıyla beraber terör olaylarına dayalı istatistiklerin tek bir kurum tarafından değil de birçok kurum veya uluslararası kuruluşça tutuluyor olması da terörü ölçmeyi zorlaştırmaktadır.

Diğer taraftan uluslararası terör istatistikleriyle beraber ulusal kaynaklı olarak tutulan terör istatistikleri de bulunmaktadır. Fakat bu istatistikler, daha önce de vurgulandığı üzere bazı ülkelerin terör örgütü veya terör faaliyeti olarak nitelendirdiği olayların uluslararası ölçekte terör faaliyeti olarak sayılmaması veya diğer başka siyasi faktörler dolayısıyla, istatistiksel olarak eksik ve/veya hatalı görülmekte ve kabul edilmemektedir.

İfade edilenler doğrultusunda terörü ölçmeye yarayan araç ve yöntemlerin temelinde terör olaylarından dolayı ortaya çıkan can ve mal kayıplarına dayalı hesaplamalar ve terör olayı sayılarına dayalı hesaplamalar yatmaktadır. Bu hesaplamalar genel olarak;

- Gerçekleşen terör olayı sayıları,
- Terör olaylarında hayatını kaybeden kişi sayıları,
- Terör olaylarında yaralanan kişi sayılarına dayalı endekslerden oluşmaktadır.

Bu hesaplamalar doğrultusunda literatürde yer almış en geniş endeks hesaplaması Eckstein ve Tsiddon (2004) tarafından gerçekleştirilen ve İsrail ekonomisinde meydana gelen Filistin eksenli sözde terör olaylarının ekonomik etkisini ölçmek için oluşturduğu terör endeksi hesaplamasıdır. Bu endeks aşağıdaki gibidir.

$$\text{Terör Endeksi} = \ln(1 + (\text{Terör Olayı Sayısı} + \text{Terörden Ölen veya Yaralanan Kişi Sayısı})/3)$$

İfade edilen bu endeksten başka Tavares (2004), Arin vd. (2008), Gaibullov ve Sandler (2011), Meierrieks ve Gries (2012), Hyslop ve Morgan (2014) tarafından söz konusu endekse bağlı kalan birçok endeks geliştirilse de tümünün ortak noktası terör olayları ve terörden etkilenen kişi sayılarıyla ifade edilmeleridir. Diğer taraftan literatürdeki bu çalışmalara ilaveten bazı uluslararası kuruluşlara ait internet siteleri de (Küresel Terör Olayları Veri Tabanı-RAND, Uluslararası Terörizm Veri Tabanı-ITERATE) terör ve terörizme dayalı olayların istatistiğini tutmakta ve bu istatistiklere dayalı olarak terör endeksleri hazırlamaktadırlar. Söz konusu bu kurum ve kuruluşlar içerisinde ulusal ve uluslararası çapta terörizm faaliyetlerini en kapsamlı olarak ele alan ve istatistiksel olarak en fazla bilgi sunan merkez Maryland Üniversitesi'nce oluşturulmuş ve Küresel Terörizm Veri Tabanı (GTD) adı altında faaliyet göstermektedir. Terör olaylarıyla ilgili ortaya koyacağımız tüm veri ve istatistikler de Küresel Terörizm Veri Tabanından elde edilerek düzenlenmiş ve çalışmaya koyulmuştur.

1.2. YEREL EKONOMİK KALKINMA (YEK) VE BELİRLEYİCİLERİ

Ülkeler için önemli bir sorun olan ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarının planlanması ülkeleri sürekli olarak ve sürdürülebilir bir yapıda yürütülen çalışmalara zorlamaktadır. Böylece gerek ülkelerin tümünü gerekse yerel olarak belirli bölgeleri ilgilendiren planlar hazırlanmakta, gerçekleştirilmekte ve özellikle yerelin potansiyelini hedef alan araçlarla yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasına çalışılmaktadır. Özellikle küreselleşme hareketleri ve yenedünya düzeniyle birlikte ulusal çaplı yürütülen kalkınma politikalarının yerini bölgesel ve yerel ölçekli kalkınma politikaları almaya başlamış ve giderek yerelin potansiyellerini ve görüşünü ön plana alan bir yapıya bürünmüştür. Bu bağlamda yerel ekonomik kalkınma (YEK) anlayışıyla vurgulanan, yöreye özgü ekonomik politikalar ve araçlarla sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır. Yerel ekonomik kalkınmaya yönelik temel bilgilerin verileceği bu kısımda sırasıyla YEK'in tanımı ve teorik aşamaları, amaç ve araçları, belirleyicileri ve YEK yaklaşımının

gelişim süreci kronolojik olarak verilerek terörün YEK içinde nasıl değerlendirildiği ile ilgili teorik tartışmalara değinilecektir.

1.2.1. Yerel Ekonomik Kalkınmanın Tanımı ve Teorik Evrimi

Ekonomik kalkınmanın sağlanması ülkelerin ortak paydada birleştiği bir mesele olmasına rağmen ekonomik kalkınma için ülkelerin yürüttüğü politikalarda ortak bir payda maalesef bulunmamaktadır. Bazı ülkeler genel ekonomi politikalarıyla yerelin kalkınmasına çalışmaktayken, bazı ülkelere genel ekonomi politikalarından bağımsız veya bu politikalara ek olarak bölgesel veya yerel ölçekte oluşturulan ve yerel paydaşların da her aşamada dahil olduğu, yürütülmesinin de yerele bırakıldığı politika uygulamaları yürütmektedir. Bu bağlamda yerel ekonomik kalkınma (YEK); ulusal çaplı kaynaklardan ziyade, yerel kaynakları hedef alarak harekete geçirmeye çalışan ve söz konusu yerel kaynak üstünlüğünü rekabet avantajına çevirmeye çalışarak kendine has bir kalkınma stratejisiyle ekonomik büyüme faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik politikalar bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Van Boekel ve Van Logtestijn, 2004; 6). Böylece yerel birimlerin veya mekanların içsel potansiyellerinden hareketle bulundukları ortamın gelişmesine ve kalkınmasına sundukları katkıların bütünü yerel ekonomik kalkınma olarak adlandırılmaktadır.

Diğer bir tanımlamada ise yerel düzeyde kaynakların kullanılmasıyla belirli bir sektörün veya sektörlerin geliştirilmesi için işbirliğine dayalı gerçekleştirilen tüm planlama çabalarıdır. Dünya Bankası tarafından ise; sınırları kesin olarak belirtilmiş bir bölgede yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yerel ekonomik kapasitenin güçlendirilmesi için kaynakların yönetilmesi, yeni iş imkanlarının oluşturulması, yatırım ortamını iyileştirerek ekonominin canlandırılması, bölgede üretim ve rekabet gücünün artırılması için kamu ve özeli sektör aktörlerin birlikteliğinin sağlandığı katılımcı bir ortamın oluşturulması faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (World Bank, 2006: 1).

Ayrıca yerel ekonomik kalkınma yaklaşımı sayesinde bölgeler ve yöreler, geleneksel kalkınma iktisadının modern, akılcı ve teknolojik bilgiye dayalı ama merkezin ağırlığının olduğu daha pasif rollerinden sıyrılmaktadırlar. Bunun yerine bölgeler, yöreler veya mekanların tarihsel ve kültürel zenginliklerinin farkında olduğu, kendilerine özgü nitelikler taşıyan kimlikleri ile uluslararasılaşmaya çalışan aktif ve katılımcı lokasyonlar haline gelmişlerdir. Local Economic Development Approach (LED Approach) olarak

adlandırılan yerel ekonomiye dayalı kalkınma yaklaşımının Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) göre tanımlanmasında ise yerel kaynakların kamu ve özel sektör bileşenleri arasındaki işbirliğini ve ortak hareketini destekleyecek şekilde gelişme ve kalkınma sürecine dahil edilmesi anlayışı ön plana çıkmaktadır. (Sevinç, 2014: 451).

Bu tanımlamalar ışığında YEK çok boyutlu bir süreci yansıtmaya ve ifade etmesine rağmen ülkelerde uygulanan genel kalkınma politikaları kadar karmaşık bir yapıya sahip değildir. Genel kalkınma planlarında ifade edilen planlama evresinden uygulama evresine kadar sürecin her aşamasında politika yapıcılarının ve uygulayıcılarının işin içerisinde olması genel kalkınma politikalarına bir hantallık katabilmektedir. Aksine yerel kalkınma politikalarının oluşturulmasından uygulanmasına kadar her aşamasında yerel otoritelerin işin içerisinde olmasıyla planlamaya bir şeffaflık ve dinamizm katmaktadır. Ayrıca YEK politikalarının birçoğunda bölgesel analizler, kurumsal veya sektörel konumlandırmalar, uzlaşmaya dayalı fikirler, strateji oluşturma ve stratejiye yönelik politika bütünleri yer almaktayken, genel kalkınma planları bu kadar geniş çaplı yapılamamaktadırlar.

Van Boekel ve Van Logtestijn (2004) tarafından yerel ekonomik kalkınma yaklaşımı için oluşturduğu tablo, yerel ekonomik kalkınmaya dayalı tanımlamalar ışığında düzenlenecek olursa yerel ekonomik kalkınma yaklaşımının politika, araç ve uygulayıcıları Tablo 1.1’de gösterildiği şekilde ifade edilebilir (Sevinç, 2014: 452):

Tablo 1.1. Yerel Ekonomik Kalkınma (LED) Yaklaşımının Genel Özellikleri

Yerel Ekonomik Kalkınma (LED) Yaklaşımı	LED Politikaları	LED Araçları	LED Uygulayıcıları
	Finans	Kredi Programları, Garanti Fonları, Döner Sermaye, Ortak Girişimler, Kadın ve Çocuklara Özel Krediler	Özel Ve Kalkınma Bankaları, Mikro-Finans Kurumları,
	İş Geliştirme Hizmetleri	Piyasa Araştırması, Danışmanlık, Veri Bankası, İhracat Teşviki, Kümelenme	Yerel Hükümetler, Özel Sektör, Odalar ve Borsalar, Araştırma Enstitüleri, Üniversiteler
	Eğitim	Yönetim Kursları, İş Gezileri, Kadın ve Dışlanmış İnsanlar İçin Özel Kurslar	Araştırma Enstitüleri, Özel-Kamu Okulları, Odalar ve Borsalar, Üniversiteler
	Altyapı Yatırımları ve Planlama	Yerel Kalkınma Planları, Çevre Planları	Yerel Hükümetler, Çok Uluslu Şirketler, Araştırma Enstitüleri ve Üniversiteler
	Yatırımları Çekme	Bölgesel Pazarlama	Yerel Hükümetler, Özel Firmalar, Odalar ve Borsalar
	Ağ Oluşturma	Kalkınma Ajansları, Çok Uluslu Şirketler ve Uluslararası Yatırımcılar ve Organizasyonlar ve Merkezi Yönetimle İle İlişkiler Kurlmak	Yerel Hükümetler, Odalar Ve Borsalar, Yerel ve Bölgesel Kalkınma Ajansları
	Yerel Kaynakların Coğrafi ve Fonksiyonel Koordinasyonu	Bölgesel Yatırımların Yönlendirilmesi, Kümelenme Stratejileri, Kalkınma Faaliyetlerini Yönetme	Yerel Hükümetler, Odalar ve Borsalar, Yerel ve Bölgesel Kalkınma Ajansları

Diğer taraftan teorik olarak çeşitli dönemler geçiren yerel ekonomik kalkınma özellikle 1960'lı yıllardan sonra büyük önem kazanmaya başlamıştır. Öncelikle Isard (1956) tarafından ortaya konan bölge bilimi ve bölgesel dengesizlikler üzerine değerlendirmeler mekânsal birimlerin kalkınma üzerindeki etkisi üzerine bir yoğunlaşmayı ve bölgesel analiz metotlarının yapılmasını sağlamıştır. Fakat bu yoğunlaşma genel kalkınma planlarının bir parçası olarak görülen bölgesel kalkınma politikaları şeklinde yürütülmüştür. Özellikle yatırımların arttırılmasına yönelik devlet teşviklerinin uygulanması başta olmak üzere yabancı sermayenin teşviki, altyapı ve

üstyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi bu dönemin öne çıkan kalkınma politikası araçları arasında gelmektedir.

1980 yılı ve sonrası dönemde bölge bilimine yönelik eğilimler artan bir şekilde genişleyerek yeni bölgesel paradigmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bölgesel kalkınma tanımlamalarına ek olarak yerel ekonomik kalkınma anlayışı yer etmeye ve önem kazanmaya başlamıştır. Artık genel ekonomi politikalarından bağımsız, merkezi olmayan, yerele özgü gelişme ve kalkınma politikaları tasarlanmaya başlanarak bölgesel ve yerel kalkınma anlayışında köklü bir değişim yaşanmıştır.

Özellikle altyapı yatırımları ve yabancı sermaye yatırımlarından istenilen düzeyde yararlanmamış bölgelerin bu politikalara hassasiyet gösterecek şekilde kalkınmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Yereldeki iş ortamının elverişli hale getirilmesi, kamu ve özel sektöre dayalı ortaklıkların sağlanması, yerelde yaşayanların yaşam kalitesinin ve güvenliğinin artırılmasına yönelik tedbirlerin alınmasına yönelik bir anlayış benimsenmeye başlamıştır. Söz konusu anlayışı gerçekleştirmek için bütüncül stratejilere dayalı araçlar ve beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik çeşitli araçlar kullanılmıştır. Ayrıca özellikle hizmet sektörünün geliştirilmesinin sağlanması ve imalat sanayine dayalı ekonomik ilerlemenin benimsenmesi de bu dönemde yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasındaki temel amaçlar olarak ifade edilmiştir (Quan ve Nelson, 2005: 19).

Son olarak 90'lı yılların sonu ve 2000'li yıllarla birlikte bölgesel, yerel, kentsel veya kırsal kümelenmeye dayalı ekonomik kalkınma anlayışını temel alan Yeni Ekonomik Coğrafya yaklaşımı ile yerel ekonomik kalkınma zirveye ulaşmıştır. Yeni Ekonomik Coğrafya kapsamında sektörel yoğunlaşmayı hedef alan öğrenen bölgeler, yenilikçi bölgeler, endüstriyel bölgeler ve kümelenme kavramları ortaya atılarak yerel kalkınmayı kendi dinamikleriyle gerçekleştirebilecek yeni stratejiler oluşturulmuştur. Bu stratejilerle endüstriyel yoğunluk ve bölgesel yığılma veya kümelenmeler oluşturularak yerel gelişme ve kalkınma temel hedef alınmıştır (Krugman, 1991: 483-486). Böylece tavandan tabana doğru yürütülen kalkınma politikalarının yerini tabandan gelen istekler doğrultusunda tasarlanan veya direkt olarak tabanın politika yapıcı olarak aktif bir şekilde yer aldığı bir döneme girilmiştir. Bu değişim özellikle yerel potansiyellerin harekete geçirilmesi ve yerelin ihtiyaçlarının saptanarak uygun kalkınma politikası araçlarının uygulanabilmesi için büyük önem arz etmektedir.

1.2.2. YEK Yaklaşımı'nın Gelişmesine Yol Açan Faktörler

Tarihsel olarak büyüme ve kalkınma çabalarının çok eski dönemlere gitmesine rağmen bölgelerin ve yerelin kalkınma stratejilerine dahil edilmesi henüz çok yenidir. Özellikle 1980'li yılları takiben tek kutuplu dünyadan rekabetçi ve küresel piyasalara entegre olma ve eklemlenme çabalarıyla ülkeler yeni büyüme ve kalkınma arayışlarına girmişlerdir. Bu dönemden sonra mekanların algılanma düzeyi ve biçiminde çeşitli değişiklikler meydana gelmiş ve özellikle küçük çaplı mekânsal organizasyonların tanımlanması gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple mekânsal tanımlamalar içerisinde bölgesel ve yerel tanımlamalara dayalı kalkınma tanımları önem kazanmış, ulusal ve küresel ölçekten bağımsız bölgesel ve yerel politikalar benimsenmeye başlamıştır. Bu bağlamda temel olarak yerel ekonomik kalkınma yaklaşımının gelişmesinde rol oynayan faktörler aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir.

1.2.2.1. Küreselleşme

Küreselleşme kavramı çok boyutlu bir kavram olduğu için dünyayı tüm yönleriyle etkilemiş ve özelde iktisadi büyüme ve kalkınma anlayışında köklü değişiklikler oluşturmuştur. Küreselleşme sürecinde ekonomik büyüme ve kalkınmayla ilgili birçok teori güç kaybetmiş ancak diğer taraftan özellikle teknoloji düzeyine ve nitelikli beşeri sermayeye dayalı bazı yeni teoriler de daha güçlü hale gelmiştir. Bu bağlamda teknoloji ve nitelikli beşeri sermayeyi ekonomik büyüme için en önemli unsurlar arasına yerleştiren iktisadi görüşler (dolayısıyla kalkınma ekonomisi için de bu araçlar) önem kazanmıştır. Özellikle ekonomik büyüme sürecinde teknolojiyi dışsal bir faktör olarak kabul eden ana akım iktisadi görüşün aksine değişimci ve evrimci iktisat ise teknolojiyi içsel ve temel değişken olarak iktisadi varsayımları içerisinde belirtmiştir.

Bu bağlamda küreselleşme; ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi, psikolojik, çevresel, yönetsel vb. birçok yönden birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık derecelerinin artması şeklinde tanımlanabilmektedir (Rugman, 2001: 583-584). Ülkelerin birbirine olan bağımlılıklarından kastedilen ise malların, hizmetlerin, sermayenin dolayısıyla üretim faktörlerinin serbestçe hareket edilebilirliğinin derecesinin, bununla birlikte bilginin tüm dünyada serbestçe yayılmasının ve uluslararası sınırların giderek belirsizleşmesinin bir ifadesidir. Küreselleşmeyle büyüklü küçüklü tüm ülkelerin veya

yerel, kırsal, kentsel, bölgesel tüm mekanların birbirleriyle ilişkili ve haberdar olma seviyesi artmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin sürekli olarak kendini yenileyen ve karşılıklı ilişki düzeyini arttıran bir süreç olması dolayısıyla durağan olmayan, yani dinamik bir yapıyı yansıtması beklenir. Bu sebeple küreselleşme; yerelden evrensele-evrenselden yerele doğru çift yönlü ilişkiler ağı oluşturan ve bu ağın veya bağın yaygınlaştığı bir yapıyı temsil etmektedir (United Nations, 2004: 4-5).

Küreselleşmenin çift yönlü ilişki ağları, ülkelerin dış ticaret ve diğer sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkilerini ileri seviyede arttırmış ve ülkeleri küreselleşmeye karşı duracak şekilde değil tam tersine küreselleşme hareketlerini içselleştirmeye ve rekabetçi yapılarını güçlendirmeye zorlamıştır. Bu bağlamda küresel rekabet zorunluluğu ülkelerin bölgesel veya yerel ölçekteki güçlerini ve potansiyellerini harekete geçirecek politikalar üretmelerinin yolunu açmış, ulusal ve bölgesel ekonomilerini küresel piyasalara entegre etmeye çalışmışlardır. Özellikle ülkenin genel sosyo-ekonomik ve ticari üstünlükleriyle aynı paralelde olan bölgesel üstünlükler ön plana çıkartılarak bölgesel ve yerel üstünlüklere dayalı ticari faaliyetler hız kazanmıştır. Bazı durumlarda ise ülkelerin genel ticari üstünlüklerinden farklı olarak sadece bölgesel ve yerel üstünlüklerine dayalı faaliyetleriyle bazı mekanlar ön plana çıkarılarak bölge ve ülke için itici güç haline getirilmek istenmiştir.

Diğer taraftan küreselleşmeyle birlikte ulusal, bölgesel veya yerel üstünlüklere dayalı faaliyetlerle ön plana çıkan mekânların varlığıyla birlikte herhangi bir üstünlüğü olmayan mekânların ise küresel rekabetten olumsuz yönlü etkilenmelerinin yolu açılmıştır. Öyle ki ulusal anlamda bölgesel veya yerel kalkınma için ortaya konan birçok politika önlemleri bu bölgelerin gelişmesini desteklemeyerek gelişmiş bölgelerle aralarındaki farkın daha fazla açılmasına da neden olarak küreselleşmenin olumsuz boyutunu oluşturmuştur. Dolayısıyla yerel ekonomik kalkınma anlayışının oluşmasındaki en önemli faktör olan küreselleşme olgusu ve hareketleri olumlu olduğu kadar olumsuz yönler dolayısıyla da yerel ekonomiler üzerinde etkili olmuştur. Özellikle sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve kalkınma anlayışından ziyade ne pahasına olursa gerçekleştirilen bir büyüme ve kalkınma anlayışı mekânların sahip oldukları üstünlüklerini çabuk yitirmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda yoğun rekabetçiliğe dayalı mekânlarda sınırsız kaynak kullanımı anlayışının kaynak kıtlığına sebep olması, çevre sorunları, kaliteli yaşam standartlarından yoksunluk ve eşitsizlikler, çarpık

şehirleşme, aşırı nüfus artışı, suç oranlarındaki artış gibi küreselleşmenin çeşitli sorunların ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

1.2.2.2. Geleneksel Kalkınma Politikalarının Başarısızlığı

Küreselleşme dünya ülkelerini tüm yönlerden etkilediği gibi ekonomi ve kalkınma politikaları boyutuyla da etkilemiş bulunmaktadır. Bu bağlamda ekonomik kalkınma politikaları içerisinde önemli bir yer edinen ülkelerin özellikle kendi piyasa ve işgücü yapılarından hareketle kalkınabilecekleri varsayımları değişip genişleyerek yabancı sermaye ve işgücüne dayalı varsayımlarla büyüme ve kalkınmalarını sağlayabilecekleri varsayımları önem kazanmıştır. Ayrıca kalkınma anlayışı içerisinde özellikle uluslararası kurum, kuruluş veya organizasyonların dahil edildiği yeni anlayış ve paradigmaların olduğu çeşitli varsayımlar da eklenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Rodriguez Pose (2001) tarafından verilen Tablo 1.2. geleneksel kalkınma ile yerel ekonomik kalkınma arasındaki temel farkları belirtmek için fayda sağlamaktadır.

Tablo 1.2. Geleneksel Kalkınma ile Yerel Ekonomik Kalkınma Politika Farklılıkları

Geleneksel Kalkınma Politikaları	Yerel Ekonomik Kalkınma Politikaları
Yukarıdan Aşağıya yönlü bir kalkınma yaklaşımıyla bölgeler hakkındaki tüm kararlar merkezden verilir	Kalkınmanın sağlanması yereldeki tüm mekanlardan alınan inisiyatif ile gerçekleştirilir.
Merkezi yönetim ile yönetilir.	Tek merkezcilik yoktur, yönetim katmanları arasında dikey işbirliği, kamu ve özel sektör arasında yatay işbirliği vardır.
Kalkınma için sektörel yaklaşımı esas alır.	Kalkınmak için alansal yaklaşım (yerelleşme, çevre gibi) geçerlidir.
Diğer ekonomik aktiviteleri desteklemek için büyük endüstriyel projeler geliştirilir.	Yerel ekonomik sistemin değişen ekonomik çevreye uyumunu sağlamak için her bir yörenin kalkınma potansiyelinden maksimum derecede yararlanır.
Ekonomik aktiviteleri çekebilmek için temel araçlar arasında finansal destekler, teşvikler ve sübvansiyonlar gelir.	Ekonomik aktivitelerin gelişmesi için temel koşulların gerçekleştirilmesini sağlar.

Kaynak: Rodriguez Pose, 2001: 10

Diğer taraftan klasik iktisadi anlayışla yürütülen çoğu kalkınma politikasındaki devletin üstün olduğu, politika yapıcı ve uygulayıcı konumda olduğu merkezi otoriteye dayalı planlama anlayışı küreselleşme süreciyle birlikte eskiyerek rafa kaldırılmış veya

önemli değişiklikler geçirmiştir. Neoliberal iktisadi anlayışın hâkim olmaya başladığı küreselleşmenin ilk dönemlerinde kalkınma politikaları da neoliberal politikalarla değişime uğramıştır.

80’li yıllardan sonra dünyadaki birçok ülkenin ekonomik kalkınma politikalarında temel belirleyici görüş olarak ifade edilen neoliberal iktisat politikaları, Birinci Washington Uzlaşısı¹ ile ülkelerin iktisadi açıdan kalkınmasındaki en önemli politika uygulamaları olarak ifade edilmiştir. Daha sonraki süreçte neoliberal iktisat politikalarını uygulayan özellikle azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin aldıkları olumlu sonuçlara ulaşamamaları dolayısıyla önemli derecede eleştirilere maruz kalarak güvenirliliğini yitirmeye başlamıştır. Bu eleştiriler sonucu İkinci Washington Uzlaşısı (Post-Washington) gündeme gelse bile, tarihsel olarak süregelen piyasa ve ekonomi modellerini sorgusuz bir şekilde benimseyen ve uygulayan varsayımlar terkedilmiş ve yerine piyasa aksaklıklarının giderilmesi için merkezi otoriteyle birlikte yerel yönetimlere de yeni görevler veren bir anlayış benimsenmeye başlamıştır. Özellikle yönetim modeli olarak ifade edilen, merkezi yönetimle birlikte yerel yönetim gibi içsel yönetim unsurlarının da ekonomi ve kalkınma politikalarında söz sahibi olabilmeleri ve uygulamalara katılabilmelerinin yolu açılmıştır (Doğan, 2016: 1799). Bu bağlamda dış ticaret politikalarının etkinliklerinin arttığı, yabancı sermaye ve finans akımlarının hız kazandığı ve uluslararası faaliyetlerini arttıran çok uluslu şirketlerin büyük önem kazandığı ekonomik kalkınma politikaları giderek yaygınlık kazanmıştır.

Tüm bu gelişmeler geleneksel kalkınma politikalarının genel anlamda başarısız veya yetersiz olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin başını çektiği grup uzunca yıllardır uygulanan geleneksel anlamdaki politikalarla kalkınma sorunlarını çözemeyecekleri düşüncesiyle farklı politika arayışlarına gitmişlerdir. Bu bağlamda özellikle sadece belirli bölgeleri hedef alan bölgesel politikalar yerine, bölgesel ve yerel karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı yerelin istek ve potansiyellerini gözetken yeni kalkınma anlayışı içerisinde bölgesel veya yerel mekanların isteklerini ön plana çıkaran politikaların yer edinmesini sağlamışlardır.

¹ Washington Uzlaşısı ile ilgili daha fazla bilgi için Srinivasan (2000) ve Yavuz (2007) tarafından kaleme alınan “The Washington Consensus a Decade Later: Ideology and the Art and Science of Policy Advice” ve “Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına: Kalkınma Gündeminin Biçimlenişinde “Yeni Kurumcu İktisat” Etkisi” adlı çalışmalara bakılabilir.

1.2.2.3. Mekânsal Algıdaki Değişimler

Mekânsal algıdaki değişimler yerel ekonomik kalkınma için önemli değişimler ortaya çıkarmıştır. Bu değişimin temelinde kalkınma politikalarının uygulama alanı olan ve mekan olarak tabir edilen toprak birimlerinin daha basit ve küçük yapılar olarak kabul edilmesi fikri yatmaktadır. Bu bağlamda daha önce uygulanan kalkınma politikalarında bölge seçimi genel olarak merkezi politika yapıcılar tarafından daha çok siyasi veya idari amaç ve kaygılarla belirlenen tekdüze mekanlardan oluşmuştur. Söz konusu tekdüzelik bir bölge için oluşturulan bölgesel kalkınma planının diğer bölgelere de uygulanmasına neden olarak farklı özellik, potansiyel veya üstünlüklere sahip bölgelerin aynı politikaları verimsiz bir şekilde yürütmesine yol açmıştır. Ayrıca özellikle politikalar vasıtasıyla sunulan kalkınma araçlarının da bölgelere has olmaması, bu araçların yanlış kullanılmasına ve asıl amacı bölgesel-yerel dengesizlikleri gidermek olan politikaların dengesizlikleri daha fazla arttırmasına yol açmıştır. Bu durum geleneksel anlamda uygulanan bölgesel veya yerel kalkınma politikalarının etkinliğini düşük seviyelere indirmiş, hatta dengesizliklerin giderek artmasına da sebep olmuştur.

Mekânsal politika belirlemedeki bu olumsuzluklar dolayısıyla bölgesel ve yerel otoritelerin görüşü ve istekleri doğrultusunda oluşturulan yeni bölgesel ve yerel mekanlara dayalı politikalar üretilerek yeni mekan algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda özellikle yerelin üstünlük ve potansiyellerini dikkate alarak, bu hedefleri gerçekleştirecek ve harekete geçirecek kalkınma politikalarının benimsendiği ve uygulamaya konduğu yeni bir dönem ile yerel ekonomik kalkınma anlayışının yerleşmesine yardımcı olunmuştur.

1.2.2.4. Yerel Otoritenin İstekleri

Geçmiş dönem içerisinde yerel otoriteler genel ekonomi politikalarının bir uzantısı olarak yürütülen kalkınma politikalarının kendi bölgeleri için uygulanmasında oldukça etkinsiz bir durumda olmuşlardır. Bu etkinsizlik esasen kendilerinin istemedikleri bir durum olmasına rağmen, birçoğunu etkileyen siyasi veya idari kaygılar dolayısıyla herhangi bir müdahalede bulunamamışlardır. Daha önce de ifade edilen küreselleşme, geleneksel politikaların düşük başarı seviyesi ve mekânsal değişimler dolayısıyla ortaya çıkan tüm olumlu gelişmeler ve demokrasiye dayalı yönetim

anlayışının daha fazla işlerlik kazanmasıyla bölgesel ve yerel otoritelerin etkinliği oluşmaya ve artmaya başlamıştır. Bu etkinlik artışı başta yerel politikaların içsel dinamikler ve üstünlüklerle hazırlanmasına olanak sağlayarak politikalarda hızlı bir başarıyı ardından getirmiştir. Bu başarı düzeyi politika yapım sürecine dâhil olan yerel yönetimlerin elini daha fazla kuvvetlendirerek merkezi otoriteye karşı politikalarda söz sahibi olmasına yönelik istekleri arttırmış ve yerel yönetimler siyasi veya idari kaygıları daha az gözeterek daha aktif rol almaya başlamışlardır. Bu durum her geçen dönemde daha fazla güçlenerek yerel yönetim ve otoritelerin yerel ekonomik kalkınma politikalarının yapım, uygulama ve denetim aşamalarında daha aktif rol almalarını sağlamıştır.

1.2.3. YEK'in Amaç ve Araçları

Daha önce ifade edildiği üzere YEK, yeni iş alanları ve imkânları oluşturacak ve hedef alınan mekanın ekonomisini canlandıracak en etkin politikaların belirlenerek bu politikaların en verimli şekilde bir araya getirilmesini sağlayacak araçlarla yürütülmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Yereldeki potansiyel ve gereksinimlere göre uyarlanmış yeni iş olanakları oluşturmak suretiyle ekonomiyi canlandırma, işsizliği azaltma veya yok etme ve bölge yoksulluğuyla mücadeleyle dayalı oluşturulan yerel politika ve kavramlar bütünüdür (Darıcı, 2007: 218). Bu bağlamda yerel ekonomik kalkınmanın temel amacı; hedef mekanların refahını ve yaşam kalitesini yükseltmek için yerel üstünlükler ve potansiyelleri harekete geçirecek fiziki, ekonomik, sosyo-kültürel, çevresel, yasal veya siyasal tüm alanlarda sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olacak şekilde gelişimlerini sağlamak ve yerel boyutta ekonomik bir kapasite oluşturmaktır. Ayrıca bazı bölgelerde kamu ve özel sektöre dayalı ortaklık veya işbirliği projelerini desteklemek, ortak bir kalkınma stratejisi kurgulayarak uygulamaya geçirmek, gerekli altyapı ve üstyapı imkânlarının sağlanarak uygun iş ortamlarının oluşturulmasıyla ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi ve katılımcı, şeffaf, adil ve yönetim içinde bir kalkınma sürecinin yürütülmesini amaçlamaktadır (Tunçsiper ve Yılmaz, 2009: 54). Bu bağlamda yerel ekonomik kalkınmanın amaçları genel olarak şu başlıklar altında sıralanabilir (Fosler, 1991; Abrahams, 2003: 197; Nagy ve diğ., 2012: 29; Vavrecka, 2014: 109):

- Yerele ait üstün mallarda katma değeri yüksek üretim yapmak,
- Yerelin gelirini arttırmak ve geliri yerelde tutmak için yatırımlar yapmak,

- Yereldeki insanlara daha yüksek yaşam standartları sağlayarak yaşam kalitelerini yükseltmek,
- Yoksulluğu azaltmak,
- Yerel potansiyellere uygun yeni iş fikirleri oluşturmak,
- Sürdürülebilir yerel kalkınma için kapasite oluşturmak,
- Sektörel seçime uygun kaynak etkinliği oluşturmak ve kaynakların yerel veya bölgesel düzeyde etkin dağılımlarını sağlamak,
- Yerel işletmelere ve KOBİ'lere uygun iş ortamının sağlanması-desteklenmeleri,
- Yerel halk için sürdürülebilir istihdam alanları oluşturmak,
- Yerel düzeyde üretken çalışma ağları oluşturmak,
- Yerel düzeyde karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı üretilen ürünlerin pazarlamasını ve üretimini etkinleştirmek,
- Yerel ölçekteki gelişmişlik farklılıklarını azaltarak bölgesel ve ulusal ölçekteki kalkınma politikalarına yol göstermek veya öncüllük yapmak,
- Katılımcılığı esas alan plan, program ve politikaların oluşturulmasını sağlamaktır.

Yerel ekonomik kalkınmanın ifade edilen söz konusu bu amaçlarına ulaşmak için çeşitli politika araçları bulunmaktadır. Bu araçlar genel ekonomik kalkınma araçlarıyla aynı paralelde olmakla birlikte özellikle yerel üstünlük ve potansiyellerin harekete geçirmesi dolayısıyla farklılık arz eden bazı özel araçlar da bulunabilmektedir. Bu bağlamda klasik ekonomik kalkınma politikalarıyla aynı paralelde olan temel kalkınma araçları;

- Devlet teşvikleri (nakdi veya ayni teşvik olmak üzere),
- Sübvansiyonlar,
- Kurumsal altyapının güçlendirilmesine yönelik kamu yatırımların arttırılması gibi araçlardır.

Diğer taraftan özellikle yerelin karşılaştırmalı üstünlük ve potansiyellerinin harekete geçirilmesine yönelik bazı araçlar da geliştirilmiştir. Bu araçlar içerisinde;

- Özel sektör yatırımlarının arttırılmasına dayalı enstrümanlar,
- Yerel ve bölgesel planlama enstrümanları,
- Birleşme ve ihtisaslaşmaya dayalı Organize Bölgeler ve Kümelenmeler,
- Kuluçka merkezleri,
- Kalkınma ajansları en fazla kullanılan yerel kalkınma araçları arasındadır.

Yerel ekonomik kalkınmanın ifade edilen tüm bu amaç ve araçlarının uygulanması dolayısıyla ortaya çıkan süreç temel olarak altı aşamada ifade edilmektedir (İLO, 2010: 14). Bu aşamalar;

- Başlangıç faaliyetleri ve uzlaşmanın inşası,
- Bölgesel tanı, teşhis ve kurumsal haritalama,
- Yerel uzlaşmayı, konsensüsü sağlamak ve duyarlılaştırmak,
- Yerel ekonomik kalkınma stratejisi ve eylem planlamasının oluşturulması,
- Yerel ekonomik kalkınma müdahalelerinin ve hizmetlerinin uygulanması,
- Yerel ekonomik kalkınma müdahalelerinin geri bildirimlerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

1.2.4. YEK'in Belirleyicileri

Yerel ekonomik kalkınma tanımının içerdiği mekânsal gelişme ve ilerleme olgusu bu gelişme ve ilerlemenin hangi kıstas, ölçüm veya belirleyicilere göre yapılacağını ortaya net olarak koymamaktadır. Diğer taraftan yine yerel kalkınma tanımında ifade edilen sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal, piyasa yapısına dayalı, çevresel gibi faktörlerin iyileşmesi ve gelişmesi yerel kalkınmanın belirleyicilerinin bu faktörler tarafından olabileceğini daha iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca yerel ekonomik kalkınmanın ölçülmesinde de genel anlamda kabul görmüş bir teknik veya göstergenin de bulunmaması dolayısıyla yerel kalkınmanın belirleyicilerinin hangi faktörler olduğu üzerine bir görüş birlikteliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda özellikle Hodge ve Midmore (2008) tarafından ifade edilen sektörel ve bölgesel kalkınma göstergeleri ve metotlarını ifade eden çalışma, yerel ekonomik kalkınmanın göstergelerini yansıtmada ve yerel kalkınmanın belirleyicilerinin neler olabileceğini ortaya koymakta önemli bir referans kaynaktır. Bu bağlamda Tablo 1.3. yerel ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinin kısa bir özetini sunmaktadır.

Tablo 1.3. Farklı Kalkınma Tipleri Bağlamında Göstergeler ve Yöntemler

	Göstergeler	Gösterge Yöntemleri	Etkileri
Sektörel	Çiftlik gelirleri Tarımsal nüfus	Çiftlik modelleri İşletme ve mal çalışmaları	Kırsal refahın önemli belirleyicilerini dar bir bakış dolayısıyla ıskalamak
Çok Sektörlü	Çiftlik hane geliri İstihdam ve işsizlik Yerel katma değer İstihdam gelirleri	Hanehalkı araştırmaları Girdi-çıktı analizi Oluşturulan iş başı maliyeti	Tarım sektörüyle sınırlı olmak Sosyal ve çevresel sorunları ıskalamak
Bölgesel	Nüfustaki değişim Dezavantajlı nüfusun oranı Ortalama gelir Hizmet sunum oranı	Fayda-maliyet analizi	Nüfus ve belirli yerel durumlar arasında gelir ve refahtaki farklılıkları ıskalamak
Yerel	Sosyal göstergeler Özel durumlardaki insan sayısı Bireysel deneyimler	Örnek çalışmaları Kalitatif analiz Müzakere yöntemleri	Tüm deneyimleri toplama ve barındırma kapasitesi ile ilgili problemler Yüksek işlem maliyetleri

Kaynak: Hodge ve Midmore, 2008: 32.

Ayrıca Edwards ve Coltrane (1972), Waldrop (1972), Perry (1984), Bryden (2002), Olejniczak (2012), Erokhin ve diğ. (2014), Tankovic ve Zlatar (2014) tarafından yapılan çalışmalarda da kırsal kalkınmanın temel belirleyicilerinin ekonomik yapı ve performans, sosyal iyileşmelere, doğal kaynak yapılarına ve demografik ilerlemelere bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda ifade edilen gösterge, yöntem, etkiler ve yerel ekonomik kalkınmanın amaçları dolayısıyla yerel kalkınmanın belirleyicilerini ekonomik, sosyal ve çevresel belirleyiciler altında üç grupta toplamak mümkündür.

1.2.4.1. Yerel Kalkınmanın Ekonomik Belirleyicileri

Yerel kalkınmanın ekonomik yönlü belirleyicileri genel kalkınma politikalarından hareketle ortaya konan ve yerel mekanları ekonomik yönlü etkileyebilecek tüm faktörler dolayısıyla ortaya çıkan belirleyicilerdir. Yerel mekanların kendilerine has ekonomik potansiyellerinden hareketle katma değer üretebilecek değişkenleri özendirerek üretime dahil etmeye yarayan tüm değişkenler ekonomik yönlü belirleyiciler içinde

değerlendirilebilir. Özellikle yerel mekanlarda yaşayanların gelir seviyelerini arttırmaya ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidererek yoksulluğu azaltmaya yönelik değişkenler, uygun iş ortamının tesis edilerek istihdam seviyesinin arttırılmasına ve işsizliğin azaltılmasına yönelik uygulama değişkenleri yerel kalkınmanın temel ekonomik yönlü belirleyicilerdir. Ayrıca piyasa yapısına bağlı olarak tüketim düzeylerinin arttırılmasına yönelik politika değişkenleri, nitelikli beşeri sermayenin sağlanması ve yerel girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik politika değişkenleri gibi değişkenler ve enflasyon oranları, yatırım düzeyleri, ortalama harcama düzeyleri, ekonomik çeşitlilik gibi değişkenler de yerel ekonomik kalkınmanın diğer ekonomik belirleyicileri arasında gelmektedir.

1.2.4.2. Yerel Kalkınmanın Sosyal Belirleyicileri

Yerel kalkınmanın sosyal yönlü belirleyicileri, ekonomik yönlü belirleyicilerden daha karmaşık ve kompleks bir yapıya sahiptir. Çünkü ekonomik yönlü belirleyiciler daha çok yönetimler tarafından belirlenmekte veya uygulaması yönetimlerce yapılmaktayken, sosyal yönlü belirleyicilerin bir çoğu bölgesel veya yerel mekanların kendileri tarafından belirlenen değişkenlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda yerel kalkınmanın sosyal yönlü belirleyicileri arasında; mekânsal birimlerdeki nüfusun yapısı, kültürel yapı ve çeşitlilik, eğitim seviyesi, göç seviyesi veya yapısı, tarihsel ve kültürel altyapı donatılarının varlığı ve kültürel mirasın korunması, sosyal altyapıya erişim, sosyal dayanışma, topluluk bilinci, yaşam kalitesi ve beklentisi gibi faktörler gelmektedir. Ayrıca sosyal etkileşim ve sosyal ağlar, sosyal sermaye, toplumsal aidiyet duygusu, emniyet ve güvenlik, suç oranı, sanatsal faaliyetler, sosyal adalet, kamu hizmetlerine erişim, karar alma süreçlerinin varlığı ve katılım sağlanmasına yönelik faktörler de yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesindeki sosyal belirleyiciler arasındadır (Boström, 2012: 6; Dempsey ve diğ., 2011: 291).

1.2.4.3. Yerel Kalkınmanın Çevresel Belirleyicileri

Yerel kalkınmanın çevresel yönlü belirleyicileri ekonomik ve sosyal belirleyiciler kadar etkili olmamakla birlikte özellikle bazı değişkenler bağlamında yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında söz sahibi olabilecek değişkenlerdir. Bu bağlamda yerel veya

bölgesel mekanların coğrafi veya jeopolitik konumları, kentleşme düzeyi, biyo-çeşitliliğe dayalı turizm veya turlar (doğa turu, safari turu gibi), çevresel ve ekolojik sürdürülebilirlik, çevresel alanların kullanımı, doğal kaynakların korunması, sera gazı emisyon değerleri, hanehalkı çevresel atıkları, enerji kullanım oranları (su, elektrik, doğal gaz gibi), atık ürün yönetimi ve geri dönüşüm değişkenleri yerel kalkınmada temel çevresel belirleyicilerdir.

1.2.5. Yerel Kalkınma Farklılıklarının Ortaya Çıkış Nedenleri

Yerel ekonomik kalkınma farklılıkları farklı gelişme seviyelerine sahip tüm ülkelerde var olan bir sorun olmasına rağmen daha çok gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin önemle üzerinde durduğu bir sorundur. Çünkü gelişmiş ülkelerin uzunca bir süredir ekonomik politikaları dolayısıyla yürüttükleri kalkınma politikaları bu ülkelerin yerel ve bölgesel düzeydeki kalkınmalarının da ilerletilmesinde önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan henüz ülkenin bütününe ilgilendiren ekonomik büyüme seviyesinde sürdürülebilir bir düzeyi yakalayamamış ülkelerin ise bölgesel veya yerel anlamda kalkınma sorunlarıyla baş başa kalmaları söz konusu ülkeler için şaşılmayacak bir durumdur.

Ekonomik büyüme çoğunlukla ülkelerin belirli bölgelerinde veya sektörlerinde ortaya çıkarak ülkenin tamamına yayılma eğilimi göstererek ekonomik kalkınma şekline dönüşme eğilimindedir. Fakat ekonomik kalkınmanın tüm bölgeleri kapsamayacak şekilde bir veya bazı bölgelerde ortaya çıkması daha fazla karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla aynı yerde, aynı zamanda ve aynı oranda gerçekleşmeyen kalkınma farklılıklara dayalı dengesiz bir şekilde kendini gösteren bir kalkınma sürecini çıkarmaktadır. Dengesiz kalkınma olarak addedilen ve kalkınma farklılıklarının ortaya çıkması şeklinde sonuçlanan bu olgu özellikle azgelişmiş ülkelerin başını çektiği grupta daha fazla hissedilmek üzere hemen tüm gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkabilen bir durumu yansıtmaktadır.

Ayrıca ekonomik büyümenin temelinde yatan ana faktörün ne olduğunun bilinmesi veya kalkınmanın temel beklentisinin sürdürülebilir olması ülke, bölge veya yerel mekânların dengeli kalkınmayı sağlayabileceklerinin önemli bir göstergesi olarak bilgi vermektedir. Aksine temel büyüme kaynağının belirlenememesi veya sürdürülebilir

bir büyüme beklentisinin ortada olmaması dengesiz veya geri kalmış bir büyüme şeklini ve modelini vermektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere kalkınmanın dengesiz olacak bir şekilde ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunabilmektedir. Bu nedenler arasında özellikle *ekonomik nedenler, tarihi faktörler, coğrafi faktörler, sosyo-kültürel nedenler* ve bazı *özel nedenler* yer almaktadır.

Ekonomik faktörler bağlamında yerel kalkınma farklılıklarının ortaya çıkması, ülkenin genel ekonomi politikalarıyla aynı paralelde yürütülen yerel ekonomi politikaları mekânların gelişmesinin önündeki en önemli ekonomik nedenlerdendir. Çünkü bölgesel veya yerel mekânların kendi karşılaştırmalı üstünlük yapıları ve potansiyellerine uygun olmayan ekonomik aktiviteler mekânsal ekonomik büyümeyi ülke çaplı ekonomik büyüme paralelinde geliştirememektedir. Ayrıca sektörel veya ekonomik planlama ve örüntülerin tepeden karar verilecek şekilde yapılması da, ekonomik olarak yerel mekânların gelişmemesindeki temel ekonomik faktörler arasındadır.

Tarihi faktörler bağlamında mekânların herhangi bir üstünlük, önem veya öne çıkan özelliklerinin olmayışı da yerel kalkınma farklılıklarının ortaya çıkmasındaki önemli bir faktördür. Dolayısıyla tarihi olarak bir mekanın ön plana çıkması söz konusu bölgenin gelişmesinde önemli bir faktör olabilmektedir. Ayrıca bazı ülkelerde tarihi anlamda bazı bölgeler siyasi, sosyal veya idari olarak yürütülen bazı politikalar dolayısıyla ön plana çıkarılmakta veya geri plana itilmekte ve mekânsal kalkınma farklılıklarının ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir.

Coğrafi faktörler bağlamında ise özellikle jeopolitik üstünlüklere dayalı mekânlar diğer mekânlardan daha fazla ön plana çıkmakta ve dolayısıyla diğer bölgeler arasında kalkınma farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ayrıca mevsim, bitki örtüsü, topoğrafik, yer altı ve yer üstü zenginlikleri gibi çeşitli coğrafi faktörlerce avantajlı olan mekânların yerel olarak büyüme ve kalkınmalarını daha kolay sağlayarak diğer mekânlardan ayrışmaları da, coğrafi bağlamda yerel kalkınma farklılıklarına neden olan etmenler arasında sayılmaktadır.

Sosyo-kültürel etmenler olarak ifade edilen mekânların belirli sosyal veya kültürel özelliklerinin ön plana çıkması da, bölgesel ve yerel anlamda mekânlar arası kalkınma farklılıklarının ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Bu bağlamda kültürel olarak belirli mekânlarda bazı yönetim, üretim, pazar veya girişim üstünlükleri ortaya

çıkabilmektedir. Ayrıca sosyal olarak bazı bölgelerin avantajlı olabileceği durumlarda (toplumsal yapı, etnik çeşitlilik, nüfus yapısı, ahlak yapısı, toplumsal farkındalık gibi) ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple ifade edilen bu sosyo-kültürel etmenler dolayısıyla ön planda olan mekânlar diğer mekânlara nazaran kalkınmalarına olumlu yönde katkılar sağlayarak diğer mekânlardan ayrışabilmekteledir.

Son olarak bazı *özel faktörler* de bölgeler ve yerel mekânlar arasında kalkınma farklılıklarının oluşmasında etkili olabilmektedir. Özellikle siyasi veya politik etkiler dolayısıyla sağlanan dış kaynak veya yardımlar ile yönetsel ve psikolojik kararlar dolayısıyla bazı mekânlar ön plana çıkarılmakta ve diğer mekânlarla aralarında olan kalkınma farklılıkları artabilmektedir.

1.3. TERÖR VE YEK İLİŞKİSİ

Özellikle yirminci yüzyılın ortasından itibaren gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş tüm ülkelerin kalkınma sorunlarına karşı kuşatıcı yönlü bir bakış açısı sergilemeleri, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlayacak tüm faktörleri etraflıca araştırmalarına neden olmuştur. Diğer taraftan büyüme ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik araştırma ve politikalara ek olarak, büyüme ve kalkınmaya engel olabilecek faktörlerin de araştırılarak bu faktörlerin elimine edilmesine yönelik politikaların yürütülmesi de gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda büyüme ve kalkınmaya engel olabilecek tüm olumsuzlukları bertaraf edici politikaların yürütülmesi özelde kalkınma ve bölgesel/yerel kalkınma politikalarının da oluşturulmasını ve geliştirilmesini sağlamıştır. Ayrıca kalkınma ve özelde yerel kalkınmaya engel olabilecek faktörler araştırılırken bölge içi ve dışı faktörler özellikle ele alınmıştır.

Yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında birçok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler arasında; yatırımların özendirilmesinden istihdam olanaklarının artırılmasına, sosyo-kültürel faktörlerden siyasal ve çevresel faktörlere kadar birçok değişken bulunmaktadır. Ayrıca terör ve terörist faaliyetlerce ortaya çıkan can ve mal kayıpları ve buna bağlı güvenlik sorunları dolayısıyla da yerel ekonomik kalkınma sekteye uğrayabilmekte veya gerçekleşmemektedir. Bu bağlamda ekonomik kalkınma için önemli bir sorun olan terör kavramının yerel ekonomik kalkınma ile olan ilişkisinden başlayarak, yerel kalkınma ve terör ilişkisine ait teorik altyapı, terör karşısında uygulanan kamu politikaları ve terörün ekonomik boyutu bu bölümde ele alınacaktır.

1.3.1. Terörün Yerel Kalkınma Politikalarındaki Yeri ve Etkisi

Sosyo-kültürel, ekonomik, çevresel ve siyasal yönlü yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik çeşitli araç ve politikalar uygulamaya koyulmuştur. Ayrıca yerel ekonomik kalkınmanın ilerletilmesi için kalkınmayı engelleyecek, geriletebilecek veya sekteye uğratacak bazı faktörlerin de göz önüne alınması gerekmektedir. Bu minvalde yerel ekonomik kalkınmayı sekteye uğratan önemli faktörlerden biri hiç şüphesiz terördür.

Terör faaliyetleri öncelikli olarak meydana geldikleri mekânlarda olmak üzere ortaya çıkardıkları can ve mal kayıplarıyla ekonomik kalkınmada beşeri ve fiziki sermaye ile yatırım düzeylerini olumsuz yönde etkilemekte ve ortaya çıkardıkları güvenliksiz yapıyla yatırım seviyelerini azaltmaktadırlar. Daha sonra toplumun tümünde bir korku ve panik havası oluşturarak yatırımların genel düzeyini de etkileyebilmektedirler. Dolayısıyla yerel ekonomik kalkınmanın sağlanması ve ilerletilmesi için gerekli araçların uygulanmasında terör ve terörist faaliyetler önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

İfade edilen önemli olumsuz etkiler dolayısıyla terörün yerel ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri tıpkı terörün genel ekonomik etkilerindeki olduğu gibi dar ve geniş kapsamlı olarak iki grupta incelenebilir. Dar kapsamlı olarak terör olaylarının yerel ekonomilere etkisi terör olaylarından etkilenen can ve mal kayıpları dolayısıyla ortaya çıkabilmektedir. Çünkü terör eylemleri sonucunda insanlar can kayıplarına veya yaralanmalara maruz kalabilmektedirler. Dolayısıyla insanların hayatına mal olan terör eylemleri, insan sermayesinin kaybı veya çalışamayacak duruma gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum yerel mekânların büyüyüp gelişmesinde önemli rol oynayan emek faktörünün etkinliğinin düşmesi veya terör eylemleriyle kendilerine de aynı durumun meydana gelmesinden korkan emek gücünün göç ederek emek faktörünün etkinliğinin daha fazla düşmesi anlamına gelmektedir.

Geniş kapsamlı etkiler ise dar kapsamlı etkiler gibi anlık olmayıp, terör eylemlerinin akabinde hemen meydana gelmese de daha sonraki süreçte toplulaştırılmış veya genelleştirilmiş bir şekilde ortaya çıkan sonuçları ifade etmektedir. Bu bağlamda dar kapsamlı etkilerde olduğu gibi emek faktörünün can güvenliği endişesi emek faktörünü önemli derecede etkilemektedir. Bununla birlikte hem kendi hem de ailelerinin can güvenliğinden endişe eden emek faktörü bir nevi göçe zorlanarak yerel mekânların en

önemli kalkınma gücü olan emek faktörünün azalmasına veya kalifiye emek olarak ifade edilen eğitilmiş emeğin göç etmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla emeğin göçüyle ortaya çıkan emek arzındaki azalmalar yerel mekânlar için kalkınmanın motoru sayılabilen en önemli unsurdan mahrum kalmaya yol açmaktadır.

Ayrıca terör olaylarının yaşanmasıyla ortaya çıkan güvenliksiz ortamlar çeşitli belirsizlikler ve maliyet artışları dolayısıyla özel yatırım düzeyinde mutlak seviyede bir azalma meydana getirmektedir. Özel yatırımların azalması yerel kalkınmanın sağlanmasındaki en önemli araç olan yatırım aracının sadece devlet eliyle yapılması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumsa yerel kalkınmanın sağlanmasındaki tamamlayıcı unsur olan kamu ve özel sektör yatırım kararlarının birlikte yürütülmesi anlayışının sekteye uğratılmasıyla kaynakların etkin kullanılmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Terörün yerel ekonomik kalkınmadaki geniş kapsamlı etkilerinden bir diğeri ise yerel ekonomik kalkınmanın sosyal yönlü belirleyicilerinden olan turizm gelirlerinin terör olayları dolayısıyla azalmasıdır. Özellikle birçok yerel otorite kendi içsel dinamiklerini faaliyete geçiren en önemli faktör olarak turizmi görmekte ve turizm gelirleri de yerel ekonomik kalkınmada önemli bir girdi olabilmektedir. Bu bağlamda ister tarihi, ister doğal güzelliklere dayalı turizm şekli olsun tüm turizm faaliyetleri terör olaylarından önemli derecede olumsuz yönlü etkilenmektedirler. Öyle ki bacasız sanayi olarak adlandırılan turizme dayalı gelir yerel kalkınma bağlamında birçok mekânın gelişmesine önemli derecede katkılar sunmaktadır. Dolayısıyla terör olaylarının ortaya çıkardığı güvenliksiz ortamlar turistlerin de can ve mal kayıpları kaygısıyla söz konusu taleplerinden vazgeçmelerine neden olarak yerel kalkınmanın finansmanının önemli bir ayağının da eksik kalmasına neden olmaktadır. Tüm bu faktörler dolayısıyla terör faaliyetlerinin yerel ekonomik kalkınma politikalarında önemli etkileri bulunmakta ve yerel kalkınma politika yapıcılarının terörü engelleyici her türlü önleme destek verilmesi ve sağlanması gerekmektedir.

1.3.2. Teröre Yönelik Kamu Politikaları ve Yerel Ekonomik Kalkınma

Terör ve dolayısıyla terörle mücadele devletler için önemli bir sorundur. Çünkü terör çok boyutlu nedenler, etkiler ve sonuçları itibarıyla ortaya çıktığı mekânlara ve yönetimlere büyük zararlarda bulunmaktadır. Öncelikle terör ortaya çıkardığı yıkıcı etkilerle bireylere can ve mal ekseninde, ülkelere ise sermaye ve yatırım harcamaları başta

olmak üzere birçok alanda olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ayrıca terörün etkileriyle birlikte terörle mücadele için kullanılan silah, makine, teçhizat vb. unsurlar için sağlanan savunma harcamaları da ülkeler ve yönetimler için büyük bir maliyet oluşturabilmekte, terörle mücadelenin şiddetlendiği bazı dönemlerde yatırım harcamaları düzeyini de aşabilmektedir. Hatta bazı durumlarda savunma harcamalarının, birçok azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkede, toplam bütçe harcamaları içerisindeki payı en fazla olan bütçe kalemi de olabilmektedir.

Teröre karşı yürütülen mücadeleler ve terörün etkileri dolayısıyla devlet yönetimlerinin teröre karşı uyguladıkları bazı politikalar bulunmaktadır. Bu bağlamda teröre yönelik kamu politikalarının başında terörle mücadele politikaları gelmektedir. Terörle mücadele cesur ve net stratejilerin gerekliliğiyle hedeflerin belirlenmesi ve belirlenen hedefler doğrultusunda gerekli araç ve yöntemlerin kullanılmasını esas almaktadır (Aydemir, 2018: 511). Bununla birlikte terörle mücadeleden kastedilen sadece silahlı mücadeleyi kapsayan mücadele değil, aynı zamanda terörün sosyal bir sorun olduğu varsayımıyla hareket ederek bu soruna uygun çözüm önerileri sunmaya çalışan, daha geniş bir bakış açısıyla yürütülen mücadeledir. Diğer taraftan terörle mücadeledeki en etkili politika kamu diplomasisidir. Kamu diplomasisi devletlerin terörü ve destekleyicilerini bertaraf etmek için silahlı mücadeleler dışında politik ve siyasal olarak yürüttüğü, ulusal veya uluslararası arenada kendilerine destekçi sağlama çalışmalarıdır. Çünkü terör örgütlerinin elindeki en önemli ve en güçlü silah devletlerin terörle mücadele öncesinde ve esnasında yapmış oldukları hatalardır. Bu durum terörle mücadelenin sıfır hata, insan hak ve özgürlüklerini gözetken ve hukukun üstünlüğüne uygun bir şekilde yürütülmesiyle terör örgütlerine kullanabilecekleri bir propaganda ögesi sunmadan olmasını gerektirmektedir. Bunu başarmak kişilerin herhangi bir suça veya teröre bulaşmadan önlem alınmasını, mücadelede şiddet unsurunun olabildiğince geri plana itilmesini ve etkili bir kamu diplomasisinin sağlanmasını gerektirmektedir. Ancak bu minvalde yürütülen bir terörle mücadele politikasıyla teröre sebep olan nedenler ve bireyleri suça ve teröre bulaştıran faktörler ortaya konulduğunda terörle mücadeleye yönelik politikalar başarılı olabilmektedir (Akbulut ve Beren, 2012: 259).

Devletlerin veya yönetimlerin terör için genel olarak yürüttüğü mücadelelerden farklı olarak özellikle bölgesel ve yerel ekonomik kalkınmanın sağlanarak söz konusu mekânların refah seviyelerinin arttırılmasına yönelik politikalar da yürütülebilmektedir.

Bu bağlamda öncelikle söz konusu mekânlarda gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik politikalar terörü engelleyebilmedeki veya azaltmadaki en önemli politikalarlardır. Çünkü bireylerin azalan gelirleri veya artan enflasyon yükü dolayısıyla yoksullaşmaları terörü azaltmaya yönelik kamu politikalarının etkinliklerini düşürmekte ve bu politikalar başarıya ulaşamamaktadırlar.

Terörü yok etmeye yönelik diğer önemli bir yerel kalkınma politikası da eğitim, sağlık, sosyal veya kültürel alanlarda altyapı veya üstyapı yatırımlarının eksikliği dolayısıyla kendilerini dezavantajlı gören kesime yönelik iyileştirmelere dayalı politikalarlardır. Özellikle söz konusu eksiklikler dolayısıyla bu bölgelerde yaşayan vatandaşların kendilerini değersiz hissetmeleri ve böylece devlete karşı bir bağlılıklarının oluşmaması terör örgütlerinin ellerine koz verebilmektedir. Bu durumda oluşturulan yatırımlarla vatandaşlara insanca yaşamaları için gerekli asgari düzeyin sağlandığı gösterilerek, yönetim nezdinde değerli oldukları imajı sunularak devlete karşı bağlılıkları ve farkındalıkları sağlanarak terör faaliyetleri engellenebilmektedir.

Terör yerel olarak yürütülen ekonomik faaliyetler içerisinde ana akım ekonomik faaliyetlere en büyük zararı vermeye çalışır. Özellikle az gelişmiş bölgelerde ekonomi için önemli derecede ön planda olan emek faktörü gerçekleştirilen terör olayları dolayısıyla son derece önemli düzeyde etkilenir. Yine özellikle ana akım ekonomik faaliyetler arasında olan tarım ve hayvancılık faaliyetleri de gerçekleştirilen terörist faaliyetlerce önemli derecede etkilenir. Bu sebeple mekânsal ekonomik aktivitelerin azalması bu mekânlarda yaşayan vatandaşların daha iyi yaşam koşulları umuduyla göç etmelerine sebep olmaktadır. Özellikle yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında kamu politikalarının ortaya çıkan göç hareketlerini tersine çevirecek araçları benimsemesi gereklidir. Bu bağlamda yereldeki ana ekonomik aktiviteleri tekrardan harekete geçirecek istihdam olanaklarının sağlanması, teşvik ve özendirme mekanizmalarını etkili kullanarak göç hareketlerinin tersine veya denetim altında tutulabilir bir yapıya dönüştürülmesi yerel ekonomik kalkınma için büyük önem arz etmektedir.

Son olarak devlet eliyle yürütülen terörle mücadelede bazı durumlarda orantısız güç kullanımı gibi istenmeyen durumların ortaya çıktığı da aşîkârdır. Terör örgütlerinin bu durumdan aşîri bir şekilde yararlanma çabası içerisinde oldukları da bilinmektedir. Böylece devletin veya yerel otoritelerin terörle mücadeleden dolayı ortaya çıkabilecek herhangi bir olumsuzluk veya zarar karşısında gerek yasal, gerekse uygulayıcı her türlü

tedbiri alması durumunda söz konusu mekânlarda yaşayan vatandaşların devlete karşı olan bağlılıkları perçinlenecek ve terörle mücadele daha etkili olacaktır.

1.3.3. Teröre Yönelik Teorik Yerel Büyüme-Kalkınma Yaklaşımları

Terör ve terörizm olgularının çok eski dönemlere gitmesine rağmen terörün neden olduğu sosyo-ekonomik olumsuzlukların araştırılması ve irdelenmesi ne yazık ki terörün tarihi kadar eski değildir. Bu bağlamda tarihsel perspektifte şiddet ve terör eylemlerinin yönetimler için istenmeyen bir durum olmasına rağmen, bu olayların sosyo-ekonomik boyutları yönetimlerin ilgisini pek çekmemiş veya yönetimlerce üzerinde etraflıca durulmamıştır. Fakat giderek artan bir şekilde terör olaylarının genişlemesi ve oluşturduğu etkiler dolayısıyla giderek şiddetlenmesi gibi faktörler ulusal çaplı başlayan terör faaliyetlerinin uluslararası bir boyuta taşınması sonucunu doğurmuştur. Böylece sorunun giderek yayılmasının ve şiddetlenmesinin nedenlerini, bu soruna yönelik çözüm önerilerini ve ortaya çıkardığı bazı sosyo-ekonomik sorunlara yönelik olarak çeşitli çalışma, varsayım ve teorilerin ortaya çıkması elzem hale gelmiştir.

Söz konusu çalışma ve teorilerin bir kısmı terörü ortaya çıkarttığı toplumlara, mekânlara ve koşullara göre değerlendirmelere tabi tutmaktayken, diğer bir kısmı da ulusal niteliklerden bağımsız olarak terörü uluslararası boyutu ve sonuçları dolayısıyla irdellemektedir. Diğer taraftan ekonomik kalkınma literatüründe ve teorilerinde terör olgusunu büyüme ve kalkınmayla direkt olarak bağdaştıran salt teoriler maalesef bulunmamaktadır. Yine yerel ekonomik kalkınma bağlamında da terörü kalkınmayla direkt olarak ilişkilendiren bir teori veya teorilere yapılan araştırmalar sonucunda rastlanılmamıştır. Bu bağlamda söz konusu teori ve varsayımlar sıralanırken terörün ekonomi üzerindeki dar veya geniş kapsamlı etkileri dolayısıyla büyüme ve kalkınmaya etkisine temel anlamda değinen çalışmalara kronolojik bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

1.3.3.1. Göreceli Ekonomik Yoksunluk Yaklaşımı

Şiddet, suç, anarşi ve terör olaylarının sebeplerini ortaya koymaya çalışan yaklaşımlardan en önemlilerinin ilki Merton (1949, 1968) tarafından ifade edilen ve **“Göreceli Ekonomik Yoksunluk”** olarak adlandırılan yaklaşımdır. Merton’a göre amaç ve gayelerine ulaşamayan bireyler kendilerini bir memnuniyetsizlik ve hoşnutsuzluk

içerisinde bulmaktadırlar. Söz konusu memnuniyetsizlik ve hoşnutsuzluk bireylere yoksunluk hissi vererek bireyleri legal görünümlü illegal faaliyetlere doğru güdülemektedir. Bununla birlikte zayıf ekonomik yapı dolayısıyla ortaya çıkan işsizlik ve gelir adaletsizliği otorite eksikliğini de beraberinde getirmektedir. Böylece hoşnutsuzluk hissi ve algısı bir hareket ve eyleme dönüşerek faaliyete geçmektedir.

Bireylerin çeşitli hoşnutsuzluk ve adaletsizlikler karşısındaki kızgınlık hislerini arttıran yoksunluk kavramı; şiddet, anarşi, iç çatışma ve terörün önemli nedenleri arasında gösterilmektedir. Aynı şekilde gelir adaletsizliği, yoksulluk ve ekonomik düşkünlük kişilerde negatif duyguların oluşmasını sağlayarak ekonomik sıkıntıların sorumlusu olan yönetimlere karşı şiddete başvurmaya neden olmakta ve terör örgütlerine katılım kendiliğinden gerçekleşmektedir (Şimşek, 2012: 10).

Ayrıca Merton'un fikirlerine önemli eklemeler yaparak göreceli-ekonomik yoksunluk teorisini geliştiren Gurr'a (1968) göre terör faaliyetleri; toplumların içerisinde bulundukları kötü ekonomik şartlardan ve toplumdaki bireyler arasında var olan sosyo-ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkardığı durumlardan beslenen ve toplumun elit kesimi sayılan politikacıların da işin içerisinde olabildiği bir durumu ifade etmektedir. Terörün tek başına ekonomik etkilerinin değerlendirilmesinin zor olacağını belirterek sosyo-kültürel, politik ve siyasi tüm faktörleri hesaba katarak terörün ekonomik etkilerinin anlaşılmasının kolaylaşacağını da savunmaktadır. Ayrıca göreceli yoksunluk teorisinin özellikle etnik ayrışmaya dayalı terör faaliyetlerinin açıklanmasında kullanılan bir yaklaşım olduğu da bazı yazarlarca vurgulanmaktadır (Dücan ve Özsoylu, 2016: 113; Egiegba Agbiboa, 2013: 163).

1.3.3.2. Yoksullaştıran Modernizasyon Yaklaşımı

Terör faaliyetlerini sosyo-ekonomik düzlemde açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşım ***“Yoksullaştıran Modernizasyon”*** olarak adlandırılan ve Olson (1963) tarafından ileri sürülen yaklaşımdır. Bu varsayıma göre klasik iktisadi görüşün ifade ettiği ekonomik büyüme süreciyle birlikte ortaya çıkan ve daha çok yoksulların gelir seviyesini arttırıcı gelir dağılımı iyileşmesinin mutlak anlamda tüm kesimlerin gelirini iyileştirmeyeceğini ve gelir düzeylerini dengeye ulaştırmayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla geliri iyileşen kesimin, geliri iyileşmeyen veya kötüleşen kesimin yoksullaşması pahasına gelirini yükseltmesinden ötürü yoksullaşan kesimden

zenginleşen kesime doğru bir nefret duygusunun ortaya çıkabileceği varsayımıyla şiddetin körüklenebileceği iddiasında bulunmaktadır. Sonuç olarak terör faaliyetlerinin ortaya çıkış nedenlerini eşit olmayan toplumsal yapıdan ortaya çıkan kargaşa ve kaos hareketleriyle açıklayan bu yaklaşıma göre, uzun dönemde ortaya çıkacak sosyo-ekonomik yönlü gelişmelerle söz konusu hareketler azalma eğilimi gösterecek ve terörizm faaliyetleri son bulacaktır. Ayrıca tarihsel olarak ortaya çıkan reform hareketleri, İngiliz iç savaşları, Fransız Devrimi, Rus Devrimi ve Avrupa kıtasındaki diğer orta sınıf ayaklanmalarının ortaya çıkardığı sonuçların da yoksullaştıran modernizasyon varsayımıyla olduğunu belirtmektedir (Akıncı ve diğ., 2017: 71; Malik ve diğ., 2014: 5).

1.3.3.3. Bulaşma-Yayılma Etkisi Yaklaşımı

Terör faaliyetlerini sosyo-ekonomik nedenlerle araştıran bir başka yaklaşım ise **“Bulaşma-Yayılma Etkisi”** olarak ifade edilmekte ve terörizm faaliyetlerinin ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınmasıyla esas olarak ekonomik etkilerinin ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu görüş özellikle küreselleşmenin ve ekonomik-ticari ilişkiler başta olmak üzere sosyo-kültürel entegrasyonların artmasının istikrarsızlıklar ve şiddete dayalı terör faaliyetlerini besleyerek terörün küresel ölçekli bir sorun olmasında etkili olduğu varsayımına dayanmaktadır. Esas itibarıyla finansal istikrarsızlıklar ve ekonomik dengesizlikler dolayısıyla meydana gelen ekonomik krizler, piyasalarda giderek artan bir şekilde büyüyerek tüm ülkeleri etkiler bir hale gelmektedir. Bu ekonomik örüntünün tüm ülkeleri kapsayacak bir duruma bürünmesinin altında hükümetlerin uyguladıkları popülist veya iktidarlarını sürdürmeye yönelik politikalar yatmaktadır.

Midlarsky ve diğerleri (1980) tarafından ileri sürülen yayılma-bulaşma etkisinin temel fikri; zaman ve mekân boyutları dolayısıyla terör faaliyetlerinin kendi kendini besleyen ve enerji sağlayan güçlü bir doğal yapılanma güdüsüyle hareket ettiği. Bu bağlamda terör faaliyetlerinin ilk başta geçici bulaşma etkisi ile kendini göstereceğini vurgulayan yazarlar, bir ülkede geçmiş dönemdeki terör faaliyetlerinin cari dönemde yeni terör eylemlerine yol açma olasılığı üzerinde durmaktadırlar. Terör faaliyetlerinden elde edilebilecek olan yüksek kazançlardan dolayı, bir terörist grubu için terör örgütünün kurulması bir üst fayda düzeyine geçilmesi olarak değerlendirilmektedir. İkinci aşamada terörizm, mekânsal bulaşma etkisi ile ortaya çıkabilmektedir. Bu etki, bir ülkede ortaya çıkan terör faaliyetlerinin ilgili ülkenin sınır komşularına yayılmasını ifade etmekte ve

terör eylemlerinin komşu ülkelerde taklitsel bir süreçle başladığını vurgulamaktadır (Akıncı ve diğ., 2017: 72). Ayrıca ülkeler arası terör hareketlerinin ülkelerin ekonomik aktivitelerine bulaşması dolayısıyla ekonomik aktiviteler üzerine negatif yönlü etkilerde bulunması da terörün bulaşma etkisi ile açıklanmaktadır (Sousa ve diğ., 2009: 454).

1.3.3.4. Sosyal Bölünme Yaklaşımı

Gurr'un (1970) ifade ettiği göreceli ekonomik yoksunluk her ne kadar şiddet ve terörizm hareketlerinin oluşumunda politik ve siyasi faaliyetlerin etkili olacağını ifade etse de, **“Sosyal Bölünme Teorisi”** bu faaliyetlerin temelinde politik ve siyasi iradenin olduğu varsayımına dayanmaktadır. Özellikle sosyo-kültürel tabakalaşmayla ortaya çıkan şiddet hareketlerinin getirdiği kaos ve kargaşa, siyasi partilerin kirli bağlantılarıyla siyasi bir fırsata çevrilmekte ve iktidar olma mücadelesi terörizmle desteklemektedir. Etnik, dini, sosyo-kültürel tabakalaşmanın ve sosyal çeşitlilik kavramının özellikle politik ve siyasi şiddet olaylarına etki derecesinin tahmin edilenden daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla sofistike bir yapıya sahip toplumlarda (görece daha homojen bir devlet yapısına sahip toplumlara göre) devlet terörizmi olarak ifade edilen faaliyetlere maruz kalmalarının daha yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca siyasi anlamda çok partililik veya yasama meclisindeki çok sayıdaki partinin derin sosyal bölünmeleri tetikleyerek devletin kırılganlığına, siyasal düzensizliğe, kargaşa ve siyasi aşırılıklarla devletin kırılganlığına yol açacağına da işaret etmektedir (Piazza, 2006: 165-171).

Sosyal bölünme teorisi; sosyal yapı teorileri olarak adlandırılan ve sosyal hayattaki farklı din, dil, ırk, mezhep, kültür, ekonomik yapı, etnik durum, eğitim düzeyi, cinsiyet gibi faktörlerdeki değişimin veya çarpışmanın oluşturduğu sosyal düzensizlik olarak ifade edilen teorilerle de örtüşmektedir. Bu bağlamda toplumsal şiddet, kargaşa, suç ve terör faaliyetleri, sosyal değerlerdeki değişimin tetiklemesi ve sosyal kontrol mekanizmasının işleyememesi sonucu meydana gelen bireysel veya kitlesel hareketler bütünüdür (Kelly, 2000: 531-532). Ayrıca toplumsal şiddet, kargaşa, suç ve terör faaliyetlerini sosyal yapı teorileri bağlamında açıklayan diğer önemli bir teori olan Sosyal Etiketleme Teorisi de, toplumun kişilere veya gruplara atfettiği damgalar, yaftalamalar, hizipleşmeler ve tepkilerin de toplumsal kargaşa ve kaosla birlikte terörizme neden olacağını ortaya koymaktadır (Taylor, 1970: 288-291).

1.3.3.5. Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı

Son olarak tüm dünyada büyük bir yankı oluşturan kargaşa, şiddet, terör ve terörizm faaliyetlerinin nedenlerini ekonomik yoksunluk bağlamında açıklayan, fakat ekonomik yoksunluğa toplumsal grupların farklı kimlik yapılarının etkisinin olduğunu ifade eden ve Huntington (1996) tarafından ilk kez dile getirilen yaklaşım “**Medeniyetler Çatışması**” tezidir. Medeniyetler çatışmasının temelinde göreceli ekonomik, siyasal veya ideolojik karşıtlıkların değil, kültürel farklılıklar ve karşıtlıkların yattığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla tezin ifade ettiği kargaşa ve terör olaylarına sebep olan temel faktörün kültürel farklılıklardan kaynaklanan toplumların birbirlerine karşı üstün gelme mücadelesi olduğu varsayımdır.

Huntington (1996) toplumların gelişmesine bağlı olarak kimlik yapıları farklı olan grupların hem aynı toplum içindeki diğer gruplarla, hem de farklı ülkelerdeki gruplarla aralarındaki çıkar çatışmalarının şiddeti körükleyerek terörizmi beslendiğini ve medeniyetler çatışmasına kaynak olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla terörist gruplar ve organizasyonlar için sempatican veya militan elde etmeyi kolaylaştıran muhalif kimlik gruplarının şiddet içerikli eylemleri terörizmi destekleyerek terörist faaliyetlerin yayılmasına da zemin hazırlamaktadır (Akıncı ve diğ., 2017: 72). Huntington tarafından ifade edilen medeniyetler çatışması tezinde küreselleşen dünya ile birlikte eski Sovyetler Birliğinin dağılması ve iki kutuplu dünya düzeninin son bulmasıyla dünyaya kavgasız, çatışmasız ve savaşız bir dönemin gelmesinin umulduğu belirtilmektedir. Ancak bu umudun aksine söz konusu durumun dünyaya yeni çatışmalar ve savaşlar getireceğini ifade etmekte ve bunun da yegâne sebebinin ulusların kültürel farklılıklarına dayalı uygarlıklar çatışmasından kaynaklanacağını vurgulamaktadır (Özer, 2007: 5).

Huntington (1996) tarafından farklı medeniyetlerin kültürel çatışmasının temelini sekiz uygarlığın (Batı, Konfüçyüs, Japon, İslâm, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika) çatışması olarak ifade etse de, özellikle Batı uygarlıkları ile İslam uygarlığı arasındaki çatışmanın belirgin olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca İslam medeniyetini terörizm ile ilişkilendirerek İslami Terörizm ifadesini de kullanmaktadır. Yine son yıllardaki etno-kültürel çatışmalara dayalı örneklerden hareketle İslam uygarlığını terörizmin kaynağı olarak lanse etmekte ve terörizmi besleyen temel uygarlığın İslam uygarlığı olduğu kanaatini açık bir şekilde ifade etmektedir (Huntington, 1996: 183).

1.3.3.6. Teorik Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Geleneksel iktisadi büyüme ve kalkınma teorilerinde terörün etkisinin net olarak ifade edilmemesine rağmen, giderek artan ulusal ve uluslararası etkileri dolayısıyla hem büyüme ve kalkınma politikalarında hem de yerel ekonomik kalkınma politikalarında şiddet, kargaşa ve terör faaliyetlerine dayalı varsayımlar yer almaya başlamıştır. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere salt bir şekilde büyüme, kalkınma ve yerel ekonomik kalkınmayla ilgili herhangi bir terör varsayımı bulunmamaktadır. Bu sebeple teorik olarak sunulan yaklaşımlar, terör olaylarının ekonomideki dar ve geniş kapsamlı etkilerine yönelik sebeplerini ortaya koyacak bir şekilde aktarılmıştır. Bu bağlamda yukarıda kronolojik olarak verilen teröre yönelik teorik yaklaşımların genel bir değerlendirmesini şu şekilde yapmak mümkündür:

- Terör faaliyetlerine sebep olan temel argümanın göreceli ekonomik yoksunluk olduğu varsayımı terör ve büyüme-kalkınma literatüründe önemli derecede kabul görmüştür. Dolayısıyla ulusal, bölgesel veya yerel kalkınma politikası araçlarıyla yoksunluğun giderilmesine veya minimize edilmesine yönelik her türlü tedbir uygulamaları, teröre olan eğilim ve desteği aynı nispette azaltmaktadır. Böylece bölgesel, yerel veya kırsal alanlara dayalı mekânsal kalkınma politikalarının teröre bakış açılarındaki ilk temel kriter ekonomik yoksunluk kriteri olmaktadır.
- Ekonomik büyümeyle sağlanan iyileşmenin kalkınma şeklinde bireylere yansıtılmaması dolayısıyla bireylerin yoksullaşması gerçekleşebilmektedir. Böylece yoksullaşan bireylerin görece zengin bireylere karşı olumsuz yönlü çeşitli tavırlar sergilemeleriyle şiddet, kargaşa veya terör faaliyetleri ortaya çıkabilmektedir. Bu durumu engellemek için büyümenin nimetlerinin kalkınma şeklinde tüm bireylere yansıtılması gerekmektedir. Dolayısıyla gelir dağılımında adaletin sağlanması bölgesel, yerel veya kırsal ölçekli mekânsal kalkınma teorilerinin teröre bakışlarındaki diğer önemli bir kriter olmaktadır.
- Terörün ulusal veya uluslararası nitelikte olması da terör faaliyetlerinin yayılmasındaki önemli bir unsurdur. Bu bağlamda giderek liberalleşen ve küreselleşen dünyada ister ulusal ister uluslararası olsun tüm terör olaylarının etkileri kısa ve uzun dönemli olarak ülkeleri topyekün etkilemektedir. Dolayısıyla ulusal veya uluslararası terör faaliyetlerin yayılma etkilerini azaltmanın veya

durdurmanın en önemli aracı ekonomik yönlü iyileşmelerin tüm dünyaya yayılmasıdır. Böylece bir ülkede ortaya çıkan ekonomik yönlü bir ilerleme ve kalkınma diğer ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasına olumlu yönlü etkilerde bulunduğu müddetçe terör olaylarının bulaşma etkileri azalacaktır.

- Sosyal yapıdaki farklılıkların derinleşmesi ve bu minvalde yaftalama, etiketleme, hizipleşme gibi sosyal ötekileşmeyi arttıran kavramlar da şiddet, kargaşa ve terör faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine destek ve neden olabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik düzelmeler, gelir adaletindeki iyileşmeler gibi sosyal farklılıkları azaltan gelişmeleri hedef alan kalkınma politikalarının terörü önlemedeki rolü önemlidir. Bu bağlamda söz konusu bu gelişmeleri hedef alan mekânsal kalkınma teorilerinin de terör faaliyetlerini önlemedeki rolü yadsınamaz bir gerçekliktir.
- Toplumların kültürel farklılıkları dolayısıyla şiddet, kargaşa ve terör hareketlerine başvuracağı veya karışacağı varsayımı da terörün önemli sebepleri arasındadır. Bu bağlamda toplumsal kültürel farklılıkları bir ayrışma aracı olarak değil tersine birleşme unsuru olarak gösteren ve bu durumu kültürler arası dayanışma ve ittifaklara dayalı ekonomik entegrasyonlara çevirme amacı güden bölgesel, yerel ve kırsal mekanlara dayalı kalkınma yaklaşımları büyük önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Terör olayları dünya üzerindeki tüm ülkeleri kapsayan ulusal ve uluslararası çok önemli etkileri dolayısıyla giderek üzerinde çalışılan, teorik ve uygulamalı olarak araştırılan önemli bir sosyo-ekonomik mesele haline gelmiştir. Bu bağlamda birçok ülkede politika yapıcılar veya planlayıcılar tarafından terörün ulusal, bölgesel ve yerel olarak etkilerini ortaya koymaya yönelik olarak araştırıldığı ve dolayısıyla teröre etki eden faktörleri irdeleyen çeşitli araştırma ve raporlar yürütülmüş ve yürütülmeye devam etmektedir. Diğer taraftan birçok yazar ve araştırmacı da teröre etki eden faktörlerin neler olduğuna yönelik veya terörün etki ettiği faktörlere yönelik çeşitli araştırmalar ve çalışmalar kaleme almıştır.

Bu bölümde tez çalışmasının konusu olan teröre etki eden faktörlerin araştırılmasına yönelik olarak gerek yerel ekonomik kalkınma, gerekse genel anlamda daha önceden yapılmış olan çalışmalar analiz edilerek ele alınacaktır. Bu sebeple çalışmaya teşkil eden terörün ekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerine yönelik olarak tasnif edilen çalışmalar tek ülkeli çalışmalar ve çok ülkeli çalışmalar temelinde gruplanarak verilecektir. Ayrıca bu kısma alınan her bir çalışma araştırma dönemi, ele aldığı ülkeleri, değişkenlerin özellikleri, uygulanan yöntemi ve ortaya konan sonuçları dolayısıyla incelenecek ve özetlenecektir. Son olarak ele alınan tüm çalışmaların gruplandırılması yapılacak ve değişkenler etki derecelerine göre tablolatırılacaktır.

2.1. ÇOK ÜLKELİ ÖRNEKLERE DAYALI ÇALIŞMALAR

Ülkelerde ortaya çıkan terör olaylarının yerel ekonomik kalkınmaya etkisi ve bu terör olaylarının hangi faktörler tarafından belirlendiği bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Literatürde bireysel ülke örneklerinden ziyade, çok ülkeyi kapsayan ülke gruplarına yönelik terörün belirleyicilerini araştıran çalışmalar çoğunluktadır. Tekil ülke örneklerinden ziyade çoğul ülke örneklerini ele alan çalışmaların temel amacı ise aynı olaylar karşısında ülkelerin aynı davranışları sergileyip sergilemediklerinin tespit edilmesi anlayışı yatmaktadır. Ayrıca tek ülkeli çalışmalarda daha fazla ifade edilen makroekonomik faktörlerin teröre olan etkileri, çok ülkeli çalışmalarda özellikle

ekonomik ve siyasal ilişkiler boyutuna geçmekte, dolayısıyla çok ülkeli çalışmalar makroekonomik değişkenlerle birlikte siyasi, askeri, çevresel gibi faktörlerin teröre olan etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda bu kısımda terör ve yerel ekonomik kalkınma ilişkisi bağlamında ekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilere yönelik ele alınan çalışmalar değerlendirilerek sunulmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Terör ve YEK'in Ekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Blomberg ve diğ. (2004) tarafından yapılmış olan çalışma 1968-2000 dönemine ait verilerden oluşmaktadır. 177 ülkeyi kapsayarak oldukça fazla gözlem düzeyine sahip olan çalışmada panel veri analizi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz ile terörizmin sosyo-ekonomik sonuçlarının araştırıldığı çalışmada, terörizmin etkisinin dış savaşlar ve iç çatışmalar kadar olmasa da ekonomik büyüme üzerinde önemli derecede olumsuz etkisinin olduğunu ifade etmekteledir.

Testas (2004) tarafından 1968-1991 dönemini kapsayan ve Poission Regresyon (PRM) modelini kullanarak gerçekleştirilen çalışmada, 37 Müslüman ülkede terörizmin arkasındaki sosyo-ekonomik faktörlerin neler olduğu araştırılmaktadır. Çalışmanın analiz bulguları, ifade edilen 37 Müslüman ülkede eğitimin terörizme önemli derecede etki ettiğini ve terörizmin pozitif bir belirleyicisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca eğitim değişkeniyle ilgili olarak yükseköğretim düzeyleri aynı olan bazı ülkelerde bu durumun daha fazla uluslararası terörizme neden olduğu da ifade edilmiştir. Son olarak makroekonomik değişkenler arasında yer alan gelirin ise terör ve terörizmin negatif bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Tavares (2004) tarafından aynı yıl yapılan başka bir çalışmada da, 1987-2001 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada 1427 terör olayı incelenmiş ve terörist saldırıların belirleyicilerinin ve maliyetlerinin neler olduğu araştırılmıştır. Tavares, ülke çapında meydana gelen terörist saldırıların görülme sıklıklarının neler olduğunu ve ekonomik maliyetlerinin neler olduğunu da amaçlamıştır. Ayrıca terörizmin belirleyicileri ile ilgili olarak bir terörist saldırının ardından çıktı maliyetinin ne olduğu ve demokrasilerde bu maliyetin daha büyük mü veya küçük mü olduğu sorusuna da yanıt aramaya çalışmıştır. İfade edilen amaçlar dahilinde çalışmada yatay kesit analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz bulguları bir ülke ne kadar demokratik bir yapıya sahipse yapılacak

bir terörist saldırının çıktığı maliyetinin o kadar küçük olacağını göstermiştir. Ayrıca çalışmada terörist saldırıların ekonomik büyüme oranını etkileyip etkilemediği de araştırılarak, terörizmin büyüme süreci üzerinde ifade edildiği gibi önemli bir etkisinin olmadığını da belirtmiştir. Bununla birlikte terörist saldırıların gerçekleştiği ülkelerde daha yüksek siyasi haklara sahip olan ülkelerin meydana gelen terör olaylarının maliyetlerini daha çabuk ve kolay bir şekilde absorbe ettiğini de ifade etmiştir.

Blomberg ve Hess (2005) yapmış oldukları çalışmada, ulus ötesi veya uluslararası terörizmin ekonomik belirleyicileri ve kalkınmanın daha barışçıl bir dünya yaratılmasındaki rolünün ne olduğunu araştırmışlardır. Ekonomik faktörlerin uluslararası terörist faaliyetleri ne ölçüde etkilediğini incelemek için, 1968-2003 yıllarını kapsayan ve 179 ülkeyi ele alan bir uygulama gerçekleştirmişlerdir. Yatay kesit veri analizine dayalı bu çalışmada ekonomik gelişmeyle özellikle de yüksek gelirli ülkelerdeki uluslararası terörizm olaylarının birbiriyle ilişkilendirilebileceği ifade edilmiştir. Düşük gelirli ülkeler göz önüne alındığında ise ekonomik ilerlemenin uluslararası terörizmle olumsuz yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ayrıca yüksek gelirin ise hem zengin hem de fakir ülkelerde uluslararası terörizmi caydırıcı bir unsur olduğunu da ortaya koymuşlardır.

Abadie (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışma yoksulluk, siyasi özgürlük ve terörizmin kökenlerini araştırmaktadır. Çalışma 186 ülke ve 2003-2004 dönemine ait verileri içermektedir. Terörist risk ölçüsü için Dünya Piyasası Araştırma Merkezinin Küresel Terörizm Endeksi (WMRC-GTI) kullanılmıştır. Yoksulluğu tespiti için ise ülkede kişi başına düşen gelirler kullanılmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Endeksi de analize katılan diğer bir değişkendir. Son olarak siyasi özgürlüğün ölçüsünü temsilen siyasi haklar endeksi kullanılmıştır. İfade edilen değişkenlerin terörizme olan etkisini ispatlamaya çalışan yazar terörizm ile gelir gibi ekonomik değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca siyasi özgürlüğün ise terörizm üzerinde önemli sayılabilecek bir etkisinin olduğunu da belirtmiştir.

Bravo ve Dias (2006) tarafından yapılan çalışma 1997-2004 döneminde terörist saldırı sayısını ve sonuçlarını analiz etmektedir. Yoksulluğun terörizmin altında yatan sebep olduğu ve jeopolitik bağlamların göz ardı edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada 145 ülke dikkate alınmış olup, 1997 ve 2004 döneminde gerçekleşen terörist saldırı sayıları ve sonuçları analiz edilmektedir. Ayrıca yoksulluğun terörizmin altında

yatan sebep olduğunu ve jeopolitik bağlamların göz ardı edilemeyeceği hipotezlerini de araştırmaktadır. Çalışmada yatay kesit veri analizi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analiz bulgularına göre terörist olaylarının sayısı, kalkınma seviyesi, okuryazarlık düzeyi, maddi rezervlerle, demokratik olmayan siyasi rejimlerle ve uluslararası örgütlere katılımı pozitif bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir. Ek olarak terörizmin belirleyicileri için ekonomik yoksunluk yaklaşımının doğrulandığını ve alınan dönemler itibarıyla Avrasya'daki en büyük terörist saldırı sayısının az gelişmiş ülkelerde ve demokratik olmayan rejim, düşük okuryazarlık seviyesi ile ilişkilendirildiğini de belirtmişlerdir.

Piazza (2006) tarafından 96 ülke için 1986-2002 dönemini kapsayan çalışma yoksulluk, yetersiz beslenme, gelir eşitsizliği, işsizlik, enflasyon, zayıf ekonomik aktiviteler ile bazı siyasi (politik baskı, parti sayısı) ve demografik (sağlık, nüfus gibi) değişkenlerin terörün belirleyicileri arasında olup olmadığını araştırmaktadır. Çoklu regresyon analizlerine dayalı çalışmada ekonomik değişken olarak ifade edilen hiçbir değişken ile terörizm arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişken, aksine nüfus, etnik ve dinsel çeşitlilik, artan devlet baskısı ve parti faaliyetlerini terörizmin en önemli belirleyicileri olarak ifade etmektedir.

Kurrild-Klitgaard ve diğ. (2008) tarafından yapılan çalışmada, uluslararası terör olaylarının ve terörizmin meydana gelmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. 1996-2002 dönemini baz alan ve yatay kesit veri analizinin kullanıldığı çalışmada 1996-1999 ve 2000-2002 dönemleri ayrıştırılarak 11 Eylül saldırılarının da etkisi araştırılmıştır. Özellikle demokrasi, politik ve ekonomik özgürlüklerin terörizmin oluşumuna etkisini araştıran çalışmanın analiz bulgularına göre, politik özgürlük ve sivil özgürlüklerle terörizm arasında negatif yönlü ilişkilerin olduğu ortaya konulmuştur. Yine ülkelerdeki daha çok siyasi haklar şeklindeki demokrasi düzeyi ile terörizm arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığına da işaret etmişlerdir. Ayrıca uluslararası terör olaylarıyla gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme, eğitim, yoksulluk ve dini farklılıklar gibi değişkenler arasında herhangi bir ilişkiye rastlamamışlardır.

Mirza ve Verdier (2008) yapmış oldukları çalışmada; 1957-1997 dönemine ait verilere dayanan ve 112 ülkeden oluşan panel veri analizlerini kullanmışlardır. Çalışmanın amacı uluslararası ticaret ile ulus ötesi terörizm arasındaki iki yönlü etkileşimi ortaya koymaktır. Analiz bulgularına göre ticari açıklık ile ulus ötesi terörizm

arasında iki yönlü bir ilişkinin olduğunu ve beklenildiği gibi ulus ötesi terörizmin ikili ticaret akışlarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Öte yandan küreselleşme ve ticaret entegrasyonunun ulus ötesi terörizmi etkilediğini de ifade etmekteledir. Ayrıca küreselleşme ve ticari entegrasyonun terörizm olaylarını daha da belirginleştirdiğinden dolayı uluslararası ilişkilerin doğasını tanımak amacıyla ulus ötesi terörizmin kaynağının, hedefinin ve ev sahibi ülkelerinin bilinmesi gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Dreher ve Gassebner (2008) tarafından yapılan çalışmada, 116 farklı gelişmişlik seviyesindeki ülkenin ABD'ye karşı olan politik yakınlıklarının terörün oluşumuna veya şiddetine herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Yazarlar ABD'ye olan politik yakınlığı ölçmek için kişi başı gelir, politik özgürlük, politik özgürlükteki değişim, nüfus, hükümet değişimleri, ABD ile aynı oylamalar, ekonomik büyüme ve nüfus artışı değişkenlerinden yararlanmışlardır. 1975-2001 dönemini kapsayan ve dengesiz panel veri analizine dayalı çalışma bulguları, politik olarak ABD'ye daha fazla yakınlık duyan ve gösteren ülkelerin daha fazla ve daha ölümcül terör olaylarına maruz kaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca terör olaylarının hükümet değişimleri, nüfus artışı, politik özgürlüğün azalması ve uluslararası toplantılar veya kurullarda ABD ile aynı oyu kullanma ile pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğunu da ifade etmişlerdir.

Dreher ve Fischer (2010) tarafından yapılmış çalışma, 1976-2000 dönemine ait verileri kullanmakta ve 109 ülkeyi kapsayan bir panel veri analizine dayanmaktadır. Bu çalışmada merkezden yönetilmemenin (ademi merkeziyetçilik) uluslararası terör olayları üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Ülkelerin daha fazla gerçekleştirdikleri kamu harcamalarının, ademi merkeziyetçiliğinin, teröristlerin fayda-maliyet hesaplarına etkide bulunduğunu belirterek uluslararası terör faaliyetleri oluşumunu azaltan bir araç olabileceğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Daha önceki çalışmalarda merkezi harcamaların, verimsiz olan fazla harcamalara neden olduğunu ve eşgüdüm sorunları oluşturduklarını belirterek bu tip harcamaların etkin güvenliğe engel olduğu ve potansiyel olarak bir ülkeyi terörist faaliyetler için daha cazip hale getirdikleri iddiasını da ifade etmekteledir. Analiz bulguları ademi merkeziyetçiliğin uluslararası terörü azalttığını ortaya koymakta ve merkezi olmayan devlet harcamalarının kamu güvenliğinde etkin ve yararlı olabileceğini göstermektedir.

Caruso ve Schneider (2011) tarafından 12 batı Avrupa ülkesini kapsayan çalışma terörizm ve politik şiddetin sosyo-ekonomik belirleyicilerini 1994-2007 dönemi için panel veri analizi yardımıyla araştırmıştır. Terör ve politik şiddetin nedenlerini araştıran analiz bulgularına göre, kişi başı gelir ile terörizm arasında ters yönlü ve önemli sayılan bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Analiz bulgularıyla ortaya çıkan bu sonuçların ekonomik yoksunluk teorisiyle bağdaştığını belirten yazarlar, gelecek ekonomik büyümeyle terör faaliyetlerinin de artması durumunu yoksullaştıran modernizasyon teorisine bağlamaktadırlar.

Kis-Katos ve diğ. (2011) yapmış oldukları çalışmada 1970-2007 dönemine ait verileri kullanmışlardır. Çalışma 159 ülke üzerine olup, panel veri analiz tekniklerini kapsamaktadır. Yazarlar çalışmada yerel ve uluslararası terörizmin kökeninin belirleyicileri üzerine yoğunlaşmışlardır. Analize geçmeden önce çalışmada teorik olarak terörle ilgili çeşitli konulara değinen yazarlar, terörizmin ekonomik yoksunluktan kaynaklandığı ve güçlü otokratik rejimlerin daha fazla terörist yetiştirdiği fikrine özellikle karşı durmaktadırlar. Ayrıca ülke içi terör ve uluslararası terör olaylarının nedenlerinin de benzer olduğunu ifade etmekteledir. Analiz bulgularına göre terörün kökenine dair incelemelerin ekonomik yoksunluk teorisiyle çelişmekte olduğunu, yani kişi başı gelir düzeyi arttıkça terör olaylarının da arttığını ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca ifade edilen en çok terör oluşturan ülkelerin fakir devletler olduğu yönündeki iddiaların da doğru olmadığını belirtmişlerdir. Analiz bulgularına göre elde edilen önemli bir başka sonuç da, politik baskıların terör faaliyeti ve teröristler oluşturmada çok etkili olmadığını, hatta en baskıcı devlet rejimlerin terörizmi baskılamakta en iyi olduklarını da ortaya koymuşlardır. Son olarak ülke içindeki şiddet içeren bazı eylem, çatışma ve daha öte anarşi olaylarının yurtiçinde teröre dönüşme riskinin olduğunu ve daha sonraki süreçte bu olayların uluslararası terör faaliyetleri için uygun zeminler oluşturduğunu da ortaya koymuşlardır.

Freytag ve diğ. (2011) tarafından 110 ülke kapsamında 1971-2007 dönemini baz alan çalışmada, terörizmin sosyo-ekonomik yönlü belirleyicileri araştırılmaktadır. Sosyo-ekonomik değişkenler arasında kişi başı gelir, tüketim harcamaları, ticari açıklık, yatırım seviyesi, ekonomik büyüme oranları yer almaktadır. Ayrıca kontrol değişkenler olarak demokrasi düzeyi, rejim, kamu iktidar şekli, nüfus düzeyi, iç savaş, uluslararası savaş, din, ordu harcamaları yer almaktadır. Panel veriye dayalı analiz bulguları sonucunda

tüketim düzeyi, ticari açıklık, yatırım düzeyi ile terörist faaliyetler arasında negatif bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan belirli bir eşik değere kadar kişi başı gelir ve ekonomik büyümeyle terörist faaliyetler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığına işaret etmekteledir. Ayrıca kontrol değişkenlerden nüfus artışı, demokrasi, kamu iktidar şekli ve iç savaş gibi değişkenlerin terör olaylarını pozitif yönlü olarak etkilediği analiz sonuçlarıyla ortaya çıkmaktadır.

Richardson (2011) tarafından göreceli yoksunluk teorisi varsayımı altında oluşturulan çalışma, terörün belirleyicilerini eğitim ve işsizlik bağlamında 1980-2008 dönemi için 56 ülke kapsamında araştırmaktadır. Panel veri analiz tekniğine dayalı analiz sonuçlarına göre işsizlik ve nüfusun artmasıyla terör olaylarının artışı arasında pozitif ve güçlü ilişkilere rastlanılmıştır. Ayrıca yükseköğrenime dayalı eğitim düzeyinin terör olayları ve terörizmle direkt ve önemli bir ilişkisinin olmadığı da analiz sonuçlarında ulaşılan diğer bir sonuçtur.

Nasır ve diğ. (2011) tarafından yapılan bir çalışmada ise 1972-2004 dönemine ait veriler kullanılmaktadır. Çalışma Güney Asya ülkeleri (Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka, Nepal) üzerine olup, panel veri analiz tekniği uygulanmıştır. Çalışmanın temel amacı Güney Asya bölgesindeki terörizmin belirleyicilerinin neler olduğunun araştırılmasıdır. Analiz sonuçlarına göre gelir eşitsizliği ile temsil edilen göreceli ekonomik yoksunluğun terörizmin temel nedeni olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan halkın siyasi haklarından yoksun bırakılması ve siyasi baskıların halkı terörist faaliyetlere katılmaya ittiği, ayrıca yüksek seviyedeki okuryazar olmama oranının da bölgedeki terörizmin en önde gelen nedenlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Ayrıca politika önermesi olarak başta gelir eşitsizliklerine dayalı farklılıkların azaltılarak kişi başı gelirleri yükseltmenin, eğitimin kalitesinin yükseltilerek okuryazarlık düzeyinin arttırılmasının ve sivil ve politik haklara dayalı iyileştirmelerin önemli olacağını vurgulamaktadırlar.

Meierrieks ve Gries (2012) tarafından 18 Latin Amerika ülkesi üzerine 1970-2007 dönemini kapsayacak şekilde gerçekleştirilen çalışmada terörizm ve ekonomik performans arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Panel veri analizine dayalı çalışmanın ilk bulgularına göre ekonomik büyümenin daha az gelişmiş Latin Amerika ülkelerinde terörizm üzerinde azaltıcı etkiler oluşturduğu, aksine gelişmiş Latin Amerika ülkelerinde

ise terörizmle ilişkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca negatif binominal regresyon analizi ile teröre etki eden kontrol değişkenleri de irdelenmiştir. Buna göre nüfus, siyasi istikrarsızlık, askeri harcamalar, soğuk savaş dönemi dinamikleri, düşük sosyo-ekonomik gelişme, ekonomik entegrasyon ve siyasi şeffaflıkla terörizm arasında bir ilişkinin olduğu da ortaya koyulmaktadır.

Bir başka çalışmalarında Gries ve Meierrieks (2013) 1972-2006 dönemine ait verilerden hareketle 146 ülkeyi kapsayan panel veri tekniğine dayalı binom regresyon analizini kullanmışlardır. Bankacılık krizlerinin 1972 ile 2006 yılları arasında 146 ülkenin terörist faaliyetleri üzerindeki etkisi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Ortaya konan analiz bulgularına göre, bankacılık krizlerinin terörizmin artmasına yol açtığı ve bu etkinin yalnızca daha az gelişmiş ekonomilerde geçerli olduğunu net bir şekilde göstermişlerdir.

Akhmat ve diğ., (2014) tarafından 6 Güney Asya ülkesi (Bangladeş, Butan Krallığı, Hindistan, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka) üzerine, 1980-2011 dönemini kapsayan ve terörizmin nedenlerini ortaya koymayı hedefleyen çalışmada, panel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın değişkenleri arasında kişi başı gelir, nüfus, gelir eşitsizliği, işsizlik, tüketici fiyat endeksi, ticari açıklık, yoksulluk ve politik istikrarsızlık bulunmaktadır. Analiz bulguları Güney Asya ülkelerinde terör olayları ile kişi başı gelirler arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını göstermiş nüfus, işsizlik, enflasyon, yoksulluk, gelir eşitsizliği ve siyasi istikrarsızlık arasında ise pozitif yönlü bir ilişkiyi ortaya koymuştur. Bununla birlikte özellikle gelir eşitsizlikleri, nüfus artış hızı ve siyasi istikrarsızlıkların ifade edilen bölgede terörün en önemli belirleyicileri arasında olduğunu da belirtmişlerdir.

Choi (2015) tarafından yapılmış olan diğer bir çalışmada ise 1970-2007 dönemine ait verileri kapsamaktadır. 127 ülkenin incelenmekte olduğu çalışmada binom regresyon modeli uygulanmıştır. Yazar bu çalışmada, ekonomik büyümenin terörizm üzerinde etkisizleştirici bir etki oluşturup oluşturmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışma ekonomik büyümeyi iki sektörde (tarımsal ve endüstriyel) ortaya koymaktayken, terörizmi ise üç biçimde (yerel, uluslararası ve intihar) sınıflandırmaktadır. Ortaya konan analiz bulgularına göre ülkelerin yüksek düzeyde endüstriyel büyümeye sahip olmaları durumunda, yerel ve uluslararası terör olaylarına daha az maruz kalacakları, tersine

tarımsal büyümenin ise teröre etki edeceğini ifade etmektedir. Ayrıca endüstriyel büyümeyle azalan terör olaylarının şekil değiştirme eğiliminde olduğunu dolayısıyla bu tür büyümeye sahip ülkelerin intihar saldırılarına dayalı terörizme maruz kalmalarının daha muhtemel olacağını da belirtmiştir. Bununla birlikte ekonomik koşullardaki iyileşmelerin terörle mücadeleye faydalar sağlayacağını kuşkusuz olduğunu da ifade etmektedir.

Li ve Schaub (2015) tarafından yapılmış olan çalışmada ekonomik küreselleşmenin uluslararası terör olayları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma 1975-1997 dönemine ait verileri içermektedir. 112 ülkeyi kapsamakta olan çalışmada panel veri analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmacılar genel olarak bir ülkenin dış ticareti, doğrudan yabancı yatırımları ve portföy yatırımları gibi faktörlerin uluslararası terörist olaylarına etkisinin olmadığını belirtmektedirler. Ayrıca ev sahibi ülkenin ve üst düzey ticaret ortaklarının ekonomik gelişimleri, ulusal çaplı meydana gelen terör olayları üzerinde azaltıcı etkiler oluşturacağını da ifade etmektedirler. Son olarak küreselleşmenin ekonomik kalkınmayı teşvik ettiği ölçüde, küreselleşmenin uluslararası terörizm üzerinde dolaylı bir olumsuz etkisinin olabileceğini belirtmektedirler.

Ezcurra ve Palacios (2016) tarafından 1990-2010 dönemi verilerini farklı ekonomik gelişme seviyelerine sahip 48 ülke kapsamında panel veri analizi tekniğiyle araştıran çalışma, bölgeler arası gelir eşitsizliği ve iç terör olayları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yöneliktir. Analiz bulguları sonucunda çeşitli sebeplerle oluşan ileri düzeyde bölgeler arası eşitsizliklerin ülkelerde yaşanan iç terör olaylarının sayısı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle bölgeler arası gelir eşitsizliklerine sebep olan kişi başı gelir hariç olmak üzere; ticari açıklık, nüfus ve iç karışıklıklar gibi faktörlerin iç terör olaylarının yaşanmasında da önemli etken olduğunu belirtmektedirler.

Giezen (2016) yapmış olduğu çalışmada ABD'deki iç terörizmin ekonomik belirleyicilerini incelemiştir. Çalışma 1980-2005 döneminde kadar Columbia Bölgesindeki 50 eyaleti ve ABD'yi kapsamakta olup, panel veri analizi tekniğini kullanmıştır. Yazar bireysel ekonomik refah faktörlerinin ve öngörücü ekonomik değişkenlerin, önemli ekonomik belirleyiciler olduğunu belirtmiştir. Ancak ekonomik değişkenlerin iç terörizmin ana belirleyicileri olmadığını da belirtmektedir. Son olarak ise

kişi başına GSYH ve işsizlik oranı gibi bireysel ekonomik refah faktörlerinin ABD’de terör eylemlerini belirleyen önemli faktörler olduğunu ayrıca belirtmiştir.

Bagchi ve Paul (2018) tarafından yapılmış olan çalışma genç işsizliği ekonomik yoksunluk ölçütü olarak değerlendirerek terörizmin temel nedenlerini araştırmaktadır. Çalışma 23 Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENAP) ülkesini kapsamakta olup, negatif binom regresyon modelleri yardımıyla 1998-2012 döneminin terör olayı sayılarından hareketle teröre etki eden faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Yazarlar yurtiçi terörizmin basın özgürlüğü, dinsel ve dilsel ayrıştırma ile pozitif bir ilişkisinin olduğunu, uluslararası terörizmin ise demokrasinin kalitesi ile pozitif, siyasi istikrarla negatif bir ilişkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Son olarak doğal kaynakların yurtiçi terörizmle negatif, uluslararası terörizm ile pozitif bir ilişkisinin olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca uluslararası terörist saldırıların demokrasi seviyesinin yüksekliğiyle de ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Cruz ve diğ. (2018) tarafından yapılmış olan çalışma 2011-2016 dönemine ait verilerden oluşmaktadır. 127 ülkeyi kapsamakta olan çalışmada panel veri analizi tekniği kullanılmaktadır. Ülkelerdeki işgücü piyasasının durumunun terör olaylarını etkileyip etkilemediği çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen analiz bulgularına göre, işgücüne katılım ile terör olaylarının sıklığı arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı ispat edilmiştir. Ayrıca açıklayıcı bazı değişkenler arasında olan genç işsizlik oranı ve işsizlik oranının terör eylemlerini açıklamada önemli bir etkiye sahip olmadığını da belirtmişlerdir.

Tahir (2018) panel veri analizleri yardımıyla terörizmin belirleyicilerini 94 ülke itibarıyla 2005-2016 yılları için incelediği çalışmasında terörizmin en genel sebebinin düşük kişi başına düşen gelir ve politik istikrarsızlık olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca yazar, fiziki ve beşeri sermayedeki artışların terörist eylemler üzerinde negatif yönlü etkiler yarattığını, buna karşın enflasyon oranlarındaki artışlar ile kamusal tüketim artışlarının terörist eylemler üzerinde pozitif yönlü etkiler ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Askeri harcamalardaki artışların ise Müslüman olan ve olmayan ülkeler için farklı sonuçlar ortaya çıkardığı da belirtilmiş ve Müslüman ülkelerde askeri harcamalardaki artışların terörist eylemler üzerinde negatif, Müslüman olmayan ülkeler ise pozitif olarak etkilediği belirtilmiştir. Bütün ülke grubu dikkate alındığında

yolsuzluklardaki azalışların terörist eylemler üzerinde istatistiki olarak anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmadığının belirtildiği çalışmada, ülke grubu ayırımına gidilmesine bağlı olarak sonuçların değiştiği öne sürülmüş, Müslüman ve Müslüman olmayan ülkelerdeki terörist eylemler üzerinde negatif yönlü etkiler ortaya çıkardığı vurgulanmıştır.

Radic ve diğ. (2018) tarafından yapılmış olan çalışmada İtalya, İspanya, İngiltere, Almanya ve Türkiye’de turizm faaliyetlerinin terör olaylarına olan etkisi incelenmiştir. 2001-2015 dönemine yönelik olarak aylık verilerden hareketle zaman serisi analizlerine dayalı çalışmada, Granger nedensellik analizi ve VAR analizleri yapılmıştır. Her ülkeye dayalı gerçekleştirilen analiz bulgularına göre turizmin Türkiye, İngiltere ve Almanya’da teröre neden olan önemli bir faktör olduğu, diğer taraftan çift yönlü nedensellik bulgularına göre terörizmin de İspanya ve İtalya’da turizmin önemli bir nedeni olduğu ortaya koyulmuştur.

Evans ve Kelikume (2019) tarafından yapılan çalışmada Nijerya’daki Nijer deltası terörizmi, Boko Haram ve Fulani gibi terör örgütlerince gerçekleştirilen terör olayları ile yoksulluk, işsizlik, gelir eşitsizliği, yolsuzluk ve kötü yönetim arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1980-2017 dönemi verilerine dayalı çalışmada zaman serisi analizlerine yönelik olarak FMOLS modeli kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre yoksulluk, işsizlik, gelir eşitsizliği, yolsuzluk ve kötü yönetimin Nijerya’daki militanlık düzeyi, Boko Haram ve diğer terör örgütlerinin saldırıları üzerinde önemli etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ülkedeki çeşitli sosyo-ekonomik yoksunlukların da terör olaylarının meydana gelmesindeki en temel nedenlerden olduğunu ve bu durumun yoksulluk teorileriyle paralellikler gösterdiğini de vurgulamışlardır.

Krieger ve Meierrieks (2019) tarafından 113 ülke temelli 1984-2012 dönemini kapsayan çalışma terör olayları üzerine gelir eşitsizliğinin etkisini açıklamaya yönelik olarak panel veri analizine dayalı negatif binom regresyon analizi kullanmaktadır. Ülkeler arası gelir eşitsizliğini ortaya koymada gini katsayısını kullanan ve kontrol değişkenler olarak demokrasi düzeyi, iç savaş, nüfus, kişi başı gelir, kamu harcamaları ve etnik çekişmeyi kullanan analiz sonuçlarına göre, ülkeler arasındaki daha yüksek gelir eşitsizliği daha fazla iç terör olayının belirleyicisi konumundadır. Ayrıca yolsuzluk, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının azalması gibi değişkenlerin kurumsal kalitenin

aşınmasına ve bozulmasına yol açarak gelir eşitsizliklerini arttırarak terörizme yol açtığını da belirtmektedirler.

Tablo 2.1. Terörün Ekonomik Belirleyicilerine Yönelik Çok Ülkeli Literatür Özeti

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Bulgular ve Sonucu
Tavares (2004)	1427 Farklı Terör Olayı 1987-2001 Dönemi	Yatay Kesit Analizi	Demokratik düzey arttıkça terörist faaliyetlerin çıktı maliyeti azalmakta ve terörizmin büyüme süreci üzerinde ifade edildiği gibi önemli bir etkisinin olmadığını da belirtmiştir.
Testas (2004)	37 Müslüman Ülke ve 1968-1991 Dönemi	Poission Regresyon Moodeli	Eğitimin terörizme önemli derecede etki ettiğini ve terörizmin pozitif bir belirleyicisi olduğu ve makroekonomik değişkenler arasında yer alan gelirin ise terör ve terörizmin negatif bir belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir.
Blomberg ve Hess (2005)	179 Ülke ve 1968-2003 Dönemi	Yatay Kesin Veri Analizi	Ekonomik gelişmeyle özellikle yüksek gelirli ülkelerdeki uluslararası terörizm olaylarının birbiriyle ilişkilendirilebileceğini ve düşük gelirli ülkeler göz önüne alındığında ise ekonomik ilerlemenin uluslararası terörizmle olumsuz yönde ilişkili olduğunu vurgulamaktadır
Bravo ve Dias (2006)	145 Ülke ve 1997-2004 Dönemi	Yatay Kesin Veri Analizi	Terörist olaylarının sayısı, kalkınma seviyesi, okuryazarlık düzeyi, maddi rezervlerle, demokratik olmayan siyasi rejimlerle ve uluslararası örgütlere katılımı pozitif bir şekilde ilişkilidir.
Piazza (2006)	96 Ülke ve 1986-2002 Dönemi	Çoklu Regresyon Analizleri	Nüfus, etnik ve dinsel çeşitlilik, artan devlet baskısı ve katılım faaliyetleri terörizmin en önemli belirleyicileridir.
Mirza ve Verdier (2008)	112 Ülke ve 1957-1997 Dönemi	Panel Veri Analizi	Ticari açıklık ile ulus ötesi terörizm arasında iki yönlü bir ilişkinin olduğunu ve beklenildiği gibi ulus ötesi terörizmin ikili ticaret akışlarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur.
Dreher ve Fischer (2010)	109 Ülke ve 1976-2000 Dönemi	Panel Veri Analizi	Ademi merkeziyetçiliğin uluslararası terörü azalttığını ortaya koymakta ve merkezi olmayan devlet harcamalarının kamu güvenliğinde etkin ve yararlı olabileceğini göstermektedir
Caruso ve Schneider (2011)	12 Batı Avrupa Ülkesi ve 1994-2007 Dönemi	Panel Veri Analizi	Kişi başı gelir ile terörizm arasında ters yönlü ve önemli sayılan bir ilişki tespit edilmiştir.
Freytag ve diğ. (2011)	110 Ülke ve 1971-2007 Dönemi	Panel Eşik Değer Analizi	Tüketim düzeyi, ticari açıklık, yatırım düzeyi ile terörist faaliyetler arasında negatif bir ilişki ve belirli bir eşik değere kadar kişi başı gelir ve ekonomik büyümeyle terörist faaliyetler arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır
Meierrieks ve Gries (2012)	18 Latin Amerika Ülkesi ve 1970-2007 Dönemi	Panel Veriye Dayalı Negatif Binominal Regresyon	Nüfus, siyasi istikrarsızlık, askeri harcamalar, soğuk savaş dönemi dinamikleri, düşük sosyo-ekonomik gelişme, ekonomik entegrasyon ve siyasi şeffaflıkla terörizm arasında bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Gries ve Meierrieks (2013)	146 Ülke ve 1972-2006 Dönemi	Panel Veri Analizi	Bankacılık krizlerinin terörizm artmasına yol açtığı ve bu etkinin yalnızca daha az gelişmiş ekonomilerde geçerli olduğunu ifade etmektedir.
Akhmad ve diğ. (2014)	6 Güney Asya Ülkesi ve 1980-2011 Dönemi	Panel Veri Analizi	Terör olayları ile kişi başı gelirler arasında ters yönlü bir ilişki ve nüfus, işsizlik, enflasyon, yoksulluk, gelir eşitsizliği ve siyasi istikrarsızlık arasında ise pozitif yönlü bir ilişkiyi tespit edilmiştir.
Li ve Schaub (2015)	112 Ülke ve 1975-1997 Dönemi	Yatay Kesit Veri Analizi	Bir ülkenin dış ticareti, doğrudan yabancı yatırımları ve portföy yatırımları gibi faktörlerin uluslararası terörist olaylarına etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.
Ezcurra ve Palacios (2016)	48 Ülke ve 1990-2010 Dönemi	Panel Veri Analizi	Bölgeler arası gelir eşitsizliklerine sebep olan kişi başı gelir hariç olmak üzere; ticari açıklık, nüfus ve iç karışıklıklar gibi faktörlerin iç terör olaylarının yaşanmasında da önemli etken olduğunu ortaya koymaktadır.
Cruz ve diğ. (2018)	127 Ülke ve 2011-2016 Dönemi	Panel Veri Analizi	İşgücüne katılım ile terör olaylarının sıklığı arasında negatif yönlü bir ilişki, genç işsizlik oranı ve işsizlik oranının terör eylemlerini açıklamada önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.
Bagchi ve Paul (2018)	23 Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkesi ve 1998-2012 Dönemi	Negatif Binom Regresyon	Yurtiçi terörizmin basın özgürlüğü, dinsel ve dilsel ayrıştırma ile pozitif bir ilişkisinin olduğunu, uluslararası terörizmin ise demokrasinin kalitesi ile pozitif, siyasi istikrarla negatif bir ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır
Krieger ve Meierrieks (2019)	113 Ülke ve 1984-2012 Dönemi	Panel Veriye Dayalı Negatif Binominal Regresyon	Ülkeler arasındaki daha yüksek gelir eşitsizliği daha fazla iç terör olayının belirleyicisidir ve yolsuzluk, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının azalmasının gelir eşitsizliklerini artırarak terörizme yol açmaktadır

2.1.2. Terör ve YEK'in Sosyal Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Hamilton ve Hamilton (1983) tarafından yapılmış olan ve 16 gelişmiş ülkeyi ele alan çalışmada, 1968-1978 dönemine ait veriler kullanılarak stokastik modellemeye dayalı analizler yapılmıştır. Gerçekleştirilen analiz bulgularına göre terörizm eylemlerinin ve daha fazla şiddet ve kargaşaya teşvik etme eğiliminin, genellikle daha az demokratik, daha fakir ve daha az eğitim seviyesine sahip toplumlarda daha kolay olduğunu gösteren kanıtlara ulaşmışlardır.

Krueger ve Maleckova (2003) tarafından yapılan ve 148 ülkede terörizmin belirleyicilerini nüfus, gelir, özgürlükler, eğitim ve dini grupların varlığı itibarıyla 1996-2000 dönemi için Negatif Binom Regresyon analizi yardımıyla inceleyen çalışmada, nüfusun ve en alt kartil gelirinin artmasına bağlı olarak terör eylemlerinin arttığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan yazarlar, ikinci ve üçüncü kartil gelirlerinin artmasının terörist eylemler üzerinde istatistiki bakımdan anlamlı etkiler ortaya çıkarmadığını da vurgulamışlardır. Diğer taraftan, sivil özgürlüklerin artması paralelinde terör faaliyetlerinin azaldığının gösterildiği analiz bulguları, cehaletin terörist eylemler üzerinde istatistiki olarak anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmadığını da öne sürmüştür. İlaveten, dikkate alınan ülkelerde Müslüman, Hristiyan ve Hindu nüfusun artması sonucunda terörist eylemlerin hız kazandığı ifade edilmiş, buna karşın Budist nüfusun varlığının ise terörist faaliyetleri etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Feldmann ve Perala (2004) tarafından yapılmış olan çalışmada 1980-1995 dönemine ait verilerden yararlanılmıştır. 17 farklı Latin Amerika ülkesini kapsamakta olan çalışmada toplulaştırılmış yatay kesite dayalı regresyon analizi uygulanmıştır. Latin Amerika'da meydana gelen terörizmin hükümetler dışı aktörleri ve nedenleri araştırılmıştır. Analiz bulguları Latin Amerika'da hükümet dışı terörizmin nedenlerinden birinin, orta dereceli olarak nitelendirilen zayıf kurumsallaşmış rejimler olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca siyasi ve medeni özgürlüklerin kısıtlanması, zayıf bir hukuk devleti yapısı ve insan hakları ihmalllerinin artması gibi faktörlerin de hükümet dışı terörizmin belirleyicileri arasında olduğu ifade edilmiştir. Son olarak hem ekonomik performansla hem de yapısal ekonomik eşitsizliklerle ilişkili tüm faktörlerin analiz edilen dönemde Latin Amerika'da hükümet dışı terörist faaliyetlere olan etkisinin çok düşük düzeyde olduğu veya güçlü bir ilişkisinin olmadığı da ifade edilmiştir.

Goldstein (2005) tarafından yapılmış olan çalışma 169 ülkeyi kapsamakta ve 2003 yılını baz almaktadır. Yatay kesit analizinin kullanıldığı bu çalışmada politik özgürlük, nüfusun (din, dil, ırk, coğrafya gibi sorunlarla) parçalanması ve farklı ülkelerin özelliklerinin yanı sıra yoksulluk önlemlerine de bakarak terörizmin belirleyicileri üzerine çalışmıştır. Analiz bulguları siyasi özgürlük, nüfusun parçalanması ve coğrafyanın terörizmin güçlü belirleyicileri olduğu yönünde sonuçlar göstermiştir. Bununla birlikte kişi başı gelirin terörizm ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olmadığı da vurgulanmıştır. Ayrıca işsizliğin terör riski ile önemli bir ilişkisinin olduğu da ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda yetişkin işsizlik oranının terörizmin önemli bir tahmincisi olduğu, ancak ülkedeki genel terör riskinin yalnızca küçük bir kısmını açıkladığı da ifade edilmiştir. Son olarak ekonomik eşitsizliği ifade etmeye yarayan gini katsayısının terör riski ile de önemli bir korelasyonu olabileceği de ifade edilmiştir.

Li (2005) tarafından demokrasi ve uluslararası terör olayları arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik yapılmış olan çalışmada, 119 ülke ve 1975-1997 dönemi araştırılmıştır. Kişi başı gelir, gelir eşitsizliği, rejimin süresi, toplam nüfus, hükümet kapasitesi, önceki terör olayları, iç çatışmalar, din ve soğuk savaş dönemi değişkenleri ile terörizm arasındaki ilişki panel veri analizi yardımıyla incelenmiştir. Analiz bulgularına göre ilk olarak demokratik katılım oranı arttıkça terör olaylarının yoğunluğu ve sayısı azalır. Ayrıca bireylerin temsiliyetlerini ifade eden sistemlerin milliyetçi veya karma sistemlere göre uluslararası terörizmle ters yönlü ilişkiye sahip olduğunu ifade etmiştir.

Al-Badaneyneh (2006) tarafından yapılan ve Arap toplumlarında terörizmin, dolayısıyla terörist davranışların sosyal nedenlerini araştıran çalışma teorik bilgilere dayalı olarak kurgulanmıştır. Bu çalışmada bir teröristin olay ve eylemlere katılmasındaki temel motivasyon ve fikirlerin neler olduğu Arap toplumlarından kanıtlarla ortaya koyulmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Arap toplumlarındaki özgürlük, gelir dağılımı, bilgiye erişim, eğitim, insan hakları, politik duyarlılığa dayalı eksikliklerle, korku ve istek faktörlerinin seviyesi terör faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple özgürlük ve demokrasiye dayalı hukukun üstünlüğüyle insan haklarına saygılı politikaların terörü engellemede en önemli araçlar olacağı belirtilerek Arap ülkelerinin bu politikaları uygulamaları gerektiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak Arap dünyasında ileride oluşabilecek tüm terör ve terörist faaliyetlerin kökeninin toplumlardaki korku ve istekleri iyi yönetememekten kaynaklanabileceği iddia edilmektedir.

Blomberg ve Rosendorff (2006) tarafından yapılmış çalışmada, demokratikleşme ve küreselleşmenin ulus ötesi terörizmi ne derece etkilediği araştırılmıştır. Küreselleşme ve demokratikleşmenin ulus ötesi terörizm üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek amacıyla çekim modeli kullanılmıştır. Ekonomik, politik ve tarihsel faktörlerin bir ülkenin vatandaşlarının diğerine karşı terörist faaliyetlerde bulunma olasılığını ne kadar etkilediğini tespit edebilmek için 189 ülkeyi ve 1968-2003 dönemini kapsayan 200.000'den fazla gözlemden oluşan verileri kullanmışlardır. Ekonomik gelişmenin, demokrasinin ve ticari açıklığın, terör eylemini gerçekleştiren grubun menşei olan ülke için daha barışçıl bir ortam yaratılmasında olumlu bir etkisinin olduğu fakat aynı faktörlerin hedef ülke için çatışmayı teşvik edeceği ifade edilmiştir. Ulus ötesi terörizmin kaynaklarını pasifleştirmek için, daha fazla dışa kapalı geleneksel olan ülkelerde siyasi ve ekonomik özgürlüğü kolaylaştırmayı teşvik edici politikaların yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Son olarak politik ve ekonomik olarak daha özgür olma eğiliminde olan ülkelerin teröristlerin muhtemel hedefi olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu da ifade etmişlerdir.

Burgoon (2006) tarafından yapılan terörün politik, ekonomik ve sosyal kökenlerini araştıran çalışmada, 113 ülkeyi ve 1960-1998 dönemini kapsayan binom regresyon analizi uygulanmaktadır. Teröre etkisi düşünülen faktörler arasında; kamu sosyal harcamaları, sağlık harcamaları, sol tandanslı hükümetin varlığı, demokrasi, nüfus, kamu gelirleri, ticari açıklık gibi değişkenleri analize tabi tutmuştur. Ortaya konan analiz bulguları kişi başı gelir düzeyi, ticari açıklık, nüfus, eğitim ve demokrasi değişkenlerinin teröre etki eden ve terörle pozitif ve anlamlı bir ilişki içerisinde olan değişkenler olduğunu göstermiştir.

Klitgaard ve diğ. (2006) yapmış oldukları çalışmada ekonomik özgürlük ile siyasal özgürlük arasında ve uluslararası terörizmin olası yönleri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. 1996-2002 dönemine ait verileri içeren çalışmada yatay kesit veri analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Yazarlar siyasi özgürlükler özellikle de sivil özgürlükler ile terörizm arasında negatif bir ilişkinin olduğunu, bununla birlikte bir ülkedeki demokrasi ile uluslararası terör faaliyetleri arasındaki ilişki açıkça olumsuz olsa da, bir ülkenin siyasal özgürlüğünün kapsamı ile doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca uluslararası terör olaylarının meydana gelmesinde demokrasinin giderek artırılmasının da terörizmi azaltabileceği ifade edilmektedir. Bu gözlemin özellikle de

otokrasiden demokrasiye geçişin söz konusu olduğu Irak, Afganistan gibi ülkeler için geçerli olacağı belirtilmiştir. Son olarak ise demokrasinin terörün oluşumunu önlemede etkili bir rol oynayabileceği ve ekonomik özgürlük ile uluslararası terörizm arasında gözle görülür bir olumsuz ilişkinin olmadığı da belirtilmiştir.

Newman (2006) yapmış olduğu çalışmada terörizmin kökenlerinin neler olduğunu araştırmaktadır. Yani terörizmin temel sebeplerini açıklamaya çalışmıştır. Yazar ilk olarak ABD Dış İşleri Bakanlığı'na göre önemli terörist olaylarını temsilen 1996 ve 2003 yılları arasında 79 ülkede gerçekleştirilen 1.045 terör olayını incelemiştir. Çalışmada terörist örgütlere odaklanılarak söz konusu terör örgütlerinin yapıları, amaçları, liderlikleri, yöneticilerinin geçmişi ve sosyal temellerdeki yerleri dikkate alınarak terörizmin türleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Terörizmi anlamada en önemli nedenler arasında gelişmekte olan ülkelerdeki ideolojik yapı ve İslamcı gruplarla bağlantılı olma gibi faktörler en önemli nedenler olarak belirtilmiştir. Gelişmiş toplumlarda ise terörün milliyetçi grupları açıklamada sınırlı bir değerinin olduğu, az gelişmiş ülkelerde ise özellikle ideolojik grupların önemli olduğu belirtilmiştir.

Braithwaite ve Li (2007) tarafından yapılan çalışmada, uluslararası terörizme etki eden ve terörizmi belirleyen önemli noktaların neler olduğunu ortaya koymak amacıyla 1975-1997 dönemine ait verilerden yararlanılarak 143 ülke için panel veriye dayalı negatif binom regresyon analizi uygulanmıştır. İfade edilen amaç doğrultusunda terörizmin çıktığı mekanlardan hareketle bir terör şeridi belirleyerek, terörün etki ettiği ülkeleri ve ileriki safhada edeceği muhtemel ülkeleri de araştırarak analizleri bir adım ileriye taşımışlardır. Bu yolla terör olaylarından fazlaca etkilenmiş birçok ülkenin bu terör şeridi içerisinde olduğu ancak şerit içerisindeki bazı ülkelerin de önemli derecede terör olayına maruz kalmadığını da belirtmişlerdir. Gerçekleştirdikleri analiz bulguları sonucunda teröre etki eden faktörler arasında pozitif etkili olanlar; demokrasi, nüfus, kamu kapasitesi, devletlerarası askeri çatışmalar veya savaşlarken negatif etkili olanlar ise; kişi başı gelir düzeyi ve ticari açıklık değişkenleridir. İfade edilen bu değişkenler ve çeşitli yorumlamalar ışığında bir ülkenin terör şeridi olarak adlandırdıkları terör olaylarına yakın bölgelerde yer almasının (coğrafi yakınlığın) bu ülkede gelecek dönemler içerisinde terör saldırılarına maruz kalma riskinin diğer ülkelere kıyasla daha fazla olabileceğini belirtmişlerdir.

Koch ve Cranmer (2007) tarafından 1975-1997 dönemi kapsamında 68 ülkedeki terör olayları üzerinde sağ ve sol görüşlü hükümetlerin etki derecelerini ortaya koymaya dayalı olan çalışmada panel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla devletlerin siyasi yönelimlerinin terör saldırıları ve olayları üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmanın negatif binom regresyon analizi bulgularına göre gelir eşitsizliği, nüfus, hükümet ayrışmaları, sol hükümetler, merkezci hükümetler, hükümet kapasitesi gibi değişkenlerin teröre pozitif etkide bulunan faktörler olduğunu ortaya koymuşlardır. Demokrasi düzeyi, sağ hükümetler, devletlerarası askeri çatışmalar veya savaşlar gibi değişkenlerin ise teröre negatif etkide bulunan değişkenler olduğunu ortaya koymuşlardır. Analiz sonucunda ülkelerin sol eğilimli hükümetler tarafından idare ediliyor olmasının terör olaylarının ortaya çıkmasında veya şiddetlenmesinde sağ hükümetlere göre daha fazla rol oynadığını ortaya koymuşlardır.

Campos ve Gassebner (2009) yapmış oldukları çalışmada uluslararası terörizmin nedenlerini sorgulamaktadır. Uluslararası terörizmin temel nedeni olarak iç politik istikrarsızlık özellikle vurgulanmıştır. 1968-2003 dönemine ait veriler kullanılarak 130 ülke üzerinde panel veriye dayalı analizler kullanılmıştır. 130 ülkeyi kapsayan uluslararası terörist olayların çeşitli yönleri (toplam terör olayları, olayların meydana gelmesi, toplam ölüm ve ölüm olayları) hakkında veriler kullanılmıştır. Analiz sonuçları iç istikrarsızlığın uluslararası terörizmi net bir şekilde arttırdığını ifade etmişlerdir. Bu sonucun argümanı olarak da uluslararası terör eylemleri için gereken askeri, stratejik ve örgütlenmeye dayalı ortamların ancak iç istikrarsızlıklarla oluşturulabileceği vurgulanmıştır.

Neumayer ve Plumber (2009) tarafından uluslararası terörizmi S. Huntington'un Medeniyetler Çatışması teorisi etrafında test ettiği çalışmada, 1969-2005 dönemi kapsamında 148 ülke için panel veriye dayalı negatif binom regresyon analizi uygulanmıştır. Huntington'un ifade ettiği medeniyetler çatışmasının uluslararası terörizmi artıracığı savıyla birlikte hem uluslararası hem de ulusal terör olaylarının belirleyicilerini terör olayları ve terörde ölenlerin sayılarından hareketle araştırarak, daha derin bir analiz uygulamışlardır. Çalışmada İslam ve Batı medeniyetlerini ayrı ayrı analize katarak; nüfus, demokratik veya baskıcı ikilik, kişi başı gelir düzeyi, benzer ikilikler, mesafe, komşuluk, müttefiklik, silah ihracatı, resmi dış yardımlar gibi değişkenlerin yurtiçi ve uluslararası terörizme etkileri araştırılmıştır. Analiz bulgularına

göre Huntington'un ifade ettiği Müslümanların Batı medeniyetine karşı savaştıkları iddiasını düşük derecede olsa destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Yine analiz sonuçlarıyla kişi başı gelirlerin resmi dış yardımların, nüfusun ve silah ihracatının uluslararası terörizm faaliyetlerinin en önemli belirleyicileri arasında olduğunu da belirtmişlerdir. Ayrıca ülkelerin demokrasi düzeylerinin de düşük olsa da uluslararası terörizmde anlamlı olduğunu belirtmişlerdir.

Savun ve Phillips (2009) yapmış oldukları çalışmada, 1968-2001 dönemine ait verileri baz alarak 163 ülkeye dayalı binom regresyon modeli kullanmışlardır. Bu çalışmada demokrasi ve uluslararası terörizm arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Yazarlar, rejim türlerine bakılmaksızın, belirli bir tür dış politika davranışı sergileyen devletlerin ulus ötesi terörizmi etkileyebileceklerini öne sürmektedirler. Uluslararası politikada aktif olarak yer alan devletlerin yurtdışında tepki çekmelerinin daha muhtemel olacağını ve bu nedenle de uluslararası terörizmin hedefi olma olasılıklarının daha yüksek olacağını da ifade etmişlerdir. Demokratik devletlerin ulus ötesi terörist gruplar tarafından rejim türlerinden dolayı değil, uyguladıkları dış politika yüzünden hedef alınma olasılıklarının yüksek olduğunu yaptıkları ampirik analiz de desteklemektedir. Demokrasi ve uluslararası terörizm arasındaki pozitif yönlü ilişkinin devletlerin dış politika davranışları ile daha iyi açıklanabileceğini de ifade etmişlerdir.

Krieger ve Meierrieks (2010) tarafından yapılan çalışmada 1980-2003 dönemine ait veriler kullanılmaktadır. Bu çalışma 15 Batı Avrupa ülkesini kapsamakta olup binom regresyon analizine dayalı olarak kurgulanmıştır. Araştırmacılar ifade edilen 15 Batı Avrupa ülkesinde sosyal politikaların yerel terörizm üzerindeki etkilerini ampirik olarak değerlendirmektedirler. Gerçekleştirilen analiz bulguları sağlık, işsizlik yardımları ve aktif işgücü piyasası programları gibi belirli alanlardaki yüksek sosyal harcamaların yerel alandaki terörizm olaylarında kayda değer bir düşüşe yol açtığı ve birbiriyle ilişkili olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan net sosyal harcama dışındaki diğer farklı alanlardaki harcamaların terör olaylarıyla herhangi bir ilişkisinin olmadığını da ortaya konmuştur.

Basuchoudhary ve Shughart (2010) tarafından 118 ülke kapsamında 1982-1997 dönemini baz alan çalışmada yazarlar, ülkeler arasındaki terör olayı sayılarıyla farklı etnik kimliğe dayalı gruplar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yöneliktir. Bu amaçla

etnik tansiyon, politik haklar, sivil özgürlükler, ekonomik özgürlük, kişi başı gelir ve büyüme oranlarını ifade eden ekonomi-politik değişkenlerle terör olayları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sabit etkili panel veriye dayalı negatif binom regresyon analizi sonuçlarına göre; terörizmin etnik kimlik açısından farklı ve gergin grupların var olduğu ülkelerde daha yoğun olarak yaşandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca siyasi ve sivil özgürlüklerin teröre etkisi net olarak saptanamamışken, ekonomik özgürlüklerin ise terör olayları üzerinde güçlü ve negatif bir etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Plumber ve Neumayer (2010) tarafından yapılan çalışmada, ülkeler arası ittifak ve sosyo-ekonomik birleşmelerin uluslararası terörizme etkisi araştırılmıştır. Ülkeler arasındaki güç farklılıklarına dayalı uluslararası ittifaklar, müttefiklerden birinden kaynaklı terörün diğer ülke vatandaşları üzerindeki etkilerini ve söz konusu etkinin ülkelerin rejim türüne etkileri de çalışmada araştırılmıştır. Bu bağlamda ülkelerde meydana gelen terör olaylarını “düşmanımın dostu benim düşmanımdır” ilkesiyle açıklamaya çalışan yazarlar, bir müttefikin vatandaşlarına saldırmanın, bu müttefikin askeri anlamda güçlü olması durumunda özellikle daha çekici geldiğini belirtmişlerdir. 1968-2003 dönemini ve 150 ülkeyi kapsayan, panel veriye dayalı negatif binom regresyon analizi bulgularına göre; kişi başı gelirlerin, demokrasi düzeyinin ve nüfusun ülkelerin ittifak ve sos-ekonomik birliktelik duygularını hedef alarak ortaya çıkan terör olaylarının belirleyicileri olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca özellikle ortak hedef duygusu, komşuluk ve aralardaki mesafe değişkenlerinin ifade edildiği gibi uluslararası terörizm üzerine etkili olmadığını da belirtmişlerdir.

Walsh ve Piazza (2010) tarafından yapılan panel veriye dayalı negatif binom regresyon analizine dayalı çalışmada, fiziksel bütünlük hakları olarak tabir edilen insan haklarına saygının terör olaylarıyla olan ilişkisine değinilmiştir. Bu bağlamda insan hak ve özgürlüklerinin kötüye kullanılmasının devletlerce terör örgütlerine karşı yürütülen istihbarı bilgileri olumsuz yönde etkilemesine ve terörle mücadeleyi olumsuz yönde etkileyerek gerek yurtiçi, gerekse uluslararası terör olaylarında bir artış oluşturduğunu ifade etmişlerdir. 1981-2003 ve 1998-2004 dönemlerini ayrıca 142 ve 153 ülke örneğini kapsayan analiz sonucunda kişi başı gelir, nüfus ve sivil iç çatışma değişkenleri ile terör olayları arasında pozitif yönlü ilişkiler tespit etmişlerdir. Ayrıca insan haklarına saygı indeksi ile terörizm arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktayken, insan haklarına dayalı kamu kısıtlamaları, istikrarlı otokrasi ve devletlerarası askeri çatışmalar veya savaş

değişkenlerinin ise terör olayları üzerinde değişken etkiler gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Analiz sonuçlarının toplulaştırılması neticesinde fiziksel bütünlük haklarına saygının terörist saldırı negatif yönde ile tutarlı bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Berrebi ve Ostwald (2011) yapmış oldukları çalışmada güvenlik politikasında önemli bir konu olarak gördükleri, doğal afetlerin terörizm üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Doğal afetlerin bir toplumu ve hükümeti zorlayabilir ve terörist grupların yararlanabileceği zayıflıklar yaratabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada 1970-2007 arasına ait veriler kullanılmıştır. Çalışma 167 ülkeyi kapsamakta olup, panel veri analizi kullanılmıştır. Felaketle ilgili ölümlerin müteakip terör olayları ve ölümleri üzerinde güçlü bir pozitif etkisinin olduğunu ayrıca bu etkilerin felaket tipi ve kişi başına düşen gelire göre de değiştiğini ifade etmişlerdir. İfade edilen bu çalışma, doğal afetlerin terörizm üzerinde etkili olup olmadığını uygulamalı olarak değerlendiren ilk çalışmadır. 1970-2007 yılları arasında 167 ülkenin terörizm, doğal afetler ve diğer ilgili ekonomik ve demografik değişkenler hakkındaki detaylı bilgiler kullanılarak, doğal afetlerin etkisini belirlemiş ve tahmin etmişlerdir.

Piazza (2011) tarafından yurtiçi terör olayları ile yoksulluk ve azınlık ekonomik ayrımcılığı arasındaki ilişkiyi araştırmaya yönelik çalışmada, 172 ülke kapsamında ve 1970-2006 dönemi aralığı için panel veriye dayalı negatif binom regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre azınlık toplulukların ekonomik ayrımcılığına yönelik politikaları açık veya örtülü bir şekilde uygulayan ülkelerde yerel veya bölgesel terör olaylarının daha fazla olduğu ve dolayısıyla buna karşı söz konusu ülkelerin daha savunmasız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca toplumlardaki makroekonomik sorunlar olan yoksulluk ve refah seviyesi gibi değişkenlerin yurtiçindeki terör olayları ile pozitif yönlü bir ilişki içerisinde bulunmasına rağmen, genel makroekonomik durumun azınlıkların ekonomik durumlarından daha düşük öneme sahip olduğunu da belirtmiştir.

Bandyopadhyay ve Younas (2011) tarafından yapılan çalışma 1998-2007 dönemine ait verileri içermektedir. Çalışma 125 gelişmekte olan ülkeyi kapsamakta olup, negatif binom regresyon modeli uygulanmıştır. Araştırmacılar siyasal özgürlük ve yoksulluğun gelişmekte olan ülkelerde terörizme olan etkisini araştırmışlardır. Yazarlar siyasi özgürlüğün iç terörizm üzerinde anlamlı ve doğrusal olmayan bir etkisi olduğunu

ancak uluslararası terörizm üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca coğrafya gibi faktörlerin bir ülkenin terörizmini sınırlandırabilse de, hukukun daha önemli bir caydırıcı etkisinin olduğunu da belirtmişlerdir.

Choi ve Luo (2013) yapmış oldukları çalışmada ekonomik yaptırımların uluslararası terörizm üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışma 1968-2004 dönemine ait verileri içermekte olup, 152 ülke kapsamında panel veri analizine dayalı negatif binom regresyonunu kullanmaktadır. Ekonomik yaptırımların asıl amacının bazı ülkeleri uluslararası norm ve kanunlara uymaya zorlamak olmasına rağmen, istemeden de olsa olumsuz bir şekilde uluslararası terörizme neden olabileceği belirtilmiştir. Analiz bulgularına dayalı çalışma sonuçlarında ekonomik yaptırımların uluslararası terörizmin önemli, fakat ihmal edilebilir bir nedeni olduğu görülmüştür. Sonuç olarak ekonomik yaptırımlar gibi dışsal şokların uluslararası terör eylemlerini tetikleyebileceği ve dış politika aracı olarak kullanılan ekonomik yaptırımların, yaptırım uygulanan devleti (uygulayıcı devletler daha fazla başta olmak üzere) terörist eylemlere yöneltebileceği ifade edilmiştir.

Drakos ve Mueller (2014) yapmış oldukları çalışmada 2003-2007 dönemine ait verileri kullanılmışlardır. Çalışma Avrupa Birliği'ne üye ve üyeliğe aday ülkeler üzerine olup, yatay kesit veri analizine dayalı probit yöntemini kullanmıştır. Terör riskindeki farklılıkların 2003 ve 2007 dönemi için Avrupa ülkeleri arasında terör riski algısına yansıtılıp yansıtılmadığı araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda terörizm riski konusundaki ortalama eğilimin gerçek risk seviyelerinden etkilendiğini belirtmişlerdir. Yazarlar gözlemlenen risk algısı değişiminin yalnızca ülkelerin terör eylemleri faaliyetlerinin uzun vadeli eğilimi ile açıklanabileceğini de belirtmişlerdir. Ayrıca beyaz yakalı iş grubunu temsil eden işlerde çalışan bekâr bireylerin, ülkelerinin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan terörizmden bahsetme olasılıklarının daha düşük olduğunu da belirtmektedirler.

Kis-Katos ve diğ. (2014) tarafından yapılan çalışma terörün belirleyicilerini terör örgütü çeşitleri arasında araştırmaktadır. 1970-2008 dönemini kapsayan ve 87708 farklı terör olayına dayalı olarak 160 ülkeyi kapsayan çalışma panel veri analizine dayanmaktadır. Çalışmaya göre sol eğilimli terör örgütü olaylarının belirleyicileri arasında gelir eşitsizliği ve ayrımcılık faaliyetleri bulunmaktayken, sağ eğilimli terör

örgütü olaylarında ise ekonomik büyüme, demokrasi ve iç çatışma faaliyetleri bulunmaktadır. Etnik ve ayrımcı olarak ifade edilen terör olaylarında kırsal kesimi çoğunlukta olan azgelişmiş ülkelerin daha fazla etkilendiği varsayımıyla tarihsel iç çatışmaların belirleyici olduğunu da vurgulamaktadırlar. Son olarak İslami terör olarak nitelendirdikleri terör olaylarının belirleyicilerini ise temel olarak eğitim seviyesinin düşüklüğü ve dinler arası kutuplaşma olarak ifade etmektedirler.

Bove ve Böhmelt (2015) yapmış oldukları çalışmada göçün yurtiçi ve yurtdışı terörizmle ilişkili olup olmadığını incelemiştir. 1970-2000 dönemine ait verileri içermekte olan çalışma, 145 ülkeyi kapsamakta ve panel veriye dayalı mekânsal gecikme modeli yöntemini kullanmaktadır. Gerçekleştirilen analiz bulgularına göre yazarlar, terörist faaliyetlerin yoğun olduğu devletlerden gelen göçmenlerin başka bir ülkeye geçmeleri halinde terörizme neden olabildiklerini, bununla birlikte terörle bağlantılı olmayan ülkelere olan göçmenlerin ise daha düşük bir düzeyde terörist saldırılara neden olabileceğini göstermiştir.

Ghatak ve Gold (2015) tarafından yapılan çalışma 1970-2007 dönemine ait verileri içermektedir. Çalışma 172 ülkeyi kapsamakta olup, panel veri analizine dayalı negatif binom regresyon modelini kullanarak ekonomik kalkınma ile yerel terörizmin belirleyicilerinden biri olan azınlık ayrımcılığı ile olan ilişkisini incelemiştir. Ayrıca terörizm ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki de incelenmiştir. Yazarlar azınlıkların siyasi iktidar tarafından dışlanması ve kamu mallarından göreceli olarak yoksunlukları arttığı zaman terörizmi bir alternatif olarak kullandıklarını belirtmektedirler. Hem zengin hem de orta gelirli ülkelere azınlık ayrımcılığı yaşandığında yerel terörizme karşı savunmasız oldukları da belirtilmiştir. Son olarak ise ekonomik büyüme ve kalkınmaya bağlı olarak azınlık ayrımcılığı yapıldığı dönemlerde, azınlık ayrımcılığı yaşanmadığı dönemlere kıyasla daha fazla yerel terörizmin gerçekleştiğini de belirtmektedirler.

Salman (2015) tarafından yapılan çalışma, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına bağlı cinsiyet eşitsizliklerinin terörizm olayları üzerindeki etkisi üzerine dayalıdır. Literatürdeki birçok çalışmanın vurguladığı terörizm ve cinsiyet eşitsizlikleri arasındaki ilişkileri 1994-2002 dönemi aralığında ve 57 ülke kapsamında, ulusal ve uluslararası terörizm ayrımı altında araştırmıştır. Çalışmada uygulanan panel veriye dayalı negatif binom regresyon analiz sonuçlarından önce toplumlarda kadınlara yönelik olarak sunulan

her türlü fırsat eşitliğine dayalı politikalar sonucunda toplumun daha adil ve kapsayıcı bir gelir dağılımına kavuştuğunu ifade etmiştir. Çalışma bulguları sonucunda ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan faktörlerden eğitim, işgücüne katılım ve politik katılım oranı arttıkça terör olaylarında bir azalmanın meydana geldiğini ortaya koymuştur. Ayrıca politik katılım oranının sadece yurtiçi terörizm seviyesini azalttığı, uluslararası terörizm olaylarında ise herhangi bir etkisinin olmadığını da vurgulamıştır. Sonuçlar toplu bir şekilde değerlendirildiğinde cinsiyet eşitsizliklerinin gerek yurtiçi, gerekse uluslararası terör olayları üzerinde önemli ve tutarlı bir olumsuz etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Son olarak politika önermesi bağlamında terör düzeylerini azaltmak için daha fazla sosyal, ekonomik ve politik cinsiyet eşitliğine dayalı kamu politikalarına odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Rehman (2015) tarafından yapılan çalışma, Pakistan'da terör olaylarının önlenmesine yönelik politikaların ve politika araçlarının neler olduğuna yönelik olarak mekânsal bir analiz araştırması sunmaktadır. Bu amaç dâhilinde Pakistan'da terörün mekânsal dağılımı grafikler halinde verilerek bu dağılıma etki eden faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. 2001-2012 dönemi kapsamında terör olaylarına komşuluk, nüfus yoğunluğu, şehirleşme, sağlık altyapısı, eğitim durumu, mesafe, seçime katılım, Afganistan-Pakistan sınır komşuluğu, güvenlik merkezi sayıları ve komşuluğu gibi değişkenlerin terör olayları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Mekansal regresyon analizi bulgularına göre terör olaylarına komşu bölgeleri, bölgeler arası mesafe ve sınır komşuluğunun terör olaylarını önlemede önemli değişkenler olduğunu ortaya koymaktayken, güvenlik merkezi sayısı ve komşuluğunun ise terör olaylarını önlemede önemsiz olduğunu ortaya koymuştur.

Bakker ve diğ. (2016) tarafından 152 ülkeden oluşan ve 1971-2007 dönemini kapsayan panel veri analizlerine dayalı çalışma terör olaylarının nedenlerini siyasi ve sosyoekonomik değişkenleri dikkate alarak açıklamaya yöneliktir. Siyasi olarak özellikle hükümetlerin baskıcı politikalarının ve zorlamalara dayalı bürokratik yapının terör eylem ve saldırılarını teşvik edici bir özellik yansıttığını ifade etmekteledir. Ayrıca ekonomik değişkenler (kişibaşı gelir, doğrudan yabancı sermaye ve sermaye oranı), toplumun yapısal özellikleri (basın özgürlüğü, din özgürlüğü, işçilerin dernek kurma ve toplu sözleşme yapma hakları), yaşam kalitesi (bebek ölümleri, ilkokulu bitirme oranı, yaşam

beklentisi) ve nüfusun büyüklüğünün de terör olaylarının sıklığıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ghatak (2016) yapmış olduğu çalışmada 1970-2007 dönemine ait verileri kullanarak, azınlık ayrımcılığının, ekonomik küreselleşmenin ve siyasi açıklığın iç terörizm üzerindeki etkisini incelemiştir. 172 ülkeyi kapsamakta olana çalışmada panel veri analizi uygulanmıştır. Analiz bulguları azınlık gruplara karşı ayrımcılık yapan ülkelerin ekonomik ve politik sistemlerinde bir açıklık oluştuğunda yerel terörist saldırılarına maruz kalma ihtimalinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca yazar, ekonomik küreselleşmenin ve ayrımcılığın varlığında oluşan zayıf kurumsallaşmış demokrasilerde meydana gelen şikâyetlerin yerel terörizmi arttırdığını ve siyasi dışlanmanın yanı sıra ekonomik ayrımcılığın da iç terör düzeyini arttırdığını belirtmektedir.

Brockhoff ve diğ. (2016) tarafından 18 Batı Avrupa ülkesinde sol-kanat ve ulusal-ayrılıkçı terörist grupların faaliyetlerini etkileyen faktörleri 1970-2007 dönemini dikkate alarak panel veri analizi yardımıyla inceledikleri çalışmalarında, özellikle soğuk savaş koşullarının geçerli olduğu dönemde terörist eylemlerin arttığını belirtmişlerdir. İlaveten, nüfus artış hızının terörist eylemleri pozitif yönlü olarak etkilediğinin belirtildiği analiz sonuçları, kişi başına düşen gelirin artması sonucunda terörist eylemlerin azaldığını göstermiştir. Ayrıca, etnik ayırım ve sağ eğilimli hükümet yönetimlerinin terörist eylemleri artırdığını gösteren bulgular, işsizlik artışlarının ve üçüncül eğitimde meydana gelen hızlanmanın da terörist eğilimler üzerinde pozitif yönlü etkiler yarattığını ortaya koymuştur.

Krieger ve Meierrieks (2016) tarafından yapılan çalışma 1985-2012 dönemine ait verileri içeren ve 114 ülkeyi kapsayan negatif binom regresyon analizi uygulayan çalışmadır. Bu çalışmada gelir eşitsizliğinin terörizm üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Analiz bulgularına göre daha yüksek gelir eşitsizliği düzeylerinin daha fazla terörizm ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Terörizmin toplum içindeki gelir dağılımı üzerindeki huzursuzluğun bir sonucu olduğu ve terör eylemleriyle de servetin yeniden dağıtılmasının sağlanmasına zemin hazırlandığı belirtilmiştir. Ayrıca eşitsizliğin dolaylı olarak terörizme yol açan sosyal koşulları azaltması dolayısıyla terörizmle mücadelede olumlu katkılarda bulunacağını da ifade etmişlerdir. Ortaya konan sonuçlara ilaveten politika önermesi

olarak politikacılara eşitsizliği kontrol altında tutarak terörizm riskinin azaltabileceklerinin önermektedirlerdir.

Dreher ve diğ. (2017) tarafından yapılmış olan çalışma 1980-2010 dönemine ait verileri içermektedir. Çalışmada bir ülkede ikamet eden yabancıların sayısının, ikamet edilen ülkedeki terörist saldırı riskini arttırıp arttırmadığı yönündeki etkisi incelenmiştir. Çalışma 20 OECD ülkesindeki 183 farklı ülkeden olan göçmenlerin terörist faaliyetlerdeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle analiz etmektedir. Ayrıca çalışmada terör olaylarını gerçekleştiren ülkelerden veya Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerden gelen göçmenlerin terör riskini farklı şekilde etkileyip etkilemediği de araştırılmıştır. Analiz bulguları terörün, Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerden ya da terör olaylarının fazla olduğu ülkelerden gelen göçmenlerle ilişkisine dair kanıtların zayıf ve etkisiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ortaya konan analiz bulgularıyla ifade edilen OECD ülkelerinde yaşayan yabancıları dışlayan politikaların yürütüldüğü bazı ülkelerde, yabancı nüfusun şiddete dönüşmesi riskini azaltmak yerine artırdığını da ortaya koymuştur.

Piazza (2017) tarafından 149 ülke ve 1981-2006 dönemini kapsayan panel veri analizine dayalı çalışma devletler tarafından uygulanan baskı unsurlarının yurtiçi terörizme etkisini incelemeye yöneliktir. Bu bağlamda teröre etki eden değişkenler arasında vatandaşlar tarafından şiddet içermeyen eylemler, seçime katılımın engellenmesine yönelik hareketler, işçi haklarının engellenmesi, azınlıklara yönelik ayrımcılık, dini baskılar gibi değişkenler yer almaktadır. Analiz sonuçları ulusal veya yerel terörizme etki eden unsurlar arasında dini baskılar başta olmak üzere, devletlerin rejim türü, şiddet içermeyen gösterilerin engellenmesi, işçi hakları, seçime katılıma haklarının engellenmesi ve azınlıklara yönelik ayrımcılıkların ön planda olduğunu ortaya koymaktadır.

Brugali ve diğ. (2018) yapmış oldukları teorik çalışmada hükümetlerin teröre tepki vermelerindeki belirleyicilerin neler olduğu ile terörizmin belirleyicilerinin neler olduğunu araştırmışlardır. Ekonomik gelişme, siyasi heterojenlik, devletin hesap verebilirliği ile etkilenen yerel terörizm üzerine odaklanılmıştır. Hükümetlerin terörle mücadele seçeneklerinin belirleyicilerinin politik ve sosyoekonomik faktörlere bağlı olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca ekonomik kalkınmanın, siyasi heterojenliğin,

hükümet tepkisinin ve hesap verilebilirliğin terörizmi etkileyen önemli faktörler olduğu ifade edilmiştir.

Choi (2018) yapmış olduğu çalışmada 1970-2007 dönemine ait veriler yardımıyla 10 ülkede (Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsviçre, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri) uygulanan kısıtlayıcı göç politikalarının batı demokrasilerinde terörizm üzerinde herhangi bir etki oluşturup oluşturmadığını araştırmaktadır. Panel veri analizine dayalı çalışmada kısıtlayıcı göç politikalarıyla birlikte demokrasi, ekonomik kalkınma, nüfus, ülke nüfusunda Müslümanların oranı ve soğuk savaş değişkenleri teröre etki edebilecek faktörler olarak analize katılan değişkenlerdir. Yazar, devletlerin göçmenlere kısıtlı ikametgâh ve belirlenmiş yerlerde çalışma izni gibi sınırlı yasal haklar sunması durumunda terörizmin azalmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir. Öte yandan devletlerin göçmenleri işe almak için özel vize veya prosedürlere izin vermediğinde ise terörizmin artmasının beklendiğini ifade etmiştir. Analiz bulguları nüfus dışında hiçbir değişkenin genel anlamda terörizm üzerinde etkili olmadığı sonucunu göstermiştir. Fakat uluslararası terörizme etki eden faktörleri ortaya çıkarmaya yarayan modelde ise nüfusla birlikte ülke nüfusları içerisindeki Müslümanların oranının da teröre etki eden faktörler arasında olduğu belirtilmiştir.

Coccia (2018) yapmış olduğu çalışmada yüksek nüfus artış hızı ile nüfus yapısının teröre olan etkilerini incelemiştir. 48 ülkeyi kapsamakta olan çalışma 1970-2014 dönemine ait verileri kullanarak tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri kullanılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar yüksek nüfus artışının terörün kaynağı olduğu yönündeki iddiaları destekler nitelikte olduğunu belirtmektedir. Ayrıca terörizmin düşük sosyoekonomik gelişme ile birlikte nüfus artış hızının yüksek olduğu belirli bölgelerde arttığını belirtmektedir. Bununla birlikte terörizmin özellikle gençlerin kültürel sapmalarının yaşandığı, hayal kırıklıklarının olduğu, yüksek nüfus artış hızlarından kaynaklandığı da belirtilmiştir. Ek olarak yaşam standardı ve yaşam kalitesi iyi olan toplumlarda terör olaylarının türetilme ihtimalinin olmadığı da vurgulanmıştır.

Paul ve Bagchi (2018) yapmış oldukları çalışmada, doğal bir felaketin hem yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte, hem de uluslararası ölçekte terörizmin üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu yönüyle literatürdeki ilk çalışma olduğunu iddia eden

çalışma, 1998-2012 dönemine ait verileri baz almakta ve 129 ülkeyi kapsamakta olup, panel veri analizine dayalı sıradan en küçük kareler yöntemini kullanmaktadır. Literatürde yapılan birçok çalışmanın aksine terör ve terörizm boyutunu terör sonucunda ortaya çıkan zarar ve hasar değeri ile ölçmüşlerdir. Ortaya konan analiz sonuçları doğal afetlerden sonra uluslararası terörizmin bir gecikme değeri altında arttığını ama doğal afetlerin yerel terörizm üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir.

Okafor ve Piesse (2018) yapmış oldukları çalışmada 2005-2014 dönemine ait verileri incelemektelerdir. 38 ülkeyi kapsayan çalışma panel veri analiz yöntemine dayalıdır. Çalışmada Kırılgan Devletler Endeksi'nin (FSI) en üst kategorisinde olan ve terörizme eğilimli olan ülkelerde terörün belirleyicileri araştırılmaktadır. 2005 ve 2014 yılları arasında başta Sahra altı Afrika, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Güney Asya olmak üzere 38 ülkenin panel verileri kullanılmıştır. Analiz bulguları kırılgan devlet, mülteci sayısı ve genç işsizliğin terörizm üzerinde pozitif ve olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Askeri harcamaların pozitif etkileri varken, yönetim ve dış yardımın negatif ve önemsiz bir şekilde terörizmle ilişkisi olduğunu da belirtmişlerdir. Son olarak araştırmacılar, kırılgan devletlerdeki hükümetlerin, ekonomik fırsatları teşvik eden, kapsayıcılığı geliştiren, kaynakların ve gelişimin eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlayan ve özellikle daha fazla hesap verebilirlikle desteklenen politika uygulamaları ile terörizme engel olabileceklerini belirtmişlerdir.

Sanso-Navarro ve Vera-Cabello (2018) tarafından Genelleştirilmiş Lineer Modeller analizi yardımıyla 1990-2014 dönemini kapsayan 217 ülke için uluslararası terörizmin belirleyicilerini inceleyen çalışmada, ekonomik ve sosyal belirleyiciler olmak üzere terörizmin belirleyicileri iki kısımda incelenmiştir. İktisadi büyüme ve kişi başına düşen gelirin büyümesine bağlı olarak terörist faaliyetlerin hızlandığını öne süren yazarlar, yüksek enflasyon ve işsizlik, artan tüketim eğilimi, yükselen kamu harcamaları, artan dışa açıklık, petrol fiyatlarındaki yükselme eğilimi, ordu gücünün artması ve askeri harcamalara ayrılan devlet bütçesinin yükselmesi paralelinde terörist eylemlerin arttığını belirtmişlerdir. Diğer taraftan yazarlar, doğrudan yabancı yatırımlar ile transfer harcamalarındaki artışlara bağlı olarak terörist eylemlerin azalacağını öne sürmüşler ve terörizmin ekonomik belirleyicilerini belirtilen değişkenler yardımıyla ölçmeye çalışmışlardır. İlaveten yazarlar, eğitimde sadece ilköğretim düzeyinde kendini gösteren

okullaşma seviyesinin, nüfus artışının, yükselen nüfus yoğunluğunun ve yaşam beklentisindeki artışın terörist eylemleri pozitif yönlü etkileyen sosyal belirleyiciler olduklarını belirterek, artan dış yardımların, yükselen kentleşme eğilimlerinin, kadın nüfusun artışının ve ikincil eğitimin hızlanmasının ise terörizmin negatif yönlü sosyal belirleyicileri olduğunu vurgulamışlardır.

Danzell ve diğ. (2019) tarafından 116 ülke için 1970-2012 dönemini kapsayan çalışmada etnik kutuplaşma ve ekonomik kalkınma bağlamında iç terörizmin belirleyicileri araştırılmaktadır. Yazarlar özellikle birçok çalışmada ifade edilen heterojen nüfusa sahip olan ülkelerde yüksek seviyede şiddet ve terör çatışmalarının yaşandığı iddiasını linguistik farklılaşma ve etnik kutuplaşma endeksleri kapsamında negatif binom regresyon yöntemiyle analiz etmekteledir. Analiz bulguları sonucunda ileri derece etnik kutuplaşma ve ekonomik kırılganlıklara sahip ülkelerde terör olayları ve terörizmin ortaya çıkmasının daha muhtemel olduğunu iddia edilmiştir.

Tablo 2.2. Terörün Sosyal Belirleyicilerine Yönelik Çok Ülkeli Literatür Özeti

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Bulgular ve Sonucu
Hamilton ve Hamilton (1983)	16 Gelişmiş Ülke ve 1968-1978 Dönemi	Stokastik Model	Terörizm eylemlerinin genellikle daha az demokratik, daha fakir ve daha az eğitim seviyesine sahip toplumlarda daha kolay olduğunu ortaya koymaktadır.
Feldmann ve Perala (2004)	17 Latin Amerika Ülkesi ve 1980-1995 Dönemi	Yatay Kesit Analizi	Hükümet dışı terörizmin nedenlerinden birinin, orta dereceli olarak nitelendirilen zayıf kurumsallaşmış rejimler, siyasi ve medeni özgürlüklerin kısıtlanması, zayıf bir hukuk devleti yapısı ve insan hakları ihmallерinin artması gibi faktörlerin de hükümet dışı terörizmin belirleyicileri arasında olduğunu belirtmektedir.
Goldstein (2005)	169 Ülke ve 2003 Yılı	Yatay Kesit Analizi	Siyasi özgürlük, nüfusun parçalanması ve coğrafyanın terörizmin güçlü belirleyicileri olduğu ve kişi başı gelirin terörizm ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olmadığını vurgulamaktadır.
Burgoon (2006)	113 Ülke ve 1960-1998 Dönemi	Binom Regresyon	Kişi başı gelir düzeyi, ticari açıklık, nüfus, eğitim ve demokrasi değişkenleri teröre etki eden ve terörle pozitif ve anlamlı bir ilişki içerisindedir.
Campos ve Gassebner (2009)	130 Ülke ve 1968-2003 Dönemi	Panel Veri Analizi	İç istikrarsızlığın uluslararası terörizmi net bir şekilde artırdığını ifade etmektedir.
Krieger ve Meierrieks (2010)	15 Batı Avrupa Ülkesi ve 1980-2003	Binom Regresyon	Sağlık, işsizlik yardımları ve aktif işgücü piyasası programları gibi belirli alanlardaki yüksek sosyal harcamalarının yerel alandaki terörizm olaylarında kayda değer bir düşüşe yol açtığını ve birbiriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.
Berbe ve Ostwald (2011)	167 Ülke ve 1970-2007 Dönemi	Panel Veri Analizi	Felaketle ilgili ölümleri müteakip terör olayları ve ölümleri üzerinde güçlü bir pozitif etkinin olduğunu ayrıca bu etkilerin felaket tipi ve kişi başına düşen gelire göre de değiştiğini ifade etmişlerdir.
Choi ve Luo (2013)	152 Ülke ve 1968-2004 Dönemi	Panel Veriye Dayalı Negatif Binominal Regresyon	Ekonomik yaptırımların uluslararası terörizmin önemli, fakat ihmal edilebilir bir nedeni olduğunu göstermiştir.
Kis-Katos ve diğ. (2014)	160 Ülke ve 1970-2008 Dönemi	Panel Veri Analizi	Sol tendanslı terör olaylarının belirleyicileri arasında gelir eşitsizliği ve ayrımcılık faaliyetleri, sağ tendaslı terör örgütü olaylarında ise ekonomik büyüme, demokrasi ve iç çatışma faaliyetleri bulunmaktadır.
Bove ve Böhmelt (2015)	145 Ülke ve 1970-2000 Dönemi	Panel Veriye Dayalı Mekansal Gecikme Modeli	Terörist eğilimli devletlerden olan göçmenlerin başka bir ülkeye geçmeleri halinde terörizme neden olabildiklerini ortaya koymuştur.
Bakker ve diğ., (2016)	152 Ülke ve 1971-2007 Dönemi	Panel Veri Analizi	Siyasi olarak özellikle hükümetlerin baskıcı politikalarının ve zorlamalara dayalı bürokratik yapının terör eylem ve saldırılarını teşvik edici bir özellik yansıttığını ve ayrıca ekonomik değişkenler, toplumun yapısal özellikleri, yaşam kalitesi ve nüfusun büyüklüğünün de terör olaylarıyla ilişkili olduğunu ifade etmektedir.
Ghatak (2016)	172 Ülke ve 1970-2007 Dönemi	Panel Veri Analizi	Azınlık gruplara karşı ayrımcılık yapan ülkelerin ekonomik ve politik sistemlerinde bir açıklık oluştuğunda yerel terörist saldırılarına maruz kalma ihtimalinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.
Dreher ve diğ. (2017)	183 Ülke ve 30 OECD Ülkesi	Panel Veri Analizi	Terörün, Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerden ya da terör olaylarının fazla olduğu ülkelerden gelen göçmenlerle ilişkisine dair kanıtların zayıf ve etkisiz olduğunu belirtilmiştir.
Coccia (2018)	48 Ülke ve 1970-2014 Dönemi	Tanımlayıcı İstatistik	Yüksek nüfus artışının terörün kaynağı olduğu ve terörizmin düşük sosyoekonomik gelişme ile birlikte nüfus artış hızının yüksek olduğu belirli bölgelerde büyüdüğünü belirtmektedir.
Okafor ve Piesse (2018)	38 Ülke ve 2005-2015 Dönemi	Panel Veri Analizi	Kırılgan devlet, mülteci sayısı ve genç işsizliğin terörizm üzerinde pozitif ve olumlu etkileri olduğunu, askeri harcamaların pozitif etkileri varken, yönetim ve dış yardımın negatif ve önemsiz etkilerini ifade etmektedir.
Danzell ve diğ. (2019)	116 Ülke ve 1970-2012 Dönemi	Negatif Binominal Regresyon	İleri derece etnik kutuplaşma ve ekonomik kırılganlıklara sahip ülkelerde terör olayları ve terörizmin ortaya çıkmasının daha muhtemel olduğunu belirtmiştir.

2.1.3. Terör ve YEK'in Çevresel Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Literatürde terörizmin çevresel etkilerini direkt olarak uygulamalı bir şekilde ele alan herhangi bir çalışmaya yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılamamıştır. Diğer taraftan literatürdeki bazı çalışmalarda terörün belirleyicilerini sosyal, kültürel veya ekonomik sınıflandırma içerisinde ve çevre konusunu belirli değişkenler dolayısıyla araştıran çalışmalar da az olmakla birlikte mevcuttur. Bu değişkenler içerisinde çevresel atıklar, su yollarına yakınlık, yol uzunluğu gibi değişkenlerle terörün çevresel belirleyicileri ve etkileri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte teorik olarak da çevresel faktörlerin terör olaylarına etkisi üzerine yapılmış çalışmalar sınırlı da olsa bulunabilmektedir. Bu bağlamda literatürde sosyo-ekonomik değişkenler arasında çevresel değişkenlerin terörizme etkisini araştıran önemli bir çalışma Cruz-Lugovskyy (2014) tarafından 148 ülke için 1990-2008 dönemini kapsayan çalışmadır. Bu çalışma; kişi başı gelir, işsizlik oranı, nüfus, eğitim düzeyi, gelir eşitsizliği, sivil özgürlükler indeksi ve su yollarına uzaklık gibi değişkenlerin terör olayları üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Panel veri analizine dayalı çalışmada eğitim ve sivil özgürlükler indeksi gibi demokrasi değişkenlerinden oluşan sosyal parametrelerin terör olayları üzerinde gelir ve işsizlik oranları gibi önemli olan ekonomik parametrelerden daha önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Seacor (1994) tarafından teorik olarak ele alınan çalışma Ortadoğu'daki petrol savaşlarının çevresel etkilerini ortaya koymaya yöneliktir. Bu bağlamda 1990 yılında (öncesinde Irak ve Kuveyt arasındaki savaşla patlak veren) Körfez Savaşı olarak bilinen ve petrol savaşı olarak da anılan savaşın ortaya çıkardığı çevresel etkiler çalışmada aktarılarak, savaş ve küresel terörizm hareketlerinin ortaya çıkardığı çevresel etkileri aktarmaktadır. Genel bir değerlendirme sonucu olarak savaş veya terörden kaynaklı çevresel sorunlara sebep olan ister devlet veya devletler topluluğu, isterse herhangi bir örgüt olsun gerekli zorlayıcı olan yasal mevzuatın sağlanarak her türlü yaptırımlarla cezalandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca Schwartz (1998) ve Johnson (2004) tarafından yapılan çalışmalar da Seacor tarafından ifade edilen terörün çevresel etkilerini ortaya koymaktadır.

Teorik olarak ele alınan diğer bir çalışma ise Mannion (2003) tarafından kaleme alınmış ve terörizmin çevreye yaptığı etkileri ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre

terörizm doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde çevreye zarar vermektedir. Terörün oluşturduğu doğrudan çevresel etkiler arasında bombalamalar dolayısıyla ortaya çıkan çevresel yıkımlar, flora ve faunanın tahribatı ve içme sularının zarar görmesi şeklindedir. Ayrıca bombalamaların daha ağır safhası olan kimyasal silahların kullanılması özellikle su kaynaklarına ağır tahribatlar verebilmektedir. Hatta direkt olarak bu amaçla yapılan terör eylemleri dahi bulunabilmektedir. Terörün dolaylı çevresel etkileri ise terör eylemleri sonucunda ortaya çıkması muhtemel olan nüfus hareketliliğinin getirmiş olduğu çevresel etkilerdir. Bu etkiler arasında yeni yerleşim yerlerinin açılmasıyla çevrenin etkilenmesi ve kentsel alanlara doğru göç hareketiyle ortaya çıkan aşırı nüfusun oluşturduğu çevresel tahribatlar gibi etkilerdir. Dolayısıyla terörün ortaya çıkardığı dolaylı ve doğrudan etkilerin bütüncül yaklaşımla ele alınmasıyla önemli çevresel etkileri olduğunu ifade etmektedir.

Diğer taraftan yerel ekonomik kalkınma üzerine terör olaylarının belirleyicileriyle birlikte terörün etki ettiği faktörleri de araştıran birçok çalışma da bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğunluğu çoklu ülke örneklerine dayalı olmakta ve terörün neden olduğu olumsuzlukları genel ekonomik büyüme ve kalkınma veya bölgesel-yerel ekonomik kalkınma bağlamında irdelemektedirler. Bu bağlamda Drakos ve Kutun (2003) tarafından Yunanistan, İsrail ve Türkiye olmak üzere üç Akdeniz ülkesinde turizm ile terörizmin bölgesel etkilerini araştıran çalışmada, 1991-2000 dönemine ait aylık verilerden yararlanılarak zaman serisi analizleri yapılmıştır. Ortaya konan analiz bulgularına göre, terörizm turist varlığı üzerinde önemli etkilerde bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Terörizmin turizm üzerine bu olumsuz etkisinin daha iyi anlaşılması için analiz terör olaylarının farklılığına göre gruplandırmaya tabi tutulduğunda ise etki daha da artmaktadır. Ayrıca sonuçlar terörizmin ülkelerin pazar payları üzerinde de önemli olduğunu ve yayılma-bulaşma etkilerinin de büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak ortaya çıkan araştırma bulgularına göre terör Yunanistan'ın turizm pazarında %9'luk bir daralma, İsrail'de %1'lik bir daralma ve Türkiye'de ise %5'lik bir daralma meydana getirmiştir. Ortaya çıkan bu turizme dayalı pazar daralmasının %89'nun ise daha güvenli bölge ve destinasyonlara kaydığını ifade etmişlerdir.

Blomberg ve diğ. (2004) tarafından 177 ülkeyi kapsayan çalışma, 1968-2000 dönemine ait verilerle uluslararası terörizm olaylarının makroekonomik sonuçlarını ortaya koymaya yöneliktir. Dengesiz panel veri analizine dayalı çalışmada yapısal VAR

analizi ve yatay kesit regresyon analizleri de uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre terörizmin kişi başı gelir harcamaları üzerinde azda olsa önemli bir etkisinin olduğunu ortaya koymasına rağmen büyüme üzerinde önemli bir olumsuz etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca terörizmin yatırım harcamaları üzerinde önemli derecede azaltıcı etkisinin olduğunu ve kamu harcamaları üzerinde ise arttırıcı etkilerinin olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Bununla birlikte farklı ülke ve ülke grupları için farklı terörün etkilerinin olduğunu da ifade etmektedirler.

Nitsch ve Schumacher (2004) tarafından yapılan çalışma, terörizmin uluslararası ticari faaliyetlere olan etkisini ortaya koymaya yöneliktir. 1960-1993 dönemi verilerini baz alan çalışma 200'den fazla ülke üzerine dayalıdır. Çekim (Gravity) modeline dayalı analiz sonuçlarına göre terörist faaliyetlere dayalı terörizmin, uluslararası ticaretin hacmini azalttığına dair güçlü sonuçlara ulaşmışlardır. Sonuçlar bir ticaret ortağındaki terör olaylarının, terör yaşanmayan diğer ticaret ortaklarına kıyasla ikili ticaret üzerinde yaklaşık olarak %10'luk bir azaltma oluşturacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca meydana gelen terörist faaliyetlerin mevcut halinin iki katına çıkması varsayımı altında, uluslararası ikili ticarete yaklaşık olarak %4'lük bir düşüş oluşturacağını da belirtmişlerdir.

Eckstein ve Tsidon (2004) tarafından terör olaylarının makroekonomik sonuçlarının İsrail ekonomisi üzerine etkilerini araştıran çalışma, 1950-2003 ve 1980-2003 dönemlerini kapsamakta ve zaman serisine dayalı olarak VAR analizi uygulamaktadır. İsrail ekonomisini kökten etkileyen Filistin saldırılarının ekonomideki etkilerini araştıran analiz bulgularına göre, terörizmin kişi başı gelirler, tüketim, yatırım ve ihracat düzeyleri üzerinde önemli ve negatif etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Ortaya çıkan tahmin sonuçlarıyla birlikte terörün toplam ekonomi üzerindeki etkisinin sanıldığından daha büyük olduğu yönünde ifadelerde bulunmaktadırlar. Yine terör olaylarıyla birlikte ortaya çıkan ölümlerin araba kazalarıyla ölenlerle aynı seviyelerde olması dolayısıyla, terörün 2004 yılında kişi başı yıllık tüketim değeri üzerinde %5 oranında azalma oluşturacağını da belirtmektedirler. Ayrıca yaptıkları analizi bir adım öteye götürerek ifade dilen tarih aralığındaki son üç yılda terörün olmadığı varsayıldığında, İsrail'de kişi başı gelirin %10-15 düzeyinde daha fazla olabileceğini de ortaya koymuşlardır.

Llorca ve Vivero (2008) tarafından yapılan çalışmada turizmle uluslararası terörizm arasındaki ilişki araştırılmıştır. G-7 ülkeleri arasındaki 134 turizm destinasyonundaki terör olayları ile turist akımları arasındaki ilişkiyi 2001-2003 dönemi için yatay kesit veri analizine dayalı olarak analiz etmişlerdir. Çekim (Gravity) modeli analiz sonuçlarına göre, ifade edilen destinasyonlarda meydana gelen terör olayları ile turist sayıları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkiye ulaşmışlardır. Ayrıca terörizmin etkilerinin gelişmekte olan ülkelerde daha ağır bir şekilde yaşandığını da belirtmişlerdir.

Berman ve diğ. (2009) tarafından yapılan çalışma; hükümetlerin çoğunlukla sosyal ve politik düzeni sağlamak amacıyla kullandıkları yardım ve ödemelere dayalı araçların, istihdam ile olan ilişkisi bağlamında politik şiddetlere katılımdaki etkisini ortaya koymaya yöneliktir. Bu bağlamda Afganistan'daki 398, Iraktaki 104 ve Filipinlerdeki 76 bölgedeki şiddet ve işsizlik arasındaki ilişkiyi tahmin etmeye yönelik olarak panel veriye dayalı negatif binominal regresyon analizi uygulamışlardır. Analiz bulguları sonuçlarına göre her üç ülkede meydana gelen politik şiddet olayları ile işsizlik arasında anlamlı olan pozitif bir ilişkinin varlığı net olarak saptanamamıştır. Ortaya çıkan bu sonucun devletlerin sosyal ve politik fayda-maliyet amacıyla sundukları yardımların oluşturmayı hedeflediği işgücünün, şiddet eylemlerini azaltacağı yönündeki amacını net olarak gerçekleştirmediğini de vurgulamaktadırlar.

Gaibullov ve Sandler (2011) tarafından 51 Afrika ülkesi üzerine yurtiçi ve uluslararası terörizmin etkilerinin araştırıldığı çalışmada, dengesiz panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Sabit etkili tahmin yöntemiyle 1970-2007 dönemini baz alan çalışma yurtiçi ve uluslararası terörizmin kişi başı gelir üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Analiz bulgularına göre uluslararası terörizmin kişi başı gelirler üzerinde önemli fakat düşük seviyede etkili olduğunu göstermiştir. Ancak yurtiçi terör olaylarının kişi başı gelirler üzerinde herhangi bir etkisi saptanamamıştır. Analiz bulgularıyla ortaya çıkan sonuçların Afrika'daki yurtiçi terörizmin kişi başı gelirler üzerinde daha fazla etkili olduğuna yönelik önceki sonuçlarla önemli bir farklılık gösterdiğini de ifade etmişlerdir.

Dreher ve diğ. (2011) tarafından 152 ülke kapsamında 1976-2000 dönemini baz alan çalışmada, terörizmin göç üzerine etkileri araştırılmıştır. Panel veri analizine dayalı çalışmada terörizmle birlikte açıklayıcı değişken olarak nüfus, kişi başı gelir, demokrasi, ticari açıklık, rejim türü, iç çatışmalar, soykırım, ekonomik büyüme, dil ve din

farklılıkları gibi değişkenler kullanılmıştır. Uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemine göre ortaya konan analiz bulguları, terörizmin kalifiye işgücü göçü üzerinde pozitif ve sağlam kanıtlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Yine analiz sonuçlarında, kişi başı gelir ve demokrasi değişkenlerinin de göç üzerinde pozitif yönlü etkiler oluşturduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca terörizmin göç üzerindeki etkilerinin yüksek eğitim seviyeleriyle ilişkili olabileceği yönünde herhangi bir kanıta rastlanılmamıştır.

Thompson (2011) tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan 60 ülkede, terörizm ile turizm arasındaki ilişki panel veri analiz tekniklerinden yararlanılarak ortaya koyulmuştur. Gerçekleştirilen analiz bulgularıyla terörizmin turizm sektörü üzerindeki etkisinin gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran çok daha yüksek derecede olduğu şeklinde sonuçlara ulaşılmıştır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde turizmi geliştirmenin önemli bir yolunun, özellikle turizmi hedef alan terör olaylarını azaltmak olduğu da vurgulanmıştır.

Saha ve Yap (2013) tarafından 1999-2009 dönemini ve 139 ülkeyi kapsayan çalışmada, siyasi istikrarsızlık ve terörizmin turizm üzerine etkileri araştırılmıştır. Panel veriye dayalı analiz bulgularına göre düşük kişi başı gelir düzeyleri ve doğal veya tarihi güzelliklerden yoksun olma gibi bazı değişkenlerle birlikte, siyasi istikrarsızlık ve terör olaylarının turizm üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu ortaya koyulmuştur. Analiz bulgularıyla ortaya konan sonuçlar toplulaştırıldığında, siyasi istikrarsızlığın turizm üzerindeki etkisinin, dönemsellik gösteren terörist olayların etkisinden daha şiddetli olduğunu da belirtmişlerdir.

Altay ve Celebioglu (2015) tarafından yapılmış olan çalışmada, gayrisafi yurtiçi hasıla üzerine politik terör olaylarının etkisini Avrasya ekonomileri bağlamında araştırmışlardır. 1996-2013 dönemine yönelik olarak LISA analizi olarak ifade edilen metotla gerçekleştirilen analiz bulgularına göre genel olarak politik terör olayları ile GSYH arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığına işaret etmişlerdir. Avrasya ekonomilerine yönelik olarak mekansal analizlerde ise; yüksek güvenlik politikalarının Avrupa Birliği ülkelerinde kişi başı gelirler üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durumun tersine politik terör olaylarının yaşandığı veya politik terör

olayları yaşanan ülkelere yakın olan Asya ülkelerinde (Japonya, Güney Kore ve Çin hariç olmak üzere) GSYH ve kişi başı gelirler olumsuz yönde etkilenmiştir.

2.2. TEK ÜLKELİ ÖRNEKLERE DAYALI ÇALIŞMALAR

Terörün nedenlerini ortaya koymaya yarayan literatürdeki birçok çalışma çok ülkeli örnekleri kapsamakla birlikte, tek ülkeli ve yerel ekonomik kalkınma bağlamında terörün belirleyicilerini konu eden çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Bu bağlamda tek ülkeli veya bölgesel ve yerel ölçekli çalışmalar incelenerek bu çalışmalara ait genel bilgiler bu kısımda verilecektir. Diğer taraftan tek ülke veya bölge üzerine yapılan çalışmalar daha çok terör olayının yoğun olarak yaşandığı veya bu ülkelere komşu olan ülkeler üzerine dayalı olan çalışmalardır. Ayrıca özellikle terörün sosyo-ekonomik ilişkileri dolayısıyla tekli ülke çalışmalarının yürütüldüğü de gözlenmektedir. Bu bağlamda bu kısımda terör ve yerel ekonomik kalkınma ilişkisi bağlamında ekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilere yönelik ele alınan ve irdelenen çalışmalar değerlendirilerek burada verilmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Terör ve YEK'in Ekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Benmelech ve diğ. (2010) tarafından yapılan ve İsrail bölgeleri üzerine olan çalışma panel veri analizi tekniğini kullanmış ve 2002-2006 dönemine ait verileri kapsamıştır. Bu çalışmada araştırmacılar, ekonomik koşullar ile intihar olaylarına dayalı terörizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır. Kötü ekonomik koşulların, terör örgütlerinin terör misyonlarına daha nitelikli teröristler göndermelerini sağlayarak iyi eğitilmiş bireylerin terör saldırılarına katılmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Yüksek seviyede işsizliğin, terör örgütlerinin daha eğitilmiş, olgun ve deneyimli intihar teröristleri istihdam etmesine olanak tanıdığını ve bu sayede daha önemli olan İsrail hedeflerine saldırdıklarını belirtmektedir. Yani ekonomik koşullar ile intihara dayalı teröristlerinin özellikleri ve saldırdıkları hedefler arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Halder (2011) tarafından Hindistan ekonomisi için yapılan teorik çalışmada, terörün ekonomik belirleyicilerine literatürdeki örneklerden hareketle değinilmekte ve Hindistan için çıkarımlarda bulunmaktadır. Çağdaş dünyanın en önemli sorunlarından

ve maliyetlerinden biri olarak nitelendirdiği terörizmin yasal düzenlemelerle tek başına çözüme kavuşturulamayacağını vurgulayan yazar, özellikle yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi ekonomik belirleyicilerin terör gruplarına katılmada tek başına önemli bir etkiye sahip olmayacağını da belirtmektedir. Bununla birlikte terör olaylarının en önemli ekonomik belirleyicisi olarak düşük eğitim düzeyinin varlığını ifade etmektedir.

Terörün ekonomik belirleyicilerine ilişkin olarak yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Shahbaz (2013) tarafından yapılmış olan çalışmadır. Pakistan üzerine yapılmış olan bu çalışmada 1971-2010 dönemine ait verilerden yararlanılarak zaman serisi analizlerine dayalı Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresyon (ARDL) modeli kullanılmıştır. Çalışmada, Pakistan için 1971-2010 dönemini kapsayan değişkenlerden enflasyon, ekonomik büyüme ve terörizm arasındaki bağlantı incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda Pakistan'da enflasyon, ekonomik büyüme ve terörizm arasında bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir. Buna göre enflasyondaki artışın terörist saldırılarına neden olduğu bulgusuna varılırken, ekonomik büyümeden de terör olaylarına, enflasyon kadar olmamakla birlikte, önemli etkilerin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Vektör Hata Düzeltme modeli (VECM) ve Granger nedensellik analizlerinin de yapıldığı çalışmada, enflasyon ve terörizm arasında iki yönlü bir nedensel ilişkinin olduğu da belirtilmiştir. Politika önermesi olaraksa, terörün azaltılmasında düşük enflasyonun sürdürülebilirliğinin faydalarına dikkat çekilmiştir.

Ullah ve diğ. (2018) tarafından 1981-2016 dönemini kapsayan ve zaman serisi analizi yardımıyla yapılan çalışmada Pakistan'da ortaya çıkan terör olaylarının belirleyicisi olarak Hindistan'daki terörizm araştırılmaktadır. Çalışmaya Hindistan'da ortaya çıkan terör olayları ile birlikte Pakistan'daki işsizlik sorununu da katan analiz bulguları, Hindistan'daki terörist faaliyetlerle birlikte Pakistan'daki işsizlik olgusunun da Pakistan'da meydana gelen terör olayları üzerinde önemli derecede etkili olduğunu göstermiştir. Politika önerisi olarak Pakistan'daki terörü bitirmenin yegâne yolunun işsizlik sorunundan geçtiği de vurgulanmıştır.

Aynı yıl yapılan bir diğer çalışma ise Nurunnabi ve Sghaier (2018) tarafından yapılmış olan ve 1979-2015 dönemine ait verileri içeren çalışmadır. Sosyoekonomik göstergeler ile terörizm arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma Tunus üzerine olup sınır testi yaklaşımını kullanmaktadır. Araştırmacılar işsizlik oranının, siyasi istikrarsızlığın, kayıt

dışı sektörün ve lise kayıt oranlarının terörizmi pozitif yönlü olarak önemli derecede etkileyen değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla ve doğrudan yabancı yatırımların terörizm üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu da ifade etmişlerdir. Son olarak yoksulluk düzeylerinin ise terörle herhangi bir ilişkisinin olmadığını da belirtmektedirler.

Ukwueze ve diğ. (2019) tarafından Nijerya ekonomisi için 1980-2016 dönemini kapsayan çalışmada, terörist olaylar üzerine makroekonomik değişkenlerin etkisi araştırılmaktadır. Kişi başı gelir, işsizlik oranları, enflasyon oranları, yoksulluk oranları, okuryazarlık oranları, eşitsizlik endeksi gibi değişkenlerin terör olayları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Zaman serisi analizine dayalı ARDL tahminlemesi bulgularına göre terörizme etki eden faktörler arasında yoksulluk, işsizlik ve eşitsizlik değişkenleri gelmektedir. Ayrıca nedensellik ilişkisine dayalı analiz sonuçlarında da kişi başı gelir ile okuryazarlık oranları arasında çift yönlü bir nedensel ilişkiye de rastlanılmıştır. İlâveten politika önermesi olarak, gelir eşitsizliklerini kapatıcı, işsizliği giderici yeni iş alanlarına dayalı politikalar vasıtasıyla terör ve terörizmle mücadele edilebileceği de vurgulanmıştır.

Tablo 2.3. Terörün Ekonomik Belirleyicilerine Yönelik Tek Ülkeli Literatür Özeti

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Bulgular ve Sonucu
Benmelech ve diğ. (2010)	İsrail Bölgeleri ve 2002-2006 Dönemi	Panel Veri Analizi	Yüksek seviyede işsizliğin, terör örgütlerinin daha eğitimli, olgun ve deneyimli intihar teröristleri istihdam etmesine olanak tanıdığını ve bu sayede daha önemli olan İsrail hedeflerine saldırdıklarını belirtmektedir
Halder (2011)	Hindistan Genel Dönemli	Teorik Araştırma	Özellikle yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi ekonomik belirleyicilerin teröre katılmada tek başına önemli bir etkiye sahip olmayacağını, bununla birlikte terör olaylarının en önemli ekonomik belirleyicisi olarak düşük eğitim düzeyinin varlığını ifade etmektedir
Shahbaz (2013)	Pakistan ve 1971-2010 Dönemi	Zaman Serisi ARDL Modeli	Enflasyon, ekonomik büyüme ve terörizm arasında bir ilişkinin varlığı ve enflasyon ve terörizm arasında iki yönlü bir nedensel ilişkinin olduğu da belirtilmiştir
Ullah ve diğ., (2018)	Pakistan ve 1981-2016 Dönemi	Zaman Serisi Analizi	Hindistan'daki terörist faaliyetlerle birlikte Pakistan'daki işsizlik olgusunun da Pakistan'da meydana gelen terör olayları üzerinde önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Nurunnabi ve Sghaier (2018)	Tunus ve 1979-2015 Dönemi	Otoregresif Sınır Testi Yaklaşımı	İşsizlik oranının, siyasi istikrarsızlığın, kayıt dışı sektörün ve liseye kayıt oranlarının terörizmi pozitif yönlü olarak önemli derecede etkileyen değişkenler olduğunu ortaya koymuştur. Kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla ve doğrudan yabancı yatırımların terörizm üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu da belirtmiştir.
Ukwueze ve diğ. (2019)	Nijerya ve 1980-2016 Dönemi	Zaman Serisi ARDL Modeli	Terörizme etki eden faktörler arasında yoksulluk, işsizlik ve eşitsizlik değişkenleri gelmektedir. Ayrıca nedensellik ilişkisine dayalı analiz sonuçlarında da terörizmle kişi başı gelir ile okuryazarlık oranları arasında çift yönlü bir nedensel ilişkiye de rastlanılmıştır.

2.2.2. Terör ve YEK'in Sosyal Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Callaway ve Stephens (2006) tarafından kaleme alınan çalışmada, sivil ve siyasal hak ve özgürlükler kapsamında Kuzey İrlanda'daki terörist faaliyetlerin nedenleri araştırılmaktadır. Teorik olarak kurgulanan çalışma kapsamında Kuzey İrlanda'daki Katolik azınlığın sivil ve siyasal hakları üzerindeki kısıtlamaların bu bölgede ortaya çıkan terörizm üzerinde önemli bir rolünün olduğunu ifade etmekteledir. Ayrıca daha da önemli olarak İngiliz güvenlik haklarına dayalı kötü uygulamalar ve yönetişimin Kuzey İrlanda vatandaşlarını terörist faaliyetlere karşı destek vermeye veya terörist faaliyetlere katılmaya teşvik ettiğini de vurgulamaktadırlar.

Gassabner ve Luechinger (2011) yapmış oldukları çalışmada yakınsama analizini içeren uç sınır testi analizi (EBA) yardımıyla terörizmin belirleyicilerini incelemişlerdir. Bu kapsamda en kapsamlı üç terörizm veri kümesi ve terörist faaliyetlerin en sık analiz edilen üç yönüne (yer, mağdur ve fail) odaklanmışlardır. Analiz bulguları demokrasi derecesi ile terörist faaliyetleri arasında güçlü bir ilişkinin olmadığını, kişi başı GSYİH ile ölçülen ekonomik gelişmenin terör olayları için önemli olmadığını, güçlü ve tarafsız bir adli sistemin düşük terör seviyelerine neden olduğunu göstermiştir.

Caruso ve Gavrilova (2012) yapmış oldukları çalışmada Filistin'deki genç işsizliğin dinamikleri ile terörizm arasındaki ilişkiyi 1997-2007 dönemine ait verileri kullanarak incelemişlerdir. Negatif binom regresyon modeline dayalı analiz sonuçlarına göre, genç işsizliğin büyüme hızı ile mağdurların sayısının gösterdiği vahşet ve şiddet olayları arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Ayrıca tarım sektöründeki katma değer ile her iki şiddet ölçüsü arasında negatif bir ilişki olduğu, istihdamın tarımdaki payı ile şiddet arasında pozitif bir ilişki olduğu, imalat katma değeri ile olayların acımazlığı arasında negatif bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Son olarak da kadın işsizliği yerine erkek genç işsizliğinin Filistin'de şiddeti açıklamaya daha fazla yardımcı olduğunu da belirtmişlerdir.

Zaman serisi analizine dayalı diğer bir çalışma Khan (2012) tarafından Pakistan ekonomisi için yapılmış ve 1972-2008 dönemine ait veriler baz alınmıştır. Bu çalışmada politik olarak baskı altında olduğu iddia edilen Pakistan'da terör olayları, ekonomik büyümedeki dalgalanmalar ve okuryazarlık oranı arasındaki ilişki incelenmektedir. Analiz bulgularına göre yazar, ekonomik koşulların uzun vadede terörün itici güçleri

arasında olmadığını, eğitimin ise terörle pozitif ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Eğitimin insanlarda adaletsizlikler karşısında farkındalık oluşturduğunu, ayrıca terör örgütlerinin daha yüksek eğitilmiş insanları daha fazla talep ettiğini de belirtmiştir. Ayrıca terörizm ile siyasi baskı arasında ise uzun dönemde doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu da ifade etmiştir. Politik baskının başlangıç döneminde terörizmi azaltabilen olumlu etkilerine karşılık, insanların politik ve sivil özgürlüklerinden sürekli olarak mahrum bırakılmasının terörizmi arttıracak da belirtilmektedir. Tüm bunlara ilave olarak bireylerin ifade özgürlüğünün olmaması durumun terörizme pozitif etkisi dolayısıyla ifade özgürlüğünün olması gerektiğini önemle vurgulamaktadır.

İsmail ve Amjad (2014) tarafından yapılmış olan çalışma da Pakistan üzerinedir. 1972-2011 dönemine ait verileri baz alarak zaman serisine dayalı ECM modeli uygulanmıştır. Çalışmada 1972 ve 2011 yılları arasındaki yıllık verilerle terörizm ile kilit makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin niteliği ve gücü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma terörizm ile makroekonomik göstergeler arasındaki etkileyici yönleri de incelemiştir. Ayrıca terörizm ve makroekonomik göstergeler arasındaki nedensel ilişkinin varlığı, Toda Yamamoto nedensellik testi vasıtasıyla sınanmıştır. Yazarlar tarafından terörizmin belirleyicilerini ortaya koymak için kullanılan sosyal ve ekonomik değişkenler; enflasyon oranı, işsizlik, kişi başı gelir, düşük politik haklar, baskılar, eğitim düzeyi ve okuryazarlık, yoksulluk, gelir eşitsizlikleri göstergelerinden oluşmaktadır. Analiz sonuçları kısa dönemli olarak terörün belirleyicileri arasında enflasyon, baskılar, kişi başı gelir ve yoksulluk değişkenlerinin önemli olduğunu gelir eşitsizliği, eğitim ve işsizliğin ise önemsiz değişkenler olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde ise terörün belirleyicileri arasında eğitim, kişi başı gelir, yoksulluk ve enflasyon değişkenleri önemliyken; baskılar, gelir eşitsizliği ve işsizlik önemsiz değişkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca terörizm ile temel makroekonomik göstergeler arasında uzun vadeli bir ilişkinin olduğunu ifade ederek, terörle enflasyon arasında iki yönlü bir nedenselliğin bulunduğunu belirtmişlerdir. Kişi başı gelir, işsizlik, büyüme ve terörizm arasındaki ilişkinin ise tek yönlü olduğunu da ifade etmektedirler.

Syed ve diğ. (2015) tarafından Pakistan ekonomisi için 1980-2010 dönemini baz alan çalışma, zaman serisine dayalı sabit etkili negatif binominal regresyon analizini içermektedir. Terörizmin nedenlerini ortaya koymayı hedefleyen çalışmada kişi başı gelir, bölgesel eşitsizlik, sosyal hizmet harcamaları (ekonomik hizmetler, eğitim, refah,

sağlık, hukuk ve kalkınma) kentsel nüfus, etnik ayrışma, ABD yardımları ile iç çatışma ve Afganistan'a sınır bölgeler olma kontrol değişkenleri analize katılmıştır. Analiz sonuçları gelir eşitsizlikleri, refah harcamaları, eğitim harcamaları, hukuk ve kalkınma harcamaları, Afganistan'a komşuluk, kentsel nüfus ve ABD yardımları ile terörizm arasında pozitif yönlü ilişkilerin varlığını göstermiştir.

Ahmed ve diğ. (2018) tarafından yapılmış çalışma Pakistan'daki üniversite öğrencilerinin terörizm ve bununla ilgili görüşleri üzerine yapılmış olan anket çalışmasına dayanmaktadır. Yazarlar Pakistan nüfusunun yarısından fazlasının 30 yaşın altında genç bir nüfusa sahip olması avantajına rağmen ekonomik, politik ve güvenlik sıkıntıları dolayısıyla ülkenin demografik avantajını tam olarak kullanmasına engel olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca son on yıllık periyotta terörizmin önemli bir güvenlik sorunu haline geldiğini de ilave etmektedirler. Çalışmanın sonuçları gençlerin terörizmin yerel tetikleyicileriyle ilgilendiğini, dahası federal yollardan yönetilen kabile bölgelerinde (FATA), anketi yanıtlayanların terörizmden doğrudan etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar Pakistan'ın karşılaştığı en büyük zorlukların ekonomik güvensizlik, siyasi istikrarsızlık, cehalet ve terör olduğunu da bildirmişlerdir. Gençlerin militan gruplar tarafından alı konulmada savunmasız olduklarını belirtirken katılımcıların yoksulluk, sosyal adaletsizlik, işsizlik ve dini ideoloji faktörlerine eşit ağırlık verdiklerini ifade ederek terörizmin en önemli nedenleri arasında bu faktörleri vurgulamışlardır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğunun gençliği teröre maruz kalan en savunmasız grup olarak gördüklerini, bu durumun kanıtlayıcısı olaraksa Pakistan' da terörist saldırılarının büyük bir kısmının genç intihar bombacıları tarafından gerçekleştirilmesinin ispat niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir.

Diğer taraftan tekli ülke çalışmalarında terörün belirleyicilerini ekonomik büyüme ve kalkınma bağlamında araştıran çalışmalar oldupu gibi, terörün etkilediği değişkenler bağlamında araştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar tıpkı çok ülkeleli örneklerinde olduğu gibi ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma sorunlarına etkileri dolayısıyla ve ülkeler içerisindeki bölgelerde meydana gelen mekansal kalkınma farklılıklarına etkileri dolayısıyla incelenmektedirler. Bu bağlamda Enders ve Sandler (1991) tarafından İspanya ekonomisi için 1970-1988 dönemi için aylık verileri kapsayan çalışmada, zaman serisi analizi yardımıyla turizm üzerine uluslararası terörizm hareketlerinin etkisi incelenmiştir. Aylık verilerle çalışılan zaman serisine dayalı VAR

analizi sonuçlarına göre ifade edilen dönemde uluslararası terörizmin İspanyada turizm üzerine önemli negatif etkilerinin olduğu ve turizmi önemli derecede azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca nedensellik analizine dayalı test bulguları da nedenselliğin tek yönlü olduğunu ortaya koymuştur. Böylece terörizmden turizme doğru bir nedensel ilişki ve etkileşim varken, turizmden teröre doğru bir nedensel ilişkinin varlığından bahsetmemişlerdir.

Eldor ve Melnick (2004) tarafından İsrail ekonomisi için yapılan çalışma, borsalar ve döviz piyasalarının terör olaylarına nasıl tepkiler verdiğini ortaya koymaya yöneliktir. Bu amaçla 1990-2003 dönemi arasındaki Filistin devleti kaynaklı terör olaylarının etkileri, günlük veriler kapsamında zaman serisi analizi yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre 27 Eylül 2000 tarihinden sonra terör saldırıları borsa üzerinde özellikle kalıcı olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Öyle ki bu etki hisse senetlerinin %30 gibi bir oranda düşmesine sebep olmuştur. Ancak terör saldırılarının döviz piyasaları üzerine herhangi bir etkisi saptanmamıştır. Ayrıca terör saldırıları içerisinde intihar saldırılarının sadece önemli etkiye sahip olduğunu da belirtmişlerdir.

Mehmood (2014) tarafından Pakistan ekonomisi için yapılan çalışma, terörizmin makroekonomik etkileri üzerine dayalıdır. 1973-2010 dönemini kapsayan ve zaman serisine dayalı VAR ve nedensellik analizlerinin uygulandığı çalışmada terörün makroekonomik değişkenler olan kişi başı gelir, kişi başı sermaye oranı, kişi başı ihracat, kişi başı yabancı sermaye, kamu harcamaları, işçi dövizleri, özel tüketim harcamaları, eğitim düzeyi, enflasyon ve faiz oranları ile olan ilişkisi incelenmektedir. Uygulama bulgularına göre terörizm; kişi başı gelir düzeyi, yurtiçi yatırımlar, ihracat, işçi dövizleri ve kamu harcamaları üzerinde olumsuz yönlü etkiler oluşturmaktadır. Ayrıca kümülatif olarak terörizmin makroekonomik anlamda Pakistan'ın milli gelirinin yaklaşık olarak % 33'üne denk gelecek bir maliyetinin olduğunu da ortaya koymuştur.

Mushtag ve Zaman (2014) tarafından yapılan çalışmada SAARC bölgesi olarak adlandırılan ve Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü olarak ifade edilen ülkelerde politik istikrarsızlık, terörizm ve turizm arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1995-2002 dönemini kapsayan ve panel veriye dayalı panel DOLS ve FMOLS analiz sonuçlarına göre, kısa dönemde ekonomik büyüme ile turizm arasında ve terörizm ile turizm arasında pozitif

yönlü bir ilişkinin varlığına işaret etmiştir. Uzun dönemde ise siyasi istikrar ile turizm arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığını ifade etmişlerdir.

Çelik ve Karaçuka (2017) tarafından 1992-2011 dönemini kapsayan Türkiye üzerine dayalı olan çalışma terör saldırılarının turizm sektörü üzerindeki etkilerine dayalıdır. Bağımlı değişken olarak toplam gelen turist sayıları kullanılmaktayken, bağımsız değişkenler ise kişi başı gelir düzeyleri, turizm arz kapasitesi, efektif döviz kuru ve terör olaylarından oluşmaktadır. 26 alt bölge bazında panel veri analizi bağlamında sabit etkiler modeline dayalı regresyon analizi sonuçlarına göre turizm talebi ile tüm bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Yine elde edilen bulgular kapsamında genel görüşün aksine terör olaylarının turizm talebi üzerindeki saptırıcı etkilerinin Türkiye özelinde dikkate değer ölçüde olmadığı da vurgulanmıştır.

Tablo 2.4. Terörün Sosyal Belirleyicilerine Yönelik Tek Ülkeli Literatür Özeti

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Bulgular ve Sonucu
Callaway ve Stephens (2006)	Kuzey İrlanda Genel Dönemli	Teorik Araştırma	Kuzey İrlanda'daki Katolik azınlığın sivil ve siyasal hakları üzerindeki kısıtlamaların bu bölgede ortaya çıkan terörizm üzerinde önemli bir rolünün olduğunu ve İngiliz güvenlik haklarına dayalı kötü uygulamaların Kuzey İrlanda vatandaşlarını terörist faaliyetlere karşı destek vermeye veya terörist faaliyetlere katılmaya teşvik ettiğini belirtmiştir.
Gassabner ve Luechinger (2011)	Tüm Ülkeleri Kapsamakta	Ekstrem Sınır Testi Analizi (EBA)	Demokrasi derecesi ile terörist faaliyetleri arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı, kişi başı GSYİH ile ölçülen ekonomik gelişmenin terör olayları için önemli olmadığı, güçlü ve tarafsız bir adli sistemin düşük terör seviyelerine neden olduğu belirtilmiştir.
Caruso ve Gavrilova (2012)	Filistin 1997-2007 Dönemi	Negatif Binom Regresyon	Genç işsizliğin büyüme hızı ile mağdurların sayısının gösterdiği vahşet ve şiddet olayları arasında pozitif bir ilişki olduğu, ayrıca tarım sektöründeki katma değer ile her iki şiddet ölçüsü arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yine istihdamın tarımdaki payı ile şiddet arasında pozitif bir ilişki olduğu, imalat katma değeri ile olayların acımazlığı arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.
Khan (2012)	Pakistan ve 1972-2008 Dönemi	Zaman Serisi Analizi	Ekonomik koşulların uzun vadede terörün itici güçleri arasında olmadığını, eğitimin ise terörle pozitif ilişkisi olduğunu ve terör örgütlerinin daha yüksek eğitilmiş insanları daha fazla talep ettiğini de belirtmiştir. Ayrıca terörizm ile siyasi baskı arasında ise uzun dönemde doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir.
İsmail ve Amjad (2014)	Pakistan ve 1972-2011 Dönemi	Zaman Serisine Dayalı ECM ve Nedensellik Analizi	Kısa dönemli olarak terörün belirleyicileri arasında enflasyon, baskılar, kişi başı gelir ve yoksulluk değişkenleri önemliyken; gelir eşitsizliği, eğitim ve işsizlik önemsiz değişkenler olmaktadır. Uzun dönemde ise terörün belirleyicileri arasında eğitim, kişi başı gelir, yoksulluk ve enflasyon değişkenleri önemliyken; baskılar, gelir eşitsizliği ve işsizlik önemsiz değişkenler arasında yer almaktadır.
Syed ve diğ. (2015)	Pakistan ve 1980-2010 Dönemi	Zaman Serisine Dayalı Sabit Etkili Negatif Binominal Regresyon	Gelir eşitsizlikleri, refah harcamaları, eğitim harcamaları, hukuk ve kalkınma harcamaları, Afganistan'a komşuluk, kentsel nüfus ve ABD yardımları ile terörizm arasında pozitif yönlü ilişkiler tespit etmiştir.
Ahmed ve diğ. (2018)	Pakistan	Anket Verilerine Dayalı Tanımlayıcı İstatistik	Gençlerin terörizmin yerel tetikleyicileriyle ilgilendiğini, dahası federal yollardan yönetilen kabile bölgelerinde (FATA), anketi yanıtlayanların terörizmden doğrudan etkilendikleri gösterdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların yoksulluk, sosyal adaletsizlik, işsizlik ve dini ideoloji faktörlerine eşit ağırlık verdiklerini belirterek terörizmin en önemli nedenleri arasında bu faktörleri ifade etmektedir.

2.3. TÜRKİYE ÜZERİNE DAYALI YAPILAN ÇALIŞMALAR

Köseli (2006) tarafından ortaya konan çalışma, yatay kesit analizine dayalı Türkiye'de 81ilde meydana gelen terör olaylarının nedenlerini araştırmaya yöneliktir. 2002 yılına ait verileri kapsayan çalışmada bağımsız değişken olan terör olayları ile bağımlı değişkenler olan yoksulluk, demografi (kentleşme, nüfus, genç nüfus), eğitim (okuryazar oranı, üniversite mezun oranı), altyapı (içme suyu, yol), sağlık, ekonomik (kişi başı gelir, elektrik tüketimi, işgücüne katılım, banka mevduatı) ve gelir eşitsizliği değişkenleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Analiz bulguları terör olaylarına etki eden

faktörler arasında; demografik göstergeler anlamında kentleşme ve nüfus, altyapı göstergeleri anlamında asfalt yollar, ekonomik göstergeler anlamında kişi başı gelir ve banka mevduatı değişkenlerinin anlamlı ve önemli olduğunu göstermiştir. Politika önermesi olaraksa özellikle kentleşme ve genç nüfus değişkenlerine yönelik iyileşmelerin teröre neden olan faktörleri azaltılabileceğine yönelik çıkarımda bulunulmuştur.

Feridun ve Sezgin (2008) tarafından Türkiye’de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki 11 il (Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Tunceli, Van, Siirt) kapsamında 1987-2001 dönemine ait 80 terör olayından elde ettikleri verilerle terörün kökenlerini araştırmışlardır. Bu amaçla çalışmada GSYH’nin temel bileşenleri olan tarım, inşaat, kamu harcamaları, sanayi, imalat, ulaştırma ve ticaret değişkenlerinin teröre olan etkileri analiz edilmiştir. Logit regresyon modeline dayalı analiz sonuçları toplam GSYH’nin ifade edilen 11 il için terörizmi açıklamada etken bir rolü olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca GSYH’nin bileşenleri olan tarım ve kamu harcamaları bileşenlerinin terörizmi açıklamada ticaret, inşaat, imalat ve ulaştırma bileşenlerinden daha önemli bileşenler olduğunu da belirtmektelerdir. Tarım ve kamu harcamalarına dayalı politikalarla ifade edilen bölgede terör faaliyetlerinin azaltılabileceğine yönelik politika önermesinde de bulunmaktadırlar.

Akyüz ve Armstrong (2011) tarafından yapılmış olan çalışma Türkiye’nin 81 ilini kapsamaktadır. 2005-2007 dönemine ait verileri kullanan çalışmada, binom regresyon analizi uygulanmıştır. Türkiye’de terörizmin sosyal ve yapısal ilişkilerini ortaya koymaya dayalı analizlerin yapıldığı çalışmada, Türkiye’deki terörizmin sosyo-yapısal korelasyonlarının yoksulluk, hareketlilik ve heterojenlik olduğunu ve bu faktörlerin terör olaylarında güçlü etkiler gösterdiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla yoksulluk, hareketlilik ve heterojenliğin terörizmle istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif ilişkiye sahip olma eğiliminde olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkiye’de daha fazla yoksulluk, daha yüksek nüfus hareketliliği oranları ve daha fazla etnik heterojenliğin olduğu illerin daha fazla terörist faaliyete maruz kalma eğiliminde olduğunu da belirtmektelerdir.

Yıldırım ve Öcal (2013) yapmış oldukları çalışmada, 1990-2006 dönemine ait verileri kullanarak Coğrafi Ağırlıklı Regresyon (GWR) modeli uygulamışlardır. Bu çalışmada 1990 ile 2006 dönemi için Türkiye’deki illere dayalı terörizminin mekânsal boyuttaki belirleyicileri incelenmiştir. Yerel olarak farklı parametre tahminlerini elde

etmek için ilişkilerde mekânsal farklılıklar, coğrafi ağırlıklı regresyon ile incelenmiştir. Ampirik sonuçlara göre gelir ve okullaşma oranındaki artışın il ortalama terör düzeyini azaltma eğiliminde olduğu, işsizlik oranındaki artışın ise terör düzeyini artırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca GWR analiz sonuçları kişi başı gelir ve eğitimdeki il bazlı etkilerin, batı illerine kıyasla doğu ve güneydoğu illerinde daha belirgin olduğunu da ortaya koymuştur. Bununla birlikte, işsizliğin terörizm üzerindeki olumsuz etkilerinin batı illerinde, terörist faaliyetlerin çoğunun yoğunlaştığı doğu illerine kıyasla daha belirgin olduğu da analiz bulguları sonucunda ifade edilmiştir.

Güre ve Elveren (2014) tarafından yapılmış çalışmada 1973-2006 dönemine ait veriler kullanılmakta kapsamakta ve VAR modeli kullanılmaktadır. Çalışmada ülkedeki gelir eşitsizliği ile ayrılıkçı terörizm arasında herhangi bir nedensel ilişkinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca ayrılıkçı terörizmin 1980'lerin ortasından beri Türkiye için en ciddi sosyo-ekonomik problem olduğunu da belirtmektedirler. Çalışmada gerçekleştirilen analiz bulguları ekonomik yoksunluğun en temel bir göstergesi olan gelir eşitsizliğinin, Türkiye'deki ayrılıkçı terörizmin tırmanmasının temel bir nedeni olmadığını ortaya koymaktadır.

Akıncı ve diğ. (2017) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye' de 81 il bazında terörizmin sosyo-ekonomik belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma 2014 dönemine ait verileri kapsamakta olup, yatay kesit veri analizine dayalı Coğrafi Ağırlıklı Regresyon modeli kullanılmıştır. Çalışma Türkiye'de terörizmin sosyo-ekonomik kökenlerinin neler olduğuna yönelik olarak makroekonomik ve sosyal değişkenleri dikkate alan iki farklı model yardımıyla analizde bulunmaktadır. Bu bağlamda ortaya konan analiz bulguları gelir, enflasyon, yoksulluk, eşitsizlik, demokrasi, etnik ayrımcılık, ticaret, suç oranı, yerleşik istikrarsızlığı ve coğrafi faktörlerin Türkiye'de terörizm üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Analiz bulguları ayrıca eğitim, tüketim, umut, mutluluk ve askeri müdahale düzeyinin terörizm üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu da ortaya koymaktadır.

Tablo 2.5. Terörün Belirleyicilerine Yönelik Türkiye’ye Dayalı Literatür Özeti

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Bulgular ve Sonucu
Köseli (2006)	Türkiye ve 2002 Dönemi	Yatay Kesit Veri Analizi	Terör olaylarına etki eden faktörler arasında; demografik göstergeler anlamında kentleşme ve nüfus, altyapı göstergeleri anlamında asfalt yollar, ekonomik göstergeler anlamında kişi başı gelir ve banka mevduatı değişkenlerinin anlamlı ve önemli olduğu belirlenmiştir.
Feridun ve Sezgin (2008)	Türkiye Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 11 İl	Logit Regresyon Analizi	GSYH’nin ifade edilen 11 il için terörizmi açıklamada etken bir rolü olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca GSYH’nin bileşenleri olan tarım ve kamu harcamaları bileşenlerinin terörizmi açıklamada ticaret, inşaat, imalat ve ulaştırma bileşenlerinden daha önemli bileşenler olduğunu da belirtmektedir.
Akyüz ve Armstrong (2011)	Türkiye 81 İl ve 2005-2007 Dönemi	Binom Regresyon Analizi	Yoksulluk, hareketlilik ve heterojenliğin terörizmle istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif ilişkiye sahip olma eğiliminde olduğunu ve Türkiye’de daha fazla yoksulluk, daha yüksek nüfus hareketliliği oranları ve daha fazla etnik heterojenliğin olduğu illerin daha fazla terörist faaliyete maruz kalma eğiliminde olduğunu da belirtmektedir.
Yıldırım ve Öcal (2013)	Türkiye 81 İl ve 1990-2006 Dönemi	Coğrafi Ağırlıklı Regresyon (GWR)	Gelir ve okullaşma oranındaki artışın il ortalama terör düzeyini azaltma eğiliminde olduğu, işsizlik oranındaki artışın ise terör düzeyini artırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca GWR analiz sonuçları kişi başı gelir ve eğitimdeki il bazlı etkilerin, batı illerine kıyasla doğu ve güneydoğu illerinde daha belirgin olduğunu da ortaya koymuştur.
Güre ve Elveren (2014)	Türkiye ve 1973-2006 Dönemi	VAR Analizi	Ekonomik yoksunluğun en temel bir göstergesi olan gelir eşitsizliğinin, Türkiye’deki ayrılıkçı terörizmin tırmanmasının temel bir nedeni olmadığını ortaya koymaktadır
Akıncı ve diğ. (2017)	Türkiye 81 İl ve 2014 Dönemi	Coğrafi Ağırlıklı Regresyon (GWR)	Gelir, enflasyon, yoksulluk, eşitsizlik, demokrasi, etnik ayrımcılık, ticaret, suç oranı, yerleşik istikrarsızlığı ve coğrafi faktörlerin Türkiye’de terörizm üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca eğitim, tüketim, umut, mutluluk ve askeri müdahale düzeyinin terörizm üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu da ortaya koymaktadır.

2.4. UYGULAMALI ÇALIŞMALARIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Terörün ve yerel ekonomik kalkınmanın belirleyicileri bağlamında ortaya konan geçmiş çalışmalara dayalı literatür özeti bulguları sonucunda, teröre etki eden çeşitli faktörler olmakla birlikte bu faktörlerin birçoğu yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında rolü olan önemli değişkenlerdir. Ayrıca analizi yapılan çalışmaların çoğunluğu terörü sosyal, politik, kültürel, ekonomik ve az da olsa çevresel belirleyiciler bağlamında irdilemiş olup, genel eğilimin ise sosyo-ekonomik ve politik belirleyiciler olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir. Yine uluslararası literatürdeki çalışmaların çoğunluğu çok ülkeli analizler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda literatür kısmında değinilen çalışmaların tamamıyla ilgili olarak yapılabilecek genel değerlendirmeler aşağıda maddeler halinde verilmektedir:

- Çalışmalar çok ve tek ülke kapsamında gruplandırılarak aktarılmıştır. Böylece ülke bazlı (tek ülkeli) veya ülke grupları bazlı (çok ülkeli) çalışmaların yoğunluğu ortaya konmuştur.
- Çalışmaların ekonomik, sosyal ve çevresel gruplandırılması yapılarak grup içindeki değişkenlerin etki dereceleri birleştirilerek daha anlamlı hale getirilmiştir. Böylece çalışmanın uygulama kısmında hangi değişkenlerin hangi gruba dahil olmasına yardımcı olunmuştur.
- Çalışmalarda uygulamaya dayalı olanların çoğunlukta olduğu ortaya çıkmaktadır. Uygulamalı çalışmalar içerisinde ise çoğunluğu panel veri analizine dayalı yöntemlerle yapılanlar oluşturmaktadır.
- Çok ülkeli çalışmalarda ülke sayısının oldukça fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum daha fazla örnek sayısının oluşturularak daha net ve toplulaştırıcı sonuçlara varılmak istendiğinin bir göstergesi olabilmektedir.
- Tek ülkeli çalışmalarda daha çok zaman serisi analizleri uygulanarak terörün belirleyicileri araştırılmaktadır. Ayrıca az da olsa ülke içindeki bölgelerin de değerlendirmesini yapan çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmalarda ise yatay kesit veri analizi teknikleri kullanılmıştır.
- Çoklu ülkeleri analiz eden çalışmalarda daha çok ekonomik ve politik değişkenler üzerine değerlendirilmelerde bulunulurken, tek ülkeli çalışmalarda ise sosyo-ekonomik değişkenler üzerine yapılan değerlendirmeler daha fazladır.
- Türkiye üzerine yapılan çalışmalar da bulunmakla birlikte oldukça az sayıdadır. Bu çalışmalar zaman serisi analizlerine yönelik uygulamalar ile yatay kesit veri analizine dayalı çalışmalardan oluşmaktadır. Ayrıca Türkiye'deki terörizmi gerek tek bir zaman serisi bazında, gerek bazı bölgeler bazında, gerekse 81 il bazında araştıran çalışmalar bulunmaktadır.
- Çalışmaların birçoğu teröre etki eden muhtemel değişkenlerin araştırılarak anlam ve önem derecelerine göre terörün nedenleri ve belirleyicilerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bazı çalışmalar da terörün etki ettiği değişkenleri ortaya koymaya yöneliktir. Bu sebeple Tablo 2.6.'da verilen teröre etki eden ve terörden etkilenen değişkenlerin önemli olması veya pozitif etkide bulunması ile önemsiz olması veya negatif etkide bulunması kapsamında gruplandırılarak gösterilmektedir. Bu şekilde bir tasnif ve gruplamaya gidilmesinin altında

konunun mahiyetinin daha iyi anlaşılacak istenmesi yatmaktadır. Bu bağlamda Tablo 2.6. terörün nedenlerinin ve sonuçlarının ortaya konulması anlamında literatürdeki çalışmaları toplulaştırarak ortaya koymaktadır.

Tablo 2.6. Teröre Etki Eden ve Etkilenen Faktörler Bağlamında Literatür Özeti

Değişken	Önemli veya Pozitif	Önemsiz veya Negatif	Değişken	Önemli veya Pozitif	Önemsiz veya Negatif
KİŞİ BAŞI GELİR DÜZEYİ	Akıncı ve diğ. (2017)	Abadie (2006) Abadie ve Gardeazabal (2003)	İŞSİZLİK ORANLARI	Abadie (2006)	Krueger ve Meleckova (2003)
	Bakker ve diğ. (2016)	Akhmad ve diğ. (2014)		Ahmed ve diğ. (2018)	Oyefusi (2010)
	Blomber ve diğ. (2004)	Basunhoudhary ve Shughart (2010)		Akhmad ve diğ. (2014)	Piazza (2006)
	Blomberg ve Hess (2008)	Caruso ve Schneider (2011)		Akıncı ve diğ. (2017)	
	Blomberg ve Rosendorff (2006)	Dreher ve Gassenbner (2008)		Berman ve diğ. (2009)	
	Bravo ve Dias (2006)	Eckstein ve Tsiddon (2004)		Caruso ve Gavrilova (2012)	
	Brugali ve diğ. (2018)	Ezcurra ve Palacios (2016)		Cruz-Lugovskyy (2014)	
	Burgoon (2006)	Gassabner ve Luechinger (2011)		Giezen (2016)	
	Campos ve Gassebner (2008)	Goldstein (2005)		Goldstein (2006)	
	Choi (2015)	Krueger ve Laitin (2008)		Harrison (2006)	
	Collier ve Hoeffler (2004)	Krueger ve Meleckova (2003)		Honaker (2010)	
	Crain ve Crain (2006)	Li (2005)		Hudson ve diğ. (2002)	
	Dreher ve Fischer (2010)	Piazza (2006)		İsmail ve Amjad (2014)	
	Fearon ve Laitin (2003)	Plumper ve Neumayer (2010)		Johnston (2001)	
	Feridun ve Sezgin (2008)	Sambanis (2008)		Kalyvas (2006)	
	Freytag ve diğ. (2010)	Shapiro ve Fair (2010)		Krieger ve Meierrieks (2010)	
	Giezen (2016)	Testas (2004)		Nurunnabi ve Sghaier (2018)	
	Hamilton ve Hamilton (1983)	Yıldırım ve Öcal (2013)		Okafor ve Piesse (2018)	
	İsmail ve Amjad (2014)			Oppenheim (2007)	
	Kis-Katos ve diğ. (2014)			Richardson (2011)	
	Lai (2007)			Ukwueze (2019)	
	Li ve Schaub (2004)			Ullah ve diğ. (2018)	
				Ullah ve diğ. (2018)	
				Yıldırım ve Öcal (2013)	

Tablo 2.6. (Devamı) Teröre Etki Eden ve Etkilenen Faktörler Bağlamında Literatür Özeti

Değişken	Önemli veya Pozitif	Önemsiz veya Negatif	Değişken	Önemli veya Pozitif	Önemsiz veya Negatif
EĞİTİM DÜZEYİ	Azam ve Mesnard (2003)	Akıncı ve diğ. (2017)	POLİTİK ETKİLER	Akhmad ve diğ. (2014)	Azam ve Mesnard (2003)
	Azam ve Thelen (2008)	Drakos ve Gofas (2006)		Akhmad ve diğ. (2014)	Bravo ve Dias (2006)
	Bakker ve diğ. (2016)	Haldar (2011)		Akıncı ve diğ. (2017)	Gassabner ve Luechinger (2011)
	Benmelech ve diğ. (2010)	Krueger ve Laitin (2008)		Bagchi ve Paul (2018)	Kis-Katos ve diğ. (2011)
	Berrebi (2003)	Krueger ve Meleckova (2003)		Bakker ve diğ. (2016)	Wade ve Reiter (2007)
	Bravo ve Dias (2006)	Kurrild-Klitgaard ve diğ. (2006)		Bandyopadhyay ve Younas (2011)	
	Bueno de Mesquita (2005)	Richardson (2011)		Basuchoudhary ve Shughart (2010)	
	Cruz-Lugovskyy (2014)	Yıldırım ve Öcal (2013)		Brugali ve diğ. (2018)	
	Cruz-Lugovskyy (2014)			Choi (2010)	
	Haldar (2011)			Cruz-Lugovskyy (2014)	
	Hamilton ve Hamilton (1983)			Cruz-Lugovskyy (2014)	
	İsmail ve Amjad (2014)			Dreher ve diğ. (2007)	
	Khan (2012)			Dreher ve Gassebner (2008)	
	Krueger (2008)			Ezcurra ve Palacios (2016)	
	Nasır ve diğ. (2011)			Feldmann ve Perala (2004)	
	Nurunnabi ve Sghaier (2018)			Ghatak (2016)	
	Oyefusi (2010)			Ghatak ve Gold (2015)	
	Piazza (2008)			Goldstein (2005)	
	Syed ve diğ. (2015)			İsmail ve Amjad (2014)	
	Tavares (2004)			Khan (2012)	
	Testas (2004)			Kivimaki (2003)	
				Krueger ve Laitin (2008)	
				Kurrild-Klitgaard ve diğ. (2006)	
				Meierrieks ve Gries (2012)	
				Nasır ve diğ. (2011)	
				Nurunnabi ve Sghaier (2018)	
				Piazza (2006)	
				Piazza (2008)	
				Piazza (2017)	
				Savun ve Phillips (2009)	
				Tavares (2004)	

Tablo 2.6. (Devamı) Teröre Etki Eden ve Etkilenen Faktörler Bağlamında Literatür Özeti

Değişken	Önemli veya Pozitif	Önemsiz veya Negatif	Değişken	Önemli veya Pozitif	Önemsiz veya Negatif
GELİR EŞİTSİZLİĞİ	Ahmed ve diğ. (2018)	Abadie (2006)	YOKSULLUK	Akhmad ve diğ. (2014)	Abadie (2006)
	Akhmad ve diğ. (2014)	Haldar (2011)		Akıncı ve diğ. (2017)	Gassebner ve Luechinger (2011)
	Brynjar ve Katja (2000)	Kurrild-Klitgaard ve diğ. (2006)		Akyüz ve Armstrong (2011)	Haldar (2011)
	Dutt ve Mitra (2007)	Piazza (2006)		Aziz (2009)	Krueger ve Meleckova (2003)
	Güre ve Elveren (2014)			Berman ve diğ. (2009)	Kurrild-Klitgaard ve diğ. (2006)
	İsmail ve Amjad (2014)			Burgoon (2006)	Piazza (2006)
	Kis-Katos ve diğ. (2014)			Fearon ve Laitin (2003)	Piazza (2011)
	Krieger ve Meierrieks (2019)			Friedman (2002a?)	
	Lai (2007)			Gurr (1970)	
	Murshed ve Gates (2005)			İsmail ve Amjad (2014)	
	Nasır ve diğ. (2011)			Krieger ve Meierrieks (2010)	
	Salvatore (2007)			Krieger ve Meierrieks (2019)	
	Ukwueze (2019)			Moghaddam (2005)	
				Schneider ve diğ. (2010)	
				Stem (2003)	
				Ukwueze (2019)	
NÜFUS	Akhmad ve diğ. (2014)		ENFLASYON	Akhmad ve diğ. (2014)	Drakos ve Gofas (2006)
	Akyüz ve Armstrong (2011)			Akıncı ve diğ. (2017)	Krueger ve Laitin (2008)
	Choi (2018)			Caruso ve Schneider (2011)	Kurrild-Klitgaard ve diğ. (2006)
	Coccia (2018)			Feldmann ve Perala (2004)	Piazza (2006)
	Danzell ve diğ. (2019)			İsmail ve Amjad (2014)	Testas (2004)
	Ezcurra ve Palacios (2016)			Nicole (2003)	
	Meierrieks ve Gries (2012)			Piazza (2006)	
	Piazza (2006)			Shahbaz (2013)	
	Richardson (2011)				
DIŞA AÇIKLIK	Akıncı ve diğ. (2017)	Freytag ve diğ. (2011)	JEOPOLİTİK KONUM	Bandyopadhyay ve Younas (2011)	
	Blomberg ve Rosendorff (2006)	Li ve Schaub (2004)		Bravo ve Dias (2006)	
	Ezcurra ve Palacios (2016)	Li ve Schaub (2015)		Goldstein (2005)	
	Mirza ve Verdier (2008)			Ullah ve diğ. (2018)	
GÖÇ	Bove ve Böhmelt (2015)	Choi (2018)	SAĞLIK	Azam ve Mesnard (2003)	
	Mannion (2003)	Dreher ve diğ. (2017)			

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÜZERİNE TANIMSAL VE EKONOMETRİK ANALİZLER

3.1. TERÖRÜN TANIMSAL ANALİZİ

Bu kısımda terör faaliyetleri ve olaylarının ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasına olan etkisi Türkiye bağlamında değerlendirilecektir. Dünya üzerinde gelişmiş veya azgelişmiş tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de genel olarak ekonomik büyüme ve kalkınmadaki, özel olarak bölgesel, yerel veya kırsal büyüme ve kalkınmadaki önemli bir sorun terör faaliyetleri ve olaylarıdır. Özellikle ortaya çıktığı alanlarda kısa dönemli olarak can ve mal kayıplarıyla birlikte yatırım, istihdam, ticaret, nüfus, göç, altyapı gibi çeşitli sosyo-ekonomik değişkenler üzerinde özellikle uzun dönemde olumsuz yönlü etkilerde bulunabilmektedir. Ayrıca bölgelerin dengesizliklerinin artmasına veya dengesizlikler için uygulanan politikaların işlevsiz kalmasına yol açabilmektedir.

Diğer taraftan önemli bir konu ise bölgesel ve yerel kalkınma için bu kadar büyük bir öneme haiz olan terörizmin hangi faktörler tarafından belirlendiğidir. Literatürde terörün ulusal ve uluslararası olmak üzere belirleyicilerine yönelik olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de Düzey 2 olarak ifade edilen 26 alt bölgede meydana gelen terör olaylarının bölgelerdeki hangi sosyo-ekonomik değişkenler tarafından belirlendiği bu bölümde araştırılacaktır.

3.1.1. Dönemler İtibariyle Türkiye’de Terör Faaliyetleri

Dünyada ve küresel ölçekte meydana gelen şiddet, kargaşa ve terör olaylarının pek çok çeşitli nedenleri bulunabilmektedir. Sosyo-ekonomik, siyasi veya kültürel birçok nedenle birlikte özellikle ideolojik, felsefi veya dini birçok neden dünya üzerinde meydana gelen terör olayı ve faaliyetinin ana nedenleri arasında bulunmaktadır. Türkiye de kuruluş yıllarından itibaren günümüze gelinceye kadar bir kısmı cumhuriyetin kuruluşuna karşı olan tepkiler, bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan ve günümüze kadar uzanan meseleler, bir kısmı ise ülkenin bulunduğu coğrafyanın özellikleri

dolayısıyla ortaya çıkan şiddet, kargaşa ve terör sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2006: 531). Bu bağlamda Türkiye'nin kurulduğu dönemden itibaren maruz kaldığı şiddet, kargaşa ve terör eylemlerinin çıkış ve referans noktalarını sağ-sol çatışmalarına dayalı şiddet ve terörizm, ayrılıkçı terörizm, din tandanslı terörizm ve uluslararası terörizm olarak ayırmak mümkündür.

Dönemsel olaraksa özellikle cumhuriyetin kuruluşundan 1980 dönemine kadar geçen sürede öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan sorunlar veya çekişmeler dolayısıyla Ermeni terörü olarak nitelendirilen ASALA terör örgütünün eylemleri önemli sayılmaktadır. Ayrıca yine 1980 öncesi dönemde cereyan eden sağ ve sol ideoloji çatışmalarına dayalı şiddet ve kargaşayı ifade eden terör olayları da 1980 dönemi öncesinin önemli terör kaynakları arasındadır. Sağ ve sol ideolojiler tandanslı terör örgütleri özellikle 1960-1980 dönemi arasında hem Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı hem de kendi aralarında şiddet ve terör eylemleri çıkarmışlardır. 1980 yılından sonra ise ayrılıkçı, bölücü ve dinci terör ideolojileri tandanslı terör örgütleri çeşitli şiddet ve terör eylemlerinde bulunmuşlardır. Bu örgütler arasında ayrılıkçı ve bölücü özellikleri ile ön planda olan PKK (Partiya Karkaren Kürdistan) en önemli ve eylemleri halen devam eden en kanlı terör örgütüdür. Yine dinci olarak ifade edilen terör örgütleri arasında Hizbullah, El-Kaide ve IŞİD gerçekleştirdikleri birçok eylem ve gösterilerle ön plana çıkmaktadırlar. Bu bağlamda bu kısımda kronolojik olarak 1980 öncesi ve sonrası dönemler itibariyle Türkiye'de terör faaliyetleri incelenecektir.

3.1.1.1. 1980 ve Öncesi Dönem

Türkiye'de 1980 döneminden önce yürütülen terör faaliyetleri ifade edildiği üzere ASALA terör örgütü ile sağ ve sol tandanslı terör örgütlerinin faaliyetleri üzerinden ifade edilmektedir. Bu sebeple ilk olarak ermeni terör örgütü olarak faaliyet gösteren ASALA terör örgütü ele alınmaktadır.

Ermeni Terör Örgütü (ASALA); Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının sonrasında Osmanlı topraklarında “Büyük Ermenistan” kurulması fikri ve esasıyla ortaya çıkan ayrılıkçı, bölücü ve ırkçı bir terör örgütüdür. Bu bağlamda bağımsızlık fikirleriyle hareket eden Ermeniler birçok örgüt ve grup vasıtasıyla Anadolu toprakları içerisinde silahlanarak çeşitli şiddet ve terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren 1882-1909 dönemi arasında 37 ermeni isyanı meydana gelmiştir. Daha sonrasında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Rusların yanında savaşa dâhil olan Ermeniler Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşmışlardır. Rusya ile Avrupa devletleri “Şark Meselesi” ile Osmanlı topraklarında çeşitli karışıklıklar meydana getirmişlerdir. Bu süreçte Ermeni çetelerinin Müslümanları katletmeleri, ardından özellikle Van ve Zeytun isyanları ve Birinci Dünya Savaş'ında Rusların Anadolu topraklarına girmeleri, Ermenilerin Ruslara verdikleri destekler neticesinde Osmanlı İmparatorluğu tedbir almak zorunda kalmıştır. Bu tedbirlerden en önemlisi Talat Paşa tarafından alınan ve tarihe “Ermeni Tehciri” olarak geçecek karardır (Serdar, 2015: 223). İfade edilen tehcir sırasında bulaşıcı hastalıklar, hava koşulları, eşkıya saldırıları gibi çeşitli olumsuzluklar sonucunda Ermenilerden birçoğu hayatını kaybetmiştir. Ermeni terör örgütlerinin birçoğunda olduğu gibi, 1915 yılında gerçekleşen tehcir olayında yaşananları “soykırım” olarak kabul ettirmek ve intikamını almak ASALA terör örgütünün de benimsediği temel ilkelerden biridir. Ayrıca ASALA, sol görüş eksenli bir ideoloji ve bakış açısı çerçevesinde sözde ermeni soykırımını ve meselesini değerlendirmiştir. Bu ilke doğrultusunda tehcir kararının sorumlusu olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamlarının birçoğu katledilmiştir (Alizade, 2015: 114; Bal ve Çufalı, 2006: 692).

Daha sonraki dönemde İkinci Dünya Savaşı'yla Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulması ve Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı yapması Ermeni terörizmi için gerekli ortamı sağlamıştır. 1973 yılından itibaren 200 den fazla Ermeni meselesi kaynaklı terör eylemi meydana gelmiştir. Ancak bu eylemleri gerçekleştiren ermeni örgütleri arasında en dikkat çeken ve en fazla eylem gerçekleştireni yine ASALA olmuştur. ASALA terör örgütü özellikle Türk diplomatlarını, büyükelçilikte görev yapanları ve diplomatların ailelerini hedef almış ve eylemlerini bu minvalde genişletmiştir. Gerçekleştirilen bu saldırılar neticesinde birçok diplomat hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bu saldırıların bazıları özellikle Türkiye ile müttefik ve demokratik olarak ifade edilen ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla ASALA terör örgütü üyelerinin bu ülkelerde eylem yapmasının ardında bu ülkelerden gördükleri destekler önemli bir paya sahiptir (Şimşir, 2005: 92). Söz konusu bu desteği gösteren önemli bir kanıt ise Osmanlı İmparatorluğunun bir suçunun olmadığı ve yapmadığı sözde Ermeni soykırımı iddialarıyla Türkiye'yi yargılamak isteyen ülkeler, kendi topraklarında Türk diplomatlarına yönelik katliamlara

tepki göstermemişlerdir. Bu ülkelerin ASALA örgütünün yapmış olduğu suikastlara göz yummasının temel nedeni ise bu ülkelerdeki Ermeni diasporasının gücüdür (Özocak, 2014: 3487).

Böylece gerek uluslararası destekler, gerekse Ermeni diasporasının gücüyle ASALA terör örgütü yurtiçi ve yurtdışında çok sayıda eylem düzenlemiştir. 1973 ile 1984 yılları arasında 30'dan fazla Türk diplomatı ile yakınlarını katletmiş ve bu eylemler esnasında yaklaşık olarak 300 kişiyi de yaralamışlardır. ASALA daha çok hedef olarak Türkiye'yi belirlemiş olmasına rağmen Türkiye'deki soydaşlarından beklediği desteği göremediğinden Türkiye'de sadece birkaç eylem yapabirmiştir. 29 Mayıs 1977 yılında İstanbul Havaalanı ve Sirkeci Gar'ına patlayıcı madde atılması, 7 Ağustos 1982 yılında Ankara Esenboğa Havaalanı'na yönelik gerçekleştirilen silahlı saldırı ve 16 Haziran 1983 yılında Kapalı Çarşı'daki bombalı saldırı eylemi ASALA terör örgütünün en fazla ses getiren eylemleridir (Mızrak, 2017: 181-185). Türkiye dışında ise ASALA terör örgütü tarafından gerçekleştirilen ve sonuç olarak Türkiye'yi etkileyen çeşitli eylemler bulunmaktadır. 1975 yılında Viyana-Paris-Beyrut, 1977 yılında Roma, 1978 yılında Madrid, 1979 yılında Lahey-Paris, 1980 yılında Atina-Sydney, 1981 yılında Paris-Cenevre, 1982 yılında Los Angeles-Ottawa-Boston-Lizbon-Burgaz-Belgrat, 1983 yılında Brüksel-Paris-Lizbon-Tahran ve 1984 yılında Viyana eylemleri ASALA'nın yurtdışındaki önemli eylemleri arasında yer almaktadır (Abdurahmanlı, 2019: 67; Hyland, 1991: 28; Karakoç, 2008: 394).

Gerek Türkiye içerisinde gerekse Türkiye dışında eylemler yürüten ASALA terör örgütünün Türkiye'ye yönelik eylemleri 1980'li yıllarda son bulmuştur. Bu terör eylemlerinin son bulmasıyla ilgili bazı farklı görüşler mevcuttur. Bir takım görüşler ASALA'nın faaliyetlerinin son bulmasının nedeni olarak Türkiye'nin ASALA'ya karşı yürüttüğü eylemlerin başarılarının bir sonucu olarak yorumlamaktadır. Diğer bir görüş ise örgüt içindeki fikir ayrılıkları ile çözümlerin başlaması ve Avrupa devletlerinin ASALA'ya sağladıkları desteği kesmelerinin etkili olduğunu ifade etmektedir. Avrupa devletlerinin verdiği desteği çekmesinin bir gerekçesi olarak da 1983 yılında ASALA'nın Paris Orly Havaalanı'na düzenlediği saldırı neticesinde sekiz sivilin hayatını yitirmesi ve yaklaşık 60 sivilin de yaralanması ifade edilmektedir. Dolayısıyla özellikle de Türk vatandaşlarının dışında başka ülkelerinin vatandaşlarının hayatlarını yitirmesi veya

yaralanması ASALA'ya verilen desteğin kaybolmasına neden olmuştur (Hyland, 1991: 44-45).

Sağ ve Sol İdeolojilere Dayalı Terör Örgütleri; Türkiye hem coğrafi konumu itibarıyla hem de ülke içerisindeki farklı ideolojiler dolayısıyla 1970'li yıllarda çok yoğun olan terör olaylarına sahne olan ve 1980 askeri müdahalesine kadar bu faaliyetlerin sıklıkla devam ettiği bir ülke haline gelmiştir. Bu dönemdeki terör olaylarının temelindeki ideoloji Marksist-Leninist ideolojileri kullanan veya sömüren sol görüşlü felsefeden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda sol hareketler Türkiye Komünist Partisinin 1920 yılında Bakü'de kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1917 yılında Rusya'da ki devrimden de etkilenerek gelişmesini devam ettirmiştir. Türkiye Komünist Partisi Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan önce yasal bir örgüt iken, bu kanun ile birlikte yasadışı bir örgüt olarak kabul edilmiştir. 1960'lı yıllara kadar da sol nitelik özelliği gösteren TKP, kendisini örgütten ziyade sanat ve bir fikir hareketi olarak göstermiş ancak bazı dernekler aracılığı ile başka örgütler kurarak faaliyetlerini devam ettirmiştir (Bal ve Özeren, 2010: 81).

Türkiye Komünist Partisi'nin gerçekleştirdikleri faaliyetler ile birlikte, Türkiye'nin 1946 yılında çok partili bir sürece geçişi, Marksist Leninist faaliyetlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yıllarda Marks'ın, Lenin'in ve Che Guavera'nın eserleri Türkçeye çevrilmiş ve birçok yazar Komünizm ve Sosyalizmle ilgili eserler yazmıştır. Tüm bu gelişmelere ek olarak 1961 anayasasının tanıdığı kolaylıklar ile birlikte sol örgütler parti, sendika, öğrenci ve öğretmen kuruluşlarında örgütlenmeye ve yasadışı faaliyetlere çalışmışlardır (Alkan, 2002: 56). 1960 ve 1970 yılları arasında 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve 1963 yılında ise Fikir Kulüpleri (FK) kurulmuştur. Fikir Kulüpleri 1965 yılında Fikir Kulüpleri Federasyonu'na (FKF) dönüşmüş, 1969 yılında ise isim değişikliği ile Dev-Genç ismini almıştır (Bal ve Özeren, 2010: 82).

1968 yılında çoğu ülkede yaşanan siyasi olaylardan Türkiye de etkilenmiş ve siyasi olayların hız kazandığı bir yıl olmuştur. 1968 de Rusların Çekoslovakya'yı işgal etmesi ile birlikte Avrupa'nın birçok yerinde meydana gelen sol eğilimli ayaklanmaları sağlayan düşünce Türkiye'de de esmeye başlamış ve 68 kuşağı diye adlandırılan sol hareketlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1969 yılında Fikir Kulüpleri Federasyonu

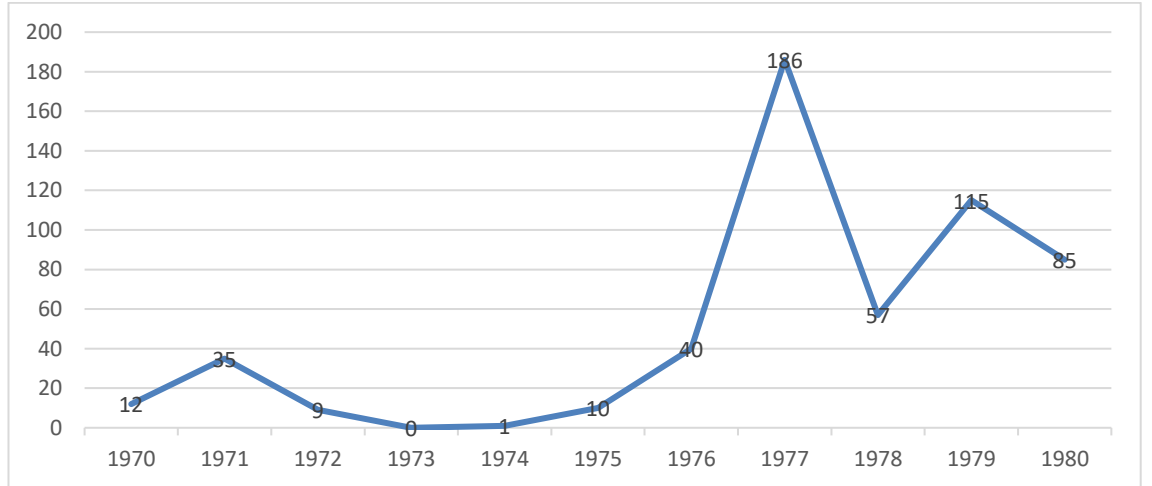
yaptığı isim değişikliği ile Dev-Genç adını almış, bu değişiklik için yapılan toplantılar aynı zamanda sol hareketlerin kendi içinde bölünmesini de gündeme getirmiştir. Bu yıllarda önemli kişilerden biri olan Mahir Çayan ve arkadaşları sol hareketlerin bölünmesinde önemli role sahiplerdir. Bu bölünmelerden sonra Mahir Çayan'ın liderlik ettiği Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) kurulmuş, diğer bir önemli örgütlenme ise liderliğini Deniz Gezmiş'in yapmış olduğu Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) olmuştur. Bu dönemdeki önemli diğer bir örgüt liderliği İbrahim Kaypakkaya tarafından yapılmış ve Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP/ML) kurulmuştur. 1970'li yıllarda ise sol hareketlerdeki bölünme hız kazanmıştır (Doğan ve Mustan Dönmez, 2016: 49).

Türkiye'de sol tandanslı olarak ifade edilen bu örgütler 1970'li yıllardan itibaren gasptan adam kaçırmaya kadar birçok eyleme karışmış, bununla birlikte şehirlerde can ve mal güvenliğini tehdit eden eylemlerle vatandaşlar arasında korku yayan terör örgütleri haline gelmişlerdir. Bu eylemlerin önüne geçilememesi siyasi krizlere neden olurken, 12 Mart 1971 yılında bu eylemlere karşı çok sert tedbirler alınmıştır. 12 Mart Muhtırası olarak da bilinen bu tedbirlerden sonra THKO örgüt mensuplarından olan Deniz Gezmiş ve birkaç arkadaşı yakalanarak yargılanmış ve bu yargılama neticesinde idam cezası uygulanmıştır. Ayrıca İsrail Başkonsolosu'nun 1971 yılında öldürülmesi, bazı iş adamlarını fidye için kaçırılması gibi eylemleri yapan Mahir Çayan ve ekibindeki bazı kişiler ise 1972 yılında ölü olarak ele geçirilmişlerdir (Bal ve Özeren, 2010: 84).

1974 yılında ülkede af ilanıyla daha önce tutuklanmış birçok sol tandanslı örgüt mensubu serbest kalmış ve başta üniversite gençliği ve işçiler arasında daha sıklıkla olmak üzere sol hareketlere dayalı eylemler yine artış göstermiştir. Bununla birlikte milliyetçilik ve din eksenli hareketlerde de bir artış meydana gelmiştir. Bu durumun sebebi sol eylemlere yönelik bir cevap vermek isteyen sağ kesimin de örgütlenerek karşılık vermesi olmuştur. Böylece Türkiye'de sağ ve sol çatışmaları olarak adlandırılan bu hareketler zamanla şiddet içerikli eylemlere dönüşmüş ve 1977 yılı itibarıyla bu eylemler terör eylemlerine dönüşerek ülke genelinde ciddi huzursuzluklar oluşturmuşlardır. Türkiye'de yaşanan bu çatışmaların ve örgütlerin bazılarının dış bağlantılarının bulunduğu ideolojik, maddi, silah ve eğitim desteği aldıkları da belirlenmiştir (Şahin, 1999; 62).

Türkiye’de yaşanan sağ- sol çatışmasının engellenememesi üzerine 1979 yılında bazı bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmiş ama terör olayları istenilen seviyede durdurulamayınca 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi gerçekleştirilmiştir. Askeri müdahalenin akabinde sağ ve sol terör örgütleriyle asker karşılıklı çatışmaya girmiş ve çok sayıda örgüt mensubu öldürülmüş, bir kısmı ise yargılanmak üzere tutuklanmış, diğer bir kısmı ise yurtdışına kaçmıştır. Askeri müdahalenin ardından sol terör örgütleri büyük bir darbe almış ve uzunca bir süre toparlanamamışlardır. Sağcı olarak adlandırılan milliyetçi kesim ise destek beklerken büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve liderleri ile birçok destekçisi cezaevlerine atılmıştır. Askeri darbenin ardından ülkücü kesim şiddet faaliyetlerini sonlandırmış, sol tabanlı örgütler ise kendi içlerinde çok sayıda bölünme yaşayarak varlıklarını devam ettirmişlerdir (Bal ve Özeren, 2010: 86).

Böylece 1960’lı yıllarda başlayan, 1970’li yıllarda belirli bir olgunluğa erişen ve 1980 de gerçekleşen askeri müdahale ile biten bu dönemdeki suç ve terör faaliyetleri Marksist-Leninist ideoloji ile milliyetçi-dini kaynaklı ideolojilerin hem karşılıklı çatışmaları hem de devlete karşı olan çatışmaları şeklinde yürütülmüştür. 1980 öncesinde yaşananlar Türkiye’yi siyasi, ekonomik ve sosyal yönden son derece olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda aşağıdaki Grafik 3.1. genel anlamda bu dönemde meydana gelen terör olaylarının bir özeti niteliğindedir.

Grafik 3.1. 1970-1980 Arasında Türkiye’de Yaşanan Terör Olayı Sayıları

Grafikten görüleceği üzere özellikle 1977 yılına gelinceye kadar terör olaylarının sayısında sürekli bir artıştan söz edilebilir. Bu artış 1977 yılında zirveye çıkarak 186 olay

sayısına ulaşmıştır. Bununla birlikte bu tarihten sonra önce bir azalışa daha sonra bir artışa geçse de 1980 askeri darbesiyle mutlak anlamda bir azalma sergilemiştir.

3.1.1.2. 1981 ve Sonrası Dönem

Türkiye’de 1980 sonrası döneme girildiğinde terör olayları askeri darbe sonucunda kısa süreliğine de olsa azalma eğilimi sergilemiştir. Fakat bu azalma daha sonraki dönemde özellikle dini, etnik milliyetçi, bölücü ve ayrılıkçı terör faaliyetleri ve olaylarıyla birlikte maalesef tarihin en yüksek dönemlerine erişmiştir. Bu bağlamda 1980 sonrasında ortaya çıkan terör faaliyetlerini dini tandanslı terör faaliyetleri ve bölücü-ayrılıkçı tandanslı terör faaliyetleri olarak iki grup altında incelemek terör örgütlerinin yapısını ve anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca 1980 sonrasında ele alınmış bazı terör örgütlerinin (PKK gibi) 1980 öncesinde kurulmuş olmasına rağmen bu kısma dâhil edilmesindeki temel fikir, yürüttükleri faaliyetler ve gerçekleştirdikleri terör eylemlerin çoğunun 1980 sonrasında yapılmış olması dolayısıyladır. Yine özellikle dini olarak ifade edilen terör örgütlerinin birçoğu da dünyadaki uzantılarıyla aynı dönemde Türkiye’de yer etmeye başlamış veya eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.

Bu bağlamda dini tandanslı veya kaynaklı terör örgütlerinin amaçları dini duyguların sömürülmesiyle yürüttükleri faaliyetlerinin meşru oldukları izlenimini vermektir. Esasında geçmişten günümüze kadarki süreçte birçok savaşın ortaya çıkmasında felsefi veya dini görüşlerin çok önemli rolleri olmuştur. Dinlerin amaçları arasında insanlara iyiyi, doğruyu, güzeli göstererek dünya ve ahiret için mutluluğu kazandırmak vardır. Şüphesiz ki din ve etrafında şekillenen sayısız inançlar insanlık için vazgeçilmez bir olgu olmuş ve olmaya da devam etmektedir (Çelik, 2015: 100-101). Bu bağlamda dinlerin insanların mutluluğu ve huzuru için var olan öğretileri dini tandanslı terör örgütlerince kullanılarak istismar edilmekte, böylece insanların sömürülmesi gerçekleştirilmektedir. Bazı terör örgütleri şiddeti meşrulaştırmak için dini bir araç olarak kullanmaktadırlar. Terör örgütleri eylemleri gerçekleştirmek için istekli ve davaya kendini adanmış insanlar istemektelerdir. Bu eylemleri gerçekleştiren kişilerin son derece sağlam bir psikolojiye sahip olmaları gerekmektedir. İşte tam bu noktada terör örgütleri dini kullanarak insanların verilen emirleri sorgulamadan yerine getirmelerini kullanarak eylemlerinde mutlak bir itaat ile çalışmaktadırlar (Kuyaksil, 2014: 85).

Türkiye’de de çeşitli siyasal amaçlar uğruna dini kullanan, gerçekleştirdikleri terör eylemlerini din uğruna yaptıklarını ifade eden çeşitli dini tandanslı terör örgütü kurulmuştur. Bu minvalde Türkiye’de din kaynaklı örgütlenmeler ilk olarak 1990’lı yılların hemen başında ortaya çıkmıştır. Ama yukarıda da ifade edildiği üzere bu terör örgütlerinin yapılanmaları esasen 1980’li yıllara dayanmaktadır. 1980 yılına gitmesinin temel sebepleri arasında ise 1979 yılında gerçekleştirilen İran İslam Devrimi’nin etkisi yatmaktadır. Dolayısıyla bu felsefede kurulan birçok dini tandanslı terör örgütünün temel amacı Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yerine tamamen şeri kurallar içeren bir İslam devleti kurmaktır. Diğer taraftan Ortadoğu ve İran kökenli bazı yazarların eserlerinin Türkçeye çevrilmesi, Türkiye’de 1980’li yıllarda dini ideolojiyi temel alan grupların oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu çevrilen eserlerin 1990’lı yıllarda, dini ideolojiyi temel alan grupların şiddet içerikli eylemlere yönelmesindeki etkisi oldukça fazladır. Ayrıca dini tandanslı terör örgütleri genelde doğu ve güneydoğu bölgelerinde kurulup faaliyetlerini de daha çok bu bölgelerde yürütmüşlerdir. Bu yola başvurmadaki temel amaç dini yapının söz konusu bölgelerde daha fazla ön planda olması ve komşu oldukları ülkelerden maddi-manevi destek sağlama düşüncesi yatmaktadır. Bu sebeple dini terör örgütleri öncelikli olarak insanlara kendi yorumlarını da katarak dini anlatmışlar sonrasında ise cemaat ya da benzer yapılanmaların içlerine çekmeye çalışmışlardır. Daha sonra ise dini eğitim adı altında bireyleri zamanla şiddet içerikli eylemlere hazırlıklı hale getirerek örgütün siyasal amaçları için kullanmışlardır. Son olarak dini tandanslı terör örgütleri inandıkları ideolojiyi yaymak için farklı inançlara karşı da mücadele etmekteLERDİR. Dolayısıyla Türkiye bulunduğu jeopolitik konumu ve sosyo-kültürel yapısı itibariyle de farklı inançlara ev sahipliği yapmakta ve bu nedenle de farklı dini ideolojileri benimseyen farklı terör örgütleriyle de mücadele vermektedir (Avcı, 2019: 153).

Türkiye’de dini tandanslı terör örgütleri arasında İslami Büyük Doğu Akıncıları-Cephe (İBDA-C), İslami Hareket Örgütü, İslami Cemiyet ve Cemaatler Birliği (Anadolu Federal İslam Devleti-Kaplancılar), Tevhid-Selam (Kudüs Ordusu), Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) gibi örgütler yer almaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de sayısal olarak en çok terör faaliyeti gerçekleştiren ve en fazla eyleme imza atanlar arasında ise Hizbullah, El-Kaide ve IŞİD terör örgütleri yer almaktadır (Avcı, 2019: 142).

Hizbullah Terör Örgütü; Kelime anlamı Arapça olan “Hizb” ve “Allah” kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Genel anlamda Allah’ın taraftarları veya

askerleri, Lübnan'da ise Allah'ın partisi anlamında kullanılmaktadır. Hizbullah, Lübnanlı bir parti olarak görünüp genelde eylemlerini Lübnan'da gerçekleştirse de, adı Lübnan'dan değil İran'dan çıkmıştır. Hizbullah adının fikir babası molla Muhammed Gaffari'dir (Bozkurt, 2014: 602). Esas itibarıyla 1970'li yılların sonlarına doğru çıkan ve Şiiliği kabul eden sosyal ve siyasal bir hareket olarak Lübnan'da kurulmuştur. Hizbullah uzun yıllar boyunca çatışmaların yaşandığı topraklarda mezhep değerlerini de dikkate alarak ve 1979 İran Devrimi'nin de etkisiyle benzer bir devrimi Lübnan'da gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Elhan, 2019: 7; Alagha, 2006: 13).

Uluslararası olarak Lübnan ve İran'da hayat bulmasıyla diğer tüm Müslüman devletlere sıçrama tehlikesi oluşan Hizbullah, 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin sonrasında birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de farklı grup ve kişiler içinde dinin bir idare şekli olabileceği düşüncesinin ağırlık kazanmasıyla ortaya çıkmıştır (Urhal, 2008: 472). Bu bağlamda 1980 yılında Diyarbakır'da Abdulvahap Ekinci'ye ait olan Vahdet Kitapevinde, Abdulvahap Ekinci, M. Fidan Güngör, Hüseyin Velioğlu ve birkaç arkadaşının da eşlik ettiği bir toplantıda Hizbullah terör örgütünün kurulması için hazırlıklar başlatılmıştır. Zaman içerisinde bu grupta başta liderlik konusu olmak üzere fikir ayrılıkları baş göstermiş ve kendi içlerinde çatışmalar meydana gelmiştir. Bu çatışmalar sonucu Vahdet Kitapevindeki gruptan ilk kopma meydana gelmiş ve 1981 yılı itibarıyla M. Fidan Güngör ayrılarak Menzil kitapevini açmış ve Menzil grubunu kurmuştur. 1982 yılında da Hüseyin Velioğlu İlim Kitapevini açarak İlim grubunu kurmuştur. M. Fidan Güngör ile Hüseyin Velioğlu her ne kadar farklı gruplar kursalar da belirli bir süre ortak hareket etmişler fakat liderlik yüzünden yaşanan çatışmalar sonucunda 1987 yılından itibaren tamamen ayrılmışlardır (Bal ve Özeren, 2009: 127)

M. Fidan Güngör'ün liderliğini üstlendiği Menzil grubu İran'a daha ılımlı olup mezhep farkının önemli bir faktör olmadığını ifade etmiştir. Menzilciler İran'ı dini devlet olarak kabul ederken, Humeyni'yi de dini lider olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca tebliğ aşaması tamamlanmadığı için de PKK ile mücadeleye girilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Hüseyin Velioğlu'nun liderliğini yaptığı İlim grubu ise mezhep farkının önemine değinerek, İran'ı bir din devleti olarak önemsemekle birlikte Menzilciler kadar bağımlı kalmamışlardır. PKK ile mücadele edilmesini savunarak, PKK'nın yapmış olduğu eylemlere karşı şiddete başvurarak karşılık verilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Kuyaksil, 2004: 106). Gerek PKK terör örgütüne karşı durmasıyla PKK ile arasındaki

çatışmalar, gerekse dini söylemleri kullanarak taban kazanmak için yaptığı eylemler sonucunda devletin yaptığı çeşitli operasyonlar sonucunda önemli derecede gücünü yitirmeye başlamıştır. Söz konusu operasyonlar sonucunda örgüt mensuplarından çoğu tutuklanarak cezalandırılmıştır. 1990'lı yılların sonuna doğru ise Hizbullah terör örgütü adam kaçırmaya eylemleri ile gündeme tekrardan gelmiş ve 2000 yılında İstanbul Beykoz'da bulunan bir villaya güvenlik güçlerinin gerçekleştirdiği bir operasyonda çıkan çatışma sırasında örgüt lideri Hüseyin Velioglu öldürülmüştür. Bu operasyon neticesinde ele geçirilen örgüt arşivinden örgüte üye olan kişiler tespit edilerek yakalanmışlardır (Sever ve diğ., 2010: 148).

Hizbullah terör örgütü de dini tandanslı tüm terör örgütlerinde olduğu gibi tebliğ, cemaatleşme ve cihat aşamalarını temel alan bir strateji benimsemiştir. Bu aşamalardan ilki olan tebliğ, belirli bir sayı ya da kitleye ulaşabilmek amacıyla açık ya da gizli olarak yürütülen propaganda biçimini kapsamaktadır. Cemaat aşaması ise tebliğden sonraki süreçte oluşturulacak olan kitlenin örgütlenmesini ifade etmektedir. Son aşama olan cihat aşaması ise tebliğ ve cemaat aşamasını tamamlayarak belirli bir biçimde örgütlenen kitlenin, silahlı eylemleri gerçekleştirmesini amaçlamıştır (Alkan, 2002: 103).

El Kaide Terör Örgütü; Dini motifli terör örgütlerinden bir diğeri olan El-Kaide ismi ilk olarak 1980'li yıllarda dünyanın farklı ülkelerinden gelip, Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan kişiler tarafından sıklıkla kullanılan bir kelime olarak ortaya çıkmıştır. Fonetik olarak Arapçadan kaf-ayn-dal köklerinden gelmekte ve üs, model, formül anlamlarını barındırmaktadır (Çınar, 2019: 525). Bu bilgiler ışığında El- Kaide terimi ilk olarak, ABD'de 1997 yılında hazırlanan bir raporda kullanılmıştır. Bu raporda örgütlü bir grup olarak ifade edilmeyen El-Kaide, 1998 yılında Afrika'nın doğusunda yer alan ABD Büyükelçiliklerine yapılan saldırıların sonrasında ABD Federal Araştırma Bürosu'nun (FBI) yaptıkları soruşturmada yer almıştır (Demirel, 2004: 57).

El-Kaide terör örgütünün kurucusu olarak bilinen Usame Bin Ladin, Ortadoğu'nun en büyük müteahhitleri arasında bulunan Muhammed Avad Bin Laden'in 54 çocuğundan 17.si olarak 1957 yılında Suudi Arabistan'da dünyaya gelmiştir (Mercan, 2006: 175). Muhammed Bin Laden'in Yemen'e 1930'lu yıllarda geldiği, almış olduğu ihaleler sonucunda yaptığı işlerle gitgide zenginleştiği, Müslümanlar arasında kısa bir sürede saygınlık kazandığı ve şirketinin Ortadoğu'nun en büyük şirketlerinden biri

olduğu bilinmektedir (Demirel, 2002: 93). Babasının ölümüyle büyük bir servet miras kalan Usame Bin Laden'in 17 yaşında evlendiği ve eşinin Suriyeli olduğu söylenmektedir. Usame bin Laden ilk ve orta eğitimini Cidde'de tamamlamış ve üniversite eğitimini de yine Cidde'deki Kral Abdu'l Aziz Üniversitesi'nde tamamlayarak 1979 yılında mezun olmuştur (Gündüz ve diğ., 1998: 123). İslami bir atmosferin egemen olduğu bu Üniversite'de hocalarından biri olan Abdullah Azzam'dan ve Müslüman Kardeşler örgütünden ileri derecede etkilenmiştir. Usame Bin Laden'in cihat serüveni 1979 yılında Afganistan'ı işgal eden Sovyetlere karşı verdiği mücadele ile başlamıştır. Afganistan'da Abdullah Azam ile birlikte hareket ederek Pakistan'da Mekteb ül-Hidama-MAK veya Hizmet Bürosu olarak bilinen oluşumu kurmuştur. Hizmet Bürosu aracılığıyla Afgan savaşında yer almak isteyen farklı ülkelere gelen mücahitlere (gönüllülere) konaklama ve barınma gibi imkanlar sağlamışlardır (Demirel, 2002: 94). Central Intelligence Agency'nin (CIA) verdiği destekler ile Sovyetlere karşı başarı sağlanmış ve 1989 tarihinde Afganistan'ın işgali son bulmuştur. 1989 yılında Şeyh Abdullah Azam bomba yüklü bir araç saldırısı sonrasında yaşamını kaybetmiştir. Şehy Abdullah Azam'ın ölümünün ardından Ladin tek başına hareket etme kararı almış ve faaliyetlerini yürütebilmek amacıyla 1989 yılında El-Kaide'yi kurmuştur (Acun ve diğ., 2017: 37).

Usame Bin Laden'in El-Kaide'yi kurmasındaki ilk amaç 1979 yılında Afganistan'ı işgal eden Sovyetleri Afganistan topraklarından atmaktır. Afganistan savaşının bitmesiyle güçlenen ve denetimsiz kalan El-Kaide terör örgütünün amacı değişmiştir. Bu örgüt dünyadaki tüm Müslümanların desteği ile silahlı bir mücadele sonucunda şariat kurallarına göre yönetilen yeni bir devlet kurmak, tüm Müslümanları aynı çatı altında toplamak ve Arap dünyasındaki devletlerin sistemini yıkmayı amaç edinmiştir. Bu amacın gerçekleşmesinin ABD'nin Araplar üzerindeki hâkimiyetinin yok olmasıyla eşdeğer olduğunu iddia etmiştir (Demirel, 2002: 21). Bu bağlamda Laden'in liderliğini yaptığı El Kaide örgütünün hedefindeki ülkenin ABD olduğu, Laden'in 1996 yılı itibariyle yaptığı açıklamalarda ve bildirilerde açıkça yer almıştır. Bu açıklamalarda ve bildirilerde hedeflerindeki kişilerin tüm Amerikalı ve İsraili kişiler olduğunu ifade etmiştir.

Tüm bu amaçlar dâhilinde El-Kaide terör örgütü otuzdan fazla ülkeye yayılmış çok sayıda hücreden meydana gelmiştir. Örgütün gerçekleştirdiği sayısız terör saldırıları arasında en dikkat çeken ve tüm dünyanın terör ve terörizme karşı olan bakış açılarının

değiştği en önemli saldırı şüphe yoktur ki 11 Eylül 2001 yılında gerçekleştirilen İkiz Kuleler saldırılarıdır. 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide terör örgütü üyeleri dört adet yolcu uçağı kaçırarak New York'taki Dünya Ticaret Merkezi olarak bilinen 110 katlı İkiz Kulelere saldırı düzenlemişlerdir. Kaçırılan uçaklarla hedef alınan diğer bir yer de Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı'na ait olan Pentagon karargâhıdır. Kaçırılan son uçakla da Washington D.C. hedef almış, fakat yolcuların teröristlere müdahale etmesi sonucu uçak Pennsylvania eyaleti yakınlarında düşmüştür. Olay sonrasında Federal Soruşturma Bürosu (FBI) tarafından soruşturma başlatılmış ve bu saldırılar sonrasında 3000 sivil insanın hayatını kaybettiği açıklanmıştır (Abdurrahmanlı, 2019b: 112).

ABD'ye yapılan bu terör eylemi küresel terör ve terörizm kavramlarını gündeme getirerek tüm dünyada farklı sonuçlar doğurmuştur. ABD'nin ilk defa bu kadar büyük bir terör eylemine maruz kalması ülkede ekonomik ve sosyal olarak önemli tahribatlar oluşturmıştır. Sonrasında yasalar daha da sıkılaştırılmış, fakat ekonomik olarak karşılığını almak isteyen ABD, NATO'yu da arkasına alarak uluslararası terörizm bahanesi altında Afganistan ve Irak gibi ülkelerin işgaline kalkışarak ekonomik olarak terörden kendine ekonomik rant sağlamaya kalkışmıştır (Bozan, 2016: 8; Cırhinlioğlu ve Bulut, 2010: 302). CIA tarafından takip edilen Usame Bin Laden'in Pakistan'da olduğu tespit edilmiş ve 2011 yılında ABD tarafından yapılan operasyonda ölü olarak ele geçirilmiştir (Kuloğlu, 2011: 76).

Dünyada bu kadar ses getiren eylemlere imza atan El-Kaide terör örgütü, 15 Kasım 2003 yılında da Türkiye'de sonuçları önemli olmasını umduğu bir eylem gerçekleştirmiştir. Bu eylemde Neve Şalom ve Beth İsrail Sinagog'larını hedef almış, böylece Türkiye'ye gerek ulusal anlamda güvenliksiz bir destinasyon, gerekse uluslararası anlamda dini gruplara güven sunamayan bir ülke imajı verilmeye çalışılmıştır. Bu eylemleri gerçekleştirdikten beş gün sonra ise HSBC Bankası ve Beyoğlu semtinde bulunan İngiltere Başkonsolosluk'larına saldırılar düzenlemişlerdir (Mutlu ve Akbaş, 2016: 8).

Irak Şam İslam Devleti (İŞİD); Günümüzde yaptığı eylemlerle gündemi sürekli meşgul eden ve adını sıklıkla duyduğumuz bir diğer terör örgütü Irak-Şam İslam Devleti adıyla kurulan ve İŞİD veya DAESH olarak anılan terör örgütüdür. Sovyetlerin işgali ve

daha sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle dini tandanslı El-Kaide terör örgütünün kurulması gerçekleşmiştir. El-Kaidenin kurulmasındaki amaçlarla benzer olarak ABD'nin 2003 yılında Irak'a girmesi ve sonrasında yaşanan gelişmelere paralel olarak dini tandanslı diğer bir terör örgütü IŞİD ortaya çıkmıştır (Bozan, 2016: 13).

Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) olarak bilinen terör örgütünün Arapça adı “Ad-Davlat Al-Islamiyya fi al-‘Iraq wa-sh-Sham”dır. Örgüt kurulduğu andan itibaren çeşitli isimler kullanmıştır. İlk olarak “Cemaat el-Tevhid vel-Cihat” (Tevhid ve Cihat Örgütü) adını kullanmış, daha sonra 2004 yılında “Tanzim Kaidat el-Cihat fi Bilad el- Rafidayn” ya da bilinen adıyla “Irak el Kaidesi adını kullanmıştır. 2006 yılında ise “Irak İslam Devleti” (İİD) ve 2013 yılında ise “Irak ve Şam İslam Devleti” (İŞİD) adını kullanmaya başlamıştır (Şenol ve diğ., 2016: 278).

İŞİD 'in kurulmasında önemli rolü olan kişiler arasında ise Ebu Musab el-Zerkavi en başta gelmektedir. 1966 yılında Ürdün'de dünyaya gelmiştir (Gambill, 2004: 2). 1988 yılında Sovyetlere karşı Afganistan'a destek vermek için Afganistan'da savaşmıştır. 1992 yılında Ürdün'e geri dönmüştür, 1993 yılında sivillere karşı düzenlediği bir saldırı neticesinde tutuklanmış ve altı yıl kadar hapiste kalmıştır. Hapishaneden çıktıktan sonra Usame Bin Ladin ile tanışmak amacıyla Afganistan'a gitmiş fakat Usame Bin Ladin tarafından beklediği şekilde karşılanmamış ve kabul görmemiştir. Zerkavi bunun üzerine Afganistan'da “Tevhid ve Cihad Örgütü” (TCÖ) adlı örgütü kurmuştur. Bu örgütün elemanları daha çok Ürdün, Filistin ve Suriyelilerden oluşmuştur. 2001 yılında bu örgüt Irak'ın kuzeyine yerleşmiştir. Zerkavi 2006 yılında ABD'nin düzenlediği bir hava saldırısında öldürülmüştür (Gürler ve Özdemir, 2014: 116).

Zerkavi'nin 2006 yılında Irak'ta öldürülmesinden sonra örgütün liderliğini Ebu Hamza el Mucahir yapmıştır. 2006 yılında El-Kaide terör örgütüne yakınlığıyla tanınan Ebu Ömer el-Bağdadi Irak İslam Devletini (İİD) kurduklarını ilan etmiştir. 2010 yılında Ebu Ömer el-Bağdadi ve Ebu Hamza el-Mucahir Irak güvenlik güçleri ve ABD'nin desteğiyle düzenlenen bir operasyonda öldürülmüşlerdir. Örgütün liderliğine ise Ebu Bekir el-Bağdadi getirilmiştir. 2013 yılında örgütün liderliğini üstlenen Ebu Bekir el-Bağdadi, 2011 yılında kurulan El-Kaidenin Suriye kolu olarak bilinen Nusra Cephesi ile müttefik oldukları açıklamasını yapmıştır. Suriye el-Kaidesi olan Nusra cephesiyle birleştiklerini ve yeni örgütün adının da “Irak-Şam İslam Devleti” (İŞİD) olduğunu

bildirmiştir. Bunun üzerine Nusra Cephesi bu açıklamayı kabul etmeyerek El- Kaideye bağlılıklarını dile getirmişlerdir. 2013 yılı itibariyle El-Kaidenin IŞİD’ı tanımadığını ve Suriye topraklarını terk etmesini açıklamasının ardından her iki örgüt arasında çatışmalar meydana gelmiştir (Cengil ve Aydın, 2014: 53).

IŞİD terör örgütünün bugün bulunduğu bölgelerde bir otorite boşluğu bulunmaktadır. Bu otorite boşluğu da terör örgütlerinin oluşmasına ve büyümesine zemin hazırlamaktadır. 2011 yılında ABD’nin güvenlik güçlerini Irak’tan çekmesiyle birlikte Irak İslam Devleti daha da güçlenmiştir. Böylece ABD’nin kendilerine sağladıkları desteklerden mahrum kalan Irak güvenlik birimleri, Irak İslam Devletine karşı verdikleri mücadelede istenilen başarıyı sağlayamamıştır (Gürler ve Özdemir, 2014: 145). Dolayısıyla IŞİD Suriye’nin içinde bulunduğu kargaşayı ve Irak’taki mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan yönetimin başarısızlığını lehine çevirmiştir (Holbrook, 2015: 101).

Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyinin oluşturduğu “Analitik Destek ve Yaptırım Gözlem Timi” tarafından oluşturulan rapora göre, IŞİD terör örgütünün yapısı üç ana unsur ya da gruptan meydana gelmektedir. İlk unsur çekirdek kadrodur. Bu kadro sadece yöneticilerden oluşmaktadır. Bu kadroda yer alanların birçoğu Iraklılardan meydana gelmekte ve 2010 yılı itibariyle de Ebu Bekir el-Bağdadi tarafından yönetilmektedir. İkinci unsur daha çok örgütün idari ve askeri işlerinden sorumlu olan gruptur. Bu gruptakiler de yine çoğunluğa Iraklılar olmakla beraber Suriyelilerdir. Son grup ise çok büyük bir çoğunluğu yabancı ülkelere örgüte katılan militanların oluşturduğu savaşçı (mücahitci) gruptur (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 9-10; Holman, 2015: 604).

IŞİD terör örgütü son dönemde bölgede bulunan devletlerin politikalarında yaşanan farklılıklar, örgütün egemen olduğu bölgelere yapılan hava saldırıları, YPG (Yekineyen Parastina Gel) terör örgütü ve devlet dışı diğer aktörlerin mücadeleleri sonucunda güç kaybetmeye ve gerilemeye başlamıştır (Çiftçi ve Ayhan, 2018: 20). Ayrıca son olarak IŞİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi’nin ABD tarafından Ekim 2019 yılında öldürüldüğü de açıklanmıştır.

Özellikle Irak ve Suriye’de faaliyetlerini yürüten IŞİD’in Türkiye’de yapmış oldukları eylemler arasında özellikle seçilmiş, halk arasında panik oluşturma amaçlı ve

El-Kaide gibi turizmi baltalamaya çalışan eylemleri dikkat çekmektedir. Bu eylemler arasında; Hatay Reyhanlı bombalı saldırısı, Musul Başkonsolosluğu baskını, Sultanahmet bombalı saldırısı ve Turist saldırıları, Diyarbakır saldırısı, Suruç canlı bomba saldırısı, Ankara Tren Garı saldırısı, İstiklal Caddesi saldırısı, Gaziantep Emniyet Müdürlüğü saldırısı, Atatürk Havalimanı saldırısı, Gaziantep Düşünevi saldırısı ve Reina saldırıları en önemli saldırılardır.

PKK Terör Örgütü; PKK terör örgütünün kuruluşu 1971 ve 1972 yıllarında Abdullah Öcalan'ın Ankara'da üniversiteye başlamasıyla şekillenmiştir. Abdullah Öcalan bu dönemde sol örgütler başta olmak üzere bazı grup ve derneklerle çeşitli yaklaşımlar sağlamıştır. Bu dönemde Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürülmesini protesto etmek için yapılan gösteride bulununca tutuklanmış ve Mamak Cezaevinde bir dönem tutuklu kalmıştır. Bu süre zarfında Türkiye İşçi Partisi (TİP), Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) gibi partilerin mensuplarıyla tanışmış ve sosyalizm fikirlerini bu dönemde benimsemiştir (Bila, 2004: 21-22).

1970'li yılların öncesinde komünist örgütlerin içerisinde yer alan Kürtçü ideolojiyi benimseyen kişiler, 1970'li yıllardan sonra kendi örgütlenmelerini kurmak için çalışmalar başlatmışlardır. Abdullah Öcalan da bu süreçte bir örgüt kurmak için çeşitli hazırlıklar yapmıştır. Bu bağlamda PKK terör örgütü 26-27 Kasım 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinde yapılan bir toplantıda kurulmuştur. Bu toplantı daha çok PKK'nın ilk kongresi olarak bilinmektedir (Roth ve Sever, 2007: 904). Örgütü kuran kişiler genel olarak dönemin en yaygın sol ideolojilerinden biri olan Marksizm ve Leninizm teorisinden etkilenmekle beraber, temelde diğer Marksist-Leninist gruplarla aynı ideolojide olmamışlardır. PKK'nın genel ideolojisi Marksist-Leninist ideoloji olmakla birlikte gerilla savaşları ve etnik milliyetçiliği de içermektedir (Bilgiç, 2014: 88).

PKK'nın kurulmasıyla birlikte tüm örgütlerde olduğu gibi eylemlerle ismini duyurmaya bağlı olarak Abdullah Öcalan da örgütünün kurulduğunu gerçekleştirecekleri bir eylemle duyurmak istemiştir. Bu eylem için de Bucak aşireti liderlerinden biri olan Mehmet Celal Bucak seçilmiştir. 1979 yılında Urfa'da Mehmet Celal Bucak'a yönelik yapılan eylemde Bucak'ın yakınlarından bazıları hayatını kaybederken, bazıları da yaralanmıştır. Bu eylem her ne kadar PKK terör örgütünün kurulmasının ilanı için

gerçekleştirilmiş görünse de aynı zamanda bu eylemle bölge halkına karşı ezilenlerle birlikte olma propagandası verilmiştir. Böylece ezilen halkın yanında olma imajı ve Kürt halkının haklarının sağlanması amaçlı ortaya çıkan PKK terör örgütü bu tarihten sonra gerçekleştirdiği çeşitli silahlı eylemlerle Türkiye'nin en büyük terör sorunu haline gelmiştir (Karabulut ve Eryılmaz, 2016: 21). Öyle ki ilk eyleminin yapıldığı 1978'den bu yana sayısız silahlı veya bombalı eylem sonucunda başta sivil halk olmak üzere kırk bine yakın kişi hayatını kaybetmiştir.

PKK terör örgütünün amacı Türkiye'nin doğu ve güneydoğu illerinden bazıları olmak üzere Irak, İran ve Suriye'yi de kapsayan ülkelerin topraklarının bir kısmını içine alan bir Kürdistan devleti kurmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için de başta Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan insanların etnisiteye dayalı ayrımcılığa maruz kaldıklarını öne sürüp, bu insanların dillerinin ve kültürlerinin yok edildiğini ve devlet tarafından sömürüldüklerini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Böylece öne sürdüğü argümanlarla kendine inandırdıkları kişileri devlete karşı mücadele etmeye ve Türkiye Cumhuriyeti'ni zora sokacak her türlü şiddet ve eylemi gerçekleştirmeye teşvik etmekte ve zorlamaktadır.

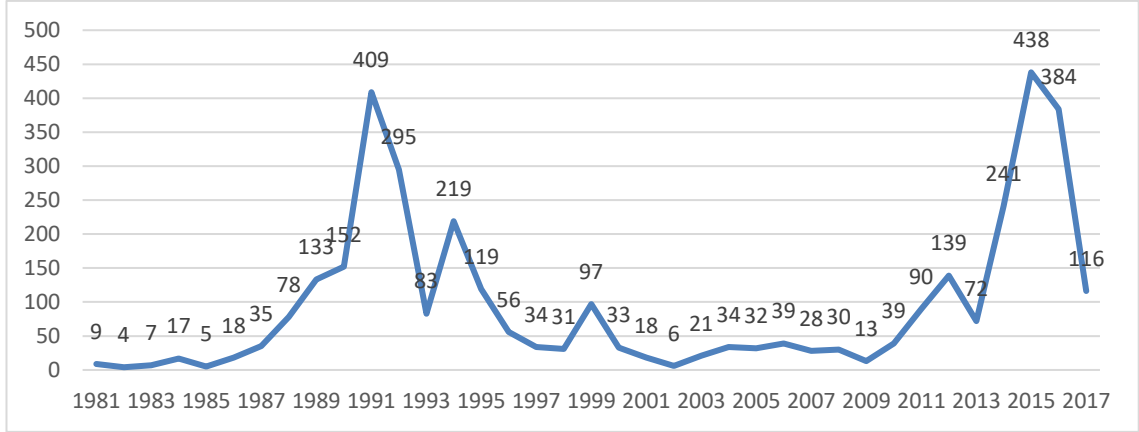
PKK amaçlarını gerçekleştirebilmek için öncelikle silahlı propagandayla kırsalda örgüt için güvenli alanlar oluşturmak, daha sonra eylemlerinin sayısını artırarak şehirlerde halka korku ve huzursuzluk verecek ortamlar oluşturmak arzusundadır. Bu arzu doğrultusunda şiddet, baskı, halkı sindirme, güç kullanma ve etnik ve bazı durumlarda dini duyguları suiistimal etmekten kaçınmamaktadır. Gerçekleştirdikleri şiddet içerikli eylemlerle sürekli gündemde kalmayı ve mücadeleyi masum göstermek için de sözde her türlü demokratik haktan masum bırakılmış Kürt halkının bağımsızlığı için mücadele ettiklerini dile getirmekten de uzak durmamaktadır. Bu söylemlerle hem Türkiye'deki Kürt halkının desteğini almayı hem de başka ülkelerden destek görmeyi hedeflemektelerdir (Akdoğan, 2010: 457).

PKK terör örgütüne kurulduğu yıldan itibaren en fazla destek sağlayan ülkelerin başında Suriye gelmektedir. Suriye'nin kontrolü altında olan Beka Vadisi ve Şam'da örgüt elemanlarının birçoğunun bulunduğu ve eğitim aldığı açık bir şekilde bilinmektedir. PKK Suriye dışında çevre ülkeler ile Avrupa ülkelerinin birçoğunda faaliyetlerini yürütmekte ve bazı ülkeler tarafından da para, asker ve lojistik olarak çeşitli şekillerde

desteklenmektedir. Bu ülkeler arasında Suriye, İran, Irak, Rusya, Ermenistan, İsrail, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Almanya, Fransa, Belçika, Danimarka, Hollanda ve ABD gibi farklı ülkeler bulunmaktadır (Atay, 2008: 422).

Uzunca bir dönem en kanlı terör eylemlerini gerçekleştiren PKK terör örgütü 1999 yılında örgütün kurucusu ve liderliğini yapan Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanmasıyla PKK'ya çağrıda bulunarak silahlı olan militanların ülke dışına çıkmasını istemiştir (Radu, 2001: 47). 1999 ve 2005 yılları kapsayan süreçte PKK terör örgütü sivil itaatsizlik kavramını gündeme getirmiş ve bu yıllarda örgütün silahlı saldırıları azalmıştır. Şiddete daha az başvuran terör örgütü bu süreçte Kürt toplumunun bazı haklarının yasal olarak tanınmasına yönelik olarak Kongra-Gel (Halk Kongresi) adlı yeni bir yapılanma içerisine girerek bir süreliğine ateşkes ilan ederek şiddete başvurmayacaklarını duyurmuşlardır (Avcı, 2019: 150). Fakat 1 Haziran 2004 yılında PKK tekrardan silahlı eylemlere başlamıştır. 31 Temmuz 2009 yılında yapılan demokratik açılım ile birlikte bu yılda yaptıkları eylemlerde bir düşüş yaşansa da 2010 yılı itibariyle yeniden eylemlerine hız vermişlerdir. Özellikle 2015 yılına gelinceye kadar iki buçuk yıllık bir çatışmasızlık döneminden sonra 40 yıllık terör faaliyetlerinin en ölümcül ve en kanlı dönemini yaşatmıştır (Cantenar ve Tümlü, 2016: 5).

1980 sonrası terör örgütlerinin Türkiye'de gerçekleştirmiş oldukları terör olaylarını gösteren Grafik 3.2. 1980 darbesi döneminden hemen sonra terör olaylarındaki azalışı net olarak ifade etmektedir. Daha sonra 1990'lı yıllara doğru özellikle dini tandanslı terör örgütlerinin de etkisiyle terör olaylarında önemli artışlar yaşanmıştır. Sonrasında 2010 yılına kadar ifade edilen çeşitli çatışmasızlık kararları ve devletin etkin mücadeleleriyle azalma eğilimi gösterse de çatışmasızlık ortamının son bulmasıyla 2010 yılından itibaren hızlı bir şekilde artış göstererek 2015 ve 2016 yıllarında Türkiye'de tarih boyunca en yüksek seviyeye yükselmiştir.

Grafik 3.2. 1980 Yılı Sonrası Dönemde Türkiye’de Yaşanan Terör Olayı Sayıları

3.1.2. Terör ve Yerel Ekonomik Göstergeler Bazında Düzey 2 Bölgeleri’nin Karşılaştırılması

Dünya Bankası tarafından yapılan ve ülkelerin gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülke sıralamasına temel teşkil eden “Atlas Metodu” yöntemi ile ülkelerin gelişmişlik seviyesi kişi başı gelirler bağlamında ortaya koyulmaktadır. Yıllar itibariyle satın alma gücü paritelerine göre değişkenlik gösteren Atlas Metodu yaklaşımında 2018 yılı gelirlerine göre kişi başına gelir rakamları 0-1025 ABD Doları aralığında olan ülkeler düşük gelirli ülkeler dolayısıyla azgelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Geliri 1026 ile 3995 ABD Doları arası olan ülkeler alt orta gelirli ülkeler ve 3996 ile 12375 ABD Doları arası olan ülkeler üst orta gelirli dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Geliri 12375 ABD Dolarından fazla olan ülkeler ise üst gelirli yani gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır². Dünya Bankası tarafından ülkelerin gelişme düzeylerini ortaya koymaya yarayan gelir yöntemi bölgeler için de kullanılan bir yöntem olabilmektedir.

Ayrıca Avrupa Birliği tarafından yapılan değerlendirmelerde birlik içerisindeki tüm ülkelerin bölgelerinin gelirlerine göre bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bu sınıflandırmada eşik bir değer belirlenerek bu eşik değer üzerinde kalan bölgeleri üst gelirli bölgeler, bu eşik değer altındaki bölgeleri ise alt gelirli bölgeler olarak sınıflandırmaktadır. Avrupa Birliği tarafından yapılan bölgesel gelişmişlik

² Daha fazla bilgi için <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/the-classification-of-countries-by-income.html> sitesi ziyaret edilebilir.

sıralamasındaki eşik değeri 2019 yılı için 15597 avrodur. Buna göre 15597 avro altındaki bölgeler alt gelirli, üstündeki bölgeler ise üst gelirli bölgeleri göstermektedir³.

Son olarak Türkiye’de Kalkınma Bakanlığı tarafından İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) adı altında il, ilçe ve bölge temelli çeşitli sosyal ve ekonomik göstergeler⁴ referans alınarak hesaplanan ve Düzey-2 kapsamındaki bölgeleri kapsayan bir hesaplama da bulunmaktadır. Bu hesaplama son olarak 2011 yılında gerçekleştirilmiştir.

Bölgelerin ekonomik olarak sınıflandırılmasına yönelik ifade edilen bu yöntemlerden hareketle çalışmamızda ele alınan bölgelere yönelik daha gerçekçi sonuçlar ortaya koyabilmesi dolayısıyla 2011 yılına ait SEGE rakamlarını kriter olarak kullanmaktayız. Bu bağlamda SEGE sınıflandırması kapsamında Türkiye’deki 26 alt bölge içerisinde altı bölge (TR10, TR51, TR31, TR41, TR61 ve TR42) Birinci Derecede Gelişmiş Bölgeler sınıfında bulunmaktadır. Dokuz bölge (TR32, TR21, TR62, TR22, TR52, TR33, TR81, TR72 ve TR83) İkinci Derecede Gelişmiş Bölge, yedi bölge (TRC1, TR90, TR71, TR82, TRB1, TR63 ve TRA1) Üçüncü Derecede Gelişmiş Bölge ve son olarak dört bölge (TRC2, TRC3, TRA2 ve TRB2) Dördüncü Derecede Gelişmiş Bölge sınıflamasında bulunmaktadır.

Bu sınıflandırma ışığında terör ile yerel ekonomik kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel göstergelerinin kıyaslanması terörün belirleyicilerinin gözler önüne serilmesinde önemli bir yöntem olacaktır. Bu bağlamda yerel ekonomik kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel göstergelerinden en temel olanları bu kısımda Düzey-2 26 alt bölge temelinde verilmektedir.

3.1.2.1. Ekonomik Göstergeler

Yerel ekonomik kalkınmanın temel ekonomik göstergeleri arasında kişi başı gelir başta olmak üzere, kamu yatırımları, ithalat ve ihracat rakamları, yoksulluk oranları, işsizlik, enflasyon gibi göstergeler ilk sıralarda gelmektedir. Dolayısıyla bu göstergelerin

³ Daha fazla bilgi için https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_at_regional_level sitesi ziyaret edilebilir.

⁴ Daha fazla bilgi için <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFB13C239EE2D6723BE> sitesi ziyaret edilebilir.

terör ile olabilecek bağlantılarını irdelemek önemlidir. Bu bağlamda ilk olarak Tablo 3.1. Türkiye’deki 26 Düzey-2 bölgesinde kişi başı gelirleri 2007-2017 tarihleri aralığında göstermektedir.

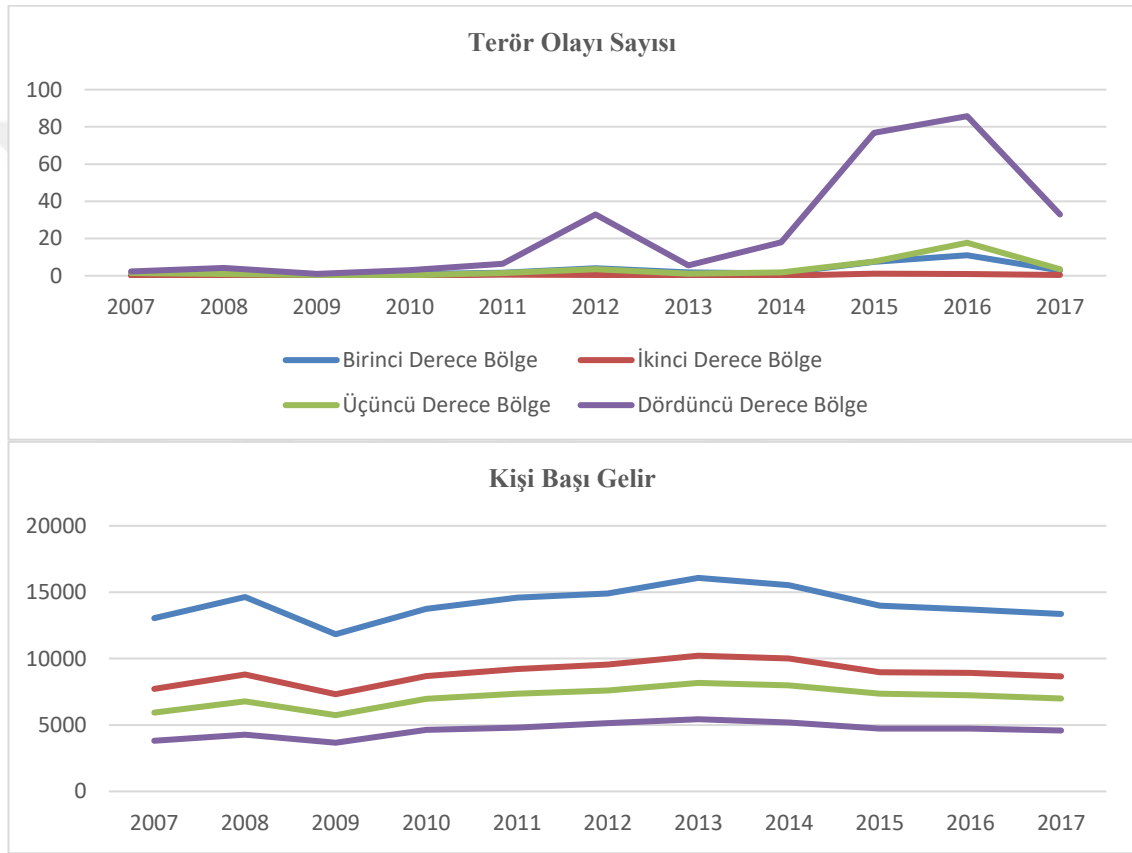
Tablo 3.1. Kişi Başı Gelir Düzeyine Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzey 2 Bölgeleri	KİŞİ BAŞI GELİR (BİN DOLAR)										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR10	İstanbul	16457	18622	15185	17480	18587	19223	20726	19957	18343	18169	17827
TR51	Ankara	15486	17338	14289	15978	16340	16318	17590	16772	14992	14965	14253
TR31	İzmir	11641	12954	10403	12190	13098	13654	14695	14257	12626	12508	12344
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	11293	12634	10087	11595	12473	12906	14071	13651	12276	12081	11793
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	11430	12616	10341	12435	12884	12720	13265	12735	11404	10455	10034
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	12039	13701	10720	12811	14217	14658	16134	15753	14355	14014	13911
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8770	9711	7884	9483	10057	10328	10971	10723	9515	9395	9194
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	10691	12090	9875	12098	12792	13071	13932	13582	11984	11841	11512
TR62	Adana, Mersin	7188	8139	6794	8147	8446	8878	9390	9234	8391	8389	8094
TR22	Balıkesir, Çanakkale	8763	10136	8543	10111	10484	10641	10947	10761	9471	9613	9320
TR52	Konya, Karaman	7166	8131	6962	7759	8446	8701	9765	9756	8873	8701	8486
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	7440	8772	7328	8391	8780	9598	10076	9934	8959	8925	8595
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	6330	7060	5734	6987	7813	7975	8793	8607	7686	7717	7598
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	7142	8076	6705	8067	8703	9018	9757	9388	8464	8437	8132
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	6036	7234	6042	7188	7431	7840	8345	8066	7508	7333	6944
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	5696	6336	5163	6174	6585	6841	7855	7923	7364	7226	7011
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	6564	7518	6217	7444	7717	8155	8656	8493	8144	7584	7257
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	6121	6967	5958	7398	7944	7959	8488	8395	7806	7522	7454
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	6756	7762	6556	7825	8350	8610	9012	8666	7808	7795	7319
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	5551	6290	5397	6436	6780	7070	7499	7214	6692	6652	6350
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	5553	6392	5301	6656	7039	7094	7631	7426	6767	6778	6716
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	5396	6268	5591	6842	7142	7547	8053	7790	6991	7058	6814
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	4018	4417	3711	4656	4821	4975	5301	5120	4675	4583	4403
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	3974	4542	3921	5012	5278	5589	5980	5714	5134	5105	5031
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	3687	4107	3620	4726	4708	5100	5199	4975	4763	4774	4727
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	3538	4021	3415	4167	4421	4941	5265	4959	4324	4422	4162

SEGE araştırmasına göre oluşturulan bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre sıralanması sonucunda bölgelerin kişi başı gelir düzeylerinin ifade edilen gelişmişlik düzeyiyle aynı paralelde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kişi başı gelir düzeyi en yüksek bölgeler, birinci derecede gelişmiş bölgeler (TR10, TR51, TR31, TR41, TR61 ve TR42) sınıflandırmasında bulunmaktadır. Diğer taraftan kişi başı gelir düzeyleri bakımından en dezavantajlı bölgeler, gelişmişlik açısından en alt derecede sayılan bölgelerden (TRC2, TRC3, TRA2 ve TRB2) oluşmaktadır. Ayrıca TR21 bölgesi ikinci derece gelişmiş bölge sınıflandırmasında bulunmasına rağmen dönemler arasında kişi başı gelirinin yüksekliğiyle dikkat çekmektedir. Bu durum gelişmişlik düzeyinin arttığının bir göstergesi mahiyetinde değerlendirilebilir.

Diğer taraftan bölgelerin kişi başı gelir düzeylerinin terör olaylarıyla karşılaştırılmasını ifade eden Grafik 3.3’e bakıldığında 2007-2017 yılları arasındaki terör olaylarının bölgesel dağılımları dikkat çekmektedir. Çünkü Dördüncü Derecede Gelişmiş

Bölge olarak adlandırılan en az gelişmiş bölgede terör olaylarının en fazla olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu bağlamda ifade edilen dördüncü bölgede terörün zamana bağlı değişimi çok açıktır. 2007-2010 yılları arasında değerlerde nispeten de olsa bir stabilite hâkimken, 2012 yılında kadar önemli bir ivme kazanmıştır. Daha sonra 2013 yılına gelince azalış eğilimi gösterse de 2013 yılından 2016 yılına kadar önemli bir artış göstermiştir. Ayrıca dördüncü derece bölge dışında kalan tüm bölgelerde de aynı eğilimin olduğu açık olmakla birlikte sayısal anlamda daha düşük seviyede olduğu izlenebilmektedir.

Grafik 3.3. Bölgelerin Terör Olayları ve Kişi Başı Gelir Kıyaslaması

Grafik 3.3'e bakıldığında 2007-2008 yıllarında terör olaylarındaki artışla kişi başı gelirlerdeki artışların paralel olduğu izlenmektedir. Fakat daha sonraki dönemde 2013 ile 2016 yılları arasında terör olaylarındaki artış ile kişi başı gelirler arasındaki azalış arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu sonuçlar Blomberg ve diğ. (2004), Krieger ve Meierrieks (2010), Kis-Katos ve diğ., (2011), Caruso ve Schneider (2011), Shahbaz (2013) ve Mehmood (2014) tarafından ifade edilen

kişi başı gelirlere dayalı ekonomik aktivitelerin yavaşlaması ile terör olayları arasında olan doğru yönlü bir ilişkiye işaret etmektedir.

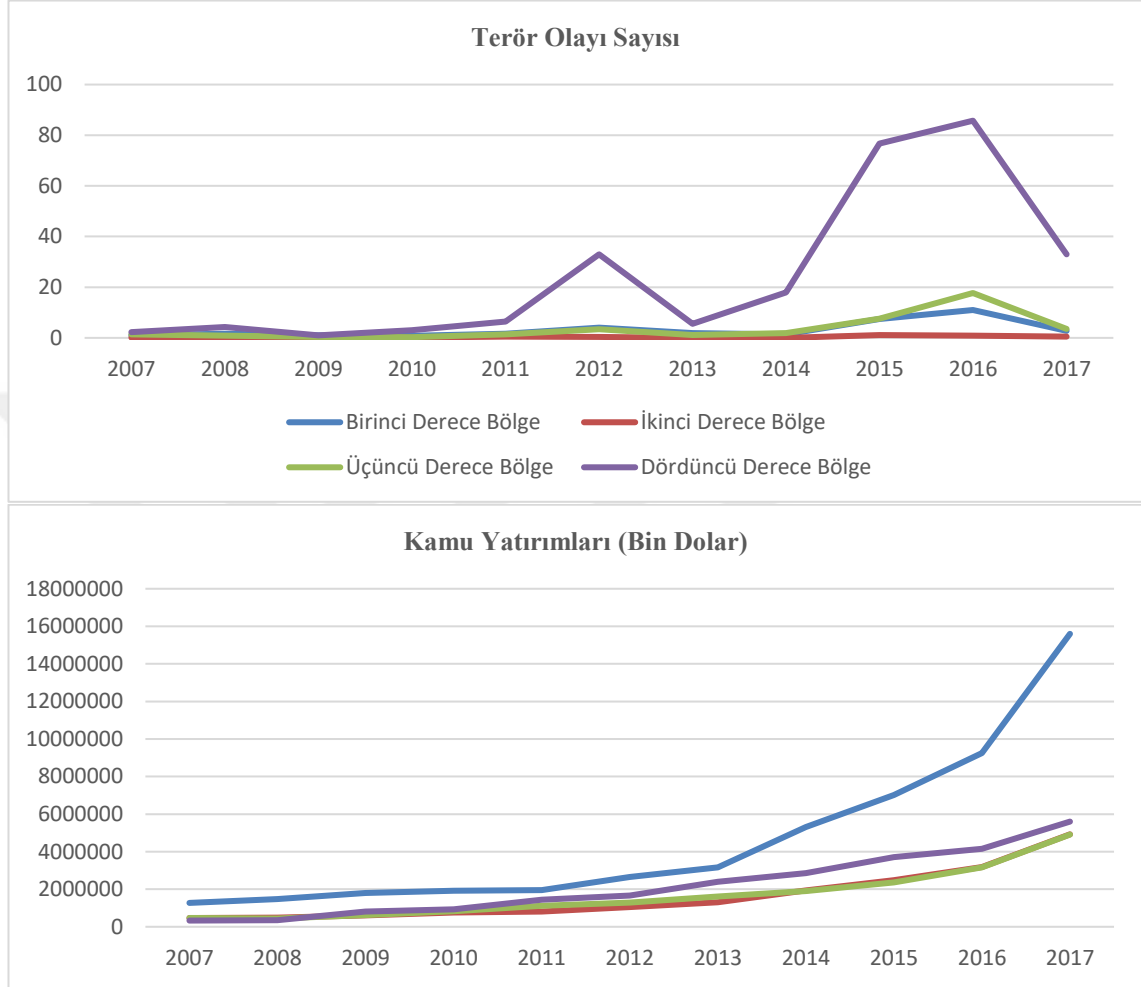
Toplam kamu yatırımlarının bölgesel dağılımının verildiği Tablo 3.2'ye bakıldığında kamu yatırımlarının bölgelerin gelişmişlik seviyeleriyle paralellik gösterdiği izlenebilmektedir. Bu bağlamda en çok kamu yatırımlarını en gelişmiş birinci ve ikinci bölgeler almaktayken, üçüncü ve dördüncü derece gelişmiş bölgeler ise nispeten daha düşük kamu yatırımları almaktadır. Fakat yerel ekonomik kalkınma temelli olarak ifade edildiğinde tam tersi bir durumun olması gerektiği yani, kamu yatırımlarından en az gelişmiş bölgelerin daha fazla faydalanmaları gerektiği de açıktır. Bu durumu gösteren bazı örnekler de dördüncü ve üçüncü bölgelerdeki TRC3, TRC2 ve TR90 alt bölgelerinde gözlenebilmektedir. Buna göre az gelişmiş seviyedeki bu bölgelerin bazı birinci (TR41, TR61, TR42) ve ikinci derecede bölgelerdeki alt bölgelerden daha fazla kamu yatırımları aldığı açıkça görülebilmektedir.

Tablo 3.2. Toplam Kamu Yatırımlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzey 2 Bölgeleri	TOPLAM KAMU YATIRIMLARI (BİN DOLAR)										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
		Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler										
TR10	İstanbul	3725735.071	4141584.1	5546403	6121292.9	4709433.4	4587443.08	4270719.07	11927875.1	17387614	24835152.2	43856235.1
TR51	Ankara	1304225.341	1431672.1	1874011.5	2029684.1	2839756.5	6369417.52	6967724.53	9865604.29	11574030	13698631.4	21302768.6
TR31	İzmir	558282.3295	600395.61	762564.04	685763.82	1017819.9	1262988.33	2300105.28	3228734.35	4459358.4	5326300.07	10035836.8
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	716076.1895	926757.18	1030334.6	946339.79	1383274.4	1371280.43	1876368.25	2536548.43	3332973.8	4040821.77	6782084.71
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	507958.5305	717894.36	917226.08	816315.13	827869.1	1056537.14	1586688.09	1831458.27	2520716.5	3829803.03	5605384.11
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	814525.554	993834.13	701431.93	887863.2	911237.17	1293491.3	1999007.81	2521440.98	2856301.9	3715788.99	6012295.99
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	516954.4985	520357.34	816078.23	869438.29	1015268.2	1074469.31	1119485.44	1593309.73	1997026.7	3020867.67	4390988.18
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	246893.2485	314169.53	448922.01	464285.28	628051.93	717069.908	1021849.88	2115104.19	2619882.2	3212656.47	4440498.41
TR62	Adana, Mersin	689926.4515	698049.64	660574.57	622817.54	751030.73	1299851.09	1658351.89	2170919.71	2800778.6	3592530.07	6249170.33
TR22	Balıkesir, Çanakkale	284488.3775	414441.68	477430.42	718450.04	741905.85	939759.353	996843.985	1690251.21	1746476.6	2564726.89	3540789.56
TR52	Konya, Karaman	683910.9185	612998.8	760042.27	989152.2	913914.18	1112615.51	1501228.45	2325785.83	2818230.1	4199350.17	6146757.51
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	392059.9555	433972.23	475867.85	792352.24	1143482.4	1507562.41	1775065.09	2873294.68	3259898.2	3316099.33	6572954.78
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	271357.544	204898.79	400257.98	673005.92	507052.08	599860.125	571576.411	1094201.61	1780979.8	2208297.8	3436137.05
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	522588.692	491698.92	599598.72	718981.18	792819.14	1054093.97	1659469.85	1918366.04	3153837.3	3366423.46	4680396.7
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	591966.451	707842.06	855145.6	917727.16	835739.81	1084129.1	1421409.98	1628333.64	2170867.4	3191900.82	4856296.09
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	252252.8255	325253.56	598263.57	964920.74	1123357.2	1271585.16	1473286.95	2114292.48	2306725.9	2713898.64	4436416.64
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşh	1184700.787	948427.48	1337449.4	1641178	2735551.9	2718376.44	2456681.14	2661291.55	3763604.2	5333351.55	8902251.97
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	280639.842	384538.2	514017.79	524442.31	848552.05	1056271.85	1336438.98	1523622.93	2239778.6	3097053.27	5134177.87
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	312781.686	196332.04	251218.1	450103.5	597003.29	646723.245	764997.562	1035014.54	955030.08	1417244.92	2202225.92
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	287692.6705	364124.6	522257.64	717116.18	1184587.8	963128.175	1755198.4	2358263.02	2509417.6	3447379.54	4666192.56
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	629581.1025	571386.81	714542.06	773279.15	765970.55	1493808.56	2335971.4	2023070.18	2555848	2988238.71	5068369.72
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	311463.2665	292750.05	413663.6	720519.09	569623.64	821863.043	1111967.7	1647051.12	2217259.7	3116567.2	3963215.11
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	330340.2225	355963.81	1410843.8	1589589.8	2433614.2	2591614.43	3240598.54	4448851.79	5680279.4	6115730.57	7910639.32
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	566501.302	581719.67	1051604.1	1163857.3	1669635.9	2127229.66	3631353.71	3791407.53	5279038.6	5686557.02	8165296.2
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	175227.4525	172607.32	309452.49	431321.49	889435.32	929481.158	1138218.95	1257173.9	1523420.3	2087449.8	2488592.26
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	250538.75	292940.11	457359.89	554603.35	745200.76	997662.48	1564165.29	1939474.89	2353159	2711004.33	3841013.51

Diğer taraftan bölgelerin terör olayları ve kamu yatırımları kıyaslamasını ifade eden Grafik 3.4'e bakıldığında terör olayları ile kamu yatırımları arasında herhangi bir paralellikten söz edilememektedir. Grafikten izleneceği üzere birinci derece bölgedeki kamu yatırımları önemli artışlar sergilemesine rağmen terör olaylarında ise anlamlı bir değişim söz konusu değildir. Ayrıca en fazla terör olayının yaşandığı dördüncü derece

bölgedeki kamu yatırımlarının da sürekli olarak arttığı da izlenebilmektedir. Bu durum Zakaria ve diğ. (2019) tarafından ifade edilen terör ile kamu yatırımları arasındaki önemli ve pozitif yönlü ilişkinin olduğu sonucuna ters bir durumu yansıtmaktadır.

Grafik 3.4. Bölgelerin Terör Olayları ve Kamu Yatırımları Kıyaslaması

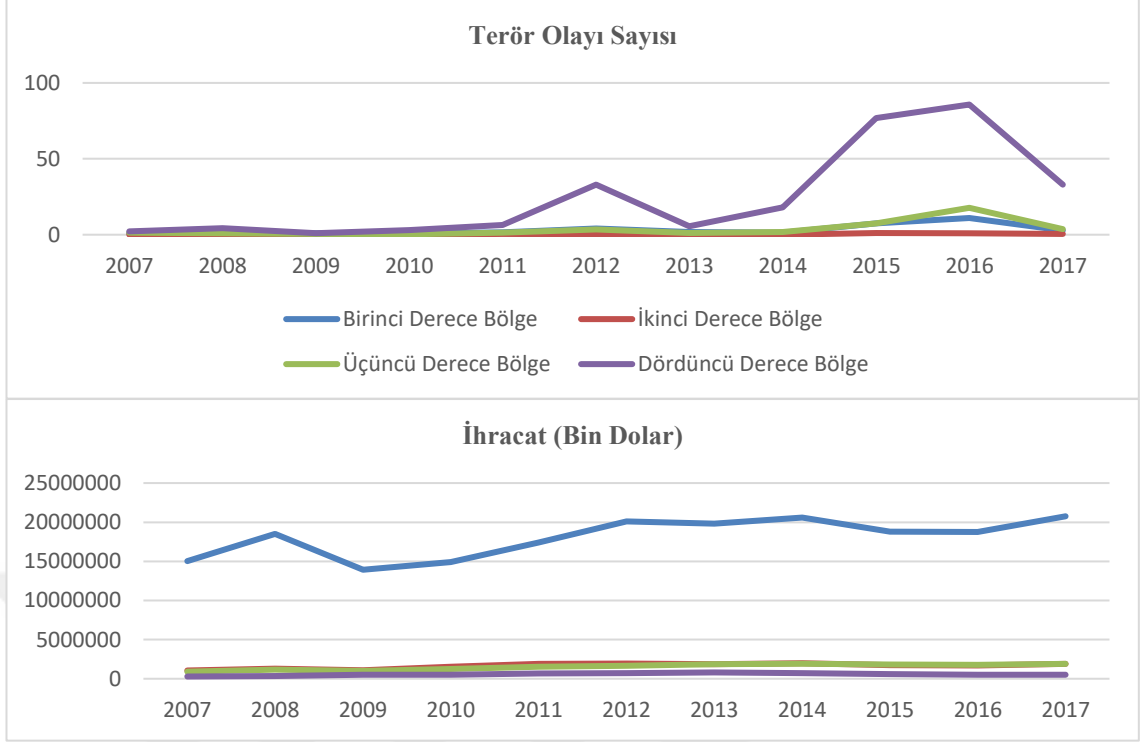
Tablo 3.3. bölgelerin ihracat değerlerini bin dolar cinsinden ifade etmektedir. Buna göre bölgelerin ihracat değerleri bölgelerin gelişmişlik düzeyi ile paralellik göstermektedir. Buna göre birinci derecede gelişmiş bölgelerin en yüksek ihracat değerlerine sahip olduğu tablodan izlenebilmektedir. Bununla birlikte en düşük gelişme düzeyine sahip dördüncü derece gelişmiş bölge ise en düşük ihracat değerlerine sahiptir. Diğer taraftan en düşük derece gelişme bölgeleri içerisinde olan TRC1 ve TR63 bölgelerinin ihracat değerlerinin ikinci derecedeki tüm alt bölgelerden ve hatta birinci derecedeki bazı gelişmiş alt bölgelerden çok daha iyi derecede olduğu açık bir şekilde

görülebilmektedir. Bu durum ifade edilen TRC1 ve TR63 bölgelerinin sanayiye dayalı sınır bölgeleri olmalarıyla ilişkilendirilebilmektedir.

Tablo 3.3. İhracat Değerlerine Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu		Düzey 2 Bölgeleri		İHRACAT (BİN DOLAR)										
				2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler														
TR10	İstanbul	59645232	73503523	55539993	53149408	61433612	76620922	78719221	82047960	77009984	76071914	81296883		
TR51	Ankara	4240969	5361209	4911248	5622350	6597118	7137756	7672284	8102722	7048777	6463475	6741888		
TR31	İzmir	6431020	7823319	6118729	6682458	8071550	8658628	9484108	9615988	8108513	8330122	9253968		
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	9637382	11773501	9647253	11357185	12514514	12140330	9837333	10300116	9595941	10705194	11535007		
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	834991	1002109	891652	1188383	1269852	1283296	1388699	1364871	1290299	1327786	1643442		
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	9494409	11561708	6443590	11331274	14566983	14654394	11914946	12039099	9810409	9670592	14063944		
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler														
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2667834	2979424	2205554	2891217	3582653	3577085	3724794	3902909	3535283	3436411	3931665		
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	657993	745783	645127	719763	821892	784614	1201663	1439656	1371975	1208724	1308526		
TR62	Adana, Mersin	2058558	2379890	2184514	2534704	3095724	3225940	3388441	3625808	3090820	3100370	3328459		
TR22	Balıkesir, Çanakkale	413561	502785	450918	514473	553073	645249	794861	687580	646717	627854	661543		
TR52	Konya, Karaman	820788	1029605	881698	1156795	1400317	1554314	1703596	1849323	1652925	1621329	1869917		
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	1265658	1487663	1319270	3898208	4755647	4829727	2640914	2793307	2535847	2601620	2778956		
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	246594	525914	511152	443518	680215	502699	591961	733157	426264	499883	669641		
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	1034959	1175176	1011076	1226622	1548515	1685316	1867644	1993598	1676732	1628771	1747020		
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	337644	619387	446537	465838	686551	691479	731475	844172	848452	662212	744409		
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler														
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	2489866	3320071	3027540	3613393	4851720	5696372	6638758	7036307	6955309	6862524	6783575		
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşh	1712082	1777584	1437634	1915458	2060905	2076013	1903392	2129205	2216419	1888744	1841052		
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	186014	244680	231299	347129	430648	381214	416608	428506	355551	376636	420509		
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	138455	291036	121158	59458	93593	108581	221997	138862	130093	143459	260804		
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	239550	301591	252668	321868	328195	345356	580831	553325	425001	504826	562081		
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1527909	2148378	1858329	2305213	2894037	2911315	3094152	3115871	2756397	2760836	3451357		
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	29486	40019	34299	42551	28326	49289	46170	40301	33553	33646	27755		
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler														
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	170087	239536	244281	338134	317984	308778	495836	505608	459078	349104	351326		
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	627384	830746	1174347	1228145	1775248	2056195	2200264	1686205	1427046	1437396	1441646		
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	154047	138887	126099	182061	178467	131925	197679	207623	220701	150802	149378		
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	199712	222271	426096	346818	369446	401216	344527	427521	210538	65215	127436		

Diğer taraftan Grafik 3.5. bölgelerin terör olayları ile ihracat değerleri arasındaki ilişkiyi yansıtmakta ve bu ilişkinin bazen doğru bazen de ters yönlü olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Grafik 3.5. Bölge Terör Olayları ve İhracat Değerleri Kıyaslaması

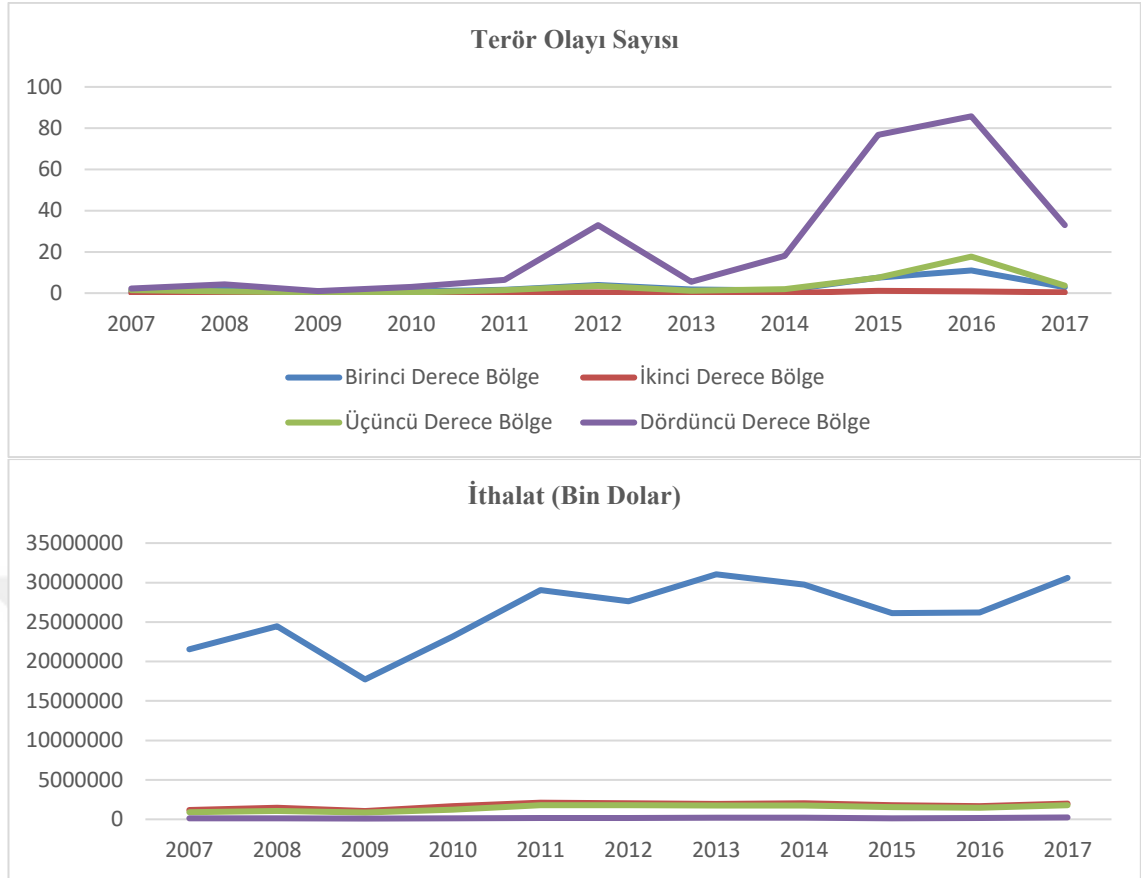
Grafik 3.5'te görüleceği üzere en yüksek ihracat değerine sahip birinci derece gelişmiş bölgenin ihracat değerlerinin 2014 yılı sonrasında azalma eğilimine girmesi terör olaylarının sayısından da izlenebilmektedir. Bu durum tüm bölgeler içinde de 2014-2017 dönemi arasında izlenmektedir. Buna göre 2014-2017 dönemi arasında terör olaylarındaki hissedilen artış ihracat rakamlarında aynı paralellikte bir düşme eğilimiyle izlenebilmektedir.

Tablo 3.4. ise bölgelerin ithalat değerlerinin dolar cinsinden değişimini göstermektedir. Tablo 3.4'den görüleceği üzere bölgelerin gelişmişlik dereceleriyle ithalat değerleri arasında da bir paralellikten söz edilebilmektedir. Buna göre birinci ve ikinci derecede gelişmiş bölgelerde ithalat değerleri yüksekken, en az gelişmiş üçüncü ve dördüncü bölgelerde ise nispeten daha düşük seviyelerdedir. Fakat tıpkı ihracat değerlerinde olduğu gibi en düşük derece gelişme bölgeleri içerisinde olan TRC1 ve TR63 bölgelerinin ithalat değerlerinin ikinci derecedeki tüm alt bölgelerden ve hatta birinci derecedeki bazı gelişmiş alt bölgelerden çok daha iyi derecede ithalat değerine sahip olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu durum ifade edilen TRC1 ve TR63 bölgelerinin sanayiye dayalı sınır bölgeleri olmalarıyla yüksek ithalat değerlerinin desteklenmesi şeklinde ilişkilendirilebilmektedir.

Tablo 3.4. İthalat Değerlerine Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzye 2 Bölgeleri	İTHALAT (BİN DOLAR)										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR10	İstanbul	98977139	111310505	78756263	98454135	123925183	119601479	144136313	136021887	118040297	116097055	134212594
TR51	Ankara	6819203	7869443	7303001	9053788	11917402	10489473	10669411	10989501	9710506	10837711	12445753
TR31	İzmir	7033574	8313179	6268049	8419249	10621060	10576850	10366784	9931126	8695609	8811052	9832569
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	8083001	9403722	7541032	10598012	12707262	11110357	8841827	9079644	8900084	9597224	10095655
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	572550	704797	515394	908766	832551	737277	839116	880607	1057068	125542	1278245
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	7665381	9191893	5972293	11670043	14369166	13211481	11409362	11591935	10413610	10588193	15642776
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	1600819	1904264	1415842	2046533	2685036	2676090	2606543	2549886	2315585	2130788	2576991
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	651012	936477	619228	897566	1133031	900240	1312645	1336873	1012527	1375711	1328862
TR62	Adana, Mersin	2652011	3108236	2382511	3309788	4211658	4175574	3727921	3862475	3237862	2984122	3509127
TR22	Balıkesir, Çanakkale	338055	508151	331427	407451	601377	557046	692284	590532	520617	489173	488726
TR52	Konya, Karaman	755876	824795	626780	894874	1291746	1277236	1358139	1460854	1300921	1152033	1183627
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	888076	1050766	806160	3304064	4059678	3994885	3401694	3910024	3714791	3153959	3735570
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1760430	2470039	1614040	1869103	1970933	1754335	1851267	1819763	1527817	1226179	2034602
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	1358312	1444679	1102366	1552244	1833597	1697429	1822500	1783404	1546675	1561916	1903038
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	590533	902202	574605	738353	1186274	1210473	933676	1148090	1015941	869941	1074198
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	2355751	2864052	2187593	3565682	4854694	5106118	5676815	5890975	4968564	4903310	5354590
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	259952	331562	221365	249410	282659	374572	224898	247222	238674	185606	199353
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	179039	240465	149416	279954	408196	325465	327621	350564	340442	357059	412129
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	63290	90171	50600	55168	68652	67247	99684	166459	245989	258123	366512
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	80266	85961	84594	164472	165134	145712	108266	111924	99212	139684	242629
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	3333377	3923598	3292301	4264833	6619816	6297214	5774247	5493530	5027965	4466192	5899460
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	42713	37906	59523	36787	79267	91174	62815	59579	50538	50756	49199
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	230966	258451	219351	287114	351770	272024	334849	305620	227589	242290	246770
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	184416	120425	97011	165836	215801	240906	335880	256481	152648	258441	352656
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	60319	79859	48572	68010	81584	88329	105002	85780	115361	164441	223567
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	20335	15491	26095	43294	82978	81642	99300	118887	36187	84101	133244

Grafik 3.6. bölgelerin terör olayları ile ithalat değerleri arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Grafikten görüleceği üzere 2007-2008 dönemindeki ithalattaki önce artış sonra azalış şeklindeki değişim terör olaylarında da izlenebilmektedir. Ayrıca en yüksek ithalat değerine sahip birinci derece gelişmiş bölgenin ithalat değerlerinin 2013 yılında maksimuma ulaştığı ve bu yıldan sonra 2016 yılına kadar düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. İthalattaki bu düşüş eğilimine karşılık terör olaylarının da yine 2013 yılında başlayarak sürekli bir şekilde artarak 2016 yılında en yüksek olay sayısına ulaştığı izlenebilmektedir. Bu durum tüm bölgeler için de 2007-2008 ve 2013-2016 dönemi arasında da izlenmektedir.

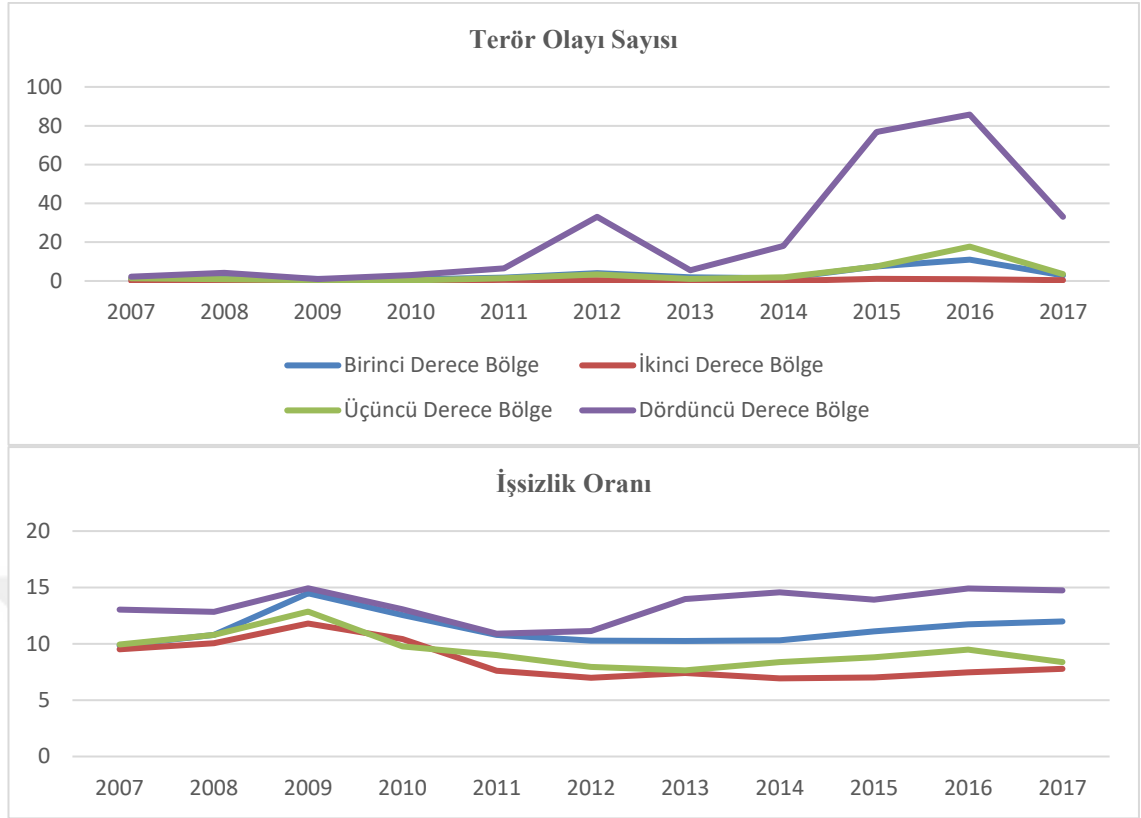
Grafik 3.6. Bölgelerin Terör Olayları ve İthalat Değerleri Kıyaslaması

Tablo 3.5. bölgelerin işsizlik oranlarına göre sınıflandırılmasını göstermektedir. Tablodan görüleceği üzere TR90, TR82, TRA1 ve TRA2 alt bölgeleri hariç olmak üzere üçüncü ve dördüncü derecede gelişmiş bölgelerin gelişmişlik derecesine paralel bir şekilde işsizlik oranlarının da yüksek olduğu izlenebilmektedir. En fazla gelişmiş bölgeleri temsil eden birinci derecede gelişmiş bölgeler de ise tam tersi bir durum hâkimdir. Buna göre birinci derecede gelişmiş bölgelerde işsizlik oranlarının da yüksek olması bu bölgelerin gelişmişlik düzeylerine ters bir olguyu yansıtmaktadır. İfade edilen bu ters durumların üçüncü ve dördüncü bölgelerdeki alt bölgelerde düşük nüfus düzeyleriyle, birinci bölgedeki alt bölgelerde ise tersine yüksek nüfus düzeyleriyle ilişkili olabileceği ifade edilebilir.

Tablo 3.5. İşsizlik Oranlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzye 2 Bölgeleri	İŞSİZLİK ORANI										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR10	İstanbul	10,4	11,2	16,8	14,3	11,8	11,3	11,2	11,9	12,9	13,5	13,9
TR51	Ankara	11,5	11,8	13,6	12,1	9,4	9,5	10,2	11,5	11,2	11,4	11,3
TR31	İzmir	10,5	11,8	16,2	15,1	14,7	14,8	15,4	13,9	15	14	14
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	8,1	10,3	13,9	10,1	7,6	7,4	7	6,2	7,8	9,2	9,8
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	7	8,9	11,4	10,7	9,3	8,2	7,9	8,3	9,6	11,5	12,1
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	11,6	10,8	15	13	11,9	10,5	9,8	10	10,1	10,7	10,8
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	9,9	10,8	14,2	11,9	8,5	7,7	6,9	7,2	6,9	6,7	7,1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	7,8	11,2	13	9,8	8,8	7,4	7,5	7,6	7,3	7,5	8,3
TR62	Adana, Mersin	15,7	16,8	22	16,7	10,7	10,6	12,8	10,7	9,8	10,4	10,7
TR22	Balıkesir, Çanakkale	5,5	7,5	8,5	7,7	5,3	5,4	6	5,6	5,3	6,7	6
TR52	Konya, Karaman	10,6	10,2	10,1	8,4	6,8	6,1	4,7	5,6	6,5	6,1	5,9
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	7,3	8,3	11	7,6	4,7	4,4	5,4	3,9	4,1	4,8	6,2
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	8,4	6,9	7,3	10,8	7,6	7,3	7,4	6	7	8,6	7,2
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	11,6	11,4	13,2	13,7	10,7	8,2	9,6	9,6	9,7	8,4	11,9
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	8,7	7,4	6,9	7,2	5,3	5,7	6,5	6,2	6,5	7,9	6,7
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	18	16,4	17,2	12,1	14,4	11,8	7,3	8	9,9	14,3	15,1
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	6,6	5,8	6	6,1	6,4	6,3	6,8	6,2	4,8	4,5	3,6
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	9,5	10,1	14,9	10,1	8	6,8	6,5	7,7	9,9	13,4	11,4
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	4,2	6,7	9,4	8,3	5,7	5,6	6,4	6,5	6,8	5,8	4,6
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	13,2	14,5	16,8	11,9	10,2	8,5	7,7	7,5	8	8,9	7
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	12,4	15,8	18	13,6	12	10,4	12,2	15,4	16,4	14,4	11,5
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	5,7	6,3	7,7	6,2	6,3	6,3	6,6	7,4	5,9	5	5,5
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	13,8	14,1	18,8	13,1	8,4	6,9	17,5	17,4	17,5	17,2	13,8
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	19,9	17,4	15,1	11,8	12,7	21,3	21,1	24	24,8	28,3	26,9
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	6	5,6	9,4	10,3	10,2	7,4	6,7	3,4	3,9	4,9	5,5
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	12,4	14,2	16,4	17	12,3	8,9	10,6	13,5	9,5	9,2	12,8

Diğer taraftan Grafik 3.7.'de bölgelerin terör olayları ve işsizlik oranları kıyaslaması verilmektedir. Grafik 3.7'ye bakıldığında genel olarak bölgelerde ortaya çıkan terör olaylarıyla işsizlik arasında doğrusal bir ilişkinin bulunmadığı izlenebilmektedir. Grafikten görüleceği üzere 2007-2017 dönemi arasında terör olaylarının en yoğun olarak yaşandığı bölge olan dördüncü derecede gelişmiş bölgede işsizlik oranlarının da en yüksek seviyede olduğu görülmekte, böylece terör olayları ile istihdam düzeyinin ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca terör olayları sayısının en düşük olduğu ikinci derecede gelişmiş bölgede işsizlik oranlarının da en düşük seviyede olması bu ilişki seviyesinin güçlenmesini sağlamaktadır. Ortaya çıkan bu sonuçlar Goldstein (2005), Richardson (2011), İsmail ve Amjad (2014) ve Terande ve Clement (2014) tarafından ifade edilen terör ile işsizlik arasındaki pozitif yönlü ilişkilerin varlığına dayalı sonuçlarla aynı doğrultudadır.

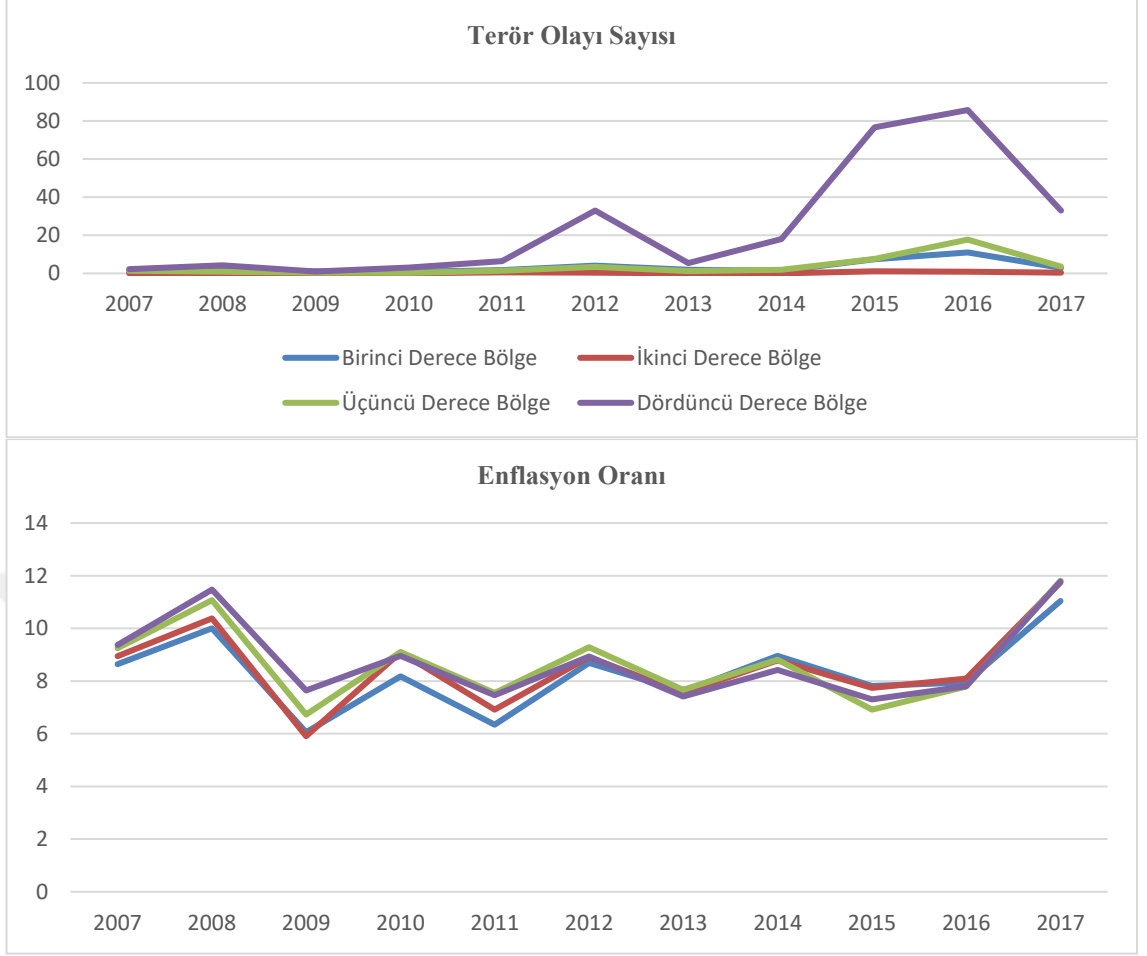
Grafik 3.7. Bölgelerin Terör Olayları ve İşsizlik Oranlarının Kıyaslaması

Tablo 3.6. bölgelerin enflasyon oranlarına göre sınıflandırılmasını ifade etmektedir. Buna göre enflasyon oranlarının en düşük olduğu bölge birinci derecede gelişmiş bölge olmaktadır. Bu durum bölgenin gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılı bir enflasyon düzeyinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte en yüksek enflasyon oranlarının üçüncü ve dördüncü derecede gelişmiş bölgelerde değil de ikinci derecede gelişmiş bölgedeki alt bölgeler olan TR52 ve TR81 alt bölgelerinde görülmesi ise enflasyon oranlarının gelişmişlik derecesiyle bağdaşmadığını da ortaya koymaktadır.

Tablo 3.6. Enflasyon Oranlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzye 2 Bölgeleri	ENFLASYON ORANI										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR10	İstanbul	9,18	11,25	5,75	7,73	5,55	9,15	7,89	9,14	8,07	7,26	10,74
TR51	Ankara	8,06	10,37	7,16	8,5	6,52	8,56	7,74	9,33	7,81	8,28	10,56
TR31	İzmir	8,2	7,92	6,63	8,95	6,72	8,83	7,27	9,55	8,31	8,46	11,89
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	8,44	9,97	5,31	8,19	6,37	8,58	7,49	8,53	7,66	8,18	10,79
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	8,43	9,03	5,8	8,11	6,74	8,31	7,24	8,85	7,23	7,9	11,15
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	9,55	11,47	5,7	7,57	6,17	8,69	7,94	8,35	7,84	7,6	11,12
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8,59	9,76	5,8	8,86	7,19	8,13	6,92	8,84	8,14	8,12	11,88
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	7,37	9,38	5,53	8,92	6,88	9,21	8,24	9,29	6,88	7,58	10,88
TR62	Adana, Mersin	10,09	10,08	7,09	9,35	6,85	9,31	7,72	7,85	7,56	9,31	11,89
TR22	Balıkesir, Çanakkale	8,67	11,15	6,14	9,82	6,59	8,69	7,86	9,55	8,16	8,3	11,69
TR52	Konya, Karaman	9,06	9,79	5,62	9,54	7,08	9	7,43	8,06	7,39	7,77	12,14
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	8,58	9,72	6,17	9,07	7,3	8,95	7,29	8,53	8,29	8,18	10,96
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	8,57	12,22	4,18	7,32	6,96	8,7	7,67	8,9	7,59	8,28	12,62
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	10,09	10,83	6,78	10,27	6,71	9,03	7,45	8,99	8,06	7,66	11,97
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	9,47	10,53	5,86	8,72	6,64	9,12	7,39	9,1	7,59	7,71	11,7
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	9,83	11,39	7,58	9,6	7,55	8,91	9,08	9,12	8,19	7,79	12,79
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	8,66	11,12	6,62	8,74	7,28	9,02	7,51	8,58	6,65	8,25	11,67
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	9,05	11,18	7,11	9,69	7,37	10,12	7,8	8,7	6,76	7,58	11,91
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	9,33	10,53	5,73	9,06	7,38	9,06	6,97	8,92	7,34	7,94	11,44
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	8,55	11,21	7,75	9,17	7,38	9,35	7,75	8,99	6,36	7,98	11,53
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	9,53	10,42	6,82	8,71	7,46	9,34	6,92	8,5	7,28	7,63	11,9
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	9,76	11,69	5,5	8,76	8,38	9,19	7,67	8,91	5,83	7,41	11,44
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	9,95	10,57	8,01	9,84	7,39	9,14	8,09	8,8	7,99	8,08	11,61
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	8,86	10,5	8,36	7,11	7,25	8,27	7,2	7,65	7,57	7,88	11,57
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	9,27	12,07	6,18	10,58	7,73	9,43	7,15	8,66	6,89	7,91	11,94
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	9,41	12,78	8,04	8,32	7,5	8,89	7,22	8,6	6,77	7,32	11,99

Diğer taraftan Grafik 3.8. bölgelerde meydana gelen terör olayları ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi göstermeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Buna göre grafikten görüleceği üzere bölgelerde meydana gelen terör olayları ile birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derecede gelişmiş bölgelerin enflasyon oranları arasında herhangi bir doğrusal yönlü ilişki bulunmamaktadır. Bununla birlikte her bölgedeki enflasyon oranları 2007-2017 dönemi arasında sürekli bir artış ve azalış yönlü eğilim göstermiştir. Ayrıca terör olaylarının en fazla olduğu dördüncü derecede gelişmiş bölgede enflasyon oranlarının 2007-2017 dönemi arasında her yıl olmasa da en fazla olması, terör olaylarıyla enflasyon arasındaki bir ilişkiye işaret edebilmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuçlar Feldmann ve Perala (2004), Shahbaz (2013) ve Terande ve Clement (2014) tarafından ifade edilen sonuçlarla uyum içerisindedir.

Grafik 3.8. Bölgelerin Terör Olayları ve Enflasyon Oranlarının Kıyaslaması

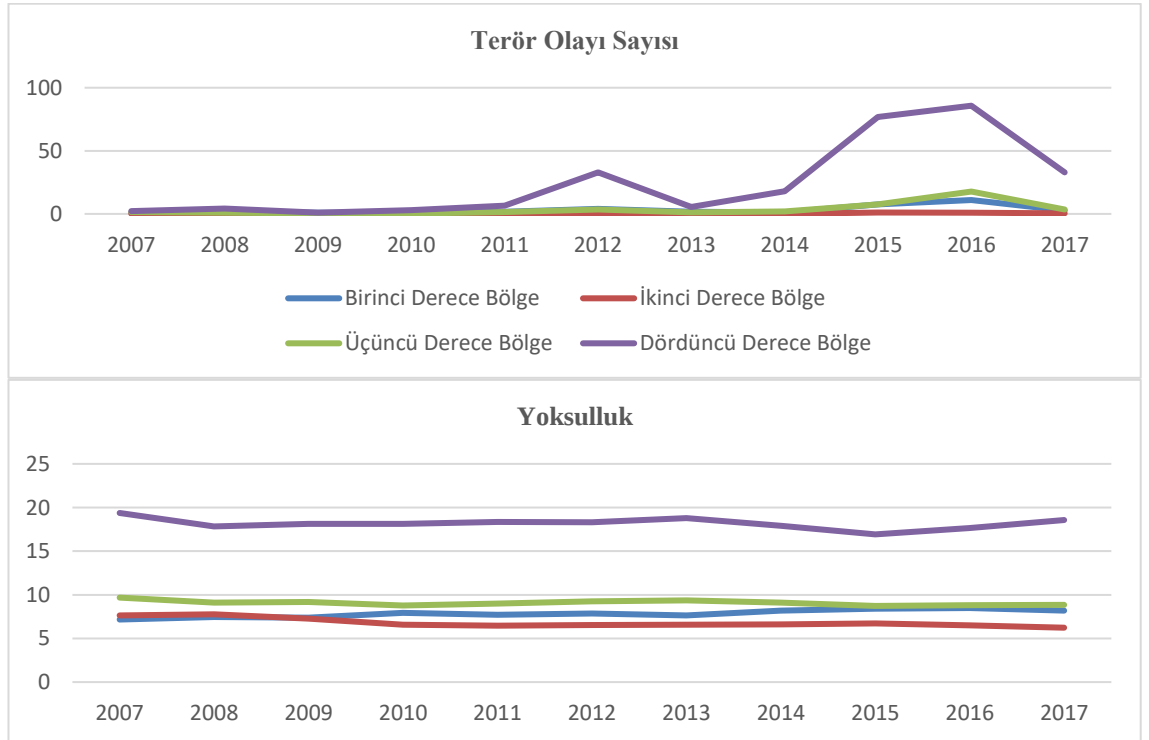
Yerel ekonomik kalkınmanın göstergelerinin terör ile kıyaslanmasında son ekonomik gösterge olan yoksulluk oranları Tablo 3.7’de gösterilmektedir. Tablo 3.7.’ye göre yoksulluk oranları dördüncü derece gelişmiş bölgede beklenildiği gibi yüksek seviyelerde olduğu izlenebilmektedir. Bununla birlikte en fazla gelişmiş bölge olan birinci derece gelişmiş bölgenin gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılı olmayan bir yoksulluk oranından söz etmek mümkün görünmektedir. Ayrıca yine ikinci derece gelişmiş bölge ile üçüncü derece gelişmiş bölgelerdeki TR62, TR90, TR82, TRA1 ve TRA2 bölgelerinde üst bölgeleriyle uyumsuz olan yoksulluk oranları dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan bölgelerin terör olayı sayılarıyla yoksulluk oranlarının karşılaştırıldığı Grafik 3.9.’da terör olaylarının en yoğun olduğu dördüncü derece gelişmiş bölgede yoksulluk seviyesinin de en yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 2007-2017 dönemi arasında tüm yılları kapsamasa da 2013 yılıyla birlikte artan terör olaylarıyla birlikte tüm bölgelerde yoksulluk seviyesinin de arttığı izlenmektedir.

Ortaya çıkan bu sonuçlar Fearon ve Laitin (2003) ve Moghaddam (2005) tarafından ifade edilen sonuçlarla uyuşmakta, Abadie (2004) tarafından ulaşılan sonuçlarla çelişmektedir.

Tablo 3.7. Yoksulluk Oranlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzey 2 Bölgeleri	YOKSULLUK ORANLARI										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
		Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler										
TR10	İstanbul	3.294	5.536	6.149	7.862	7.966	7.485	7.454	9.493	11.1	11.2	10.9
TR51	Ankara	5.475428	7.952106	7.339439	7.935869	7.380596	6.551581	6.848529	6.815264	6.61984	6.89568	8.300506
TR31	İzmir	12.10312	12.50448	10.41707	10.19843	9.256049	8.942704	9.073425	9.517036	9.867889	9.751284	9.520502
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	4.270762	3.533175	4.48951	6.4125	5.690708	5.611971	4.701638	4.429077	4.658351	4.746595	3.903751
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	13.99962	12.00045	11.84725	9.385764	10.88336	13.38524	13.5087	14.81129	13.9263	13.86741	12.75263
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	3.865238	3.218825	4.08649	5.7895	5.187292	5.146029	4.324362	4.094923	4.341649	4.453405	3.696249
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8.481584	8.811033	7.292172	7.074319	6.488811	6.269765	6.370018	6.745311	6.997325	6.92111	6.75901
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2.926207	3.221868	3.453105	3.251284	3.301919	3.247651	2.733403	2.654705	3.486972	3.008969	3.230256
TR62	Adana, Mersin	20.4993	17.32272	16.92533	13.04719	15.19402	18.44642	18.38012	19.89419	18.4291	18.27148	16.69708
TR22	Balıkesir, Çanakkale	3.199793	3.442132	3.694895	3.510716	3.452081	3.372349	2.820597	2.735295	3.513028	2.991031	3.169744
TR52	Konya, Karaman	2.678572	3.845894	3.510561	3.736131	3.429404	3.018419	3.145471	3.108736	2.98016	3.10432	3.699494
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	9.514298	9.599485	7.919756	7.762255	6.869139	6.621531	6.669557	6.930653	7.134787	7.027605	6.820488
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	4.264847	4.778061	4.367141	4.074282	3.662055	3.416208	3.526409	3.380856	3.546466	3.129871	2.918663
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	5.624735	6.131723	6.639622	6.050426	5.928087	5.500521	6.18446	5.200046	5.009507	5.838539	4.982271
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	11.4466	12.73171	11.65118	10.78798	9.762672	9.102126	9.376203	9.009928	9.428276	8.346655	7.821438
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	27.87715	24.89484	25.0792	25.45431	25.16296	25.22155	26.42507	25.02849	23.64734	26.42505	27.48904
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	2.461	2.801	2.629	3.424	3.306	2.847	2.512	2.087	2.6	2.4	2.7
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	3.629265	3.980277	4.294378	3.847574	3.775913	3.511479	3.95154	3.297954	3.190493	3.761461	3.217729
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	3.074556	3.451231	3.172675	2.924736	2.658273	2.496666	2.637388	2.510216	2.625258	2.323474	2.1599
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	9.473595	9.394006	10.01186	9.848441	10.89373	10.06542	9.865989	9.603608	9.514185	8.229225	9.314179
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	16.18007	13.87683	13.51842	10.50104	12.12462	14.71934	14.67418	15.92251	14.74459	14.66111	13.45029
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	5.063618	5.332795	5.648184	5.302187	5.153571	5.810657	5.569655	5.388301	4.748714	3.918316	3.724622
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	36.78518	32.93552	33.18877	33.64975	33.46129	33.58257	35.05323	33.30058	31.46617	35.16537	36.7495
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	23.74166	21.10564	20.89603	20.92995	20.93874	20.87588	21.7627	20.60692	19.28649	21.20958	22.16146
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	5.358382	5.731205	6.039816	5.625813	5.560429	6.257343	6.004345	5.747699	5.051286	4.081684	3.875378
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	11.6104	11.53599	12.38614	12.25556	13.39627	12.52258	12.27801	11.99039	11.88582	10.17077	11.48582

Grafik 3.9. Bölgelerin Terör Olayları ve Yoksulluk Oranlarının Kıyaslaması

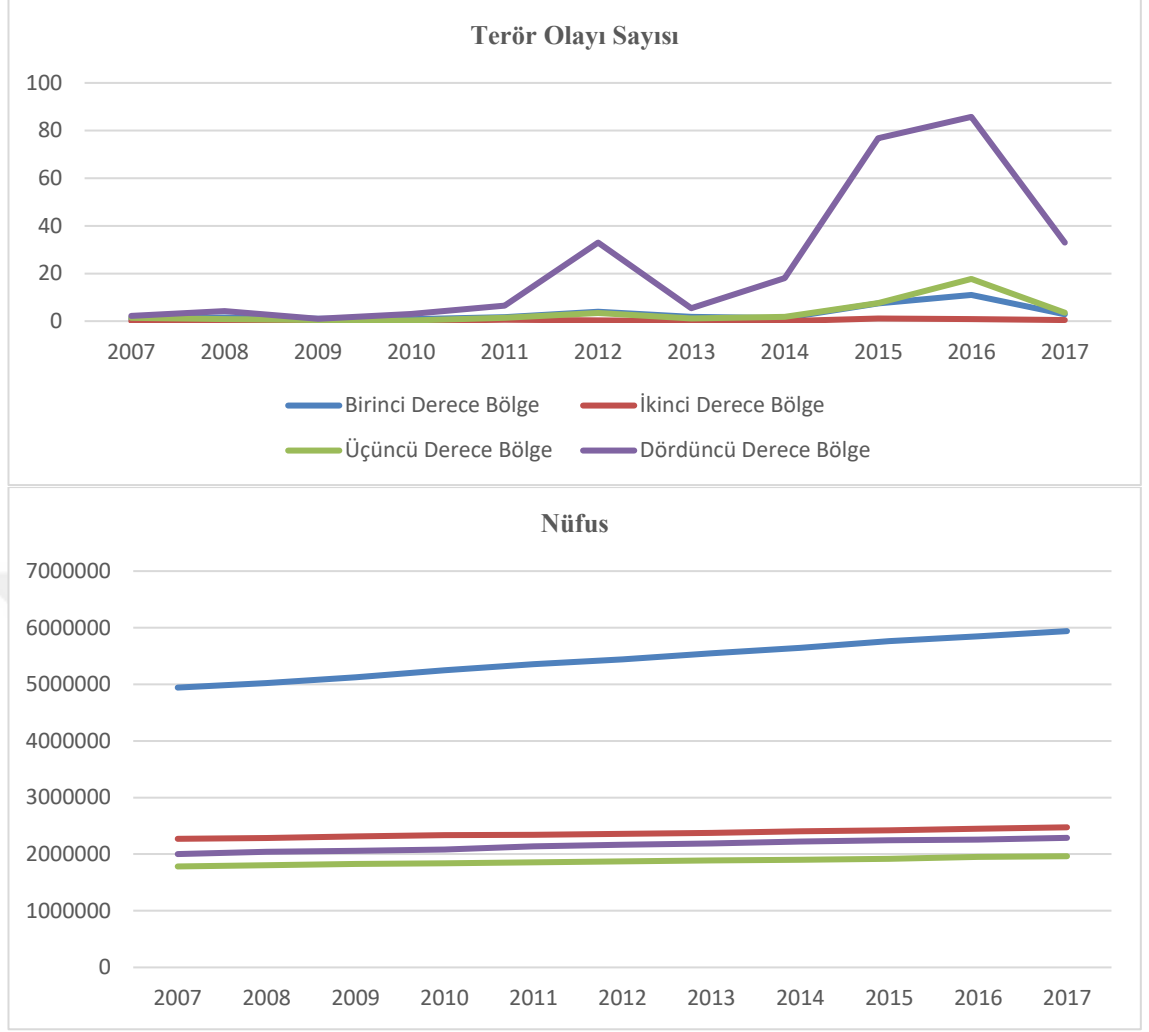
3.1.2.2. Sosyal Göstergeler

Yerel ekonomik kalkınmanın temel sosyo-kültürel göstergeleri arasında nüfus, eğitim, sağlık gibi göstergeler ilk sıralarda gelmektedir. Dolayısıyla bu göstergelerin terör ile olabilecek bağlantıları irdelenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Tablo 3.8. Türkiye’deki 26 düzey 2 bölgesinde nüfus değerlerini 2007-2017 dönemi için göstermektedir.

Tablo 3.8. Nüfus Sayılarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzey 2 Bölgeleri	NÜFUS										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
		Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler										
TR10	İstanbul	12573836	12697164	12915158	13255685	13624240	13854740	14160467	14377018	14657434	14804116	15029231
TR51	Ankara	4466756	4548939	4650802	4771716	4890893	4965542	5045083	5150072	5270575	5346518	5445026
TR31	İzmir	3739353	3795978	3868308	3948848	3965232	4005459	4061074	4113072	4168415	4223545	4279677
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	3368502	3442871	3508133	3595460	3637222	3682037	3749582	3809784	3881624	3964535	4019116
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2460321	2514175	2592075	2685499	2705254	2763541	2833306	2898240	2968561	3017280	3063005
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	3048651	3136555	3193210	3246147	3315463	3376330	3448702	3522353	3617728	3719652	3805481
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2620452	2674760	2707898	2739188	2779765	2808243	2851086	2915188	2955825	2997720	3038325
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1458114	1502358	1511952	1521328	1569388	1593247	1613616	1650735	1687420	1726260	1768368
TR62	Adana, Mersin	3602588	3629227	3703114	3733124	3776744	3808483	3855034	3892850	3928388	3975522	4010406
TR22	Balıkesir, Çanakkale	1594441	1605067	1617820	1642720	1640759	1654422	1665089	1700847	1700029	1715969	1735241
TR52	Konya, Karaman	2185131	2200013	2224547	2246478	2272560	2287705	2317164	2349170	2372740	2406913	2426821
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2939517	2914110	2940947	3005558	2942695	2965800	2985153	2995289	3013892	3043846	3065961
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1016484	1020767	1026825	1035071	1019425	1020108	1020957	1019534	1023593	1032260	1034922
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	2295679	2299704	2326584	2352971	2348101	2351714	2363390	2378052	2379113	2401245	2416673
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2728183	2719954	2739487	2740686	2717685	2717970	2714575	2717042	2721221	2752803	2773386
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	2261242	2318281	2364249	2414833	2471979	2519139	2570208	2616082	2665265	2715553	2756910
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	2488652	2507387	2526619	2516167	2513021	2545274	2553647	2566840	2572850	2645584	2633417
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1481248	1492804	1504789	1496296	1495630	1501311	1510080	1508199	1515228	1546995	1560774
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	732790	737308	745976	743029	739997	745525	763570	756983	757711	766303	765874
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1598897	1623891	1626357	1625158	1663811	1673852	1681719	1690843	1700468	1711847	1726199
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2843518	2907289	2957713	3004608	3013790	3038983	3077753	3115681	3142990	3189974	3230573
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	1075088	1061287	1062205	1068446	1072848	1071878	1062345	1067560	1063789	1078207	1072404
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2983813	3067052	3128748	3192329	3287197	3354242	3409417	3480715	3546516	3613746	3685654
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1925794	1965419	1969896	1985610	2056997	2085092	2116727	2153921	2173759	2179588	2222601
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1137671	1140575	1135856	1133660	1157546	1154277	1145257	1138766	1131570	1123161	1115810
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1959535	1994165	2012044	2022373	2046027	2082470	2092863	2111068	2124349	2115729	2128670

Tablo 3.8’de görüldüğü gibi nüfusu en kalabalık olan bölgeler gelişmişlik seviyelerine göre birinci ve ikinci derece gelişmiş bölgelerdir. Nüfusu en az kalabalık olan bölgeler ise üçüncü ve dördüncü derece gelişmiş bölgelerdir. Ayrıca üçüncü ve dördüncü derece gelişmiş bölgelerdeki TR63 ve TRC2 alt bölgelerinin nüfusu bazı ikinci ve birinci derece bölgelerindeki alt bölgelerin nüfusundan fazlayken, ikinci derece bölgedeki TR81 alt bölgesinin nüfusu ise üçüncü ve dördüncü derece gelişmiş bölgelerdeki bazı alt bölgelerle aynı seviyelerdedir. Dolayısıyla bu durum gelişmişliğin bir göstergesi veya büyümenin motoru olarak nüfusun kullanılabileceği veya ön planda tutulabileceği varsayımlarını tek başına doğrular nitelikte değildir.

Grafik 3.10. Bölgelerin Terör Olayları ve Nüfus Sayılarının Kıyaslaması

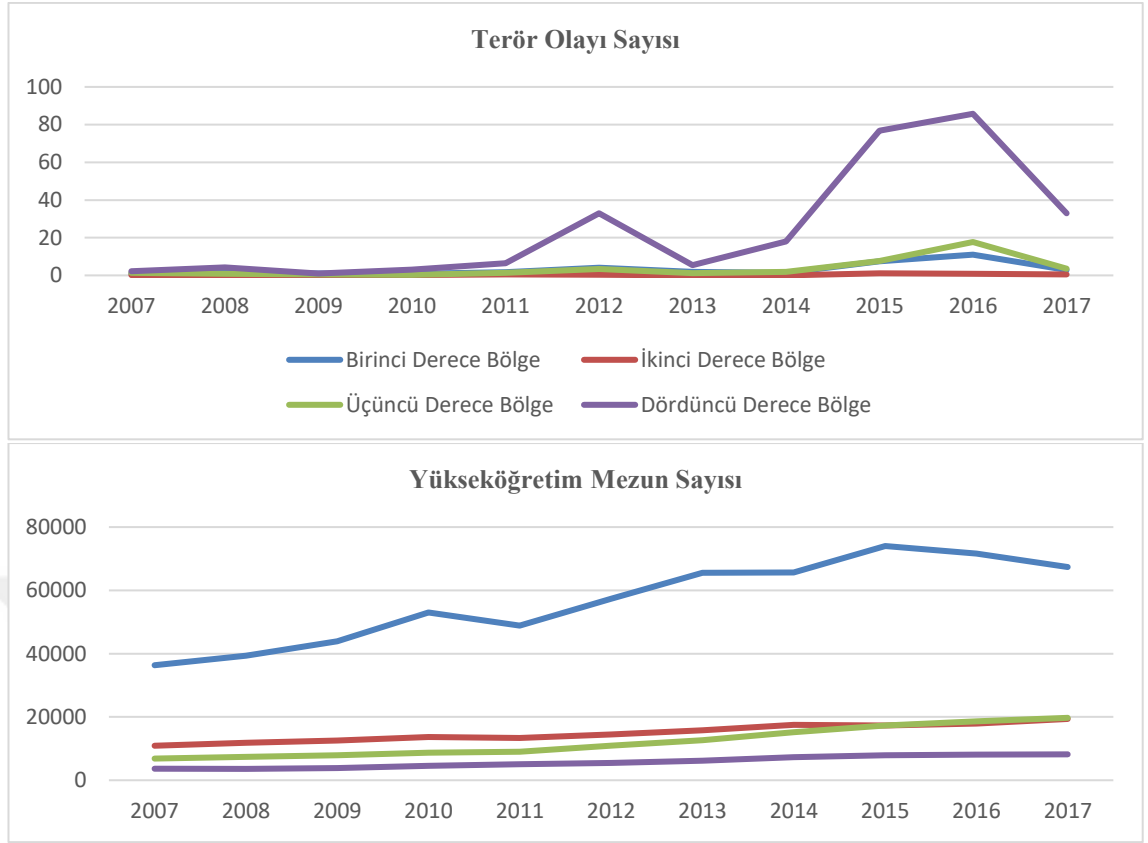
Diğer taraftan bölgelerin terör olayı sayılarıyla birlikte nüfus sayılarının birlikte gösterildiği Grafik 3.10.'a bakıldığında terör olaylarıyla nüfus arasında herhangi bir doğrusallık söz konusu olmamaktadır. Ayrıca birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derece gelişmiş bölgelerin tümünde terör olaylarıyla nüfus arasında bir ilişki izlenememektedir. Bu durum Eyerman (1998), Syed ve diğ. (2015), Gaibullov (2015), Gaibullov ve Sandler (2019) tarafından ifade edilen nüfus ve terörizm arasındaki pozitif yönlü ilişkiye terstir.

Yerel ekonomik kalkınmanın sosyal göstergelerinden eğitime yönelik olarak bölgelerin yüksek öğretim mezunu sayılarını gösteren Tablo 3.9. gelişmiş bölge kategorisinde olan birinci derece gelişmiş bölgenin diğer tüm bölgelerden daha fazla mezun verdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca üçüncü derece gelişmiş bölge kategorisinde

olmasına rağmen TR90 ve TRA1 bölgelerinin ikinci ve bazı birinci derece gelişmiş bölgelerden daha fazla mezun öğrenci sayısına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum yerel ekonomik kalkınmada önemli rol olan nüfus göstergesiyle birlikte kalifiye nüfusun söz konusu bölgelerdeki rolünü ortaya koymaktadır.

Tablo 3.9. Yüksek Öğretim Mezun Sayısına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzey 2 Bölgeleri	YÜKSEKÖĞRETİM MEZUN SAYILARI										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR10	İstanbul	37361	40002	43153	46886	48378	51361	66592	68607	78694	97090	120580
TR51	Ankara	26868	28124	29864	29801	29793	31039	33017	33226	34135	37883	35800
TR31	İzmir	14215	15350	15839	16191	15512	18344	18659	18468	21038	21286	21206
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	103987	114633	131702	179887	155182	195593	222749	218255	253732	215709	166267
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	13707	14664	17045	18220	17510	19725	22770	23646	23522	24686	27099
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	21967	23329	25617	27020	27051	28155	29509	31826	32985	33299	33511
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	9959	12812	14274	16764	16404	15986	17165	20234	20449	20289	23254
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	6312	6639	7188	9221	9766	11258	12815	14212	13626	13906	14762
TR62	Adana, Mersin	10729	11051	11478	12647	11793	12943	13723	13741	13382	14240	15031
TR22	Balıkesir, Çanakkale	11630	12243	13113	13526	13303	14863	14609	15499	14858	14293	14976
TR52	Konya, Karaman	17518	18884	17614	18140	16886	17502	19443	19050	19888	20879	22465
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	18360	19786	21427	23050	22761	24756	26222	29557	27292	27568	29933
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	4295	4563	5159	4469	5010	5087	6451	7807	9702	12526	15316
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	10219	10825	12688	13137	12327	14382	14815	18176	18486	18640	19723
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	9175	9894	10232	12125	11692	13906	16481	19139	18386	18759	18932
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	3560	3816	4302	5901	6690	8433	9837	11480	12161	13720	14018
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	10135	10803	12824	14934	14632	17815	20040	23159	24331	23594	24917
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	9375	10420	10054	10979	10809	14188	14822	17767	18245	17911	19290
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	2635	2748	3217	3402	3214	4131	4446	5541	6913	7166	7892
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	8139	8198	8737	8630	9401	10674	11845	15342	16004	16170	16643
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	6123	7299	7316	8537	9264	10461	11469	12585	13056	11906	12490
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	8024	8556	8877	8605	8865	10833	16393	20586	30168	39598	42869
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	5056	4951	5418	6296	6338	7411	8534	9793	10116	9987	10014
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1678	1617	1841	2570	2643	3459	3792	4958	5271	6224	6590
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	3539	3498	3707	3878	4202	3990	4943	5680	7146	7177	7039
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	4249	4304	4397	5692	7207	7087	7394	8545	9007	8974	9090

Grafik 3.11. Bölgelerin Terör Olayları ve Yüksek Öğretim Mezun Sayısı Kıyaslaması

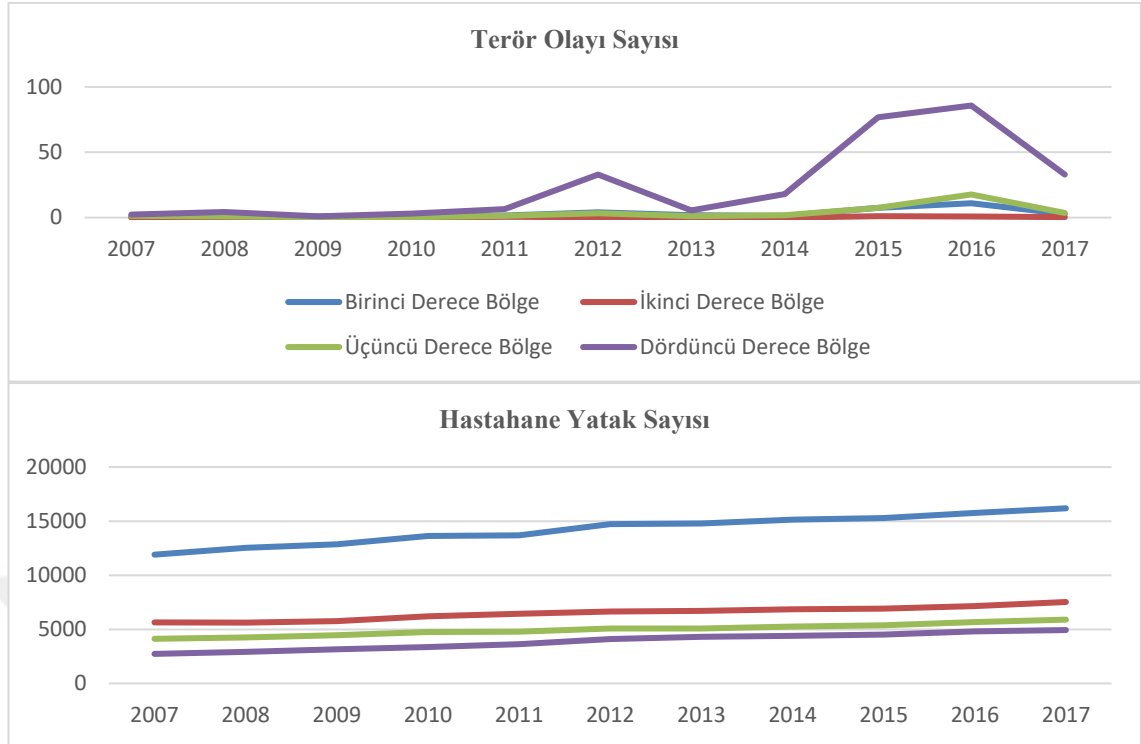
Diğer taraftan terör olayları ile yükseköğretim mezun sayılarını karşılaştıran Grafik 3.11.'de 2007-2017 dönemi için herhangi bir doğrusallık izlenememektedir. Bununla birlikte en fazla terör olayının gerçekleştiği dördüncü derece gelişmiş bölgede yükseköğretim mezun sayısının en düşük olduğu da görülmektedir. Bu durum Benmelech ve Berrebi (2007), Berrebi (2003), Azam ve Thelen (2008), Brockhoff ve diğ., (2012) ve Syed ve diğ. (2015) tarafından yapılan çalışmaların ifade ettiği eğitim ile terör olayları arasındaki ters yönlü ilişkiyle uyum içerisindedir.

Tablo 3.10. Hastane Yatak Sayılarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzy 2 Bölgeleri	HASTAHANE YATAK SAYISI										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
		Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler										
TR10	İstanbul	26133	29193	30020	30881	30219	32235	33104	33581	34089	36124	37954
TR51	Ankara	14414	14239	14990	16826	16237	18608	18032	18641	18109	18840	18384
TR31	İzmir	9741	10335	10272	10483	10866	11414	11361	11452	11466	11421	11922
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	8531	8752	8617	9529	9748	10391	10351	10587	10611	10702	10471
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	6666	6500	6793	7240	7765	7653	7690	7813	8230	8401	9459
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	5935	6213	6450	6862	7304	8020	8214	8752	9156	9049	8933
		İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler										
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	5595	5803	5666	6326	6376	6656	7181	7534	7813	7974	8379
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	3637	3857	3885	4011	4207	4522	4551	4731	4796	5396	5536
TR62	Adana, Mersin	8292	8279	8307	9110	9323	9515	9677	9911	10294	10250	11721
TR22	Balıkesir, Çanakkale	3697	3752	3892	4088	4079	4364	4370	4303	4362	4352	4678
TR52	Konya, Karaman	5040	4982	5288	7002	7228	7387	7293	7298	6947	7635	7615
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	8044	7626	7770	7857	8362	8521	8557	8689	8857	9198	9612
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	3080	2989	3036	2906	3095	3135	3146	3126	3240	3279	3242
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	5707	5816	6065	6556	7259	7417	7437	7527	7491	7739	7923
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	7783	7490	8002	7974	8034	8235	8205	8554	8489	8513	9036
		Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler										
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	3784	4074	4286	4854	4815	5443	5663	5924	6071	7243	7513
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	7562	7449	8036	8097	8005	8426	8336	8303	8137	8555	8623
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	2985	3089	3315	3834	3456	3537	3273	3469	3655	3727	4047
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	2096	1948	2021	1936	2043	2193	2036	2053	1947	2034	2075
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	5070	5360	5136	5660	5912	6006	6079	6197	6447	6161	6575
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	3939	4329	4454	4984	5260	5718	5864	6444	6969	7814	8135
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	3452	3593	3871	3879	3929	4317	4380	4336	4412	4080	4302
		Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler										
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	4341	4660	4767	5672	6092	7025	7397	7378	7652	8269	8445
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1855	2024	2573	2557	3009	3214	3304	3593	3769	4036	4230
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1386	1419	1524	1455	1613	2087	2139	2126	2101	2051	2112
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	3335	3512	3702	3760	3811	4033	4391	4514	4538	4928	4941

Yerel ekonomik kalkınmanın sosyo-kültürel göstergelerine yönelik ifade edilen son değişken olan sağlık düzeyi Tablo 3.10.'da hastane yatak sayıları olarak ifade edilmektedir. Tablo 3.10.'a göre birinci derecede gelişmiş bölgenin hastane yatak sayılarında da ilk sırada olduğu izlenebilmektedir. Bununla birlikte bir alt yapı göstergesi olarak da kullanılan sağlık seviyesi nispeten gelişmemiş üçüncü ve dördüncü derece bölgelerde daha düşük seviyelerdedir. Ayrıca görece geri kalmış üçüncü ve dördüncü derece gelişmiş bölgelerdeki TR90 ve TR63 alt bölgeleri ikinci derece gelişmiş bölgedeki birçok alt bölgeden çok daha ileri düzeyde sağlık seviyesine sahiptir.

Diğer taraftan bölgelerin terör olayı sayıları ile sağlık seviyesi göstergesi olan hastane yatak sayılarını gösteren Grafik 3.12.'de genel olarak terör olaylarıyla hastane yatak sayısı arasında herhangi bir doğrusal ilişkiden söz edilememektedir. Bununla birlikte yine en düşük gelişme derecesine sahip dördüncü derece gelişmiş bölgenin en fazla terör olayıyla birlikte en az hastane yatak sayısına sahip olması sağlık altyapısının zayıflığını göstermektedir. Bu durum sağlık altyapı seviyesiyle terör olayları arasındaki bir ilişkiye işaret olabilir.

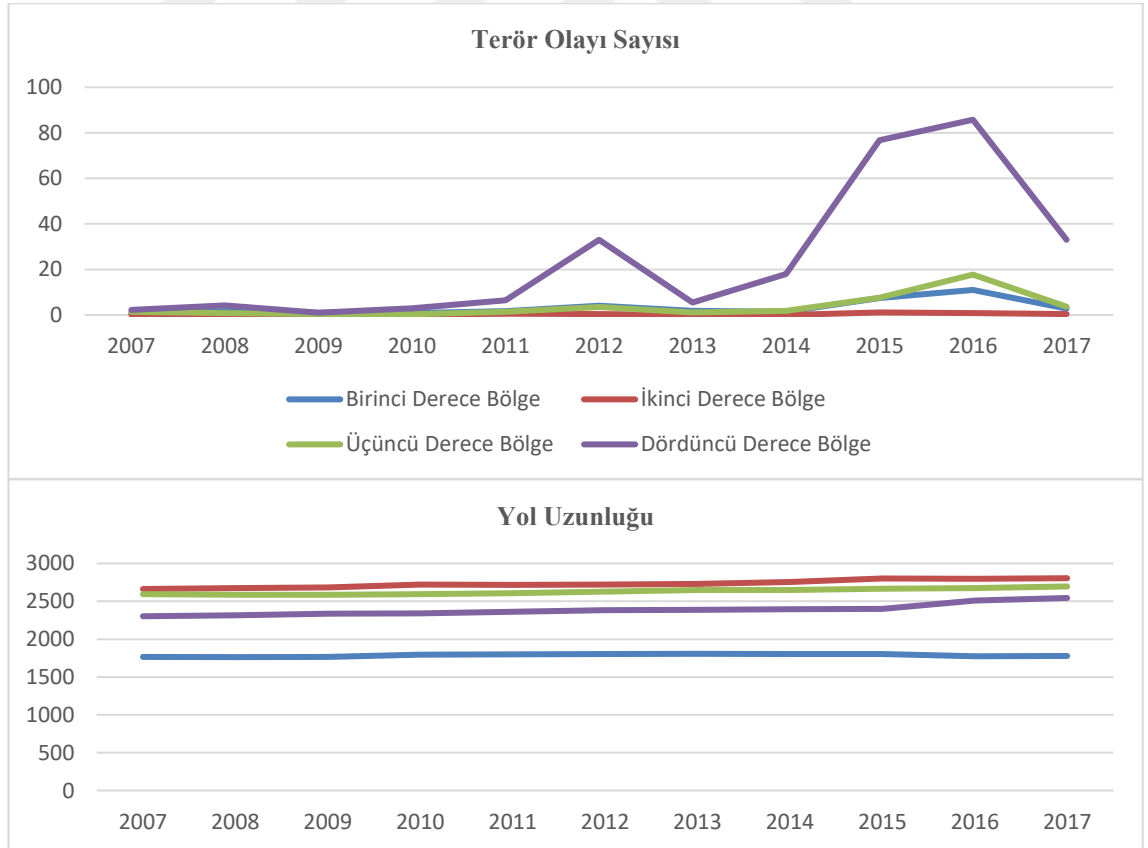
Grafik 3.12. Bölgelerin Terör Olayları ve Hastane Yatak Sayısı Kıyaslaması

3.1.2.3. Çevresel Göstergeler

Yerel ekonomik kalkınmanın temel çevresel göstergeleri arasında çevresel atıklara dayalı değişkenler, atık su veya kanalizasyon kullanım miktarları, belediye hizmetleri, sürdürülebilir çevre bilinci, yol altyapı durumları gibi göstergeler ilk sıralarda gelmektedir. Türkiye’de 26 düzey 2 alt bölgesinde ifade edilen değişkenlere yönelik 2007-2017 dönemini kapsayan verilere maalesef ulaşamamaktadır. Bununla birlikte sadece yol altyapı durumunu gösteren yol uzunluklarına yerel ekonomik kalkınmanın çevresel göstergeleri bağlamında yer verilmiştir. Bu bağlamda bölgelerin toplam yol uzunluklarını veren Tablo 3.11.’den görüleceği üzere yol uzunluklarının bölgelerin gelişmişlik dereceleriyle herhangi bir ilişki olmadan dağılım göstermektedir. Diğer taraftan birinci derece gelişmiş bölgenin yol uzunluğunun en düşük seviyede olmasına karşın dördüncü derece gelişmiş bölgenin ise hemen üstünde yer alması altyapıyla terör olayları arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığına işaret olabilir.

Tablo 3.11. Yol Uzunluklarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Sınıflandırılması

Kodu	Düzye 2 Bölgeleri	YOL UZUNLUKLARI										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR10	İstanbul	400	399	399	511	511	559	548	551	551	471	460
TR51	Ankara	1626	1623	1633	1659	1658	1658	1657	1661	1661	1644	1618
TR31	İzmir	1314	1292	1290	1286	1295	1294	1294	1290	1277	1276	1275
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	2372	2377	2388	2428	2430	2412	2412	2386	2367	2354	2405
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2971	2990	2993	2995	2997	2995	3005	3088	3104	3077	3068
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1897	1893	1887	1894	1903	1907	1921	1843	1848	1826	1838
İkinci Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2425	2425	2425	2441	2443	2442	2485	2485	2485	2489	2485
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1873	1876	1884	1871	1869	1872	1864	1786	1776	1780	1775
TR62	Adana, Mersin	2106	2147	2143	2141	2137	2172	2169	2260	2287	2269	2278
TR22	Balıkesir, Çanakkale	2284	2278	2284	2305	2309	2299	2298	2246	2303	2273	2298
TR52	Konya, Karaman	3543	3625	3617	3746	3705	3703	3697	3979	3987	3974	3993
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	3558	3556	3554	3551	3549	3562	3558	3553	3556	3536	3506
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1093	1093	1110	1136	1122	1115	1114	1114	1114	1107	1106
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	4127	4128	4112	4264	4261	4287	4324	4318	4647	4710	4748
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2954	2954	3035	3042	3049	3053	3053	3052	3052	3057	3058
Üçüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1488	1444	1444	1426	1426	1426	1425	1424	1452	1454	1456
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	3934	3925	4051	4112	4151	4229	4366	4386	4388	4439	4494
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	2398	2409	2335	2334	2372	2380	2394	2395	2393	2407	2445
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	2522	2522	2491	2483	2490	2484	2483	2477	2477	2476	2473
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	3153	3155	3155	3173	3174	3185	3172	3170	3235	3229	3238
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1843	1842	1835	1852	1844	1878	1866	1862	1879	1879	1890
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	2821	2810	2801	2766	2789	2815	2841	2838	2836	2852	2878
Dördüncü Dereceden Gelişmiş Bölgeler												
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2203	2203	2209	2212	2216	2293	2288	2298	2298	2319	2319
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	2274	2294	2341	2343	2364	2373	2373	2388	2395	2447	2452
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1872	1851	1849	1849	1884	1882	1907	1907	1907	1883	1947
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	2861	2912	2954	2965	2982	2980	2982	2997	3003	3391	3459

Grafik 3.13. Bölgelerin Terör Olayları ve Yol Uzunluklarının Kıyaslaması

3.2. DÜZEY-2 BÖLGELERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZLER

Türkiye’de Düzey-2 kapsamında 26 alt bölgede meydana gelen terör olaylarının belirleyicilerinin neler olduğuna yönelik bu kısımda ilk olarak uygulamanın amacı ve önemi verilecektir. Daha sonra uygulamanın kapsamı ve dönemi ile veri seti ve değişkenlerin konumlandırılması kısmı tanıtılacaktır. Sonraki aşamada ise metodolojiye yöntemine ilişkin bilgiler verilerek uygulamalı analiz bulgularına yönelik sonuçlar sunulacaktır.

3.2.1. Uygulamanın Amacı ve Önemi

Terör ve terörizm olaylarının genel olarak büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri, özel olaraksa yerel ekonomik kalkınmadaki öneminden hareketle teröre etki eden faktörlerin ve terörün belirleyicilerinin neler olduğu, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç dâhilinde Türkiye’de Düzey-2 kapsamında 26 alt bölgede meydana gelen terör olaylarına etki eden muhtemel değişkenler, literatürde daha önceden gerçekleştirilen çalışmalardan hareketle araştırılarak analize tabi tutulacaktır. Analizlerde kullanılan değişkenlere ait bilgiler veri seti ve değişkenlerin konumlandırılması kısmında ayrıca verilecektir. Panel veri analizlerinin kullanıldığı çalışmada özellikle mekânsal ekonometri yöntemlerinden biri olan Coğrafi Ağırlıklı Regresyon (GWR) analizi tercih edilecektir.

GWR analizi, veri setindeki her bölge için yerel parametre değerlerinin elde edilmesine imkân tanımakta ve böylesi bir analiz ise bölgeler arasında herhangi bir ayrım gözetmeksizin bütün veri setini olduğu gibi göz önünde bulunduran diğer yöntemlere kıyasla üstün bir metot olarak değerlendirilmektedir. GWR analizinde, her bir bölgenin bireysel regresyonu, mekânsal vekil düzeylerine göre ağırlıklandırılmaktadır (Öcal ve Yıldırım, 2010).

Uluslararası literatürde terör olaylarını ve terörizmi ölçmeye yarayan bazı endeks değerleri bulunmaktadır. Bu endeks değerlerinin tümü terör olayı sayısını ve/veya terör olaylarında ölen ve/veya yaralanan kişi sayısını referans alarak hesaplamalar yapmaktadır. Bu sebeple yapılan analizlerde terör olaylarının sayısı üzerinden değerlendirmeye gidilerek en uygun yöntem belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Türkiye’de daha önce bölgesel düzeyde yapılmış olmaması (il bazlı ve yatay kesit hariç) ve terörün belirleyicilerini ekonomik, sosyal ve çevresel olarak üç grupta birleştirerek panel veriye dayalı analiz yapması çalışmaya önemli bir değer katmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bundan sonra yapılacak olan gerek Türkiye, gerekse diğer ülkeleri kapsayan bölgesel bazdaki çalışmalara referans kaynak olması muhtemel görünmektedir.

3.2.2. Uygulamanın Kapsamı ve Dönemi

Çalışmada 2007-2017 dönemini kapsayan tüm değişkenlere ait veriler Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması’nda (İBBS) belirtilen Düzey-2 bölgelerini dikkate alacak bir şekilde analize dâhil edilmiştir. İfade edilen İBBS Düzey-2 alt bölgeleri Tablo 3.12.’de gösterilmektedir.

Tablo 3.12. İBBS Düzey-2 Bölgeleri

TR10	İstanbul	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR22	Balıkesir, Çanakkale	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR31	İzmir	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak		Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin,
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	TR90	Gümüşhane
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu,	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TR51	Yalova	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TR52	Ankara	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TR61	Konya, Karaman	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TR62	Antalya, Isparta, Burdur	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TR63	Adana, Mersin	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
	Hatay, Kahramanmaraş,	TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
	Osmaniye		

Çalışmaya Türkiye’nin Düzey-2 kapsamında 26 alt bölgesinin dahil edilmesinin temel nedeni, yerel ekonomik kalkınma bağlamında terörizmin belirleyicilerinin tahmin edilmesi dolayısıyladır.

Uygulama 26 alt bölgeye ait 2007-2017 dönemini içine alan 11 yıllık bir zamanı kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışmada kullanılan panelin yatay kesit boyutunu (N) 26 alt bölge oluşturmaktayken, zaman boyutunu (T) ise 11 yıl oluşturmaktadır. Sonuç olarak $N > T$ şeklindedir. Ayrıca zaman boyutunun 2007-2017 ile sınırlı kalması Türkiye’de

istatistiki veri bulmanın kısıtından gelmektedir. Bu kısıta bölgesel veriler de eklenince çalışmanın zaman kısıtı iyice daralmaktadır.

3.2.3. Uygulamanın Veri Seti ve Değişkenlerin Konumlandırılması

Bu çalışmanın temel amacı, terörizmin makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerini 2007-2017 dönemi itibariyle Türkiye ekonomisinde Düzey-2 kapsamında 26 alt bölge bazında panel GWR analizleri yardımıyla incelemektir. Panel veri sistemini oluşturan veriler Global Terrorism Database ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) bölgesel istatistikler veri tabanının olduğu resmi internet sitelerinden elde edilerek tasnif edilmiş ve analiz için gerekli uygun hale getirilmiştir. Analizlerde kullanılacak değişkenlere ait temel bilgiler Tablo 3.13.'de özetlenmektedir.

Tablo 3.13. Değişkenler İle İlgili Temel Bilgiler

Veri Tanımı	Kısaltma	Veri Kapsamı	Birim	Yıl	Kaynak
Bağımlı Değişken					
Terörizm Düzeyi	Terör	İlgili Bölgede Gerçekleşen Terör Olayı Sayıları	Sayı	2007-2017	GTD (Global Terrorism Database)
Bağımsız Değişkenler: Makroekonomik Belirleyiciler					
Kişi Başına Gelir Düzeyi	Gelir (-)	İlgili Bölgelerde Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi	Bin Dolar	2007-2017	TÜİK
İşsizlik Oranı	İşsizlik (+)	İlgili Bölgelerde 15 Yaş ve Üzeri Kişilerin İşsizlik Düzeyi	Oran	2007-2017	TÜİK
Enflasyon Oranı	Enflasyon (+)	İlgili Bölgelerde TÜFE ile Ölçülen Enflasyon Oranları	Oran	2007-2017	TÜİK
Yoksulluk Düzeyi	Yoksulluk (+)	İlgili Bölgelerdeki Yoksulluk Oranları	Oran	2007-2017	TÜİK
Kamu Yatırımları	Yatırım (-)	İlgili Bölgelerdeki Toplam Kamu Yatırımlarının İlgili Bölgenin Nüfusuna Oranı	Oran	2007-2017	TÜİK
Net Dış Ticaret	Ticaret (-)	İlgili Bölgelerdeki İhracat ile İthalat Arasındaki Farkın İlgili Bölgenin Nüfusuna Oranı	Oran	2007-2017	TÜİK
Tüketim Düzeyi	Tüketim (-)	İlgili Bölgelerdeki Toplam Tüketim İçerisinde Gıda Maddelerinin Oranı	Oran	2007-2017	TÜİK
Tarımsal Üretim	Tarım (-)	İlgili Bölgelerdeki Tarımsal Üretim Değerinin İlgili Bölgenin Nüfusuna Oranı	Oran	2007-2017	TÜİK
Turizm	Turizm (-)	İlgili Bölgeleri Ziyaret Eden Turist Sayılarının İlgili Bölgenin Nüfusuna Oranı	Oran	2007-2017	TÜİK
Elektrik Tüketimi	Elektrik (-)	İlgili Bölgelerde Harcanan Elektrik Miktarının İlgili Bölgenin Nüfusuna Oranı	Oran	2007-2017	TÜİK
Bağımsız Değişkenler: Sosyal Belirleyiciler					
Nüfus Düzeyi	Nüfus (+)	İlgili Bölgelerin Toplam Nüfusu	Sayı	2007-2017	TÜİK
Suç Seviyesi	Suç (+)	İlgili Bölgelerde Cezaevine Giren Toplam Hükümlü Sayıları	Sayı	2007-2017	TÜİK
Beşeri Sermaye	Eğitim (+/-)	İlgili Bölgelerde Üniversite Mezunu Toplam Kişi Sayıları	Sayı	2007-2017	TÜİK
Demokratikleşme Eğilimi	Demokrasi (-)	İlgili Bölgelerde Milletvekili Seçimlerinin Yapıldığı Yıllar İçin 1 Yapılmadığı Yıllar İçin 0 Değerlerini Alan Değişken	Kukla Değişken	2007, 2015, 2017	TÜİK
Sağlık	Sağlık (-)	İlgili Bölgelerde Hastanelerdeki Toplam Yatak Sayıları	Sayı	2007-2017	TÜİK
Net Göç Hızı	Göç (+)	İlgili Bölgelerdeki Mevcut Dönemle Bir Önceki Dönem Arasındaki Nüfusun Farkı	Sayı	2007-2017	TÜİK
Bağımsız Değişkenler: Çevresel Belirleyiciler					
Yol Uzunluğu	Yol (-)	İlgili Bölgelerdeki Karayolu Uzunlukları	KM	2007-2017	TÜİK
Jeopolitik Konum	Coğrafya (+)	İlgili Bölgelerde Ortadoğu'ya Komşu Olma Durumuna Göre; Komşu Olanlar İçin 1 Olmayanlar İçin 0	Kukla Değişken	2007-2017	
Kıyı Bölge	Kıyı (-)	İlgili Bölgelerde Denize Yakın Olma Durumu; Deniz Kıyısına Komşu Olan Bölgeler İçin 1 Olmayanlar İçin 0	Kukla Değişken	2007-2017	

Not: Değişkenlere ait kısaltmaların yanında bulunan parantez içindeki işaretler, ekonometrik analizler için beklenen katsayı işaretlerini yansıtmaktadır.

Tablo 3.13.'de ifade edilen değişkenlere ait kısaltma sütununda verilen işaretler değişkenlerin bağımlı değişken olan terörizm değişkeniyle olması beklenen ilişki yönünü ifade etmektedir. Buna göre;

- Öncelikli olarak teröre etki ettiği düşünülen makroekonomik değişkenlerin tümünün temelinde “Göreceli Ekonomik Yoksunluk” teorisinin yattığını ifade etmek gerekir. Çünkü ekonomik anlamda güçlenen veya refah seviyesini arttıran bireylerin yoksullaşmaktan korkmaları ve ekonomik durumlarının kötüleşebileceği endişesi ile şiddet ve terör eylemlerinden kaçındıkları veya bunlara herhangi bir destek vermekten geri durdukları ifade edilmektedir. Diğer taraftan teröre etki edebileceği düşünülen sosyal ve çevresel değişkenlerin temelinde ise “Bulaşma ve Yayılma Etkileri” teorisinin olabileceğini ifade etmek gereklidir.
- Bir bölgede kişi başı gelirlerin artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Çalışmada kişi başı gelirin kullanılması, öncelikli olarak bir ekonomideki yaşam düzeyinin temel göstergesi olduğu dolayısıyladır. Bu sebeple gelir düzeyinin artması kişileri ekonomik olarak rahatlatacağı dolayısıyla şiddet ve terör olaylarına destek vermemektedirler. Gelir düzeyinin terörün en önemli sebepleri arasında gösterilmesi Merton (1949, 1968) tarafından ifade edilen “Göreceli Ekonomik Yoksunluk” teorisinin vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Blomber ve diğ. (2004), Campos ve Gassebner (2008) ve İsmail ve Amjad (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar da gelir düzeyi ve terörizm ilişkisini ortaya koymaktadır.
- Bir bölgede işsizliğin artması terör düzeyinin artması anlamına gelebilmektedir. Çünkü bireylerin işini kaybetmesi mevcut ekonomik durumlarının kötüye gitmesi ve gelirlerinin azalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Merton (1949, 1968) tarafından ifade edilen “Göreceli Ekonomik Yoksunluk” teorisi kapsamında işsizliğin artması gelir azalışı şeklinde olmaktadır. Literatürde de Hudson ve diğ., (2002) ve Goldstein (2006) gibi çalışmalarda bu ilişki net bir şekilde verilmektedir.
- Bir bölgede enflasyon oranının artması terör düzeyinin artması anlamına gelebilmektedir. Artan enflasyon düzeyleri kişilerin alım güçlerinin, dolayısıyla reel gelirlerinin azalması anlamında gelmektedir. Dolayısıyla Merton (1949,

1968) tarafından ifade edilen “Göreceli Ekonomik Yoksunluk” teorisi kapsamında enflasyonun artması gelir azalışı şeklinde olmaktadır. Literatürde de Piazza (2006) ve Caruso ve Schneider (2011) gibi çalışmalarda söz konusu ilişki ifade edilmektedir.

- Bir bölgede yoksulluk düzeyinin artması terör düzeyinin artması anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla Olson (1963) tarafından ifade edilen “Yoksullaştıran Modernizasyon” teorisinde ifade edildiği gibi yoksullaşmanın artarak gelir adaletsizliklerinin ortaya çıkması, terör olayları ve terörizmi tetikleyen en önemli sebepler arasında gösterilmektedir. Literatürde de Gurr (1970) ve Krieger ve Meierrieks (2011) gibi yazarlar bu ilişkiyi ortaya koymaktadırlar.
- Bir bölgede kamu yatırımlarının artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Artan kamu yatırımları sosyo-ekonomik altyapının kuvvetlenmesi dolayısıyla bireylerin devlete karşı aidiyet duygularının artmasına ve terör faaliyetlerine karşı uzak durmalarına yöneltebilmektedir. Dolayısıyla bu durum da “Göreceli Ekonomik Yoksunluk Teorisi” ile ifade edilebilmektedir.
- Bir bölgede ihracat ile ithalat arasındaki farkı ifade eden net dış ticaret hacminin artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla kişilerin dış ticaret ekseninde elde ettikleri gelir artışları şiddet ve terör olaylarına katılımlarını azaltabilmektedir. Li ve Schaub (2004) ve Ezcurra ve Palacios (2016) gibi çalışmalarda da net bir şekilde ifade edilmektedir.
- Bir bölgede tüketim düzeyinin artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Tüketim artışı dolayısıyla ortaya çıkan gelir artışları kişilerin terör olaylarına etkilerini azaltmaktadır. Merton (1949, 1968) tarafından ifade edilen “Göreceli Ekonomik Yoksunluk” teorisi kapsamında da tüketim düzeyinin artması gelir azalışı şeklinde olmakta ve terör düzeyi azalabilmektedir.
- Bir bölgede tarımsal üretimin artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Tarımsal üretim düşük ve orta gelişme düzeyine sahip mekanların en temel ekonomik özelliği olduğu için tarımsal üretimdeki artışlar gelir artışlarıyla eşdeğer olabilmektedir. Bu bağlamda artan gelir artışları terör olaylarını engelleyebilir olduğu için tarımsal üretim artışları terörizmi azaltabilmektedir.

- Bir bölgede elektrik kullanımının artması (hane halkı veya sanayi tüketimi olmak üzere) terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Artan elektriktir tüketimi hanehalkında refah artışları, sanayide ise üretim artışları dolayısıyla refah artışları anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla Merton (1949, 1968) tarafından ifade edilen “Göreceli Ekonomik Yoksunluk” teorisi kapsamında elektrik tüketiminin artması terör olaylarının azalması şeklinde ifade edilebilmektedir.
- Bir bölgede turizm faaliyetlerinin artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Turizm hem sağladığı gelir artışları dolayısıyla göreceli ekonomik yoksunluk teorisi kapsamında, hem de oluşturduğu sosyo-kültürel etkiler dolayısıyla terörün azalmasına etkide bulunabilmektedir.
- Bir bölgede nüfusun artması terör düzeyinin artması anlamına gelebilmektedir. Özellikle nüfusun artması terör örgütlerini daha kolay elaman bulmaya yöneltebilmektedir. Ayrıca nüfusun yoğun ve kalabalık olduğu yerlerde terör örgütlerinin eylem yapma ihtimali daha fazla zarar verebileceği dolayısıyla artabilmektedir. Bu durum literatürde Piazza (2006) ve Akhmad ve diğ. (2014) gibi çalışmalarda da net bir şekilde ortaya konulmaktadır.
- Bir bölgede suç düzeyinin artması terör düzeyinin artması anlamına gelebilmektedir. Bu sebeple yoğun suç ve şiddet eylemlerinin olduğu mekanlar terör örgütlerinin elaman temin ettikleri en kolay yerler olabilmektedir. Esas itibarıyla Midlarsky ve diğerleri (1980) tarafından ileri sürülen “Bulaşma ve Yayılma Etkileri” yaklaşımı suçun teröre etkisini teorik düzeyde net olarak açıklayabilmektedir.
- Bir bölgede eğitim seviyesinin artması ve/veya azalması terör düzeyinin artması anlamına gelebilmektedir. Eğitim faktörünün terör üzerindeki artış veya azalış etkisinin net olmaması, bazı durumlarda düşük eğitim düzeyi terör ve terörizmin sebebi sayılmaktayken, bazı durumlarda da yüksek eğitim düzeyinin terörizme etki etmesi dolayısıyladır. Bu durum literatürde de Krueger ve Meleckova (2003), Tavares (2004), Testas (2004) ve Krueger ve Laitin (2008) gibi yazarlar tarafından ifade edilmektedir.
- Bir bölgede demokrasi düzeyinin artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Bu durum “Sosyal Bölünme Teorisinde” ifade edildiği üzere sosyal dengesizlikler politik istikrarsızlıklar haline dönüşerek toplumda terörizme

neden olacağı varsayımıyla ifade edilmektedir. Ayrıca literatürde de Piazza (2006), Krueger ve Laitin (2008) ve Kis-Katos ve diğ. (2011) tarafından yapılan çalışmalarda bu durum net bir şekilde ifade edilmektedir.

- Bir bölgede sağlık düzeyinin artması terör düzeyinin azalması anlamına gelebilmektedir. Bu durum sağlık altyapısındaki iyileşmeyle birlikte ortaya çıkan gelişmelerin hayat standardına ve refah düzeylerine etkisi olarak değerlendirilebilmekte, dolayısıyla refah artışları terör olaylarını azaltabilmektedir.
- Bir bölgede göç hızının artması terör düzeyinin artması anlamına gelebilmektedir. Çünkü göç olgusu sosyo-ekonomik öncelikleri olan bir durumdur. Dolayısıyla refah ve hayat standardı göçün belirleyicisidir. Böylece artan göç artan terörü ifade edebilmektedir.
- Bir bölgede yol uzunluklarının artması terör düzeyinin azalması anlamına gelmektedir. Bu durum altyapı olanaklarının iyileşmesi dolayısıyla sağladığı refah artışları bağlamında açıklanabilmektedir.
- Bir bölgede jeopolitik riskler dolayısıyla terör olayları etkilenebilmektedir. Özellikle yoğun terör olaylarının yaşandığı mekanlara komşu olan mekanlarda terör tehdidiyle karşı karşıya kalabilmektelerdir. Bu bağlamda Jeopolitik konumun terörizme etkisini ortaya koyan Ullah ve diğ., (2018) gibi çalışmalar terör olaylarına yakın yerlere komşuluğun üzerine yoğunlaşmakta ve bu komşuluğun terörün bir sebebi olduğunu ifade etmektedirler.
- Bir bölgede denize yakın olmanın, yani kıyı bölgelere komşuluğun, teröre etkisinin negatif yönde olacağı ifade edilebilmektedir. Bu durum denize ulaşımın olduğu mekanlarda aktif ticari faaliyetler oluşturabileceği dolayısıyla bireylerin refah seviyelerini arttırabileceği düşüncesiyledir.

3.2.4. Uygulamanın Yöntemi

Çalışmanın uygulamasında kullanılan temel yöntem panel verilere dayalı olarak terörizmin makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerini 2007-2017 dönemi itibarıyla Türkiye ekonomisinde Düzey-2 kapsamındaki 26 alt bölge bazında ekonometrik analizlere tabi tutmaktır. Dolayısıyla panel veri tekniği kullanılarak literatürden yararlanarak belirlenen bağımsız değişkenlerin bölgelerde meydana gelen

terör olayları üzerinde ne derece etkilerinin olduğu saptanmaktadır. Analizlerde panel birim kök, panel eş-bütünleşme testleri, model tahminleri, nedensellik testi ve son olarak coğrafi ağırlıklı regresyon analizleri yapılmıştır. Bu aşamalar aktarılmadan önce genel olarak panel veri analizlerine yönelik bir takım bilgilendirmelerde bulunulacaktır.

Değişkenler arası ekonomik ilişkilerin belirlenmesi kapsamında diğer değişkenlerle ilişkili olabilen ve gözlem dışı kalan bireysel özel etkileri kontrol isteği sunan panel veri analizleri, 1980 yılından itibaren önemli derecede kullanılmaya başlayan ekonometrik analiz yöntemidir (Hausman ve Taylor, 1981: 1377). Panel veri analizleri zaman serisi ve yatay kesit veri analizlerine özgü özellikleri taşımakla birlikte, bu analizlere ait dezavantajları da ortadan kaldırabilmektedir. Bu bağlamda, panel veri analizlerinin avantajları ve bazı dezavantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Sun ve Parikh, 2001: 190; Tari, 2011: 4-6; Yerdelen Tatoğlu, 2012: 9-14):

- Panel verilerin zaman ve mekan (kesit) olmak üzere iki boyutları bulunmaktadır.
- Panel veriler, zaman ve kesit boyutunu birlikte içeren analiz tekniği olduğu için değişkenlere ait gözlem sayısı artmaktadır. Dolayısıyla gözlem sayısının fazla olması tahmin edilen modellerin serbestlik derecesini daha yükseltmektedir.
- Panel veriler, zaman serisinin uygulanmadığı kısa zaman serileri ile yetersiz kesit sayısının olduğu durumlarda da analiz yaparak hem zaman serisinden hem de yatay kesit analizinden daha üstün bir analiz olanağı sunmaktadır.
- Panel veriler, ekonomik yönlü tahmincilerin etkilerini artırır.
- Panel veriler zaman serisi ve yatay kesit verisinin bileşimi oldukları için her iki analizden daha fazla bilgi sunarak tahminlerdeki serbestlik derecesini artırır.
- Veriler için yeterli düzeyde zaman dönemi sunarak iki farklı kapsamda işlemi yapılacak verilere imkan sağlar.
- Sabit etkili model ve tesadüfi etkili model ekonometrik modellemeye zenginlik katar.
- Kesit birimlere has farklılıkları dikkate alır ve farklılıkların model içinde kontrol edilmesine ve ölçülebilmesine olanak sağlar.

- Değişkenlere yönelik olarak daha fazla aydınlatıcı bilgi ve etkinlik, daha az doğrusal bağlantı sağlar.
- Panel veri analizi, zamana içinde değişmeyen, kesit boyunca farklılıklar gözlenemeyen etkilerle birlikte zaman ve kesit dolayısıyla değişen etkilerin bağımlı değişken üstüne olan olası etkileri de hesaplayabilmektedir.
- Panel veri analizi değişim dinamikleri ve trendlerinin gösterilmesine daha uygundur.
- Panel veriden oluşan analiz setleri, kesitlerin heterojenlik bilgisini barındırmakta, böylece veri setleri heterojenliğe karşı kontrol edilebilmektedir.
- Panel veri analizlerinde veri setinin geniş tutulması nedeniyle bazı ölçüm hataları veya noksanlıkları ortaya çıkabilmektedir.

Yukarıda bazı avantaj ve dezavantajları maddeler halinde verilen bir panel veri analizinde bağımlı değişken için N sayıdaki bireyin T dönemine yönelik zaman serisi verilerini kullanarak analiz gerçekleştirilmektedir. Genel olarak bir panel veri denklemi aşağıdaki (1) numaralı eşitlikle ifade edilmektedir (Kaya ve Yılmaz, 2006: 69):

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \beta_{3it} X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad t = 1, \dots, T \text{ ve } i = 1, \dots, N \quad (1)$$

Panel veri analizlerinin en yalın hali modeldeki katsayıların tüm yatay kesitler için sabit tutulması durumudur. Bu durum denklemlerde şu şekilde gösterilebilmektedir:

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

(2) numaralı denklem; bağımsız değişkenlerin hepsinin yatay kesitlerin hepsini aynı derecede etkilediklerini ifade etmektedir. Fakat bağımsız değişkenlerin, farklı kesitlere farklı şekilde etki ettiğine kanaat getirilirse ifade edilen denklem yetersiz kalacaktır. Bu hususta ifade edilen temel açıklama başlangıç noktasının (β_1) nasıl tanımlanacağı şeklindedir. Böylece başlangıç noktası, tüm kesitler için sabit tutulabilmekte veya bu kısıt koyulmayarak, her yatay kesit için farklı başlangıç noktalarına izin verilebilir. Bu bağlamda başlangıç noktalarının tanımlanması için “sabit etkiler modeli” ve “tesadüfi etkiler modeli” olarak iki farklı yöntem vardır. Bu modeller ilerleyen kısımda ayrıntılı verilecektir.

3.2.4.1. Birim Kök Testleri

Panel veri analizleri de zaman serisi analizlerinde olduğu gibi değişkenlerin durağan olup olmadıklarının (birim kök içerip-içermediklerinin) araştırıldığı birim kök testleriyle analize başlamaktadır. Bu kısımda, modelde kullanılan değişkenlerin durağanlıklarının sınanabilmesi amacıyla ADF-Fisher Birim Kök Testi ve Im-Pesaran-Shin W istatistiği açıklanmıştır.

ADF-Fisher Birim Kök Testi; Panel birim kök testleri için ortaya konan alternatif yaklaşımların bir tanesi, bireysel birim kök testlerinden elde edilen olasılık (p) değerlerinin toplanmasına olanak sağlayan ve Fisher (1932)'in yapmış olduğu çalışmanın bulgularını kullanan analizdir. Bu panel birim kök testleri ilk kez Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) tarafından sınanmıştır. Adı geçen yazarlar tarafından yapılan bu testlerin ortak özelliği ise Fisher'in istatistiklerini baz alarak serilerde durağanlığın olup olmadığını kanıtlamaya çalışması ve LLC ile IPS test istatistiklerinin eksikliklerini gidermesidir (Kaplan ve Kalyoncu, 2011: 28).

ADF-Fisher ve PP-Fisher birim kök testlerinde, i yatay kesit birimi için bireysel birim kök testinden elde edilen p değeri π_i olarak tanımlandığında, N sayıdaki bütün yatay kesitler için birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotezi dikkate alınarak oluşturulacak olan asimptotik χ^2 değeri;

$$-2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \rightarrow \chi_{2N}^2 \quad (3)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Söz konusu bu istatistik, $2N$ serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına sahiptir.

(3) numaralı istatistiğe ilaveten, Choi (2001) tarafından ifade edilen dağılım ise;

$$Z = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_{i=1}^N \Phi^{-1}(\pi_i) \rightarrow N \sim (0, \sigma^2) \quad (4)$$

şeklinde özetlenmiştir. (4) numaralı eşitlikte yer alan Φ^{-1} , standart normal kümülatif dağılım fonksiyonunun tersini belirtmektedir.

Her iki Fisher testi için kurulacak olan sıfır ve alternatif hipotezler IPS testi ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, ADF test istatistiklerine dayanan Fisher testi

uygulandığında, her bir yatay kesit ADF regresyonunda kullanılan gecikme uzunluklarının belirlenmesi zorunlu iken; testin PP formuna dayanan kısmında ise sıfır frekanslı spektrum tahmincisi olan f_0 'ın tahmin edilebilmesi için Kernel temelli kovaryanslar toplamı göz önünde bulundurulmalıdır.

Im-Pesaran-Shin (IPS) Birim Kök Testi; Im vd. (2003) tarafından yapılan çalışmada verilen bu birim kök testi, her yatay kesit birimi için aşağıdaki gibi bir ADF regresyonuna dayanmaktadır:

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \beta_{ij} \Delta y_{i,t-j} + X'_{it} \delta + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (5)$$

Bu testte boş hipotez “bütün yatay kesit birimleri için $\alpha_i = 0$ ” şeklinde kurulurken; alternatif hipotez ise, “en az bir yatay kesit birimi için $\alpha_i < 0$ ” şeklinde ifade edilmektedir. (5) numaralı ADF regresyonunun tahmin edilmesinden sonra, her bir bireysel ADF regresyonundan elde edilecek α_i için hesaplanacak olan t istatistiklerinin ortalaması ise;

$$\bar{t}_{NT} = \left(\sum_{i=1}^N t_{i,T_i}(p_i) \right) / N \quad (6)$$

ifade edilen eşitlik yardımıyla hesaplanmakta ve istatistiki bakımdan anlamlı olan test istatistik değerleri düzenlenmektedir (Maddala ve Wu, 1999: 635).

Her bir yatay kesit birimi için t istatistikleri hesaplandıktan sonra, elde edilen t istatistiklerinin ortalama değerlerinden yararlanmak suretiyle bir $\bar{Z}$ istatistiği aşağıdaki (7) numaralı eşitlik kullanılarak tahmin edilmektedir.

$$\bar{Z}_{NT} = \frac{\sqrt{N} [\bar{t}_{NT} - E(\bar{t}_{NT})]}{\sqrt{Var(\bar{t}_{NT})}} \sim N(0, \sigma^2) \quad (7)$$

(7) numaralı eşitlikte $E(\bar{t}_{NT})$, ortalama t istatistik değerini ve $Var(\bar{t}_{NT})$ ise t istatistiğine ilişkin varyans değerini göstermektedir.

(5) numaralı denklemde bazı yatay kesit birimleri için gecikme uzunluklarının sıfırdan farklı olması durumunda Im vd. (2003), asimptotik normal dağılıma sahip olan

standartlaştırılmış $\bar{t}_{NT}$ değerlerinden hareketle aşağıdaki gibi bir $W_{\bar{t}_{NT}}$ istatistiğini hesaplamışlardır:

$$W_{\bar{t}_{NT}} = \frac{\sqrt{N} \left[\bar{t}_{NT} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(\bar{t}_{iT}(p_i)) \right]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N \text{Var}(\bar{t}_{iT}(p_i))}} \sim N(0, \sigma^2) \quad (8)$$

(8) numaralı denklemde $E(\bar{t}_{iT}(p_i))$ ve $\text{Var}(\bar{t}_{iT}(p_i))$ sırasıyla ADF regresyonundan elde edilen t istatistiklerinin beklenen ortalama ve varyans değerlerini ifade etmektedir. Tahmin edilen $W_{\bar{t}_{NT}}$ istatistiği, Im ve diğ. (2003) tarafından hesaplanan kritik değerler ile karşılaştırılmak suretiyle birim kökün varlığı hakkında bilgi edinilmektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda serilerden en az birinin veya daha fazlasının durağan olduğu sonucu oluşmaktadır (Im ve diğ., 2003: 53-57).

3.2.4.2. Eşbütünleşme Testleri

Panel veri analizlerinde de zaman serisi analizlerinde olduğu gibi analiz edilen değişkenler arasında uzun dönemli olan bir ilişkinin (eşbütünleşik) varlığı test edilebilmektedir. Söz konusu ilişkileri tespit edebilmek amacıyla bu kısımda Pedroni eşbütünleşme ve Kao eşbütünleşme testleri tanıtılmaktadır.

Pedroni Eşbütünleşme Testi; İlk olarak Pedroni (1999) tarafından sınaması yapılan bu eşbütünleşme testi (9) numaralı regresyon denkleminde hareketle yapılmakta ve ifade edilmektedir:

$$y_{it} = \alpha_{it} + \delta_{it}t + X_{it}\beta_i + e_{it} \quad (9)$$

(9) numaralı eşitlikte yer alan y_{it} ve X_{it} sırasıyla $(N^*T) \times 1$ ve $(N^*T) \times m$ boyutunda gözlemlenebilen değişkenler için kullanılmaktadır. Bu test, panel serilerinde eşbütünleşik bir ilişkinin olmadığını sınavan boş hipotezin asimptotik ve sonlu gözlem özellikleri üzerine inşa edilmiştir. Uzun dönem eşbütünleşik vektörler ile dinamik modellerde paneli oluşturan seriler ve kesitler arasındaki heterojenliği ortaya koymaya yarayan pedroni eşbütünleşme analizi, iki farklı test grubundan oluşmaktadır. İlk grup testleri, boyutlar-içi yaklaşıma dayalı oluşturulmuş; panel v -istatistiği, ρ -istatistiği, PP-

istatistiği ve ADF-istatistiği olarak dört farklı testi kapsamaktadır. Bu dört istatistik, tahminlenen kalıntı serilerindeki birim kök testleri için farklı yatay kesit birimleri arasında otoregresif katsayıları birleştirerek ifade etmektedir. İkinci grup testler ise boyutlar-arası yaklaşım üzerine inşa edilmiş üç farklı istatistikten meydana gelmektedir. Bu istatistikler; grup ρ -istatistiği, PP-istatistiği ve ADF-istatistiğidir. Bu üç istatistik ise her yatay kesit biriminde bireysel anlamda tahmin edilen ortalama katsayı tahmincilerini kapsamaktadır (Lee, 2005: 419).

Pedroni'nin panel ve grup olmak üzere iki şekilde ifade ettiği test istatistikleri aşağıdaki eşitlikler vasıtasıyla hesaplanabilmektedir (Pedroni, 1999: 660):

• **Panel v-istatistiği:**

$$Z_v = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \quad (10)$$

• **Panel ρ -istatistiği:**

$$Z_\rho = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i) \quad (11)$$

• **Panel PP-istatistiği:**

$$Z_t = \left(\hat{\sigma}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i) \quad (12)$$

• **Panel ADF-istatistiği:**

$$Z_t^* = \left(\hat{s}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{it}^* \quad (13)$$

• **Grup ρ -istatistiği:**

$$\tilde{Z}_\rho = \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i) \quad (14)$$

• **Grup PP-istatistiği:**

$$\tilde{Z}_t = \sum_{i=1}^N \left(\hat{\sigma}^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i) \quad (15)$$

• **Grup ADF-istatistiği:**

$$\tilde{Z}_t^* = \sum_{i=1}^N \left(\hat{s}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{it}^*) \quad (16)$$

Bu eşitliklerdeki $\hat{e}_{it}$, (9) numaralı denklemden türetilen kalıntı değerlerini, $\hat{L}_{11i}^2$ ise $\Delta \hat{e}_{it}$ için tahminlenen uzun dönem kovaryans matrislerini göstermektedir. Benzer şekilde $\hat{\sigma}_i^2$ ve $\hat{s}_i^2 \left(\hat{s}_i^{*2} \right)$ ise sırasıyla bireysel i için uzun dönem ve zamansal varyansları ifade etmektedir. İfade edilen bu testler asimptotik standart normal dağılıma dayalı özellikleri taşımaktadır. Panel v-istatistiği sonucunda bulunan büyük pozitif değerler eşbütünleşik ilişkinin olmadığını ifade eden boş hipotez reddedilirken, geri kalan diğer istatistiklerde bulunan büyük negatif değerler sonucunda boş hipotez reddedilebilmektedir (Kaya, 2014: 295).

Kao Eşbütünleşme Testi; Kao (1999) tarafından sınaması yapılan bu eşbütünleşme testi, boş hipotezin seriler arasında eşbütünleşik bir ilişki yansıtmadığını gösteren hata kalıntıları (ε_{it}) için DF ve ADF testleriyle ifade edilmektedir. Pedroni eşbütünleşme testinin aksine, kesikli ve homojen katsayılar özelinde bir sınamayı gerçekleştiren bu test (17) nolu denklemdaki regresyon eşitliğine dayalıdır (Lau ve diğ., 2011: 148):

$$y_{it} = x'_{it}\beta + z'_{it}\gamma + \varepsilon_{it} \quad (17)$$

(17) numaralı eşitlikte y_{it} ve x_{it} 'nin I(1) seviyesinde durağan oldukları ve eşbütünleşik bir ilişkinin olmadığı ifade edilmektedir. $z_{it} = \{\mu_i\}$ gibi bir eşitliği savunan Kao (1999), ε_{it} serisi için yapılacak DF ve ADF birim kök testleri kaynaklı olarak seriler arasında eşbütünleşmeye dayalı ilişkileri araştırmaktadır. DF serisinin $\hat{\varepsilon}_{it} = \rho \hat{\varepsilon}_{i,t-1} + v_{it}$ ve ADF serisinin ise $\hat{\varepsilon}_{it} = \rho \hat{\varepsilon}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta \hat{\varepsilon}_{i,t-j} + v_{itp}$ eşitlikleri yardımıyla hesaplandığı kalıplarda $\hat{\varepsilon}_{it} = \tilde{y}_{it} - \tilde{x}_{it}'\hat{\beta}$ ve $\tilde{y} = y_{it} - \bar{y}_i$ olmaktadır. İfade edilen bu kalıplar yardımıyla ρ ve t istatistiklerinin EKK tahminleri,

$$\hat{\rho} = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{it} \hat{\varepsilon}_{i,t-1}}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{it}^2} \quad \text{ve} \quad t_{\rho} = \frac{(\hat{\rho}-1) \sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{i,t-1}^2}}{S_e} \quad (17)$$

denklemleri vasıtasıyla hesaplanabilmektedir. Seriler arasında dayalı eşbütünleşik bir ilişkinin bulunmadığı varsayımının olduğu boş hipotez altında, Kao (1999) tarafından bulunan DF ve ADF istatistikleri şu şekillerde hesaplanabilmektedir (Kao, 1999: 16):

$$DF_{\rho} = \frac{\sqrt{NT}(\hat{\rho}-1) + 3\sqrt{N}}{\sqrt{51/5}} \quad (18)$$

$$DF_t = \sqrt{\frac{5t_{\rho}}{4}} + \sqrt{\frac{15N}{8}} \quad (19)$$

$$DF_{\rho}^* = \frac{\sqrt{NT}(\hat{\rho}-1) + \frac{3\sqrt{N}\hat{\sigma}_v^2}{\hat{\sigma}_{0v}^2}}{\sqrt{3 + \frac{36\hat{\sigma}_v^4}{5\hat{\sigma}_{0v}^4}}} \quad (20)$$

$$DF_t^* = \frac{t_{\rho} + \frac{\sqrt{6N}\hat{\sigma}_v}{2\hat{\sigma}_{0v}}}{\sqrt{\frac{\hat{\sigma}_{0v}^2}{2\hat{\sigma}_v^2} + \frac{3\hat{\sigma}_v^2}{10\hat{\sigma}_{0v}^2}}} \quad (21)$$

$$ADF = \frac{t_{ADF} + \frac{\sqrt{6N}\hat{\sigma}_v}{2\hat{\sigma}_{0v}}}{\sqrt{\frac{\hat{\sigma}_{0v}^2}{2\hat{\sigma}_v^2} + \frac{3\hat{\sigma}_v^2}{10\hat{\sigma}_{0v}^2}}} \quad (22)$$

Bu denklemlerde $\hat{\sigma}_v^2 = \hat{\Sigma}_{yy} - \hat{\Sigma}_{yx}\hat{\Sigma}^{-1}_{xx}$ ve $\hat{\sigma}_{0v}^2 = \hat{\Omega}_{yy} - \hat{\Omega}_{yx}\hat{\Omega}^{-1}_{xx}$ 'dir. t_{ADF} değeri

ise $\hat{\varepsilon}_{it} = \rho\hat{\varepsilon}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^T \varphi_j \Delta \hat{\varepsilon}_{i,t-j} + v_{itp}$ eşitliğindeki ρ 'nun t istatistiğini vurgulamaktadır.

3.2.4.3. Model Tahminleri

Model içerisinde dikkate alınan panel serilerde durağanlığın söz konusu olup olmadığının belirlenmesi ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin

saptanmasından sonra, modelde dikkate alınan seriler için model tahminleri yapılmaktadır. Bu bağlamda panel veri analizleri dahilinde kullanılan “sabit etkiler” ve “tesadüfi etkiler” modelleri verilmektedir.

Sabit Etkiler Modeli; Panel veri analizleri zaman serileri ve yatay kesit verileri birleştirilerek zaman ve boyutuna sahip veri setleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla panel veri analizi uygulanan çalışmalarda birimler arası farklılıklardan oluşan değişmeyi modele eklemenin temelinde mevcut değişimin, regresyon modeli katsayılarının bazıları veya tümünde değişmeye yol açtığını varsaymaktır. Dolayısıyla katsayıların birimlere veya birim ve zamana göre değiştiğinin ifade edildiği modeller “sabit etkiler modeli” olarak adlandırılmaktadır. Model birimler arası değişim ve farklılıkların, sabit terim üzerinde meydana gelen değişim ve farklılıklarla gözlenebileceği temeline dayanmaktadır. Bu sebeple sabit etkili modellerde sadece sabit terim değişmekteyken, sabit terim kesit bazında farklılıklar göstererek zamana göre değişmediğini ifade etmektedir. Zaman boyutunun sabit değişken tarafından muhafaza edilmesine rağmen, bireyler arasındaki davranışlarında farklılıklar göstermektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 37-38). Sabit etkiler modeli, (23) numaralı eşitlikteki şekilde ifade edilmektedir (Judge, 1985: 519):

$$y_{it} = \bar{\beta} + \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, G \text{ ve } t = 1, 2, \dots, N \quad (23)$$

(23) numaralı eşitlikte y_{it} , bağımlı değişkeni; $\bar{\beta}$, ortalama sabit terimi; α_i , i kesiti için ortalama sabit terimden farklılığı; X_{it} , bağımsız değişkenleri; i yatay kesit birimini; t , zamanı ve ε_{it} ise hata terimini göstermektedir. Eşitlikteki hata terimi ve açıklayıcı değişkenler arasındaki bir ilişki mevcudiyeti dolayısıyla sabit etkiler modelini kullanmak daha doğru bir karar olmaktadır. Böylece sabit etkiler modeline dayalı tahminler sapmasız hale gelmektedir. Ayrıca kesit sayısının az olduğu fakat gözlem sayısının fazla olduğu örneklerde sabit etkiler modelinin tercih edilmesi daha uygundur.

Tesadüfi Etkiler Modeli; Hata bileşenleri yaklaşımı şeklinde de ifade edilmekte olan tesadüfi etkiler modelinde, her bir kesitte farklı trend değerlerinin olduğunu ve bu trend değerlerin zaman boyunca sabit kaldığını ileri sürmektedir. Ayrıca bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki geçici olan bir yatay kesit ilişkisinin olabileceğini de iddia edilmektedir. Ancak, bu modelin temel farklılığı birimler için geçerli olan trend değerlerinin, α gibi ortak bir trend değerinden kaynaklanması ve tesadüfi değişimi

oluşturan ε_i 'nin yatay kesitler boyunca değişirken, belli bir dönem aralığında ise sabit durumda kalmasıdır. Böylece ε_i , ortak trend terimi olan α 'dan hareketle hesaplanabilen tüm yatay kesit biriminin tesadüfi sapmalarını ölçmekte ve ortaya koymaktadır (Brooks, 2008: 498). Bu bağlamda tesadüfi (rassal) etkiler modeli aşağıdaki eşitlik (24) vasıtasıyla ifade edilebilmektedir (Woldridge, 2009: 489):

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1ij} + \dots + \beta_k X_{kij} + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad (24)$$

Sabit etkiler modelindeki bir veya daha fazla X_{ij} ile ilişkili ve bağıntılı olduğu düşüncesi dolayısıyla α_i , elenmeye çalışılmaktadır. Bu karşın tesadüfi etkiler modeli ise, tüm zaman periyotları süresince her açıklayıcı değişkenin ilişkisiz olduğunu varsaymaktadır. Bu sebeple (24) numaralı eşitlik ölçülemeyen etkileri ortaya koyan α_i ile açıklayıcı değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını ortaya koyan (25). eşitlikteki varsayımla tesadüfi etkiler modeline çevrilmektedir:

$$\text{Cov}(X_{ij}, \alpha_i) = 0 \quad t = 1, 2, \dots, J \text{ ve } j = 1, 2, \dots, k \quad (25)$$

Hem sabit etkiler, hem de tesadüfi etkiler modellerinin ifade edilen söz konusu özelliklerinden hareketle ideal bir tesadüfi etkiler modeli, sabit etkiler modelinin ortaya koyduğu gereklilikleri içeren ve α_i 'nin tüm zaman boyunca modelde olan bağımsız değişkenlerden etkilenmediğini varsayan bir modeldir. Fakat α_i ile bağımsız değişkenler arasında olan ilişki varsa, sabit etkiler modelinin hedef alınarak kullanılması analiz için daha uygun bir yöntem olmaktadır.

3.2.4.4. Panel Granger Nedensellik Testi

Panel Granger nedensellik testi, zaman serilerinde uygulanan Granger nedensellik testinin panel verilere uyarlanmış bir şeklini ifade etmektedir. Bu bağlamda Panel Granger nedenselliği (26) ve (27) numaralı eşitliklerde belirtilmektedir:

$$Y_{it} = \sum_{j=1}^{p_1} \alpha_{ij} Y_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{p_2} \beta_{ij} X_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (26)$$

$$X_{it} = \sum_{j=1}^{p_3} \lambda_{ij} X_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{p_4} \delta_{ij} Y_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (27)$$

İfade edilen modellerle hata terimlerinden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı tespit edilmektedir.

3.2.4.5. Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli

Türkiye’de terörist eylemler genellikle Güneydoğu bölgesinde ve bazı illerde kendini gösterdiğinden dolayı, terörizmin yoğunlaştığı illerin uğradığı ekonomik kayıplar daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Bu nedenle, terörizmin sosyo-ekonomik ve çevresel belirleyicileri araştırılırken Türkiye’deki bütün bölgelerin benzer yapısal özelliklere sahip olacağı varsayımından hareket eden analizler Akıncı vd. (2017) tarafından da belirtildiği üzere nispeten yanıltıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Dolayısıyla, farklı bölgelerde farklı şekillerde yoğunlaşan terör eylemlerinin makroekonomik belirleyicilerinin bölgesel anlamda farklılaşan parametreler yardımıyla incelenmesi hususu büyük bir önem taşımaktadır. Bölgesel olarak farklılaşmış parametrelerin ekonometrik tahminine dayanan temel tekniklerden biri, mekânsal (spatial) ekonometrik tekniklerden biri olan GWR analizidir. Bu çalışmada, Türkiye’de terörizmin makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerinin saptanması sürecinde literatürde ilk olarak Brunsdon ve diğ. (1996) tarafından geliştirilmiş ve Brunsdon ve diğ. (1999), Öcal ve Yıldırım (2010), Akıncı vd. (2017) ve Sevinç ve Akıncı (2017) gibi çalışmalar tarafından uygulanan metodolojiden yararlanılmıştır.

Mekân ve lokasyona dayalı iktisadi ilişkilerin irdelenmesi gerek uygulamalı gerekse teorik ekonometrinin son yıllarda sıklıkla ele aldığı konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda, ekonometri biliminin bir alt dalı olan mekânsal ekonometri (spatial econometrics), Paelinck ve Klaassen (1979) tarafından belirtildiği üzere yatay kesit ve panel veri modellerinde mekânsal etkileşimlerin (mekânsal otokorelasyon) ve mekânsal yapıların (mekânsal heterojenlik) tespit edilmesi konularıyla ilgilenmektedir. Dolayısıyla, sosyal sistemde yer alan bir iktisadi ajanın diğer heterojen karar birimleriyle olan ilişkilerinin etkin olarak incelenmesi, mekânsal ekonometrinin inceleme alanı içerisine girmektedir. “Etkileşim içindeki ajanlar” modeli iktisadi bakımdan stratejik kararların verilmesinde, sosyal normların belirlenmesinde, coğrafi komşuluk ilişkilerinin yarattığı etkilerin incelenmesinde, bir grubun davranışların diğer grup tarafından taklit edilip edilmediğinin tespit edilmesinde ve diğer eş grup etkilerinin saptanmasında sıklıkla

kullanılmaktadır. Bu noktadan hareketle mekânsal ekonometrinin dikkate aldığı temel sorunsal, bireysel etkileşimlerin kolektif davranış kalıplarını nasıl oluşturduğu ve toplumsal desenleri nasıl inşa ettiğidir. Dolayısıyla, mekânsal ekonometrik modeller, veri bir lokasyondaki bir değişkene ait büyüklüğün (örneğin suç oranı), sistem içinde yer alan diğer lokasyondaki (komşu) benzer değişkenin değeri tarafından nasıl belirleneceğini araştırmaktadır. Böyle bir bağımlılık ilişkilerinin geçerli olması, mekânsal otokorelasyonun varlığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu mekânsal otokorelasyon ilişkileri, Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) tarafından belirlenmekte ve coğrafya odaklı veriler (gözlemlenebilen birimlerin lokasyonunu içeren veri seti) ile hesaplanmaktadır (Anselin, 2003: 310-311).

Parametrik olmayan bir mekânsal model işleyişini bünyesinde barındıran GWR analizi, alt-örneklem veri bilgilerini kullanarak uzaydaki her bir noktanın tahmin sürecini üretebilmek için yerel lineer regresyon sınamalarına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, mesafe tabanlı ağırlıkları dikkate alarak her değişken ve her coğrafi alan için parametre tahminlerine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda GWR analizi, veri setindeki her bölge için yerel parametre değerlerinin elde edilmesine imkân tanımakta ve böylesi bir analiz ise bölgeler arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin bütün veri setini olduğu gibi göz önünde bulunduran diğer yöntemlere kıyasla üstün bir metot olarak değerlendirilmektedir. GWR analizinde, her bir bölgenin bireysel regresyonu, mekânsal vekil düzeylerine göre ağırlıklandırılmaktadır. Böylece, parametrelerdeki mekânsal değişim mekânsal ağırlıklara göre düzleştirilerek, parametrelerdeki geniş kapsamlı bölgesel farklılıkların giderilmesi sağlanmış olmaktadır (Öcal ve Yıldırım, 2010: 483; Akıncı vd., 2017: 83; Sevinç ve Akıncı, 2017: 196).

GWR analizi; En Küçük Kareler (OLS) yönteminin, bir bölge ile diğer bölgelerin katsayı tahminleri arasındaki uzaklığın bir fonksiyonu şeklindeki gözlem değerlerinin ağırlıklandırılmasıyla oluşan bir genişletilmiş modeldir. Dolayısıyla, parametre tahminleri Fotheringham vd. (1997) tarafından vurgulandığı üzere *i* mekânı için spesifik bir konuma gelmektedir. GWR modeli genel olarak,

$$Y_i = \alpha_{i0} + \sum_{k=1}^p \alpha_{ik} X_{ik} + \varepsilon_i \quad (28)$$

ifade edilmektedir. (28) numaralı regresyon denkleminde bağımlı değişken olarak yer alan Y , $k = 1, \dots, p$ 'ye kadar değer alan X_k bağımsız değişkenlerinin kombinasyonundan oluşmaktadır. ε_i , sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip normal dağılımlı “beyaz gürültü hata terimi” olarak denklemde yer almaktadır. α_{ik} , her i lokasyonu ve her k değişkeni için regresyon katsayılarını vurgulamaktadır. α_{i0} ise modelin sabit değişkenini yansıtmaktadır. (28) numaralı regresyon denklemi kullanılarak elde edilecek yerel tahminler, i lokasyonunun diğer lokasyonlara mesafesinin bir fonksiyonu olan gözlemlerin ağırlıklandırılmasıyla oluşturulacak ağırlıklı regresyon model çözümü yardımıyla saptanmaktadır. i lokasyonundaki parametre vektörleri ise,

$$\hat{\alpha}_i = (X^T W_i X)^{-1} X^T W_i Y, \quad i = 1, \dots, n \quad (29)$$

yardımla elde edilmektedir. (29) numaralı regresyon denkleminde yer alan W_i , her bir gözlem için yerel mekânsal ağırlık matrisini ifade etmektedir. GWR analizi parametre tahmin sürecindeki ana unsur, lokasyonlar arasındaki her bir gözlemin önemini temsil eden ağırlık matrisini oluşturmaktır. Mekânsal analizde; i lokasyonunun, kendisine yakın olmayan bir alana kıyasla kendisine yakın olan bir alanı daha fazla etkileyeceği genel olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, i lokasyonundaki parametreler tahmin edilirken, i lokasyonuna daha yakın alanlara daha fazla önemin verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, ağırlık matrisini belirleyebilmenin doğal bir yolu, *ters mesafe kriteri* olarak adlandırılan $1/d_{ij}$ sürecini işletmektir. Bu süreçte yer alan d , i ve j lokasyonları arasındaki ağırlığı temsil etmektedir.

i lokasyonundaki ağırlık matrisi, genellikle, spesifik bir mesafeye kıyasla daha uzak olan gözlemlerin dışlanması şeklinde oluşturulmaktadır. Bu durum, i 'den j 'ye olan uzaklığın, d eşik değerli uzaklık parametresine kıyasla daha fazla olması durumunda j gözlemine sıfır değerindeki ağırlığın verilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmalıdır: (Öcal ve Yıldırım, 2010: 484; Akıncı vd., 2017: 84; Sevinç ve Akıncı, 2017: 197)

$$\text{Her } i, j = 1, \dots, n \text{ için } \begin{cases} W_{ij} = 1 & \text{eğer } d_{ij} \leq d, \\ W_{ij} = 0 & \text{eğer } d_{ij} > d \end{cases}$$

Ağırlık matrisinin elde edilmesini takiben GWR parametreleri, kalıntı kareleri toplamını minimum kılacak değerler tarafından seçilecek farklı α katsayıları kullanılarak tahmin edilebilmektedir:

$$\sum_{i=1}^n [Y_i - Y_i^*(\alpha)]^2 \quad (30)$$

(30) numaralı denklemde yer alan $Y_i^*(\alpha)$, i lokasyonundaki Y_i 'nin uyumlaştırılmış değerlerini yansıtmaktadır. Y_i^* uyumlaştırılmış değerleri, Y_i^* 'ın X_i ve $\hat{\alpha}_{ik}$ parametrelerinin lineer kombinasyonları olmasından dolayı, her α_{ik} lokasyonunun tahminine dayanmaktadır (Öcal ve Yıldırım, 2010: 484; Akıncı vd., 2017: 85; Sevinç ve Akıncı, 2017: 198).

Türkiye ekonomisinde 26 alt-bölge itibariyle terörizmin makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerinin saptanabilmesi amacıyla (31) numaralı regresyon denklemi terörizmin makroekonomik belirleyicilerinin tahmin edilmesi üzerine kuruludur. (32) numaralı regresyon denklemi terörizmin sosyal belirleyicilerin tahmin edilmesine yönelik kurulmaktayken, (33) numaralı regresyon denklemi ise terörizmin çevresel belirleyicilerin tahmin edilmesine yönelik olarak kurulmaktadır. Bu bağlamda;

$$\begin{aligned} Terör_{it} = & \alpha_0 + \alpha_1 Gelir_{it} W_{it} + \alpha_2 Elektrik_{it} W_{it} + \alpha_3 Turizm_{it} W_{it} + \alpha_4 İşsizlik_{it} W_{it} \\ & + \alpha_5 Enflasyon_{it} W_{it} + \alpha_6 Yoksulluk_{it} W_{it} + \alpha_7 Yatırım_{it} W_{it} \\ & + \alpha_8 Ticaret_{it} W_{it} + \alpha_9 Tüketim_{it} W_{it} + \alpha_{10} Tarım_{it} W_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (31)$$

$$\begin{aligned} Terör_{it} = & \beta_0 + \beta_1 Nüfus_{it} W_{it} + \beta_2 Suç_{it} W_{it} + \beta_3 Eğitim_{it} W_{it} \\ & + \beta_4 Sağlık_{it} W_{it} + \beta_5 Göç_{it} W_{it} + \beta_6 Demokrasi_{it} W_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (32)$$

$$Terör_{it} = \gamma_0 + \gamma_1 Yol_{it} W_{it} + \gamma_2 Coğrafya_{it} W_{it} + \gamma_3 Kıyı_{it} W_{it} + \varepsilon_{it} \quad (33)$$

(31), (32) ve (33) numaralı regresyon denklemlerinde yer alan α_0 , β_0 ve γ_0 , sabit terimleri; α , β ve γ ; eğitim parametrelerini; W_{it} , i lokasyonuna ait t dönemindeki coğrafi ağırlık değişkenini ve ε_{it} ise beyaz gürültü hata terimini yansıtmaktadır.

3.2.5. Uygulamalı Analizlere Ait Bulgular

Panel veriye dayalı analizler öncelikli olarak değişkenlerin durağan olup olmadıklarının araştırılmasına olanak sunan birim kök testlerinin yapılmasıyla başlamaktadır. Fakat değişkenlerde durağanlık (birim kök içerip içermediği) olup olmadığını tespit etmeden önce önemli bir diğer aşama da yatay kesit bağımlılığının sınanmasına yönelik testlerden oluşmaktadır. Buna göre gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda panel veri setinde yatay kesit bağımlılığının reddedilmesi durumu ortaya çıkarsa 1. nesil birim kök testlerinin kullanılması daha uygun olmaktadır. Aksine yatay kesit bağımlılığın reddedilmemesi durumunda ise 2. nesil birim kök testlerinin kullanılması daha tutarlı sonuçların elde edilmesine katkı sunmaktadır (Çınar, 2010: 594; Akıncı ve Yılmaz, 2015: 60). Bu bağlamda Tablo 3.14. yatay kesit bağımlılığını ortaya koyan çeşitli test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3.14. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

(31) Numaralı Model İçin Sonuçlar			(32) Numaralı Model İçin Sonuçlar		(33) Numaralı Model İçin Sonuçlar	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
BPLM	52.984	0.272	49.555	0.315	16.072	0.878
PLM	9.689	0.363	7.415	0.394	1.659	0.785
PCD	5.938	0.552	3.124	0.602	8.703	0.273
FLM	10.007	0.474	8.538	0.499	7.927	0.528
Frees Q	5.311***	0.000	0.782***	0.000	0.097	0.356
Asimptotik Kritik Değerler						
%1: 0.464		%5: 0.310		%10: 0.152		

Not: BPLM, Bresusch-Pagan Chi-Square; PLM, Pearson LM; PCD, Pearson CD ve FLM ise Friedman Chi-Square testlerini ifade etmektedir. Asimptotik kritik değerler yalnızca Frees Q İstatistiği için geçerlidir. *** işareti, ilgili istatistik değerinin %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.14.'de sunulan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları, (31) ve (32) numaralı modeller için dört farklı testte yatay kesit birimleri arasında korelasyon ilişkilerinin olmadığını, (33) numaralı model içinse tüm testler için yatay kesit birimleri arasında korelasyon ilişkilerinin geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Yatay kesit bağımlılığının bulunmaması, tüm modellerdeki herhangi bir bölgeye ait serilerde ortaya çıkan bir şokun diğer herhangi bir bölgeyi veya bölgeleri etkilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda metodoloji kısmında aktarıldığı üzere (yatay kesit bağımlılığın bulunduğu durumlarda 2. nesil, bulunmadığı durumlarda 1. nesil birim kök testleri uygulanmalı önermesinden hareketle) yatay kesit bağımlılığının bulunmadığı durumlarda birim kök sınavını

yapmak için 1. nesil birim kök testlerinden yararlanmak analiz için daha uygun bir sonuç ortaya koyacaktır.

Yatay kesit bağımlılığının bulunmaması sonucunda 1. nesil birim kök sınanmasının yapılacağı belirtilmesiyle modeldeki değişkenlere ait 1. nesil birim kök test sınamalarını Tablo 3.15. ortaya koymaktadır. Tabloda ifade edilen ADF-Fisher ve IPS test istatistiklerinin sonuçlarına göre analize katılan tüm değişkenlerin birinci fark düzeylerinde durağan çıktığı, yani birim kök içermediği görülebilmektedir. Böylece serilerin tamamı birinci fark değerinde durağan çıktığı için eşbütünleşme analizine geçilebilir.

Tablo 3.15. Panel Birim Kök Test Sonuçları

ADF – Fisher <i>Chi-Square</i> İstatistiği					IPS W İstatistiği			
Değişken	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
Terör	103.320***	143.027***	20	189	-4.161***	-4.952***	20	189
Gelir	19.484	160.332***	26	227	2.581	-4.894***	26	227
Elektrik	103.568***	125.507***	26	249	-3.490***	-3.267***	26	249
Turizm	63.775	130.047***	26	222	-1.104	-3.466***	26	222
İşsizlik	72.834**	142.048***	26	247	-1.465*	-4.426***	26	247
Enflasyon	113.724***	218.633***	26	259	-5.329***	-7.206***	26	259
Yoksulluk	62.212	105.177***	26	224	-0.861	-2.006**	26	224
Yatırım	0.731	91.207***	26	225	11.980	-1.475*	26	225
Ticaret	60.391	110.329***	26	223	-0.819	-2.709***	26	223
Tüketim	37.892	115.036***	26	224	1.923	-2.761***	26	224
Tarım	100.223***	163.179	26	257	-4.122***	-5.106***	26	257
Nüfus	60.053	121.510***	26	221	-0.319	-3.115***	26	221
Suç	104.550***	107.073***	26	259	-4.857***	-2.402***	26	259
Eğitim	56.237	116.520***	26	222	0.330	-2.928***	26	222
Sağlık	57.868	129.320***	26	227	-0.415	-3.559***	26	227
Göç	106.142***	144.053***	26	247	-3.351***	-4.058***	26	247
Yol	91.231***	113.660***	26	254	-4.981***	-2.493***	26	247

Not: İlgili testler için hesaplanan test istatistikleri asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak elde edilmiştir. *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenin sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde durağan olduğunu yansıtmaktadır. İstatistikler hesaplanırken optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesinde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca; ADF-Fisher istatistik değerleri hesaplanırken hem Barlett Kerneli ve hem de Newey-West bant genişlik kriterlerinden yararlanılmıştır. *Demokrasi*, *Coğrafya* ve *Kıyı* kukla değişkenleri birim kök testlerine dâhil edilmemiştir.

Panel birim kök testlerinin ardından modelde dikkate alınan tüm değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin tespit edilebilmesini sağlamak için Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan Tablo 3.16. Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3.16. Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları

(31) Numaralı Model İçin Pedroni Eşbütünleşme Testi			(32) Numaralı Model İçin Pedroni Eşbütünleşme Testi			(33) Numaralı Model İçin Pedroni Eşbütünleşme Testi		
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Boyutlar-İçi Testler			Boyutlar-İçi Testler			Boyutlar-İçi Testler		
Panel <i>v</i>	-2.828	0.997	Panel <i>v</i>	-3.299	0.999	Panel <i>v</i>	-3.062	0.998
Panel <i>rho</i>	5.218	1.000	Panel <i>rho</i>	7.179	1.000	Panel <i>rho</i>	2.732	0.996
Panel <i>PP</i>	-7.447***	0.000	Panel <i>PP</i>	-4.666**	0.041	Panel <i>PP</i>	-5.093***	0.000
Panel <i>ADF</i>	-4.058***	0.000	Panel <i>ADF</i>	-4.054*	0.052	Panel <i>ADF</i>	-11.888***	0.000
Boyutlar-Arası Testler			Boyutlar-Arası Testler			Boyutlar-Arası Testler		
Grup <i>rho</i>	6.658	1.000	Grup <i>rho</i>	8.533	1.000	Grup <i>rho</i>	1.271	0.898
Grup <i>PP</i>	-9.477***	0.000	Grup <i>PP</i>	-6.952***	0.000	Grup <i>PP</i>	-21.918***	0.000
Grup <i>ADF</i>	-5.210***	0.000	Grup <i>ADF</i>	-0.577	0.281	Grup <i>ADF</i>	-14.746***	0.000
(31) Numaralı Model İçin Kao Eşbütünleşme Testi			(32) Numaralı Model İçin Kao Eşbütünleşme Testi			(33) Numaralı Model İçin Kao Eşbütünleşme Testi		
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Kao <i>ADF</i>	-9.635***	0.000	Kao <i>ADF</i>	-9.420***	0.000	Kao <i>ADF</i>	-11.944***	0.000

Not: Eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi için kullanılan her iki testte de Barlett Kerneli ve Newey-West bant genişlik kriterlerinden yararlanılmıştır. Değişkenlere ilişkin optimum gecikme uzunluklarının hesaplanmasında SIC kriteri esas alınmıştır. *, ** ve *** işaretleri ilgili istatistik değerlerinin sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduklarını yansıtmaktadır.

Tablo 3.16.'da ifade edilen Pedroni ve Kao eşbütünleşme testlerine ait analiz sonuçları, ilgili tüm değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki veya ilişkilerin varlığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla tüm değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, terörizm ile makroekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin uzun dönemde birlikte hareket etme eğiliminde olduğunu göstererek, söz konusu değişkenlerin terörizmden etkilenebileceği yönünde yorumlamaların yapılabilmesine olanak sunmaktadır.

Diğer taraftan değişkenlere yönelik uzun dönemli ilişkilerin eşbütünleşme testi sonuçlarında ortaya koyulması söz konusu değişkenler arasında, en azından tek yönlü olmak üzere nedensellik ilişkilerinin geçerli olmasının beklenebileceğini ortaya koymaktadır. İfade edilen bu sebep dolayısıyla değişkenler arasındaki nedenselliği ifade eden ve değişkenler arası sebep-sonuç ilişkisini ortaya koyan Panel Granger nedensellik test sonuçları Tablo 3.17.'de ifade edilmektedir.

Panel Granger nedensellik sonuçları Tablo 3.17.'de ifade edilmektedir. Modelde dikkate alınan değişkenler arasında eşbütünleşme testinde ifade edilen uzun dönemli ilişkilerin olmasından dolayı, eşbütünleşme denklemlerinden elde edilen hata terimi nedensellik analizlerine eklenmiş ve *EC* terimi olarak adlandırılmıştır. Tablo 3.17'den görüleceği üzere bazı değişkenler arasında tek yönlü (terör-turizm, eğitim-terör, yol-terör, coğrafya-terör ve kıyı-terör) bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer taraftan bazı

değişkenler (terör-gelir ve gelir-terör, terör-işsizlik ve işsizlik-terör, terör-enflasyon ve enflasyon-terör, terör-yoksulluk ve yoksulluk-terör, terör-suç ve suç-terör, terör-göç ve göç terör olmak üzere) arasında ise çift yönlü nedensel ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre Granger nedensellik analizi sonuçları teröre etki eden ve ilişkili olan değişkenlerin varlığına işaret etmektedir. Yani makroekonomik (gelir, işsizlik, enflasyon, yoksulluk), sosyal (suç, eğitim, göç) ve çevresel (yol, coğrafya ve kıyı) bazı değişkenler ile terör arasında neden-sonuç ilişkilerinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca aralarında nedensel bir ilişki olan değişkenlerin hata düzeltme mekanizmalarına (*EC* terimi) ait olan istatistiklerinin negatif ve anlamlı olması, ilgili değişkenlerin kendi denge değerlerine yakınsayabileceklerini ve kısa dönemde ortaya çıkabilecek olan dengesizliklerin uzun ömürde giderilebileceğini de ifade etmektedir.

Tablo 3.17. Panel Granger Nedensellik Analiz Sonuçları

(31) Numaralı Model İçin Nedensellik Analizi Sonuçları			
Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği (Olasılık)	EC_{t-1}
Δ Terör- Δ Gelir[1]	→	2.341* (0.078)	-0.757***
Δ Gelir- Δ Terör[1]	→	2.898** (0.041)	-0.343***
Δ Terör- Δ Elektrik[1]	-	0.576 (0.563)	0.171
Δ Elektrik- Δ Terör[1]	-	1.507 (0.224)	-0.232
Δ Terör- Δ Turizm[1]	→	2.640* (0.073)	-0.345*
Δ Turizm- Δ Terör[1]	-	0.315 (0.729)	-0.142
Δ Terör- Δ İşsizlik[2]	→	2.927* (0.055)	-0.652***
Δ İşsizlik- Δ Terör[1]	→	3.928** (0.021)	-0.503**
Δ Terör- Δ Enflasyon[1]	→	2.668* (0.062)	-0.171*
Δ Enflasyon- Δ Terör[1]	→	13.425*** (0.000)	-0.228**
Δ Terör- Δ Yoksulluk[1]	→	5.757*** (0.003)	-0.345***
Δ Yoksulluk- Δ Terör[1]	→	2.354* (0.097)	-0.440***
Δ Terör- Δ Yatırım[2]	-	2.286 (0.104)	0.116
Δ Yatırım- Δ Terör[1]	-	2.205 (0.112)	0.220
Δ Terör- Δ Ticaret[1]	-	0.305 (0.737)	-0.121
Δ Ticaret- Δ Terör[1]	-	0.242 (0.784)	-0.195
Δ Terör- Δ Tüketim[1]	-	0.836 (0.434)	0.085
Δ Tüketim- Δ Terör[1]	-	0.015 (0.984)	-0.137
Δ Terör- Δ Tarım[1]	-	0.075 (0.926)	0.252
Δ Tarım- Δ Terör[1]	-	0.174 (0.840)	-0.113
(32) Numaralı Model İçin Nedensellik Analizi Sonuçları			
Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği (Olasılık)	EC_{t-1}
Δ Terör- Δ Nüfus[2]	-	1.252 (0.287)	-0.226
Δ Nüfus- Δ Terör[1]	-	0.573 (0.564)	0.270
Δ Terör- Δ Suç[1]	→	2.474* (0.086)	-0.653***
Δ Suç- Δ Terör[1]	→	2.444* (0.089)	-0.259*
Δ Terör- Δ Eğitim[1]	-	0.562 (0.568)	-0.356*
Δ Eğitim- Δ Terör[1]	→	2.583* (0.081)	-0.113*
Δ Terör- Δ Sağlık[2]	-	0.431 (0.650)	0.119
Δ Sağlık- Δ Terör[1]	-	0.474 (0.623)	0.056
Δ Terör- Δ Göç[1]	→	2.468* (0.087)	-0.443*
Δ Göç- Δ Terör[1]	→	3.227** (0.041)	-0.571**
Terör-Demokrasi[1]	-	0.481 (0.679)	-0.111
Demokrasi-Terör[1]	-	0.178 (0.835)	-0.226
(33) Numaralı Model İçin Nedensellik Analizi Sonuçları			
Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği (Olasılık)	EC_{t-1}
Δ Terör- Δ Yol[1]	-	0.112 (0.893)	0.086
Δ Yol- Δ Terör[1]	→	3.588** (0.029)	-0.334*
Terör-Coğrafya[1]	-	0.088 (0.956)	0.118
Coğrafya-Terör[1]	→	2.773* (0.064)	-0.237**
Terör-Kıyı[1]	-	0.111 (0.944)	-0.056
Kıyı-Terör[1]	→	2.887* (0.053)	-0.207*

Not: Köşeli parantez içindeki değerler, maksimum beş gecikme uzunluğu üzerinden SIC kriteri kullanılarak hesaplanan optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri ilgili istatistiklerin sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. EC terimi, eşbütünleşme denklemlerinden elde edilen hata düzeltme mekanizmasını ifade etmektedir. Δ , ilgili değişkene ait fark operatörüdür.

Tablo 3.17.'de verilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesini takiben çalışmanın bu kısmında panel verilerde model seçiminin kararlaştırılmasına yönelik olarak sabit ve tesadüfi (rassal) etkili model sonuçlarının tahminlenmesine yönelik analizler gerçekleştirilecektir. Bu sebeple uygun panel veri modelinin belirlenmesi için panel verilerin birim ve zaman etkilerini ifade eden F ve LM testleri yapılmıştır. Granger nedensellik testinde gerek aralarında bir ilişki bulunan, gerekse aralarında herhangi bir sebep-sonuç ilişkisi bulunamayan tüm değişkenler analizlere dâhil edilmiştir. Bu şekilde bir uygulamaya gitmenin temelinde, Granger nedensellik testi sonucunda bazı değişkenlere yönelik olarak herhangi bir nedensel ilişki saptanmamış olsa bile, model bazında dikkate alınan tüm değişkenlerin terör üstündeki etkilerini görebilmek ve nedensellik bulgularını bir anlamda kanıtlama isteği yatmaktadır. Bu bağlamda Tablo 3.18. panel birim ve zaman etkilerini ortaya koyan F testi ve LM testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3.18. Birim ve Zaman Etkilerini Gösteren F ve LM Test Sonuçları

Regresyon Modelleri	F Testi		LM Testi		Hausman Testi	Uygun Model
	Test	İstatistik	Test	İstatistik		
(31) Numaralı Model	F_{Birim}	0.109	LM_{Birim}	0.193	0.381 (0.936)	Birim ve Zamana Dayalı Olmayan Tesadüfi Etkili Model
	F_{Zaman}	5.534***	LM_{Zaman}	0.448		
	$F_{Birim-Zaman}$	1.549**	$LM_{Birim-Zaman}$	0.493		
(32) Numaralı Model	F_{Birim}	0.101	LM_{Birim}	0.287	0.813 (0.352)	Birim ve Zamana Dayalı Olmayan Tesadüfi Etkili Model
	F_{Zaman}	6.732***	LM_{Zaman}	0.947		
	$F_{Birim-Zaman}$	1.852***	$LM_{Birim-Zaman}$	1.205		
(33) Numaralı Model	F_{Birim}	0.080	LM_{Birim}	0.057	0.064 (0.993)	Birim ve Zamana Dayalı Olmayan Tesadüfi Etkili Model
	F_{Zaman}	5.985***	LM_{Zaman}	0.015		
	$F_{Birim-Zaman}$	1.642**	$LM_{Birim-Zaman}$	0.102		

Not: Tabloda yer alan ** ve *** işaretleri ilgili test istatistiğinin sırasıyla %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler, Hausman test istatistiğine ait olasılık değerlerini yansıtmaktadır.

Tablo 3.18 birim ve zaman etkilerine dayalı F ve LM testi analiz sonuçlarına göre; makroekonomik, sosyal ve çevresel üç farklı regresyon modeli için birim ve zamana bağlı olmayan tesadüfi (rassal) etkiler modelinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece hem F ve LM test sonuçları, hem de Hausman testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde terörün makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerinin analizinde panel veri modellerinden birim ve zamana dayalı olmayan tesadüfi (rassal) etkiler modelinin daha uygun olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.19. Panel GWR ve OLS Analiz Sonuçları

Terörizmin Makroekonomik Belirleyicilerine İlişkin Analiz Sonuçları							
Değişken	Min.	%25'lik Kartil	GWR	OLS	%75'lik Kartil	Maks.	GWR Modeli İstatistikleri
Sabit	0.031	0.038	0.033* (0.068)	3.289*** (0.000)	0.053	0.061	R²: 0.698 F-Stat: 15.208*** (0.000) DW: 2.118 Birim Etkisi: Hayır Zaman Etkisi: Hayır Gözlem Sayısı: 208 Kesit Sayısı: 26
ΔGelir	-0.0037	-0.0033	-0.003*** (0.000)	0.0004 (0.722)	-0.0025	-0.0019	
ΔElektrik	28.233	31.924	25.829 (0.177)	-2654.881 (0.766)	47.867	57.396	
ΔTurizm	-0.00109	-0.00103	-0.001** (0.034)	-0.182 (0.409)	-0.0053	-0.0013	
Δİşsizlik	-0.005	0.00083	0.001*** (0.000)	1.575*** (0.000)	0.0028	0.0035	
ΔEnflasyon	0.0015	0.0019	0.002*** (0.000)	0.160 (0.637)	0.004	0.005	
ΔYoksulluk	0.0025	0.0028	0.003*** (0.000)	-0.805 (0.277)	0.004	0.0042	
ΔYatırım	0.003	0.004	0.001 (0.789)	4.544 (0.152)	0.008	0.015	
ΔTicaret	0.018	0.021	0.017 (0.230)	3.555 (0.296)	0.033	0.040	
ΔTüketim	0.023	0.0232	0.022 (0.881)	0.713 (0.226)	0.024	0.0247	
ΔTarım	0.026	0.028	0.025 (0.878)	-2.422 (0.430)	0.034	0.038	
EC _{t-1}			-0.259** (0.030)	0.337 (0.593)			
Terörizmin Sosyal Belirleyicilerine İlişkin Analiz Sonuçları							
Sabit	0.054	0.075	0.040 (0.708)	0.066 (0.957)	0.165	0.219	R²: 0.664 F-Stat: 37.939*** (0.000) DW: 2.097 Birim Etkisi: Hayır Zaman Etkisi: Hayır Gözlem Sayısı: 260 Kesit Sayısı: 26
ΔNüfus	0.011	0.022	0.008 (0.893)	0.002 (0.868)	0.048	0.064	
ΔSuç	2.260	2.368	2.412*** (0.000)	0.001 (0.611)	2.871	3.070	
ΔEğitim	-0.092	-0.084	-0.071*** (0.000)	-0.421 (0.760)	-0.042	-0.297	
ΔSağlık	0.468	0.483	0.492 (0.223)	0.744 (0.341)	0.578	0.615	
ΔGöç	-0.024	-0.018	-0.011*** (0.003)	-0.279* (0.092)	-0.004	0.006	
Demokrasi	0.117	0.126	0.113 (0.736)	0.252 (0.656)	0.185	0.213	
EC _{t-1}			-0.353** (0.027)	0.127 (0.781)			
Terörizmin Çevresel Belirleyicilerine İlişkin Analiz Sonuçları							
Sabit	0.026	0.048	0.012 (0.911)	1.105 (0.214)	0.142	0.198	R²: 0.530 F-Stat: 5.630*** (0.007) DW: 2.134 Birim Etkisi: Hayır Zaman Etkisi: Hayır Gözlem Sayısı: 208 Kesit Sayısı: 26
ΔYol	-0.051	-0.044	-0.036* (0.065)	0.014 (0.326)	-0.022	-0.010	
Coğrafya	0.154	0.169	0.158** (0.028)	2.021** (0.039)	0.197	0.214	
Kıyı	0.004	0.006	0.002 (0.963)	-1.269 (0.179)	0.015	0.020	
EC _{t-1}			-0.098* (0.087)	-0.026* (0.092)			

Not: ***, ** ve * işaretleri ilgili katsayısının sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. Parantez içindeki değerler, ilgili katsayıya ait olasılık değerlerini ifade etmektedir. Analiz sonuçlarını otokorelasyon problemlerinden kurtarabilmek için modelleme süreçlerine AR(1) ve AR(2) dahil edilmiştir. Minimum, %25'lik ve %75'lik kartiller ile maksimum değerler sadece GWR analizi için raporlanmıştır. EC terimi, eşbütünlük denklemlerinden elde edilen hata düzeltme mekanizmasını ifade etmektedir. Δ, ilgili değişkene ait fark operatörüdür

Birim ve zaman etkilerinin tespit edilmesini takiben dikkate alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin büyüklüğünü belirleyebilmek amacıyla uygun modeller doğrultusunda Coğrafi Ağırlıklı Regresyon modeline dayalı analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın metodoloji kısmında da ifade edildiği üzere GWR analizinin kullanılmasının bazı nedenleri ve üstün yönleri bulunmaktadır. Bu bağlamda GWR analizi, veri setindeki her bölge için yerel parametre değerlerinin elde edilmesine imkân tanımakta ve böylesi bir analiz ise bölgeler arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin bütün veri setini olduğu gibi göz önünde bulunduran diğer yöntemlere kıyasla üstün bir metot olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca GWR analizinde, her bir bölgenin bireysel regresyonu, mekânsal vekil düzeylerine göre ağırlıklandırılmaktadır. Böylece, parametrelerdeki mekânsal değişim mekânsal ağırlıklara göre düzeltililerek, parametrelerdeki geniş kapsamlı bölgesel farklılıkların giderilmesi sağlanmış olmaktadır. Diğer taraftan modeller arasında karşılaştırma yapabilmek amacıyla GWR'ye dayalı analiz sonuçlarıyla birlikte OLS (Ordinary Least Squares) analizleri de verilerek karşılaştırmanın yapılmasına ve böylece ifade edilen GWR analizinin üstünlüğünün ispat edilmesine de olanak tanınmıştır. Bu bağlamda terörün belirleyicilerine yönelik olarak makroekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç ayrı regresyon modeli için GWR ve OLS'ye dayalı analiz bulguları Tablo 3.19.'da gösterilmektedir.

Tablo 3.19.'da terörün makroekonomik belirleyicilerine yönelik oluşturulan ilk kısım; makroekonomik anlamda istatistiki olarak anlamlı çıkan değişkenlerin gelir, turizm, işsizlik, enflasyon ve yoksulluk olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca OLS analiz sonuçları sadece işsizlik değişkenini terörün makroekonomik belirleyicisi olarak ortaya koymaktadır. Bu durum yukarıda ifade edilen GWR analizlerinin etki gücünü kanıtlar niteliktedir.

Terörün makroekonomik belirleyicilerine yönelik istatistiki bakımdan anlamlı çıkan değişkenlerin katsayı işaretleri bakımından da beklentileri karşıladığını ifade etmek gereklidir. İlk olarak anlamlı çıkan gelir değişkeninin katsayısının negatif olduğu (-0.003) görülmektedir. Bu durum bölgelerin gelir düzeyi arttıkça terör olaylarının azalacağı yönünde yorumlanabilmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar literatürdeki Krueger ve Meleckova (2003), Testas (2004), Piazza (2006), Caruso ve Schneider (2011) ve Ezcurra ve Palacios (2016) tarafından yapılan çalışmalarla örtüşmektedir.

Terörün makroekonomik belirleyicileri arasında ikinci anlamlı çıkan değişken olan turizm değişkeninin de katsayısının negatif (-0.001) olduğu görülmektedir. Bu durum bölgelerin turist sayıları, dolayısıyla turizm gelirleri arttıkça terör olaylarının azalacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Turizm makroekonomik değişkeni ile ilgili ortaya çıkan bu sonuçlar Feridun (2011) ve Samitas ve diğ. (2018) tarafından yapılan çalışmalarda sonuçlarla çelişmektedir.

Terörün makroekonomik belirleyicileri arasında anlamlı çıkan üçüncü değişken olan işsizliğin katsayısının ise pozitif (0.001) olduğu görülmektedir. Bu durumun bölgelerin işsizlik oranı arttıkça (istihdam oranı düşükçe) terör olayları ve terörizmin de artacağı şeklinde olduğu açıktır. İstihdam makroekonomik değişkeni ile terörizm arasındaki ifade edilen pozitif yönlü bu ilişki literatürde daha önce yapılmış olan Johnston (2001), Goldstein (2005), Nurunnabi ve Sghaier (2018) ve Ullah ve diğ. (2018) gibi çalışmalarda da ortaya koyulmuştur.

Terörün makroekonomik belirleyicileri arasında anlamlı çıkan dördüncü değişken olan enflasyonun da katsayısının pozitif (0.002) olduğu görülmektedir. Bu durumda bölgelerin enflasyon oranlarında meydana gelen bir artışın terör olaylarında da bir artış meydana getirmesi beklenmektedir. Bu bağlamda enflasyon makroekonomik değişkeniyle terör olayları arasındaki pozitif yönlü bu ilişki literatürde Nicole (2003), Shahbaz (2013) ve İsmail ve Amjad (2014) tarafından yapılmış çalışmalarla örtüşmekteyken, Piazza (2006) ve Testas (2004) tarafından ifade edilen bulgularla da çelişmektedir.

Terörün makroekonomik belirleyicileri arasında anlamlı çıkan son değişken olan yoksulluk değişkeninin katsayısının da pozitif (0.003) olduğu görülmektedir. Bu durumda bölgelerde yoksulluk oranlarında meydana gelen bir artışın terörizm ve terör olaylarında da bir artış meydana getireceği ifade edilebilir. Yoksullukla terör olayları arasındaki pozitif yönlü olan bu ilişki literatürde daha önceden yapılmış Gurr (1970), Moghaddam (2005), Akhmad ve diğ., (2014) ve Krieger ve Meierrieks (2016) çalışmalarla aynı paraleldedir. Ayrıca ortaya çıkan bu sonuçlar Abadie (2006) ve Kurrild-Klitgaard ve diğ. (2006) tarafından ulaşılan sonuçlarla uyumluluk göstermemektedir.

İfade edilen tüm bu makroekonomik değişkenlerin ekonomik yoksunluk teorisiyle paralellik arz ettiği ifade edilebilir. Çünkü tüm ilişkili çıkan değişkenlerin bölgelerdeki bireylerin ekonomik durumlarıyla direkt olarak alakalı ve ekonomik durumlarını

etkileyen değişkenler olduğu aşîkârdır. Bu sebeple terörün belirleyicileri arasında olan söz konusu makroekonomik değişkenler göreceli ekonomik yoksunluk teorisinin sonuçlarını destekler niteliktedir.

Tablo 3.19.'da terörün sosyal belirleyicilerine yönelik oluşturulan ikinci kısım; sosyal anlamda istatistiki olarak anlamlı çıkan değişkenlerin suç, eğitim ve göç olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca OLS analiz sonuçları sadece göç değişkenini terörün sosyal belirleyicisi olarak ortaya koymaktadır. Bu durum yine GWR analizlerinin etki gücünü kanıtlar niteliktedir.

Terörün sosyal belirleyicilerine yönelik istatistiki bakımdan anlamlı çıkan değişkenlerin katsayı işaretleri bakımından da beklentileri karşıladığını ifade etmek gereklidir. İlk olarak anlamlı çıkan suç değişkeninin katsayısının pozitif (2.412) olduğu görülmektedir. Bu durum bölgelerde suç oranlarında meydana gelen bir artışın terör olayları üzerinde arttırıcı etkiler oluşturacağını gösterebilmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar literatürdeki Lafree ve Dugan (2004) ve Akıncı ve diğ. (2017) gibi çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Terörün sosyal belirleyicilerine yönelik olarak yapılan analiz sonucunda istatistiki olarak anlamlı çıkan ikinci değişken olan eğitim değişkeninin katsayısı negatif (-0.071) çıkmıştır. Bu durum bölgelerde yükseköğretime dayalı eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak terör olaylarının azalması sonucunu doğurmaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç, esasen literatürde çok tartışmalı bir konudur. Literatürdeki Hamilton (1983), Testas (2004), Benmelech ve diğ. (2010), Khan (2012) ve Syed ve diğ. (2015) gibi birçok çalışma eğitim seviyesi arttıkça terörün de arttığını savunmaktadır. Diğer taraftan Haldar (2011), Nasır ve diğ. (2011) ve Kis-Katos ve diğ. (2014) gibi birçok çalışma da eğitim seviyesinin azalmasının teröre daha fazla yol açtığını ifade etmektedir.

Terörün sosyal belirleyicilerine yönelik olarak istatistiki bakımdan anlamlı çıkan üçüncü ve son değişken olan göç değişkeninin katsayı değerinin ise negatif (-0.011) olduğu görülmektedir. Bu durumda bölgelerde göç olgusunun artması durumunda terör olaylarının azalacağı şeklinde ifade edilebilir. Ortaya çıkan bu durum göç ile birlikte azalan nüfusun teröre ya daha az destek vermesi, ya da hiç desteklememesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Ayrıca göç eden nüfusun zaten varolan terör olayları dolayısıyla giderek kötüleşen yaşam standartlarını iyileştirmeleri sonucunda yaşadıkları yerleri terk etmeleri dolayısıyla da açıklanabilmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar literatürde göç ile

terörizm arasındaki ilişkileri araştıran Bove ve Böhmelt (2015), Schmid (2016), Mazlum ve diğ. (2018) ve Forrester ve diğ. (2019) tarafından yapılan çalışma bulgularıyla çelişmektedir.

Tablo 3.19.'da terörün çevresel belirleyicilerine yönelik oluşturulan üçüncü ve son kısım; çevresel anlamda istatistiki olarak anlamlı çıkan değişkenlerin yol ve coğrafya değişkenleri olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca OLS analiz sonuçları sadece coğrafya değişkenini terörün sosyal belirleyicisi olarak ortaya koymaktadır. Bu durum yine GWR analizlerinin etki gücünü kanıtlar niteliktedir.

Terörün çevresel belirleyicilerine yönelik olarak yapılan analiz sonucunda istatistiki olarak anlamlı çıkan ilk değişken olan yol değişkeninin katsayısı negatif (-0.036) çıkmıştır. Dolayısıyla bölgelerde altyapıyı temsil eden yol uzunluğunun artması, terör olaylarının azalması anlamına gelmektedir. Terörün çevresel belirleyicilerine yönelik olarak yapılan analiz sonucunda istatistiki olarak anlamlı çıkan son değişken olan coğrafya değişkeninin katsayısı ise pozitif (0.158) çıkmıştır. Coğrafya değişkeniyle ifade edilen bu durum, bölgelerin Ortadoğu'ya komşu bölgeler olması veya Ortadoğu'ya komşu bölgelere komşu olmanın terör olaylarını arttıracak şekilde yorumlanabilir. Dolayısıyla jeopolitik konum itibarıyla terör olaylarının artabileceği sonucu literatürdeki Bravo ve Dias (2006) ve Syed ve diğ. (2015) gibi bazı çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

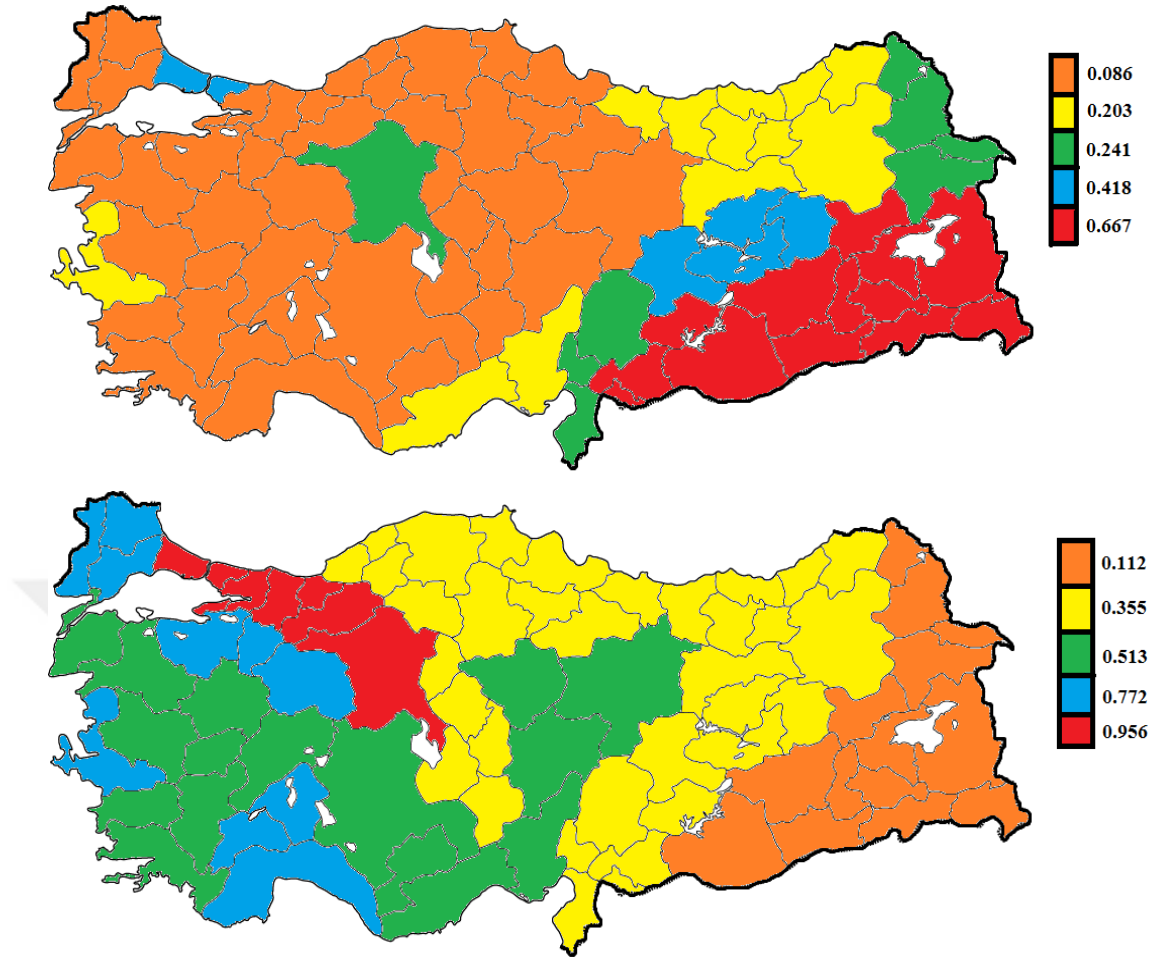
Panel veri analizi bağlamında GWR modeli sonuçlarıyla ortaya konan terörün makroekonomik, sosyal ve çevresel değişkenlerine dayalı bölgesel belirleyicilerinin ortaya çıkarılmasının ardından, ifade edilen değişkenlerin mekânsal (bölgesel) dağılımını gösteren haritaların terör olaylarını gösteren haritayla karşılaştırılması yapılacaktır. Bu sebeple bu aşamadan sonra verilen haritaların genel olarak nasıl okunması gerektiğine yönelik bazı açıklamaların yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda terör olayları ve diğer tüm değişkenlerin dağılımı beş farklı derecede (renkte) gösterilmektedir. Bu aşamalar kahverenginden kırmızıya doğru olmakta ve düzey olarak yükselişi ifade etmektedir. Buna göre kahverengi ile temsil edilen bölgeler en düşük, sarı ile temsil edilen bölgeler ortalamanın altında, yeşil ile temsil edilen bölgeler orta, mavi ile temsil edilen bölgeler ortalamanın üstünde ve son olarak kırmızı ile temsil edilen bölgeler ise en yüksek dereceye sahip bölge değerlerini temsil etmektedir. Bununla birlikte Harita 3.1. olarak

gösterilen harita, analiz kısmı başlamadan önce verilen Düzey-2 alt bölgelerini temsil etmektedir.

Harita 3.1. Türkiye İBBS Düzey-2 Alt Bölgeleri

Genel bilgilendirmelerden sonra iki diyagram halinde verilen (Terör ve İlgili Değişken) haritalardan görüldüğü üzere üst diyagram terör olaylarının mekânsal dağılımını ifade etmekteyken, alt diyagram ise anlamlı çıkan makroekonomik, sosyal ve çevresel değişkenlerin mekânsal dağılımını ifade etmektedir. Bu bağlamda terörün bölgesel anlamda makroekonomik belirleyicilerine yönelik ifade edilen açıklamalar ışığında Harita 3.2. terör olayları ile gelir değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre Harita 3.2.'deki üst diyagramda terör olaylarının dağılımının kırmızı olarak ifade edildiği bölgeler, (TRC1, TRC2, TRC3 ve TRB2) terör olaylarının en yoğun yaşandığı bölgeleri ifade etmektedir. Daha sonra mavi ve yeşil renkle temsil edilen (TRB1, TRA2, TR63, TR51 ve TR10) bölgeler ise ortalamanın üstünde terör olaylarının yaşandığı bölgeleri temsil etmektedir. Son olarak sarı (TRA1, TR31, TR62 ve TR90) ve kahverengi (TR21, TR22, TR32,, TR33, TR41, TR42, TR52, TR61, TR71, TR72, TR81, TR82 ve TR83) bölgeler ise ortalamanın altındaki ve en alt derecede terör olaylarının yaşandığı bölgeleri temsil etmektedir.

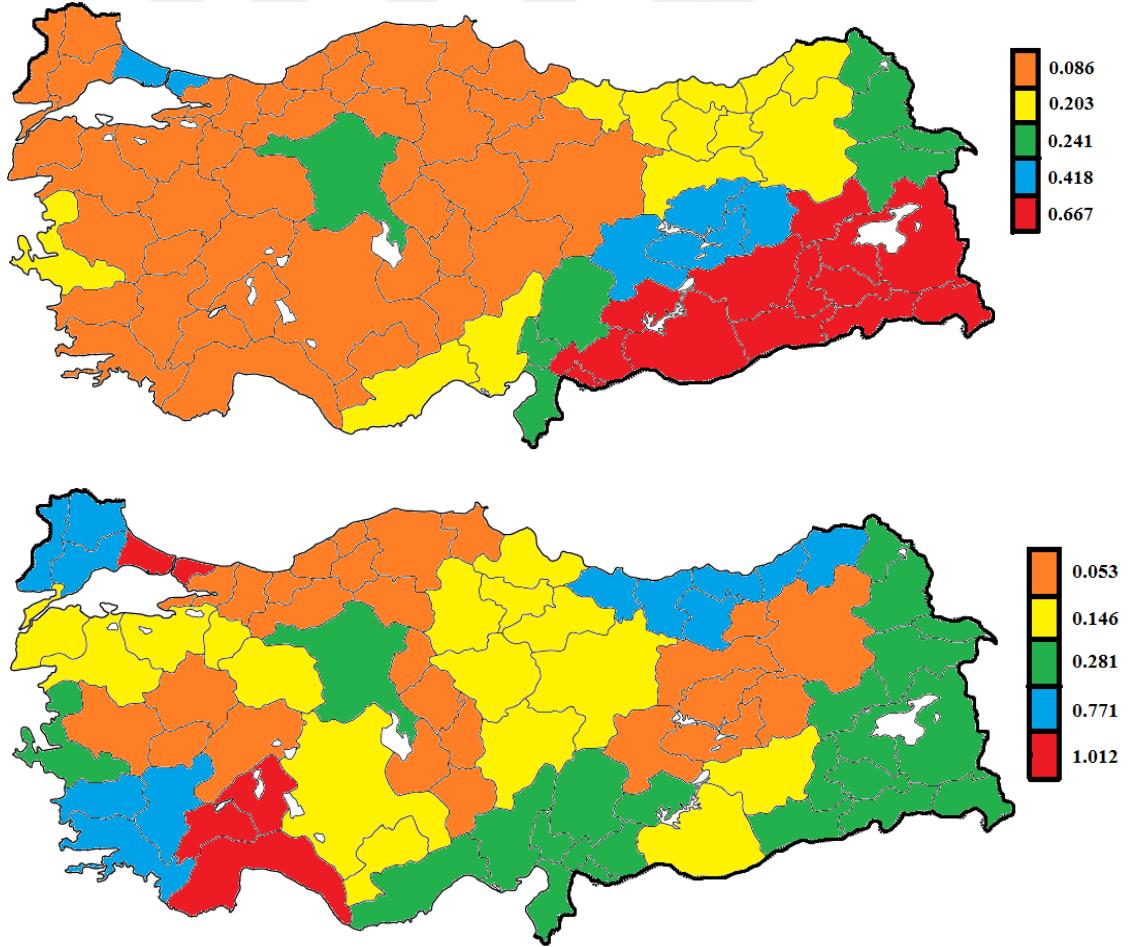

Harita 3.2. Terör ve Gelir Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Diğer taraftan Harita 3.2.’deki ikinci diyagram ise terörün makroekonomik belirleyicilerinden ilki olan kişi başı gelir değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre kişi başı gelir düzeyinin en düşük olduğu kahverengi ile gösterilen bölgelerin (TRC2, TRC3 ve TRB2) birçoğu en yüksek terör olayının yaşandığı bölgelerdir. Ayrıca TRA2 ve TRC1 bölgeleri de gelir düzeyinin en düşük ve terör olaylarının ortalamanın üzerinde olduğu bölgelerdir. Bununla birlikte gelir düzeyinin en yüksek olduğu TR42 bölgesi terör olaylarının en az olduğu bölge olmakla birlikte, gelir düzeyi arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguyla direkt olarak örtüşmektedir. Bu bulgulara ek olarak yine en yüksek gelir düzeyine sahip TR10 ve TR52 bölgelerindeki terör olaylarının ortalamanın üstünde ve en üste yakın grupta olmaları ise gelir arttıkça terör olayları azalır bulgusuyla çelişmektedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında TR10 ve TR52 bölgelerinin metropol olarak adlandırılan bölgeler olması, ülkenin en kalabalık

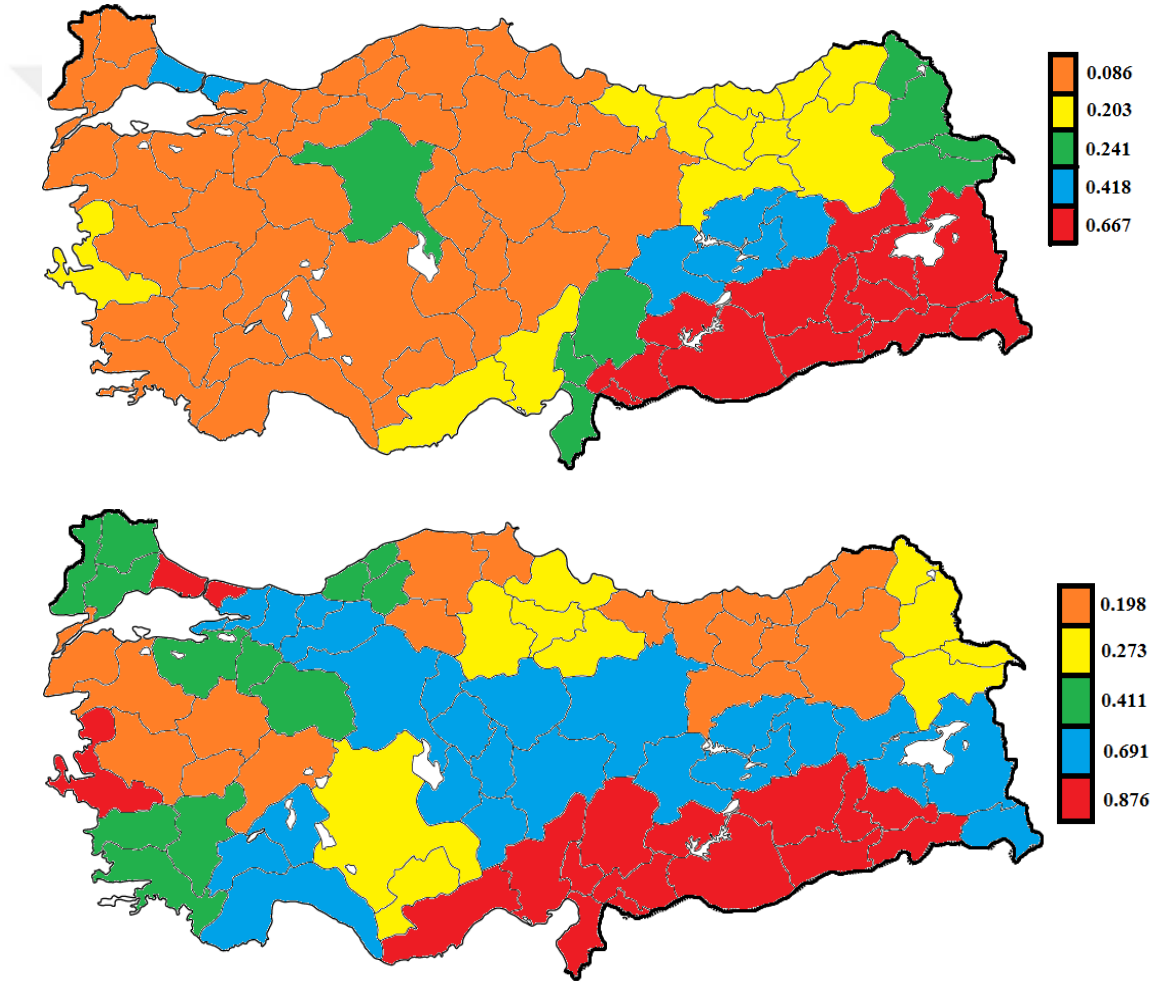
şehirleri olması, ticari faaliyetlerin merkezi olması, başkent olması ve yapılacak terör olaylarının daha fazla ses getirebileceği gibi faktörlerle açıklanabilmektedir.

Harita 3.3. terör olaylarının makroekonomik belirleyicilerinin ikincisi olan turizm değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki diyagramda turizm katsayısının en yüksek (TR61) ve en yükseğe yakın olan (TR32) bölgelerin terör olaylarında en düşük derecede olduğu gözlemlenebilir. Bu durum turist sayısı ve gelirleri arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguya örtüşmektedir. Ayrıca turizm katsayısının düşük olduğu bazı sarı (TRC2) ve yeşil (TRC1, TRC3, TRB2 ve TRA2) bölgelerde terör olaylarının en yüksek seviyede olması da, turist sayısı ve gelirleri azaldıkça terör olayları artar şeklindeki bulguyu güçlendirmektedir. Diğer taraftan ortaya çıkan bulguları zayıflatan bir durum ise turizm katsayısının en yüksek olduğu TR10 bölgesinin mavi renkle ifade edilen ortalamanın üstünde terör olaylarının yaşandığı bir bölge olmasıdır. Bu durum bölgenin ülke için temel destinasyon rotası içerisinde olmasıyla ilişkilidir.

Harita 3.3. Terör ve Turizm Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

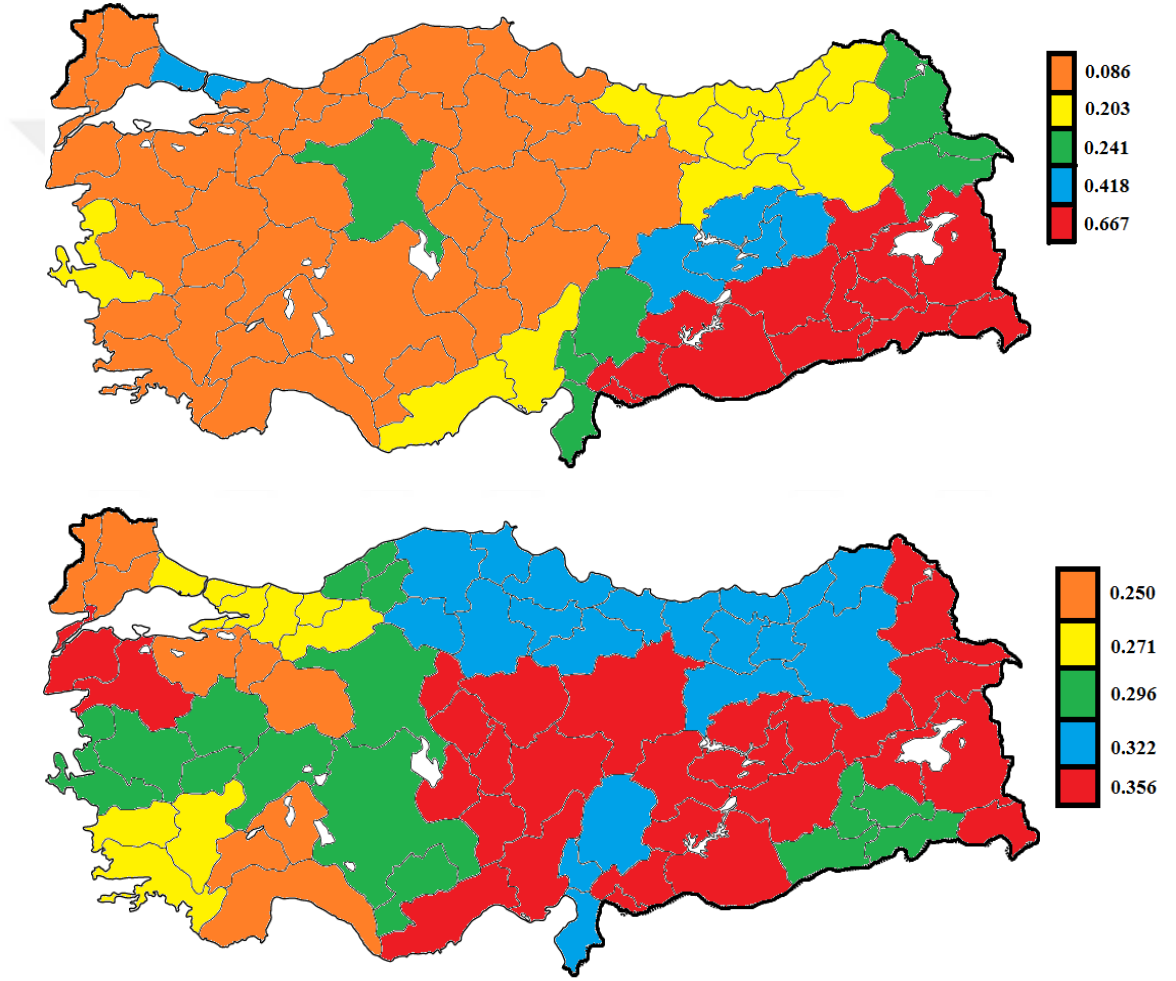
Harita 3.4. terör olaylarının makroekonomik belirleyicilerinin üçüncüsü olan işsizlik değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki diyagramda işsizlik katsayısının en yüksek olduğu TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin en yüksek terör olayı sayısına sahip olduğu görülebilmektedir. Ayrıca en düşük işsizlik katsayısına sahip TR22, TR33 ve TR82 bölgelerinde de en düşük terör olaylarının var olması da işsizlik oranları arttıkça terör olayları artar şeklindeki bulguları destekler niteliktedir. Diğer taraftan en yüksek işsizlik oranı katsayılarının olduğu TR62, TR63, TR31 ve TR10 bölgelerinin de en yüksek terör olayları olan bölgede yer alması yine işsizlik arttıkça terör olaylarının artacağı şeklindeki bulguları destekler sonuçlardır.

Harita 3.4. Terör ve İşsizlik Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Harita 3.5. terör olaylarının makroekonomik belirleyicilerinin dördüncüsü olan enflasyon değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki diyagramda enflasyon katsayısının en yüksek olduğu bölgeler arasında olan TRC1,

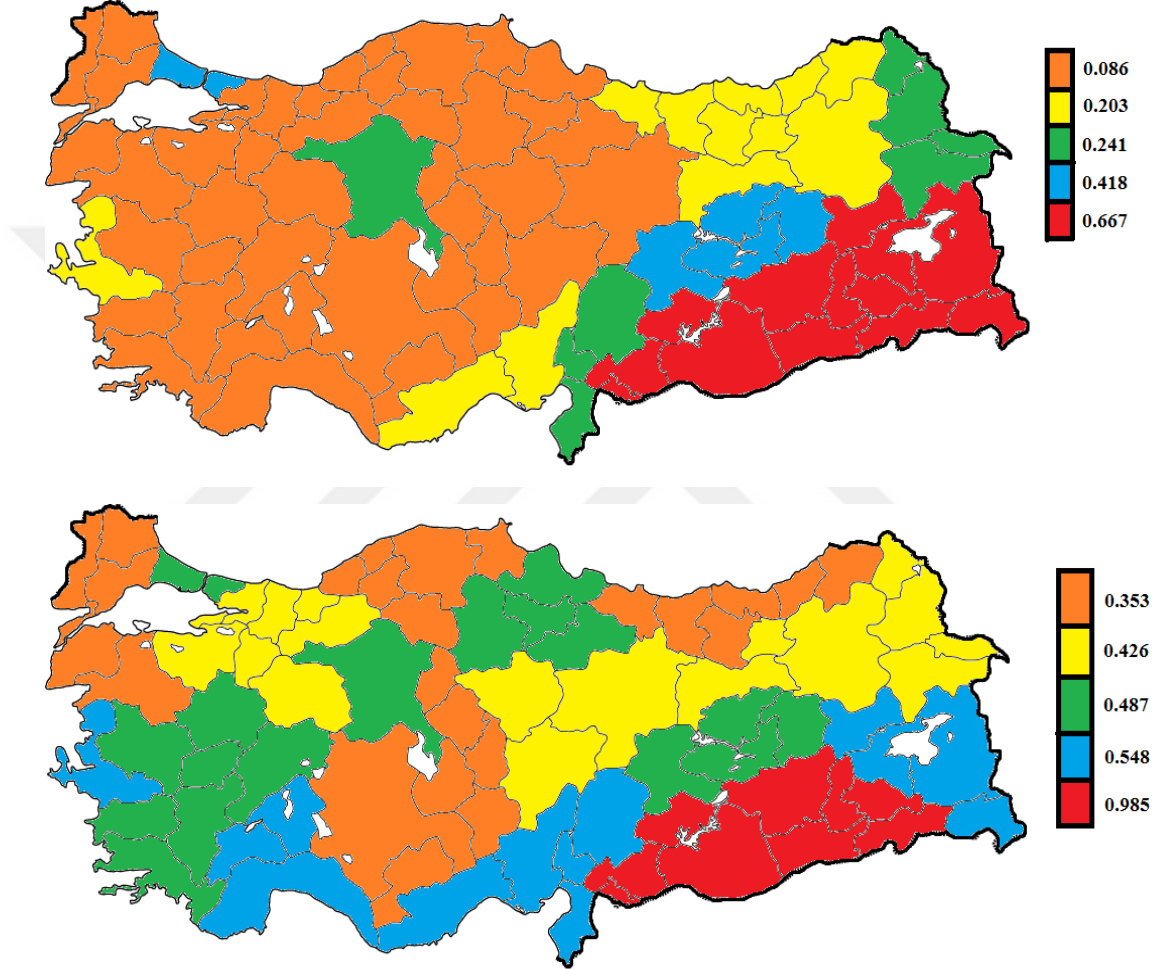
TRC2, TRB2 bölgelerinde terör olaylarının da en yüksek düzeyde olduğu görülebilmektedir. Ayrıca enflasyon oranlarının ortalamanın üstünde ve yüksek olduğu TRB1 ve TRC3 bölgelerinde de terör olaylarının ortalamanın üstünde ve en yüksek terör olayının olduğu bölgeler arasındadır. Bu durum enflasyon oranları arttıkça terör olayları artar şeklindeki bulguları destekler niteliktedir. Diğer taraftan enflasyon oranı katsayılarının en yüksek çıktığı TR22, TR71 ve TR72 bölgelerinde terör olayı sayılarının en düşük olması, ortaya çıkan enflasyon arttıkça terör olayları artar bulgusunu zayıflatıcı nitelikte sonuçlardır.

Harita 3.5. Terör ve Enflasyon Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Harita 3.6. ise terör olaylarının makroekonomik belirleyicilerinin beşincisi ve sonuncusu olan yoksulluk değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki diyagramda yoksulluk katsayısının en yüksek olduğu bölgeler arasında olan TRC1, TRC2, TRC3 ve ortalamanın üstünde yoksulluk oranı katsayısına sahip olan TRB2

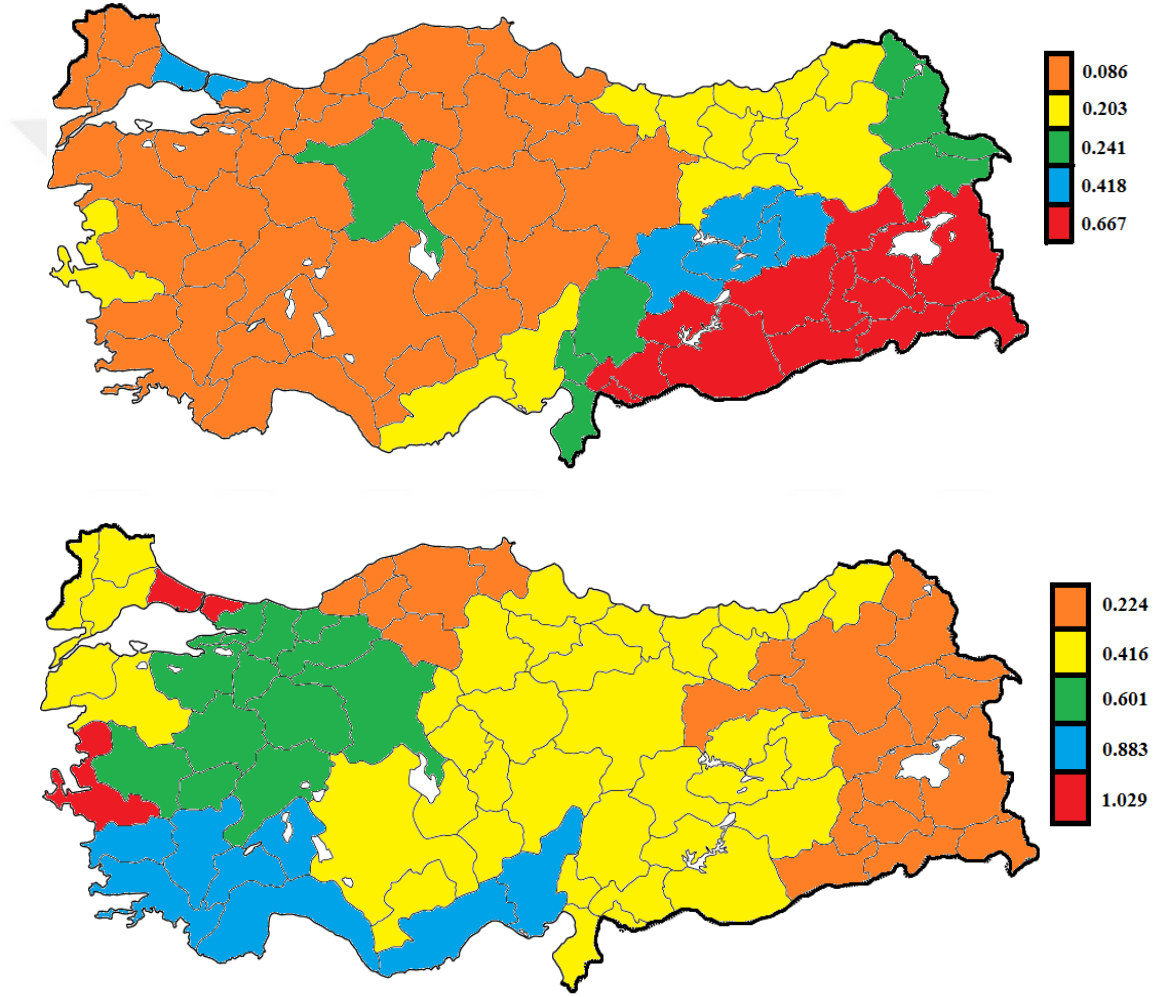
bölgeleri, en yüksek terör düzeylerine sahip bölgelerdir. Ortaya çıkan bu sonuçlar yoksulluk düzeyi arttıkça terör olaylarının da artacağı şeklindeki bulgularla örtüşmektedir. Diğer taraftan ortalama yoksulluk oranı katsayısının üstünde bir yoksulluğa sahip olan TR61 bölgesinin en düşük terör olayı katsayısına sahip bölgelerden biri olması durumu ise yoksullukla terör arasındaki pozitif yönlü bulguları zayıflatıcı etkiler ortaya koymaktadır.

Harita 3.6. Terör ve Yoksulluk Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Harita 3.7. terör olaylarının sosyal belirleyicileri arasında olan suç değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki diyagramda suç katsayısının en yüksek olduğu TR10 ve TR31 bölgelerinin terör olayları katsayılarının ortalamasının üstünde (TR10 için) ve ortalamasının hemen altında (TR31 için) olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum suç oranlarındaki artışın terör olaylarını arttırdığı şeklindeki bulguyu zayıf da olsa destekler niteliktedir. Ayrıca suç oranı katsayılarının en

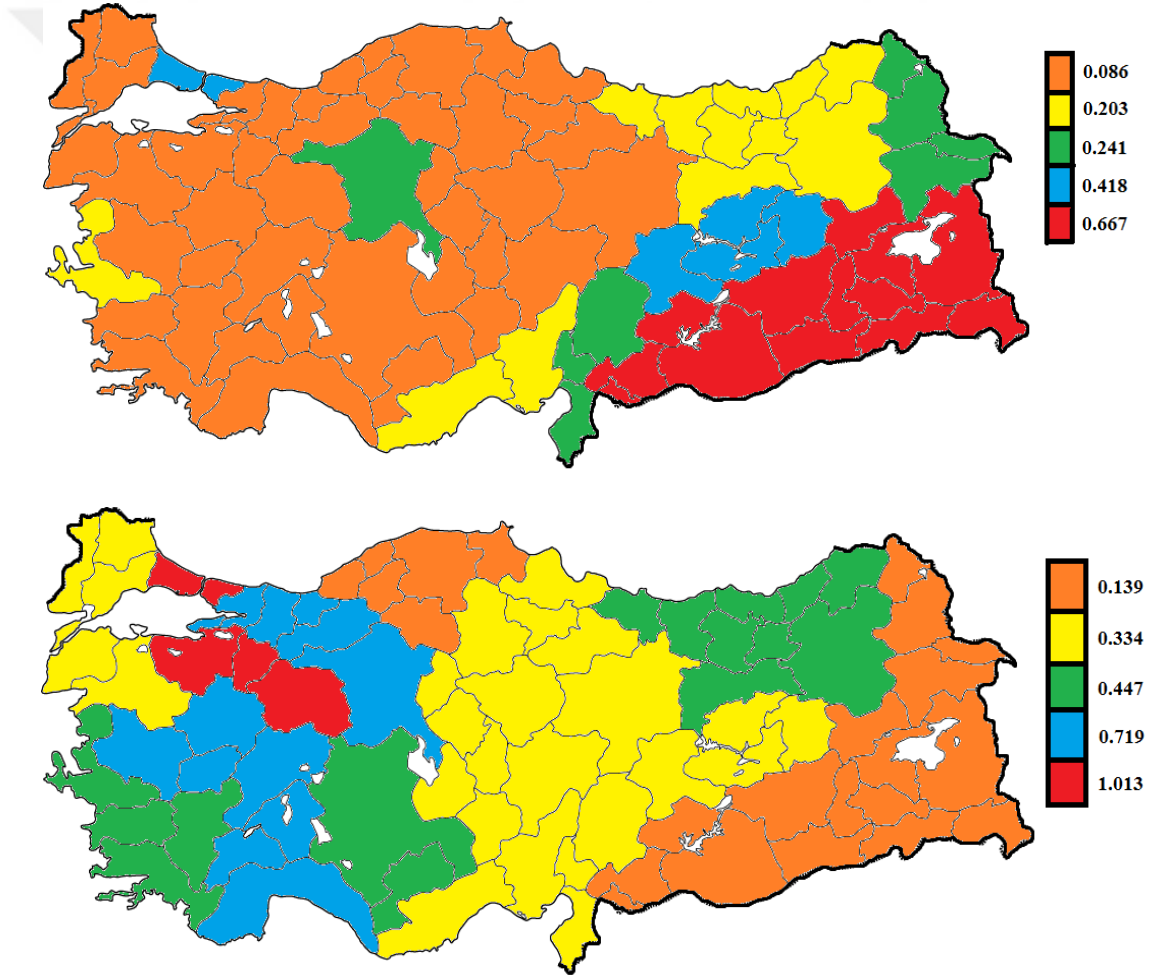
düşük olduğu TR82 ve TR83 bölgelerinde terör olayı katsayılarının da en düşük olması, suç oranları arttıkça terör olayları artar bulgusunu önemli derecede desteklemektedir. Diğer taraftan suç değişkeniyle ilgili önemli bir durum diyagramların karşılaştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durum suç değişkeni katsayısının en düşük çıktığı TRC3 ve TRB2 bölgeleri ile ortalamanın altında suç oranı katsayısının olduğu TRC1 ve TRC2 bölgelerinde terör olaylarının en yüksek olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar suç oranı arttıkça terör olaylarının da artacağı bulgusunu önemli derecede zayıflatan bir bulgu durumundadır.

Harita 3.7. Terör ve Suç Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Harita 3.8. terör olaylarının sosyal belirleyicileri arasındaki ikinci değişken olan eğitim değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki diyagramda yükseköğretim mezun sayısı doğrultusundaki eğitim katsayısının en düşük olduğu TRC1,

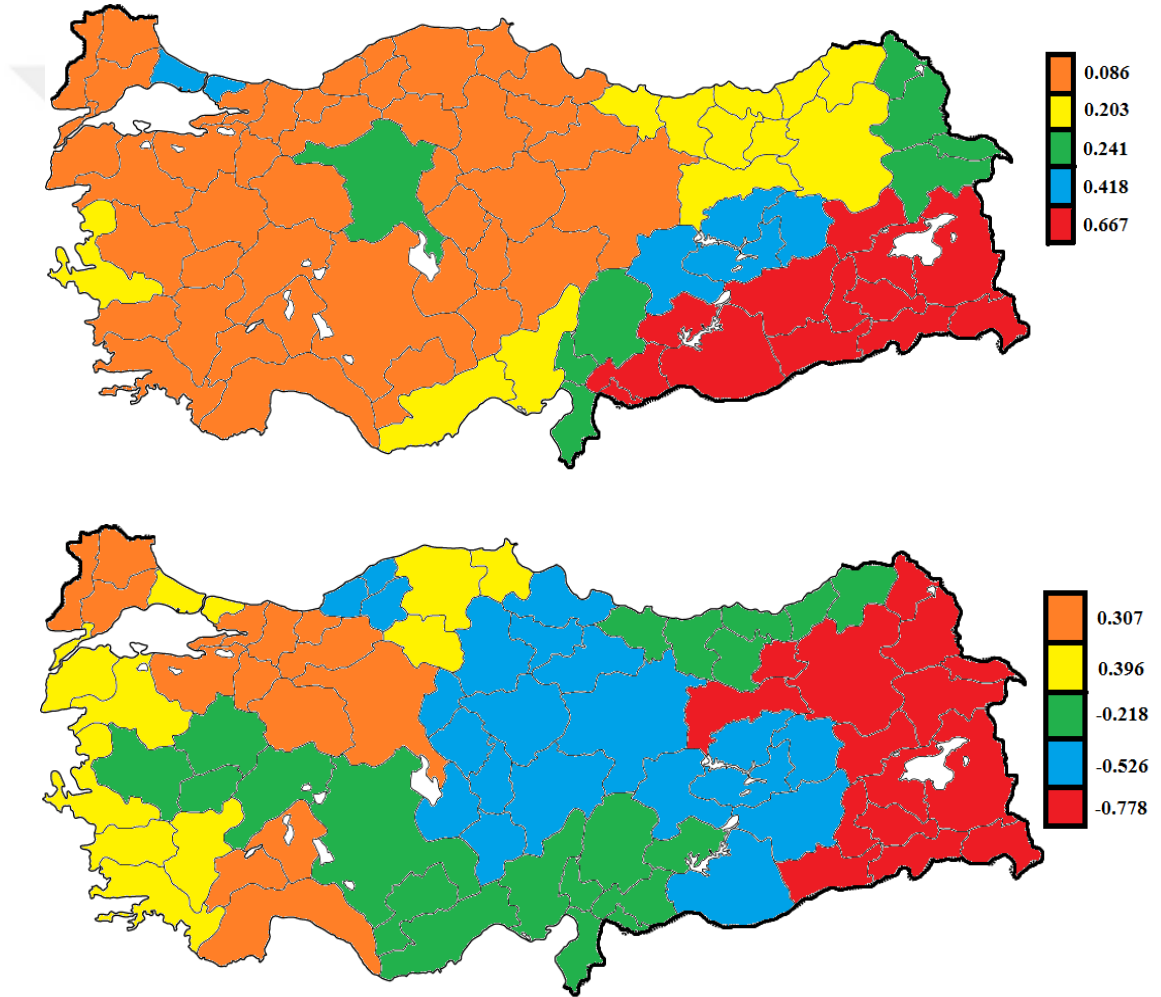
TRC2, TRC3 ve TRB2 bölgelerinde terör olayları katsayılarının en yüksek olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum eğitim düzeyi yükseldikçe terör olayları azalır şeklindeki bulguyla direkt olarak örtüşmektedir. Ayrıca eğitim katsayısının en yüksek olduğu TR41 bölgesinde terör olaylarının en az düzeyde olması, yine eğitim katsayısı en yükseğe yakın çıkan TR33, TR42 ve TR51 bölgelerinde terör olayı sayılarının en az olması da eğitim düzeyi arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguları destekleyici nitelikteki sonuçlardır. Diğer taraftan eğitim düzeyi katsayılarının en yüksek çıktığı bölgelerden biri olan TR10 bölgesinin terör olayları katsayısının da ortalamanın üstünde olması ortaya çıkan eğitim düzeyi arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguyu zayıflatan nitelikte bir sonucu göstermektedir.

Harita 3.8. Terör ve Eğitim Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Harita 3.9. terör olaylarının sosyal belirleyicileri arasındaki üçüncü ve son önemli değişken olan göç değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki

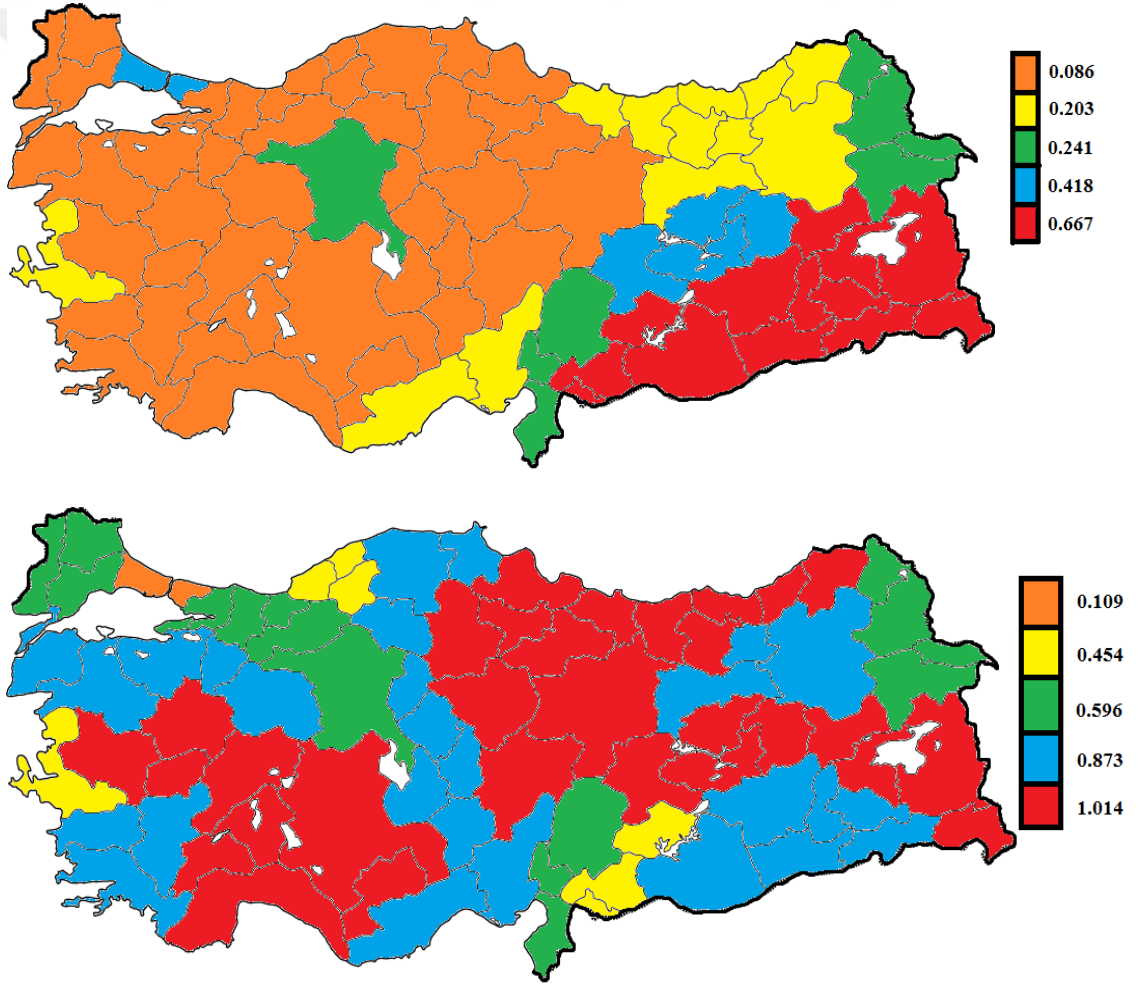
diyagramda göç katsayılarının en yüksek olduğu TRC3 ve TRB2 bölgelerinde terör olayı katsayılarının da en yüksek olduğu izlenebilmektedir. Ayrıca ortalama ve üzerinde göç katsayısına sahip yeşil ve mavi renkteki bölgelerden TRC1, TRC2 ve TRB1 bölgeleriyle en yüksek göç katsayısına sahip TRA2 bölgesi de ortalamanın üzerinde terör olayı katsayısına sahip bölgelerdir. Bu durum göç olgusu arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulgularla tamamen çelişmektedir. Diğer taraftan göçün artmasıyla terör olayları azalır şeklindeki bulguları destekler nitelikteki en önemli kanıtlar ise TR71, TR72, TR81 ve TR83 bölgelerinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre bu bölgelerde artan göç olgusu terör olaylarının azalması şeklinde sonuçlanmaktadır.

Harita 3.9. Terör ve Göç Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Harita 3.10. terör olaylarının çevresel belirleyicileri arasındaki ilk değişken olan yol değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre alttaki diyagramda yol

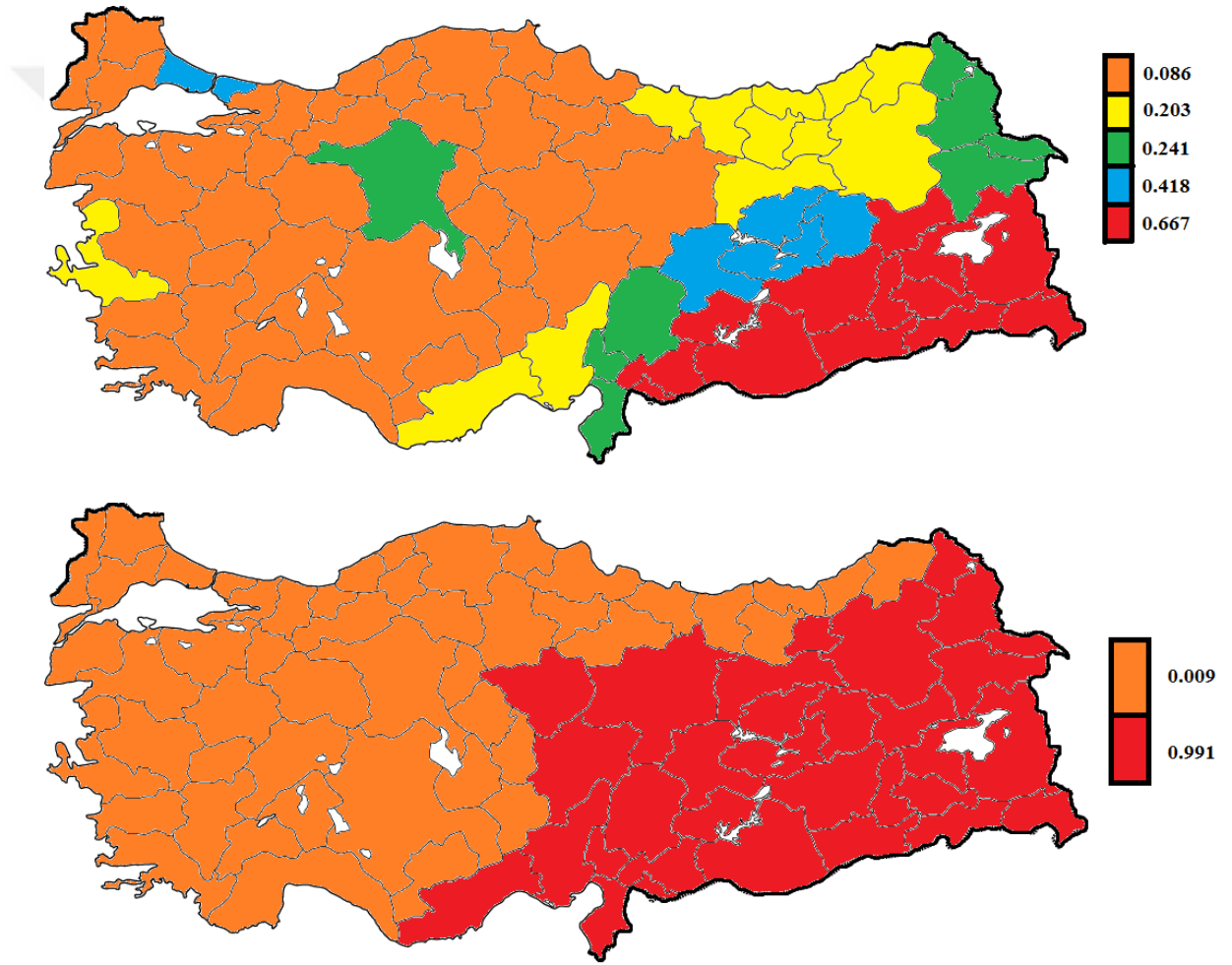
katsayılarının en yüksek olduğu TR33, TR61, TR52, TR72 ve TR83 bölgelerinde terör olaylarının da en düşük olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca yol katsayısının ortalamasının üstünde olduğu mavi renkli bölgelerde (TR22, TR41, TR82 ve TR71) terör olaylarına bağlı katsayıların da en düşük olduğu görülmektedir. Yine yol değişkeni katsayısının ortalamasının altında olduğu TRC1 bölgesinin terör olayları sayısının yüksek olduğu izlenebilmektedir. Bu durum altyapı imkânlarını temsilen yol arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulgularla önemli derecede örtüşmektedir. Diğer taraftan yol değişkeni katsayısının ortalamasının altında olduğu TR81 bölgesinin en düşük terör olaylarına sahip bölgeler içerisinde bulunması, yol arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguları zayıflatan bir sonuçtur.

Harita 3.10. Terör ve Yol Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

Son olarak Harita 3.11. ise terör olaylarının çevresel belirleyicileri arasındaki son değişken olan coğrafya değişkeninin mekânsal dağılımını göstermektedir. Buna göre

alttaki diyagramda coğrafya katsayısının iki renkle temsil edildiği görülmektedir. Bu durum çevresel değişkenlerden biri olan coğrafya değişkeninin kukla değişken olarak analize katılması dolayısıyladır. Böylece jeopolitik önemi ortaya koyma bağlamında Ortadoğu'ya komşu olan bölgeler ve bu bölgelere komşu olan diğer bölgeler coğrafya değişkeninin önemli olduğu bölgeler bir diğer ifadeyle kırmızı renkteki bölgelerdir. Buna göre TR63, TRC1, TRC2, TRC3, TRB2, TRA2 ve TRB1 bölgelerinin jeopolitik anlamda Ortadoğu'ya yakınlıkları dolayısıyla terör olaylarının en yüksek düzeyde yaşandığı bölgeler olduğu görülebilmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar analizde ortaya çıkan bulgularla da örtüşmektedir.

Harita 3.11. Terör ve Coğrafya Katsayılarının Mekânsal Dağılımı

SONUÇ

Farklı ekonomik büyüme ve kalkınma seviyelerine sahip olan ülkelerin benzer olan en önemli amaçları, hepsinin mevcut büyüme ve kalkınmalarını daha ileriye götürme arzusu içerisinde olmalarıdır. Diğer taraftan ortak amaç olan büyüme ve kalkınma hedeflerine hangi araç veya araçlarla ulaşma konusu ise ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir.

Özellikle 19. yüzyılın sonlarından başlayarak tüm ülkeler yoğun bir sanayileşme yarışı içerisine girmişlerdir. Bu yarış 20. yüzyıla gelindiğinde ise daha acımasız bir yapıya bürünerek devam etmiştir. Ortaya çıkan sanayileşme yarışı ülkeler içerisinde hammadde ve istihdam yapısına dayalı olarak bazı bölgelerin ön plana çıkmasına sebep olurken, bazı bölgelerin de geri plana itilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla ülke içerisindeki bazı bölgelerin sahip olduğu işgücü, sermaye, hammadde, toprak, iklim, politik, tarih, doğal faktörler gibi nedenlerin varlığıyla gelişmelerini sağladıkları ve ilerlettikleri veya aksine bazı bölgelerde bu faktörlerin yokluğu ve azlığının azgelişmişliklerine neden olabildiği veya ilerlettiği de ifade edilmektedir. Bu sebeple bölgeler arası dengesizlikler, ya yürütülen faaliyetler vasıtasıyla oluşabilmekte veya ilerleyebilmekte ya da tarihsel veya ifade edilen diğer bazı nedenler vasıtasıyla ortaya çıkmakta veya dengesizliklerin derinleşmesine sebep olabilmektedir.

İfade edilen hangi sebep dolayısıyla olursa olsun, bölgesel dengesizliklerin meydana gelmesi ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarına olumsuz yönde etkilerde bulunmaktadır. Bu etkiler her bir bölgenin sahip olduğu olumsuzluğun toplulaştırılmasıyla daha da önemli hale gelebilmekte, ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilmektelerdir. Mekânsal dengesizlikler dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınmanın olumsuz yönlü etkilenmesi, birçok politikacı ve araştırmacıyı bölgesel, yerel veya kırsal mekânlara dayalı ekonomik kalkınma konularında çalışmalar yürütmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda mekânsal dengesizliklere dayalı sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik çalışmalar özellikle 1950’li yıllarla birlikte popülerlik kazanmaya başlamıştır. Bu alanda öncü ve önemli olarak değerlendirilen çalışmalar; Perroux (1950), Hirschman (1958), Rostow (1960) ve Mrydal (1971) gibi yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Diğer taraftan mekânsal farklılıklara sebep olan birçok faktör olmakla birlikte şiddet, anarşi, kaos gibi nedenlerle ortaya çıkan olaylar ve bu minvaldeki terör olayları, bölgesel, yerel veya kırsal anlamda önemli dengesizliklere neden olabilmektedir. Bu bağlamda özellikle terör olaylarının ortaya çıkardığı birincil ve ikincil etkiler dolayısıyla mekânların ekonomik aktiviteleri olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Terör olayları sonucunda ortaya çıkan can ve mal yıkımları birincil etkiler olarak adlandırılırken, terör olayları sonrası ortaya çıkan kaos, korku, güvensizlik ortamının meydana getirdiği ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, çevresel yıkımlar ise ikincil etkiler olarak değerlendirilmektedir.

Bu tez çalışmasında Türkiye’de İBBS Düzey-2 kapsamında olan 26 alt bölgede meydana gelen terör olaylarının yerel ekonomik kalkınma bağlamındaki belirleyicilerinin neler olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla 2007-2017 dönemine ait veri setiyle terör olaylarına etki eden faktörler makroekonomik, sosyal ve çevresel bağlamda toplulaştırılarak analize tabi tutulmuştur. Çalışmada panel veri analiz tekniklerinden yararlanılmış ve özellikle Coğrafi Ağırlıklı Regresyon analizi uygulanmıştır. Uygulamaya yönelik GWR analizinin tercih edilmesinin sebebi; bu analiz tekniğinin veri setindeki her bölge için yerel parametre değerlerinin elde edilmesine imkân tanınması ve bölgeler arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin bütün veri setini olduğu gibi göz önünde bulunduran diğer yöntemlere kıyasla üstün bir analiz yöntemi olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca GWR analizi sonucunda belirlenen terörün makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerine dayalı değişkenler, Türkiye İBBS Düzey-2 kapsamındaki alt bölgelere göre düzenlenen haritalara işlenmiştir. Bu haritalar Düzey-2 kapsamındaki 26 alt bölgeyi gruplandırarak terörün makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerinin tüm bölgeler için teker teker ve eş zamanlı olarak değerlendirilmesine olanak sunmaktadır.

İfade edilen ekonometrik analizler sonucunda elde edilen terörün makroekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicilerine yönelik değerlendirmeleri kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

Terörün Makroekonomik Belirleyicilerine Yönelik Olarak

- İlk olarak anlamlı çıkan **kişi başı gelir** değişkeninin katsayısının negatif olduğu (-0.003) görülmektedir. Bu durum bölgelerin gelir düzeyi arttıkça terör olaylarının

azalacağı yönünde yorumlanabilmektedir. Buna göre kişi başı gelir düzeyinin en düşük olduğu TRC2, TRC3 ve TRB2 gibi bölgeler en yüksek terör olayının yaşandığı bölgelerdir. Ayrıca TRA2 ve TRC1 bölgeleri de gelir düzeyinin en düşük ve terör olaylarının ortalamanın üzerinde olduğu bölgelerdir. Bununla birlikte gelir düzeyinin en yüksek olduğu TR42 bölgesi terör olaylarının en az olduğu bölge olmakla birlikte, gelir düzeyi arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguyla direkt olarak örtüşmektedir.

- İkinci anlamlı çıkan değişken olan **turizm** değişkeninin de katsayısının negatif (-0.001) olduğu görülmektedir. Bu durum bölgelerin turist sayıları, dolayısıyla turizm gelirleri arttıkça terör olaylarının azalacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Turizm katsayısının en yüksek olduğu TR61 bölgesi ve en yükseğe yakın olan TR32 bölgelerinin terör olaylarında en düşük derecede olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum turist sayısı ve gelirleri arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguyla örtüşmektedir. Ayrıca turizm katsayısının düşük olduğu TRC2, TRC1, TRC3, TRB2 ve TRA2 bölgelerinde terör olaylarının en yüksek seviyede olması da, turist sayısı ve gelirleri azaldıkça terör olayları artar şeklindeki bulguyu güçlendirmektedir.
- Üçüncü değişken olan **işsizlik** katsayısının da pozitif (0.001) olduğu görülmektedir. Bu durumun bölgelerin işsizlik oranı arttıkça (istihdam oranı düştükçe) terör olayları ve terörizmin de artacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Böylece işsizlik katsayısının en yüksek olduğu TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgelerinde en yüksek terör olaylarının bulunması bu sonucu destekler niteliktedir. Ayrıca en düşük işsizlik katsayılarına sahip TR22, TR33 ve TR82 bölgelerinde de en düşük terör olaylarının var olması da işsizlik oranları arttıkça terör olayları artar şeklindeki bulguları destekler niteliktedir. Diğer taraftan en yüksek işsizlik oranı katsayılarının olduğu TR62, TR63, TR31 ve TR10 bölgeleri arasında olan TR10 bölgesinin de en yüksek terör olaylarına yakın terör olayları olan bölgede yer alması yine işsizlik arttıkça terör olaylarının artacağı şeklindeki bulguları destekler sonuçlardandır.
- Dördüncü değişken olan **enflasyon** değişkeninin katsayısının pozitif (0.002) olduğu görülmektedir. Bu durumda bölgelerin enflasyon oranlarında meydana gelen bir artışın terör olaylarında da bir artış meydana getirmesi beklenilmektedir.

Enflasyon katsayısının en yüksek olduğu bölgeler arasında olan TRC1, TRC2, TRB2 bölgelerinde terör olayları da en yüksek düzeydedir. Ayrıca enflasyon oranlarının ortalamanın üstünde ve yüksek olduğu TRB1 ve TRC3 bölgeleri de, terör olaylarının ortalamanın üstünde ve en yüksek olduğu bölgeler arasındadır. Bu durum enflasyon oranları arttıkça terör olayları artar şeklindeki bulguları destekler niteliktedir. Diğer taraftan enflasyon oranı katsayılarının en yüksek çıktığı TR22, TR71 ve TR72 bölgelerinde terör olayı sayılarının en düşük olması, ortaya çıkan enflasyon arttıkça terör olayları artar bulgusunu zayıflatıcı nitelikte sonuçlardır.

- Makroekonomik son değişken olan **yoksulluk** değişkeninin katsayısının da pozitif (0.003) olduğu görülmektedir. Bu durumda bölgelerde yoksulluk oranlarında meydana gelen bir artışın terörizm ve terör olaylarında da bir artış meydana getireceği şeklinde yorumlanabilmektedir. Yoksulluk katsayısının en yüksek olduğu bölgeler arasında olan TRC1, TRC2, TRC3 bölgeleri ve ortalamanın üstünde yoksulluk oranı katsayısına sahip olan TRB2 bölgesi en yüksek terör düzeylerine sahip bölgelerdir. Ortaya çıkan bu sonuçlar yoksulluk düzeyi arttıkça terör olaylarının da artacağı şeklindeki bulgularla örtüşmektedir. Diğer taraftan ortalama yoksulluk oranı katsayısının üstünde bir yoksulluğa sahip olan TR61 bölgesinin en düşük terör olayı katsayısına sahip bölgelerden biri olması durumu ise yoksullukla terör arasındaki pozitif yönlü bulguları zayıflatıcı etkiler ortaya koymaktadır.

Terörün Sosyal Belirleyicilerine Yönelik Olarak

- İlk olarak anlamlı çıkan **suç** değişkeninin katsayısının pozitif (2.412) olduğu görülmektedir. Bu durumda bölgeler arasında suç oranlarında meydana gelen bir artışın terör olayları üzerinde arttırıcı etkiler oluşturacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Suç katsayısının en yüksek olduğu TR10 ve TR31 bölgelerinin terör olayları katsayılarının ortalamanın üstünde ve ortalamaya yakın değerler aldığı görülmektedir. Bu durum suç oranlarındaki artışın terör olaylarını arttırdığı şeklindeki bulguyu zayıfta olsa destekler niteliktedir. Ayrıca suç oranı katsayılarının en düşük olduğu TR82 ve TR83 bölgelerinde terör olayı katsayılarının da en düşük olması, suç oranları arttıkça terör olayları artar bulgusunu önemli derecede desteklemektedir.

- İkinci değişken olan ***eğitim*** değişkeninin katsayısı negatif (-0.071) çıkmıştır. Bu durumda bölgeler arasında yükseköğretime dayalı eğitim seviyesinin artması, terör olaylarının azalması sonucunu doğurmaktadır. Yükseköğretim mezun sayısı doğrultusundaki eğitim katsayısının en düşük olduğu TRC1, TRC2, TRC3 ve TRB2 bölgelerinde terör olayları katsayılarının en yüksek olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum eğitim düzeyi yükseldikçe terör olayları azalır şeklindeki bulguyla direkt olarak örtüşmektedir. Ayrıca eğitim katsayısının en yüksek olduğu TR41 bölgesinde terör olaylarının en az düzeyde olması, yine eğitim katsayısı en yükseğe yakın çıkan TR33, TR42 ve TR51 bölgelerinde terör olayı sayılarının en az olması da eğitim düzeyi arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulguları destekleyici nitelikteki sonuçlardır.
- Sosyal son değişken olan ***göç*** değişkeninin katsayı değerinin ise negatif (-0.011) olduğu görülmektedir. Bu durumda ise bölgeler arasındaki göç olgusunun artması durumunda terör olaylarının azalacağı şeklinde ifade edilebilir. Göç katsayılarının en yüksek olduğu TRC3 ve TRB2 bölgelerinde terör olayı katsayılarının da en yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca ortalama ve üzerinde göç katsayısına sahip TRC1, TRC2 ve TRB1 bölgeleriyle en yüksek göç katsayısına sahip TRA2 bölgesi de ortalamanın üzerinde terör olayı katsayısına sahip bölgelerdir. Bu durum göç olgusu arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulgularla tamamen çelişmektedir. Diğer taraftan göçün artmasıyla terör olayları azalır şeklindeki bulguları destekler nitelikteki en önemli kanıtlar ise TR71, TR72, TR81 ve TR83 bölgelerinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre bu bölgelerde artan göç olgusu terör olaylarının azalması şeklinde sonuçlanmaktadır. Ortaya çıkan bu durum göç ile birlikte azalan nüfusun teröre ya daha az destek vermesi, ya da hiç desteklememesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Ayrıca göç eden nüfusun zaten var olan terör olayları dolayısıyla giderek kötüleşen yaşam standartlarını iyileştirmeleri sonucunda yaşadıkları yerleri terk etmeleri dolayısıyla da açıklanabilmektedir.

Terörün Çevresel Belirleyicilerine Yönelik Olarak

- İlk olarak anlamlı çıkan değişken olan ***yol*** değişkeninin katsayısı negatif (-0.036) çıkmıştır. Bu durumda bölgeler arasında altyapıyı temsil eden yol uzunluğunun artmasıyla terör olaylarının azalacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Yol katsayılarının en yüksek olduğu TR33, TR61, TR52, TR72 ve TR83 bölgelerinde

terör olaylarının da en düşük olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ayrıca yol katsayısının ortalamasının üstünde olduğu TR22, TR41, TR82 ve TR71 bölgelerinde terör olaylarına bağlı katsayıların da en düşük olduğu görülmektedir. Yine yol değişkeni katsayısının ortalamasının altında olduğu TRC1 bölgesinin terör olayları sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum altyapı imkânlarını temsilen yol arttıkça terör olayları azalır şeklindeki bulgularla önemli derecede örtüşmektedir.

- Çevresel son değişken olan **coğrafya** değişkeninin katsayısı ise pozitif (0.158) çıkmıştır. Bu durumda coğrafya değişkeniyle ifade edilen, bölgelerin Ortadoğu'ya komşu bölgeler olması veya Ortadoğu'ya komşu bölgelere komşu olmanın terör olaylarını arttıracığı yönünde yorumlanabilmektedir. Böylece jeopolitik önemi ortaya koyma bağlamında TR63, TRC1, TRC2, TRC3, TRB2, TRA2 ve TRB1 bölgelerinin jeopolitik anlamda Ortadoğu'ya yakınlıkları dolayısıyla terör olaylarının en yüksek düzeyde yaşandığı bölgeler olduğu söylenebilmektedir.

Terörün yerel ekonomik kalkınma bağlamında belirleyicilerinin ortaya konulmasıyla 26 alt bölge uygulaması sonucunda ortaya çıkan bulgulardan hareketle özellikle makroekonomik anlamdaki değişkenlere yönelik eksikliklerin bölgeler arasında ortaya çıkan terör olaylarında başat faktör olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda **göreceli-ekonomik yoksunluk** teorisinin ifade ettiği, “*kişilerin ekonomik anlamdaki zayıflık ve yoksunluk durumları şiddet, anarşi, iç çatışma ve terör olaylarının sebebidir*” şeklindeki teorik altyapıyı destekler sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca sosyal belirleyiciler arasında olan *suç, eğitim ve göç* değişkenlerinin **sosyal bölünme** teorisiyle ve çevresel nitelikteki belirleyiciler olan **coğrafya** ve **yol** değişkenlerinin de **bulaşma ve yayılma** teorisinin ifade ettiği önermelerle aynı paralelde olan ve bu teorileri destekleyici sonuçlar verdiğini de belirtmek gerekir.

Terör olaylarına etkide bulunan makroekonomik, sosyal ve çevresel anlamdaki değişkenlerin hemen hemen hepsinin Türkiye’de bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde veya minimize edilmesinde de önemli olan değişkenler olduğu aşıkardır. Bu bağlamda göreceli-ekonomik yoksunluk teorisinin ifade ettiği ekonomik eşitsizliklerin teröre neden olacağı savından hareketle öncelikli olarak ekonomik değişkenlere yönelik iyileştirmeler politikacıların ajandasında yer etmelidir. Bu doğrultuda kişi başı gelir artışlarını sağlayacak veya ilerletecek ekonomik büyümenin

sağlanması için ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi elzemdir. Ekonomik faaliyetlerin desteklenmesiyle ortaya çıkan üretim artışlarıyla diğer bir önemli değişken olan işsizlik azalacak ve istihdam oranları üzerinde olumlu yönde etkiler oluşturabilecektir. Bu sebeple işsizliğin azaltılması için yeni iş alanlarının teşviki ve özellikle özel sektördeki iş ortamlarında iyileşmelerin sağlanmasına yönelik olarak belirli standartların getirilmesi ve işveren üzerindeki ağır yüklerin paylaşılması veya kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca bireyler üzerindeki enflasyonist baskıların azaltılması veya giderilmesi yönünde vergi indirim veya istisnası gibi politikalarla bireylerin satınalma güçleri artırılabilir. Enflasyonun düşürülmesi veya enflasyonist baskıların azaltılması yoksullaşmayı azaltacak ve makroekonomik değişkenler bir domino etkisi şeklinde birbirlerini besleyecektir. Yine özellikle dar kesimdeki vatandaşların geçinmelerini kolaylaştırmak için asgari ücretteki vergi yükünün düşürülmesi veya sıfırlanması sağlanarak zaten zorluklarla geçinen bu kesimin ekonomik olarak feraha erişmesi sağlanabilir.

Terörün sosyal belirleyicileri arasında olan suç, eğitim ve göç değişkenleri ise özellikle makroekonomik değişkenlerin iyileşmesi ile iyileşme eğilimi gösterecektir. Ayrıca yönetimlerin sadece makroekonomik düzelmeler vasıtasıyla sosyal değişkenlerin iyileşmesini beklemeden eğitim düzeyinin artırılmasına yönelik politikalar yürütmesi gerekmektedir. Eğitim düzeyinin artmasının terör faaliyetlerini azaltması sonucundan hareketle özellikle terör olaylarının yoğun olduğu Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde eğitimde fırsat eşitliklerini artırıcı politikalara yer verilmelidir. Ayrıca nüfus olgusu özellikle kontrol altına alınmadığında ekonomik ve sosyolojik bazı önemli sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum terör örgütlerinin işine yaradığından özellikle nüfusun kalabalık olduğu yerlerde kendilerini gizleyebilmekte ve gerçekleştirecekleri eylemlerle daha büyük ses getirebilmektelerdir. Dolayısıyla terör eylemlerinin göçü arttırdığı veya göçün artmasıyla kalabalıklaşan ortamların terörü beslediği varsayımından hareketle yönetimlerin göç olgusunu düzenleyici veya kontrol altına alıcı politikalar yürütmesi gerekmektedir. Yine suç olgusu terör örgütlerinin kullandığı ve sömürdüğü araçlardan biridir. Bu bağlamda terör örgütleri özellikle suç işlemiş bireylere karşı gerek devletin gerekse toplumun dışlayıcı davranacağı düşüncesini empoze ederek örgüte katılmalarını sağlamaktadır. Bu sebeple devletin suç işlemiş fakat pişmanlık duyan

bireylere karşı öncelikle rehabilite edici ve daha sonra topluma kazandırıcı politikaları duyarlılıkla uygulaması gerekmektedir.

Terörün çevresel belirleyicileri arasında olan yol ve coğrafya değişkenleri de yönetimler tarafından dikkatle ele alınması gereken konulardandır. Özellikle altyapı koşullarını temsil eden yol olgusu ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesindeki veya yayılmasındaki önemli bir faktördür. Yine sosyal, kültürel ve turizm açısından gelişme gösteren mekânların yol altyapısını tamamladıkları veya iyileştirdikleri varsayımından hareketle yol değişkeni önem kazanmaktadır. Ayrıca terör örgütlerinin vatandaşları devlete karşı kışkırtmalarındaki önemli bir sebep olan altyapı eksikliklerinin olması dolayısıyla yol değişkeni ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu sebeplerle devletin vatandaşlarının değerli olduğu hissini vermesi ve ekonomik faaliyetleri etkilemesi dolayısıyla yol ve altyapı yatırımlarına özel bir önem vermesi gerekmektedir. Coğrafi anlamda Ortadoğu ülkelerine yakınlığın bölgelerde meydana gelen terör olayları üzerinde pozitif yönlü etkilerde bulunduğu ifade edilmiştir. Bu durum Ortadoğu coğrafyasının terör olaylarına etkide bulunduğu gerçeğiyle ele alındığında politika yapıcılara önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda coğrafya faktörünü doğru anlayarak terör olaylarına müdahalenin ve çoğu terör hareketinin daha ortaya çıkmadan önlenmesinin esas itibarıyla bölgesel işbirliklerine dayalı bir şekilde çözüme kavuşturulacağı bilinmeli ve bu yönde politikalar üretilmelidir.

Sonuç olarak ortaya konan bulgular kapsamında Türkiye’de yerel ekonomik kalkınmanın sağlanması veya ilerletilmesi bağlamında söz konusu dengesizliklere yol açan birçok faktörle birlikte terör faktörünün de göz ardı edilemeyecek önemli bir faktör olduğu açıktır. Bu minvalde ortaya konan terörün belirleyicilerinin politika yapıcılar tarafından önemli doneler olarak göz önüne alınmasının, yerel ekonomik kalkınma politikalarının etkinliklerinin artırılması bağlamında önemli olacağı düşünülmektedir. Ayrıca son söz olarak teröre neden olan bu faktörlerin göz önüne alınarak terörle etkin bir mücadelenin yürütülmesinde, siyasetçilere ve güvenlik politikacılarına da yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abadie, A. ve Gardezabal, J. (2003). "The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country", *The American Economic Review*, 93(1), 113-132.
- Abdurrahmanlı, E. (2019). "Asala Terör Örgütü Nasıl Ortaya Çıktı ve Terör Faaliyetlerinin Amacı". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 60-73.
- Abdurrahmanlı, E. (2019b). "Küreselleşme Olgusuyla Birlikte Büyüyen Terörizm". *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 95-117.
- Abadie, A. (2006). "Poverty, Political Freedom, and the Roots of Terrorism", *The Economics of National Security*, 96(2), 50-56.
- Abrahams, D. (2003). "Local Economic Development in South Africa: A Useful Tool for Sustainable Development". *Urban Forum*, 14(2-3), 185-200.
- Abrahms, M. (2008). "What Terrorists Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy". *International Security*, 32(4), 78-105.
- Acar Ü.(2007). *Devlet Güvenliği İstihbarat ve Terörizm*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Acun, C., Keskin, B., ve Salaymeh, B.(2017). *El-Kaide'den HTŞ'ye: Nusra Cephesi*. Seta Yayınları.
- Ağırman, E., Özcan, M. ve Yılmaz, Ö. (2014). "Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Ampirik Bir Çalışma". *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8(2), 99-117.
- Akhmat, G., Zaman, K. ve Shukui, T. (2014). "Exploring The Root Causes of Terrorism in South Asia: Everybody Should be Concerned". *Qual Quant*, 48, 3065-3079.
- Ahmed, Z. S., Yousaf, F ve Zeb, K. (2018). "Socio-Economic and Political Determinants of Terrorism in Pakistan: University Students' Perceptions". *International Studies*, 55(2), 130-145.
- Akbulut, F. ve Beren, F. (2012). "Terörle Mücadelede Bütüncül Yaklaşımın Sosyal Politika Uygulamaları Bağlamından Algılanması: Süruç İlçesi Örneği". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 257-283.
- Akdoğan, Y.(2010). *İnsanı Yaşat ki Devlet Yaşasın (Demokratik Açılım Sürecinde Yaşananlar)*. Meydan Yayıncılık.

- Akın, U. ve Arslan, G. (2014).” İdeoloji ve Eğitim: Devlet-Eğitim İlişkisine Farklı Bir Bakış”. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 81-90.
- Akıncı, A. (2014). “Milliyetçilik Kuramları”. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 131-148.
- Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2015). “Bir Turizm Krizi Olarak Uluslararası Terörizm: Ülke Grupları İtibariyle Panel Veri Analizi”, *KOSBED*, 2015, 30, 51-76.
- Akıncı, M., Yüce Akıncı, G. ve Yılmaz, Ö. (2017). “Dramın Boyutlarının Ölçümü: Terörizmin Sosyo-Ekonomik Belirleyicilerinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Analizi, *Fiscaoeconomia*, 1(3), 68-107.
- Akyüz, K. ve Armstrong, T. (2011). “Understanding the Sociostructural Correlates of Terrorism in Turkey”. *International Criminal Justice Review*, 21(2), 134-155.
- Alagha, J. E. (2006). *The Shifts In Hizbullah’s Ideology Religious Ideology, Political Ideology and Political Program*. Amsterdam University Press.
- Alizade, R. (2015). “Ermeni Terör Faaliyetlerine Dair”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(5), 107-122.
- Alkan, N. (2000). *Psikolojik Harekât Terörizm ve Polis*. Ankara: EGM Basımevi.
- Alkan, N. (2002). *Gençlik ve Terörizm*. Ankara: TEMUH Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Altan, H., Ekinci, A. ve Peçe, M.A. (2013). “Ortadoğu’da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, 267-288.
- Altay, H. ve Celebioglu, F. (2015). “The Impacts of Political Terrorism on Gross Domestic Product in Eurasia: A Spatial Data Analysis”, *Eurasian Journal of Business and Economics*, 8(15), 21-37.
- Anselin, L. (2003). “Spatial Econometrics”. Baltagi, B. H. (Ed.). *A Companion to Theoretical Econometrics* içinde (pp. 310-330). USA: Blackwell Publishing.
- Arıkoğlu Ündücü, C. (2011). “Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki”. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-20.

- Arin, K. P., Ciferri, D., ve Spagnolo, N. (2008). "The Price of Terror: The Effects of Terrorism on Stock Market Returns and Volatility". *Economics Letters*, 101, 164-167.
- Atabek, N. (2003). "Propaganda ve Toplumsal Kontrol", *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(2), 4-12.
- Atay, M. (2008). "Türkiye’de Terörü Ortaya Çıkaran İç ve Dış Dinamikler, Stratejiler ve Taktikler". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8, 409-424.
- Avcı, E. (2019). "Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye’de Terörizm". *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29(19), 139-166.
- Aydemir, S. (2006), *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizm*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, E. (2018). "Terörle Mücadele Aracı Olarak Kamu Diplomasisi", *Ulakbilge*, 6(23), 509-524.
- Aydın, M.A. (2003). *Terör ve Hukuk, Türkiye’de Terörizm Dünü, Bugünü, Gelişimi ve Alınması Gereken Tedbirler*, Ankara 10-11 Mayıs 2000, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Aydın, N. (2004). *Terör, Terörizm ve Terörle Mücadelede Stratejik Yaklaşımlar*. *Polis Dergisi Terör Özel Sayısı-S.40*, Ankara: EGM Yayınları.
- Aydın, N. (2009). *Küresel terör ve terörizm*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Aykın, H. ve Sözmen, H. K. (2008). *Terörün Finansmanı ile Mücadele*. Mali Suçlar Araştırma Kurulu. Ankara.
- Aylar, M. (2017). "Hasan Sabbah ve Camiü’t-Tevarih, Tarih-i İsmailiyan’da Onun Döneminde Öldürülenler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 326-334.
- Azam, J. P. ve Thelen, V. (2008). "The Roles of Foreign Aid and Education in the War on Terror". *Public Choice*, 135(3), 375-397.
- Bagchi, A. ve Paul, J. A. (2018). "Youth Unemployment and Terrorism in the MENAP (Middle East, North Africa, Afghanistan, and Pakistan) Region". *Socio-Economic Planning Sciences*, 64, 9-20.

- Baharçiçek, A. (2000). "Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10), 11-27.
- Baker, D. A. (2014). "The Effects of Terrorism on the Travel and Tourism Industry," *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 2(1), 58-67.
- Bakker, R., Hill, D. W. ve Moore, W. H. (2016). "How Much Terror? Dissidents, Governments, Institutions, and the Cross-National Study of Terror Attacks". *Journal of Peace Research*, 53(5), 711-726.
- Bal, İ. (2003). *Liberal ve Gelişme Sürecindeki Demokratik Sistemlerde Terörizm Sorununa Çözüm Önerileri*. Türkiye’de Terörizm Dünü, Bugünü, Gelişimi ve Alınması Gereken Tedbirler, Ankara 10-11 Mayıs 2000, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bal, İ. (2006). *Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Usak Yayınları, Güvenlik Serisi:1, Ankara.
- Bal, İ. (2006). *Terörizm: Terör Nedir? Neden Terörist Olunur*. Siyasal Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bal, İ. ve Çufalı, M. (2006). *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*. Lalezar Kitabevi.
- Bal, İ. ve Özeren, S. (2010). *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*. Uşak Yayınları.
- Baltagi, B.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons, USA.
- Bandyopadhyay, S. ve Younas, J. (2011). "Poverty, Political Freedom, and The Roots of Terrorism in Developing Countries: An Empirical Assessment". *Economics Letters*, 112, 171–175.
- Basuchoudhary, A. ve Shughart W.F. (2010). "On Ethnic Conflict and the Origins of Transnational Terrorism", *Defence and Peace Economics*, 21(1), 65-87.
- Bayer, E. (2007). *Terörist Örgütlerde Örgütsel Öğrenme*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Benmelech, E. ve Berrebi, C.(2007). "Human Capital and the Productivity of Suicide Bombers". *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 223-238.

- Benmelech, E., Berrebi, C. ve Klor, E. F. (2010). *Economic Conditions and The Quality of Suicide Terrorism*. NBER Working Paper No. 16320.
- Berman, E., Callen, M., Felner, J.H. ve Shapiro, J.N. (2009). "Do Working Men Rebel? Insurgency and Unemployment in Iraq and The Philippines", *Journal of Conflict Resolution*, 55(4), 496-528.
- Berrebi, C., 2007. Evidence About the Link Between Education, Poverty and Terrorism Among Palestinians. *Peace Econ. Peace Sci. Public Policy*, 13(1), 1-65.
- Berrebi, C. ve Ostwald, J. (2011). "Earthquakes, Hurricanes, and Terrorism: Do Natural Disasters Incite Terror?". *Public Choice*, 149(3), 383-403.
- Bertram, L. (2016). "Terrorism, the Internet and the Social Media Advantage: Exploring How Terrorist Organizations Exploit Aspects of The Internet, Social Media and How These Same Platforms Could be Used To Counter-Violent Extremism", *Journal For Deradicalization*, No: 7, 225-252.
- Beşe, E. (2002). *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bila, F. (2004). *Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler, Hangi PKK?*, Ümit Yayıncılık.
- Bilgiç, M. S. (2014). "PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele". *Bilge Strateji*, 6(10), 85-114.
- Blomberg, S. B., Hess, G., ve Weerapana, A. (2004). "Economic Conditions And Terrorism". *European Journal of Political Economy*, 20, 463-478.
- Blomberg, S.B., Hess, G.D. ve Orphanides, A. (2004). "The Macroeconomic Consequences of Terrorism", *Journal of Monetary Economics*, 51, 1007-1032.
- Bloomberg, S.B. ve Hess, G.D. (2008). "From (No) Butter to Guns? Understanding the Economic Role in Transnational Terrorism" Terrorism, Economic Development, and Political Openness, Ed. Keefer, P. ve Loayza, N. Cambridge University Press.
- Blomberg, S. B. ve Rosendorff, B.P (2006). "A Gravity Model of Globalization, Democracy and Transnational Terrorism". USC CLEO Research Paper No: C06-6.
- Bodur, H. E. (2005). "Dini Motifli Terör Fenomeni ve İslam'ın Siyasal İstismarı". *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 65-88.

- Boström, M. (2012). "A Missing Pillar? Challenges in Theorizing and Practicing Social Sustainability: Introduction to the Special Issue". *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 8(1), 3-14.
- Bozan, F. (2016). "Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi". *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 2(1), 1-17.
- Bozkurt, A. (2014). "Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri". *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 599-627.
- Braithwaite, A. ve Li, Q. (2007). "Transnational Terrorism Hot Spots: Identification and Impact Evaluation", *Conflict Management and Peace Science*, 24(4), 281-296.
- Bravo, A. B. S. ve Dias, C. M. M. (2006). "An Empirical Analysis of Terrorism: Deprivation, Islamism And Geopolitical Factors". *Defence and Peace Economics*, 17(4), 329-341.
- Brockhoff, S., Krieger, T. ve Meierrieks, D. (2012). "Great Expectations and Hard Times The (Nontrivial) Impact of Education on Domestic Terrorism". *Cesifo Working Papers*, No:3817, 1-34.
- Brockhoff, S., Krieger, T. and Meierrieks, D. (2016). "Heterogeneous Terrorism: Determinants of Left-Wing and Nationalist-Separatist Terrorism in Western Europe", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 22(4), 393-402.
- Brodeur, A. (2018). "The Effect of Terrorism on Employment and Consumer Sentiment: Evidence from Successful and Failed Terror Attacks." *American Economic Journal: Applied Economics*, 10(4): 246-82.
- Brooks, C. (2008). "Introductory Econometrics for Finance", Cambridge University Press.
- Brugali, N., Buonanno, P. ve Gilli, M.(2018). *Political Regimes and the Determinants of Terrorism and Counter-terrorism*. Cefes-Dems Working Paper Series No: 384.
- Bryden, J. (2002). "Rural Development Indicators and Diversity in the European Union", <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.199.4439&rep=rep1&type=pdf>.

- Brynjar, L. ve Skjelberg, K. (2000). "Why Terrorism Occurs-A Survey of Theories and Hypotheses on the Causes of Terrorism", FFI/Rapport-2000/02769.
- Bueno de Mesquita, E. (2005). "The Quality of Terror", *American Journal of Political Science*, 49(3), 515-530.
- Bulut, E. ve Koca M. (2015) "İrlanda'da Terör", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 545-554.
- Burgoon, B. (2006). "On Welfare and Terror: Social Welfare Policies and Political-Economic Roots of Terrorism". *The Journal of Conflict Resolution*, 50(2), 176-203.
- Byman, D. (1998). "The Logic of Ethnic Terrorism". *Studies in Conflict and Terrorism*, 21(2), 149-169.
- Campos, N. F. ve Gassebner, M. (2009). *International Terrorism, Political Instability and the Escalation Effect*. IZA DP No: 4061.
- Cantenar, Ö. F. ve Tümlü, F. (2016). "PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıyatı Açısından Analizi". *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 1-22.
- Caruso, R. ve Schneider, F. (2011). "The Socio-Economic Determinants of Terrorism and Political Violence in Western Europe (1994–2007)", *European Journal of Political Economy*, 27(S1), 37-49.
- Caruso, R. ve Gavrilova, E. (2012). "Youth Unemployment, Terrorism and Political Violence, Evidence from the Israeli/Palestinian Conflict". *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 18(2), 1-34.
- Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara, Nabel Yayın Dağıtım A.Ş.
- Cengil, M. ve Aydın, A. R. (2014). "İŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 51-63.
- Chesney, M., Reshetar, G. ve Karaman, M. (2011). "The Impact of Terrorism on Financial Markets: An Empirical Study". *Journal of Banking & Finance*, 35, 253-267.

- Choi, S. W. (2010). "Fighting Terrorism through the Rule of Law", *The Journal of Conflict Resolution*, 54(6), 940-966.
- Choi, S. W. ve Luo S. (2013). "Economic Sanctions, Poverty, and International Terrorism: An Empirical Analysis". *International Interactions*, 39(2), 217-245.
- Choi, S. W. (2015). "Economic Growth and Terrorism: Domestic, International, and Suicide", *Oxford Economic Papers*, 67(1), 157-181.
- Choi, S. W. (2018). "Does Restrictive Immigration Policy Reduce Terrorism in Western Democracies?". *Perspectives on Terrorism*, 12(4), 14-25.
- Cirhinlioğlu, Z. (2004). *Terör ve Toplum*. Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Cirhinlioğlu, Z. ve Bulut, E. (2010). "Terör, Din ve Siyaset". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 301-322.
- Coccia, M. (2018). "The Relation Between Terrorism and High Population Growth". *Journal of Economics and Political Economy*, 5(1), 84-104.
- Collier, P. ve Hoeffler, A. (2004). "Greed and Grievance in Civil War", *Oxford Economic Papers*, 56, 563-595.
- Crelinsten, R. D. (2002). "Analysing Terrorism and Counter-terrorism: A Communication Model". *Terrorism and Political Violence*, 14(2), 77-122.
- Crenshaw, M. (1981). "The Causes of Terrorism". *Comparative Politics*, 13(4), 379-399.
- Cohan, J. A. (2002). "Formulation of a State's Response to Terrorism and State Sponsored Terrorism". *Pace International Law Review*, 14(1), 77-119.
- Cohen, R. (1994). "The State and Multyethnicity", *Cross-Cultural Research*, 28(4), 328-352.
- Cruz, E., D'alessio, S. J. ve Stolzenberg, L. (2018). "The Labor Market and Terrorism". *Studies in Conflict&Terrorism*, 2-15, 1-37.
- Çağlar, A. (1996). "Türkiye'deki Terör Örgütlerinin Yapısal Özellikleri". *Strateji Dergisi*, 9, 121-159.
- Çağlar, A. (1997). "Terör ve Örgütlenme". *Amme İdaresi Dergisi*, 30(3), 120-133.

- Çalışkan, G. ve Meçik, O. (2010). *Sosyal Sermayenin Oluşumunda ve Radikalleşmenin Önlenmesinde Eğitimin Rolü, Terörün Sosyal Psikolojisi*, M.Sever, H.Cinoğlu, O.Başıbüyük (Ed.), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Çelik, O.(2015). “Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(22), 99-122.
- Çelik, N. (2016). “İktisadi, Politik ve Mekânsal Dinamikleri Dâhilinde Küreselleşen Terörizm”. *Güvenlik Stratejileri*, 12(23), 163-204.
- Çelik, N. ve Karaçuka, M. (2017). “Terör Saldırılarının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri: Türkiye Özneline Ampirik Bir Analiz”, *Ege Akademik Bakış*, 17(3), 313-322.
- Çetin, B. N. (2014). "Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikalaşması". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 239-240.
- Çınar, B. (1997). *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*. Sam Yayınları, Ankara.
- Çınar, S. (2010). “OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29(2), 591-601.
- Çınar, S. (2011). “Gelir ve CO2 Emisyonu İlişkisi: Panel Birim Kök ve Eşbütünleşme Testi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No. 2, 71-83.
- Çınar, Y. (2019). “Terör Örgütlerinin Örgütsel Davranış Modelleri Bağlamında El Kaide Örneği”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 511-533.
- Çiftçi, M. E. ve Ayhan, B. (2018). “İŞİD, Propaganda ve İslamofobi”. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-32.
- Çitlioğlu, E. (2006). *Gri Tehdit Terörizm*. Ankara: Ümit Yayıncılık
- Çitlioğlu, E. ve Dedemen, F. (2014). “Terörizmi Anlamak”. *Güvenlik bilimleri Dergisi*, 3(2), 25-39.
- Danzell, O. E., Yeh, Y.Y. ve Pfannenstiel, M. (2019). “Determinants of Domestic Terrorism: An Examination of Ethnic Polarization and Economic Development”. *Terrorism and Political Violence*, 31(3), 536-558.

- Darıcı, B. (2007). “Yerel Kalkınma’da Küresel Yaklaşımlar ve Türkiye’nin Konumu”. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 215-221.
- Değer, K. (2017). “Olağanüstü Durum Haberciliğinin Atatürk Havalimanı Terör Eylemi Üzerinden İncelenmesi”. *TRT AKADEMİ*, 2(3), 100-115.
- Demirel, E. (2002). *Taliban, El Kaide, Laden ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Demirel, E. (2004). *Ölüm Arabaları*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S. ve Brown, C. (2011). “The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability”, *Sustainable Development*, 19(5), 289-300.
- Deniz, T. ve Karadağ, D. (2018). “Politik Çatışmaların ve Terörizmin Turizm Sektörüne Etkileri: 2010-2017 Türkiye Örneği”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 61-74.
- Devine, P. E. ve Rafalko, R. J. (1982). “On Terror”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 463, 39-53.
- Dilmaç, S. (1997). *Terörizm sorunu ve Türkiye*. Ankara: EGM Yayınevi.
- Dilmaç, S. (2011). *Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, K. C. (2016). “Küreselleşme ve Neo-Liberal Kuşaklar Çerçevesinde Devleti Konumlandırma Sorunsalı: “Minimal Devlet’ten Düzenleyici Devlet’e”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(13), 1795-1803.
- Doğan, E. ve Dönmez, B. M. (2016). “Türkiye’de Altmış Sekiz Kuşağı Dünya Algısının Popüler Müziğe yansımaları”. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 2(1), 45-75.
- Dönmezer, S. (1978). “Milletlerarası Tedhişçilik”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 44(1-4), 55-70.
- Drake, C. J. M., (1998), “The Role of Ideology in Terrorists' Target Selection”, *Terrorism and Political Violence*, 10(2), 53-85.

- Drakos, K. ve Gofas, A. (2006). "The Devil You Know but Are Afraid to Face: Underreporting Bias and Its Distorting Effects on the Study of Terrorism", *The Journal of Conflict Resolution*, 50(5), 714-735.
- Drakos, K. Ve Kutan, A.M. (2003). "Regional Effects of Terrorism on Tourism in Three Mediterranean Countries", *Journal of Conflict Resolution*, 47, 621-641.
- Drakos, K. ve Mueller, C. (2014). "On the Determinants of Terrorism Risk Concern in Europe". *Defence and Peace Economics*, 25(3), 291-310.
- Dreher, A. ve Gassebner, M. (2008). "Does Political Proximity to The U.S. Cause Terror?", *Economics Letters*, 99, 27-29.
- Dreher, A. ve Fischer J. A. V. (2010). "Government Decentralization as a Disincentive for Transnational Terror? An Empirical Analysis". *International Economic Review*, 51(4), 981-1002.
- Dreher, A., Krieger, T. ve Meierrieks, D. (2011). "Hit and (They Will) Run: The Impact of Terrorism on Migration", *Economics Letters*, 113, 42-46.
- Dreher, A., Gasebner, M., ve Schaudt, P. (2017). *The Effect of Migration on Terror – Made at Home or Imported from Abroad?*. CESifo Working Paper No. 6441.
- Dunne, J. P., Smith, R. P. ve Willenbockel, D. (2005). "Models of Military Expenditure and Growth: A Critical Review", *Defence and Peace Economics*, 16(6), 449-461.
- Eckstein, Z. ve Tsiddon, D. (2004). "Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel", *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 971-1002.
- Edward, C. ve Cotrane R. (1972). "Economic and Social Indicators of Rural Development From an Economic Viewpoint". *Southern Journal of Agricultural Economics*, 4(1), 229-245.
- Eldor, R. ve Melnick, R. (2004). "Financial Markets and Terrorism", *European Journal of Political Economy*, 20, 367-386.
- Elhan, N. (2019). *Hizbullah İran İlişkileri*. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM).
- Elitaş, L. ve Çeken H. (2016). "Terör Olaylarının Turizme Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(38), 347-360.

- Enders, W. ve Sandler, T. (1991). "Causality Between Transnational Terrorism and Tourism: The Case of Spain", *Terrorism*, 14, 49-58.
- Erdoğan, Ş. ve Deligöz, E. (2015). "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği". *Savunma Bilimler Dergisi*, 14(1), 5-37.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye'de Terör ve Şiddet*. Turhan Kitapevi
- Ergil, D. (1992). "Uluslararası Terörizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(3), 139-143.
- Erokhin, V., Heijman, W. ve Ivolga, A. (2014). "Sustainable Rural Development In Russia Through Diversification: The Case of The Stavropol Region". *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*, 3(1), 20-25.
- Estrada, M.A.R., Park, D., Kim, J.S. ve Khan, A. (2015). "The Economic Impact of Terrorism: A New Model and Its Application to Pakistan", *Journal of Policy Modeling*, 37, 1065-1080.
- Estrada, M. A. R., Park, D., Kim, J. S. ve Khan, A. (2015). "The Economic Impact of Terrorism: A New Model and Its Application to Pakistan". *Journal of Policy Modeling*, 37, 1065-1080.
- Evans, O. ve Kelikume, I. (2019). "The Impact of Poverty, Unemployment, Inequality, Corruption and Poor Governance on Niger Delta Militancy, Boko Haram Terrorism and Fulani Herdsmen Attacks in Nigeria", *International Journal of Management, Economics and Social Sciences*, 8(2), 58-80.
- Eyerman, J. (1998). "Terrorism and Democratic States: Soft Targets or Accessible Systems". *International Interactions*, 24(2), 151-170.
- Eczurra, R. ve Palacios, D. (2016). "Terrorism and Spatial Disparities: Does Interregional Inequality Matter?". *European Journal of Political Economy*, 42, 60-74.
- FATF, (2008). Terrorist Financing. FATF/OECD. Paris.
- Fearon, J.D. ve Laitin, D.D. (2003). "Ethnicity, Insurgency and Civil War", *The American Political Science Review*, 97(1), 75-90.

- Feldman, A. E. ve Perala, M. (2004). "Reassessing the Causes of Nongovernmental Terrorism in Latin America". *Latin American Politics and Society*, 46(2), 101-132.
- Fendoğlu, H.T. (ty). "*Uluslararası Belgelerde Terörizm*", Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, "Uluslararası Doğu ve Güneydoğu'da Huzur ve Güvenlik Sempozyumu (Terör, Etkileri ve Çözüm Önerileri)", 757-769. http://www.hasantahsinfendoglu.com/dokumanlar/makaleler/MEDYA_VE_TEROR.pdf.
- Feridun, M. ve Sezgin, S. (2008). "Regional Underdevelopment and Terrorism: The Case of South Eastern Turkey". *Defence and Peace Economics*, 19(3), 225-233.
- Fotheringham, A. S., Charlton, M. E. ve Brunson, C. (1997). Measuring Spatial Variations in Relationships with Geographically Weighted Regression. Fisher, M. M. ve Getis, A. (Eds.). *Recent Developments in Spatial Analysis* içinde (ss. 60-85). Berlin: Springer.
- Freytag, A., Krüger, J. J., Meierrieks, D. ve Schneider, F. (2011). "The Origins of Terrorism: Cross-Country Estimates of Socio-Economic Determinants of Terrorism". *European Journal of Political Economy*, 27, 5-16.
- Gabor, G. (2006). "Lucteritus: Reason versus the Terror of the Soul", The Reason of Terror. Philosophical Responses to Terrorism, Edited By Crimmins, K. and Vriese, H. D. Peeters, Leuven-Dudley, MA.
- Gaibullov, K. ve Sandler, T. (2011). "The Adverse Effect of Transnational and Domestic Terrorism on Growth in Africa", *Journal of Peace Research*, 48(3), 355-371.
- Gaibullov, K. (2015). "Terrorist Group Location Decision: An Empirical Investigation", Oxford Economic Papers, *Oxford University Press*, 67(1), 21-41.
- Gaibullov, K. ve Sandler, T. (2019). "Terrorism and Affinity of Nations". *Public Choice* 178, 329-347.
- Gambill, G. (2004). "Abu Musab Al-Zarqawi: A Biographical Sketch,". *Terrorism Monitor*, 2(24).

- Gassebner, M. ve Luechinger, S. (2011). "Lock, Stock, and Barrel: A Comprehensive Assessment of the Determinants of Terror", *Public Choice*, 149, 235-261.
- Giezen, S. A. (2016). "The Economic Determinants of Domestic Terrorism in the United States". *Student Research Submissions*, 45, University of Mary Washington Eagle Scholar.
- Ghatak, S. ve Gold, A. (2015). "Development, Discrimination, and Domestic Terrorism: Looking Beyond A Linear Relationship". *Conflict Management and Peace Science*, 1, 1-22.
- Ghatak, S. (2016). "Challenging the State: Effect of Minority Discrimination, Economic Globalization, and Political Openness on Domestic Terrorism". *International Interactions*, 42(1), 56-80.
- Gibbs, J. P. (1989). "Conceptualization of Terrorism", *American Sociological Review*, 54(3), 329-340.
- Goldstein, K. B. ve College, D. (2005). "Unemployment, Inequality and Terrorism: Another Look at the Relationship between Economics and Terrorism". *Undergraduate Economic Review*, 1(1), 1-21.
- Gökbunar, A. R. ve Uluşan M.R. (2010). *Terör Ekonomisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Gölbaşı, H. (2016). "Birbirinden Beslenen İki Kavram". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(31), 67-78.
- Gries, T. ve Meierrieks, D. (2013). "Do Banking Crises Cause Terrorism?". *Economics Letters*, 119, 321-324.
- Gurr, T.R. (1970). *Why Men Rebel*, Princeton University Press Princeton, New Jersey.
- Güre, P. D. ve Elveren, A. Y. (2014). "Does Income Inequality Derive the Separatist Terrorism in Turkey?". *Defence and Peace Economics*, 25(3), 311-327.
- Gürel, S. (2015). "Terör ve Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 15-27.
- Gürler, R. T. ve Özdemir, Ö. B. (2014). "El Kaide'den Post- Kaide'ye Dönüşüm: IŞİD". *Türkiye Ortadoğu Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 113-155.

- Hacıtahiroğlu, K. (2012). *Türkiye’de Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkisi*, Buhara Yayınları.
- Haldar, Tanushree (2013). “Understanding Terrorism from an Economic Perspective”, MPRA Paper No. 47152.
- Hamilton, L. C. ve Hamilton, J. D. (1983). “Dynamics of Terrorism”. *International Studies Quarterly*, 27(1), 39-54.
- Harrison, M. (2006). “An Economist Looks at Suicide Terrorism”, *World Economics*, 7(4), 1-15.
- Hausman, J.A. ve Taylor, W.E. (1981). “Panel Data and Unobservable Individual Effects”, *Econometrica*, 49(6), 1377-1398.
- Hazır, H. (2001), *Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Ankara, Nobel Yayınları
- Hazır, H. (2001). *Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Herbst, P. (2003). *Talking Terrorism A Dictionary of the Loaded of Politica Violence*. Greenwood Press, London.
- Hirschman, A. O. (1958). *The Strategy of Economic Development*, Yale University Press, USA.
- Hodge, I. ve Midmore, P. (2008). “Models of Rural Development and Approaches to Analysis Evaluation and Decision-Making”. *Economie Rurale*, 307, 23-38.
- Holbrook, D. (2015). “Al-Qaeda and The Rise of ISIS”. *Survival*, 57(2), 93-104.
- Holman, T. (2015). “Belgian and French Foreign Fighters in Iraq 2003-2005: A Comparative Case Study”. *Studies in Conflict&Terrorism*, 38(8), 603-621.
- Honaker, J. (2010). “Unemployment and Violence in Northern Ireland: A Missing Data Model for Ecological Inference”, Presented to QuaSSI, Penn State.
- Horgan, J. ve Taylor, M. (1999). “Playing the “Green Card”-Financing the Provisional IRA:Part1”, *Terrorism and Political Violence*, 11(2), 1-38.
- Hyland, F. P. (1991). *Armenian Terrorism: The Past, The Present, The Prospect*, Westview Press, ABD.

- Hyslop, D. and Morgan, T. (2014), "Measuring Terrorism with The Global Terrorism Index", *Understanding Terrorism (Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development, Vol. 22)*, Emerald Group Publishing Limited, 97-114.
- Judge, G. G. (1985). *The Theory and Practice of Econometrics*, (2nd Ed.), USA, Wiley.
- ILO (2010). *Gender Mainstreaming in Local Economic Development Strategies*, ILO Cataloguing in Publication Data, Printed in Switzerland.
- İsard, W. (1956). "Regional Science, The Concept of Region, and Regional Structure", *Regional Science*, 2(1), 13-26.
- İsmail, A. ve Amjad, S. (2014). "Determinants of Terrorism in Pakistan: An Empirical Investigation", *Economic Modeling*, 37, 320-331.
- İsmail, A. ve Amjad, S. (2014b). "Cointegration-Causality Analysis Between Terrorism and Key macroeconomic Indicators: Evidence From Pakistan". *International Journal of Social Economics*, 8, 664-682.
- Kanat, S. (2014). "Terörizmin Dünü Bugünü Yarını: Siyasal Gerçekçi Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 195-210.
- Kanat, S., Kodaman, T. ve İren, A. (2016). "İnsani Güvenlik ve Terörizmle Mücadele". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 567-588.
- Kao, C. (1999) "Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data", *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.
- Kaplan, M. ve Kalyoncu, H. (2011). "Measuring the Level of International Capital Mobility for MENA Countries", *Journal of Economic and Social Studies*, 1(1).
- Karaarslan, A. (2014). "İfade Özgürlüğü Bağlamında Terör Propagandasının Yasaklanması Sorunu". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 4, 311-349.
- Karabulut, U. ve Eryılmaz, E. (2016). "PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri(1991-2003)". *Belgi*, 11, 17-40.

- Karagöz, A. (2008). “Terörizmin Etkilerinin Damla Teorisi Açısından Değerlendirilmesi”, *Polis Dergisi*, EGM Yayın Katolog No:446, 54-55, Ankara.
- Karakoç, E. (2008). *Türk Basınında Ermeni Terörü (1973–1984)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karatay, Ö. ve Kapusızoğlu, M. (2011). “Mali ve Ekonomik Suçların Terörün Finansmanı Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 3(1), 115-121.
- Kartal, A. B. (2018). “Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAESH ve YPG Örneği”. *Güvenlik Stratejileri*, 14(27), 40-77.
- Kaya, V. ve Yılmaz, Ö. (2006), “Bölgesel Enflasyon Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi ve Panel Veri Analizleri”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 21(247), 62-78.
- Kaya E. E. (2015). “Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Irk ve Irkçılık (1923-1938)”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2(3), 21-61.
- Kazan, H. (2016). “Terör-Medya İlişkisi ve Medyada Terör Haberciliği”. *Güvenlik Stratejileri*, 12(24), 109-146.
- Kelly, M. (2000). “Inequality and Crime”. *The Review of Economics and Statistics*, 82(4), 530-539.
- Khan, H. (2012). *Determinants of Terrorism in Pakistan: A Time Series Analysis*. Master Thesis.
- Kılıç, Z. (2007). *Küreselleşme ile İvme Kazanan Uluslararası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kırık, A. M., Öztürk, F. E., Saltık, R. ve Orujova, A. (2018). “Bir Tutum ve Davranış Biçimi Olarak Irkçılığın Pekiştirilmesinde Reklamcılığın Rolü”, *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4, 15-22.
- Kıroğlu, G. (2006). *Şiddet, Terör ve Toplum, Terör, Şiddet ve Toplum*. Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüsoğlu, Bağlam Yayıncılık, İstanbul,

- Kışlalı, A.T. (1998). *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. 4.b, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kızmaz, Z. (2006). “Suçun Önemli Belirleyenleri Olarak İktisadi Etkenler: İşsizlik ve Suç İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 8(1), 279-304.
- Kis-Katos, K., Liebert, H. ve Schulze, G. G. (2011). “On the Origin of Domestic and International Terrorism”. *European Journal of Political Economy*, 27, 17-36.
- Kis-Katos, K., Liebert, H. ve Schulze, G. G. (2014). “ On the Heterogeneity of Terror ”. *European Economic Review*, 68, 116-136.
- Klitgaard, P. K., Justesen, M. K. ve Klemmensen, R. (2006). “The Political Economy of Freedom, Democracy and Transnational Terrorism”. *Public Choice*, 128, 289-315.
- Koch, M.K. ve Cranmer, S. (2007). “Testing The “Dick Cheney” Hypothesis: Do Governments of The Left Attract More Terrorism than Governments of the Right?”, *Conflict Management and Peace Science*, 24, 311-326.
- Krieger, T., ve Meirrieks, D. (2010). “Does İncome İnequality Lead to Terrorism?”, *SSRN Electronic Journal*, 1-29.
- Krieger, T. ve Meierrieks, D. (2010b). “Terrorism in the Worlds of Welfare Capitalism ”. *The Journal of Conflict Resolution*, 54(6), 902-939.
- Krieger, T. ve Meierrieks, D. (2011). “What Causes Terörism?”. *Public Choice*, 47(1), 3-27.
- Krieger, T. ve Meierrieks, D. (2016). *Does Income Inequality Lead to Terrorism?*, Cesifo Working Paper No. 5821.
- Krieger, M. ve Meierrieks, D. (2019). “Income İnequality, Redistribution and Domestic Terrorism”. *World Development*, 116, 125-136.
- Krueger, A.B. (2008). “What Makes a Homegrown Terrorist? Human Capital and Participation in Domestic Islamic Terrorist Groups in the U.S.A.”, *Economics Letters*, 101, 293-296.
- Krueger, A. B. and Maleckova, J. (2003). “Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection?”, *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 119-144.

- Krueger, A.B. ve Laitin, D.D. (2007). “Kto Kogo?: A Cross-Country Study of the Origins and Targets of Terrorism. In P. Keefer & N. Loayza (Eds.), *Terrorism, Economic Development, and Political Openness* (pp. 148-173). Cambridge: Cambridge University Press.
- Krugman, P. (1991). “Increasing Returns and Economic Geography”. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-499.
- Kuloğlu, A. (2011). “El Kaide Lideri Bin Ladin Operasyonu ve Sonuçları”. *Ortadoğu Analiz*, 3(30), 74-81.
- Kurrild-Klitgaard, P., Justesen, M.K. ve Klemmensen, R. (2006). “The Political Economy of Freedom, Democracy and Transnational Terrorism”, *Public Choice*, 128, 289-315.
- Kurt, M. (2009). *1980 Sonrası T.C. Hükümetlerinin Programlarında İç Güvenlik ve Terörün Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi, Ankara.
- Kuyaksil, A. (2004). “Türkiye’de Terör ve Terörün Kaynakları”. *Polis Dergisi*, 40, 89-108.
- Kuyaksil, A. (2014). “Terör Örgütlerinin İdeoloji Unsuru Olarak Kullandığı Bazı Dini Kavramlar”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 1, 79-114.
- Lai, B., 2007. “Draining the Swamp: An Empirical Examination of the Production of International Terrorism, 1968-1998”, *Confl. Manag. Peace Sci.* 24(4), 297-310.
- Laqueur, W. (2003). *No End to War, Terrorism in the Twenty-first Century*, London: Continuum Press.
- Lee, C. C. (2005). “Energy Consumption and GDP in Developing Countries: A Cointegrated Panel Analysis”, *Energy Economics*, 27(3), 415-427.
- Li, Q. ve Schaub, D. (2004). “Economic Globalization and Transnational Terrorism”. *Journal of Conflict Resolution*, 48(2), 230-258.
- Li, Q. (2005). “Does Democracy Promote or Reduce Transnational Terrorist Incidents”, *The Journal of Conflict Resolution*, 49(2), 278-297.
- Llorca-Vivero, R. (2008). “Terrorism and International Tourism: New Evidence”, *Defence and Peace Economics*, 19(2), 169-188.

- Llusa, F. ve Tavares, J. (2007). "The Economics of Terrorism: A Synopsis". *The Economics of Peace and Security Journal*, 2(1), 62-70.
- Lugovskyy, J. C. (2014). "The Economic Determinants of Terrorism". *International Journal of Business World*, 9(1), 31-42.
- Macit, R. (2017). "Uyuşturucu Satıcıları: Damgalanmışların Suç ve Ceza Anlayışı". *Sosyoloji Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 173-199.
- Mahan, S. ve Griset, P.L. (2013). *Terrorism in Perspective*. Third Edition, SAGE Publications.
- Manion, A. M (2003). *The Environmental Impact of War & Terrorism*. Geographical Paper No 169.
- Mango, A. (2005). *Türkiye'nin Terörle Savaşı*. Çev: Orhan Azizoğlu, Doğan Kitap, İstanbul.
- Medd, R. ve Goldstein, F. (1997), "International Terrorism on The Eve of A New Millennium". *Studies in Conflict & Terrorism*, 20(3), 281-316.
- Meierrieks, D. ve Gries, T. (2012). "Economic Performance and Terrorist Activity in Latin America". *Defence and Peace Economics*, 23(5), 447-470.
- Mehmood, S. (2014). "Terrorism and the Macroeconomy: Evidence from Pakistan", *Defence and Peace Economics*, 25(5), 509-534.
- Mercan, F. (2006). *Savaşçının Dönüşü*, Doğan Kitap.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. The Free Press.
- Mızrak, G.(2017). *Aldatılan Kimlik İsyanı Ermeniler*. Başak Matbaa, Ankara.
- Micheal, S. (2007). "Terrorism a Socio-Economic and Political Phenomenonwith Special Reference to Pakistan", *Journal of Management and Social Sciences*, 3(1), 35-46.
- Midlarsky, M. I., Crenshaw, M. ve Yoshida, F. (1980). "Why Violence Spreads: The Contagion of International Terrorism". *International Studies Quarterly*, 24(2), 262-298.

- Mirza, D. ve Verdier, T. (20089). "International Trade, Security and Transnational Terrorism: Theory and A Survey of Empirics". *Journal of Comparative Economics*, 36, 179–194.
- Moghaddam, F. M. (2005). "The Staircase to Terrorism". *American Psychologist*, 60(2), 161-169.
- Mushtaq, A. ve Zaman, K. (2014). "The Relationship Between Political Instability, Terrorism and Tourism in SAARC Region", *Journal of Economic Info*, 1(1), 23-40.
- Mutlu, Ç. ve Akbaş, Z. (2016). "11 Eylül Saldırıları Üzerinden Uluslararası Terörün Turizme Etkisi: Türkiye Örneği". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 1-14.
- Myrdal, G. (1971). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, Harper & Row Publishing, New York.
- Nagy, H., Toth, T. ve Olah, I. (2012). "The Role of Local Markets in the Sustainable Economic Development of Hungarian Rural Areas". *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*, 1(1), 27-31.
- Nasır, M., Alı, A. ve Rehman, F. U. (2011). "Determinants of Terrorism: A Panel Data Analysis of Selected South Asian Countries". *The Singapore Economic Review*, 56(2), 175-187.
- Navarro, M. S. ve Cabello, M. V. (2018). "The Socioeconomic Determinants of Terrorism: A Bayesian Model Averaging Approach". *Defence and Peace Economics*, 2-20.
- Neumayer, E. ve Plümper, T. (2009). "International Terrorism and the Clash of Civilizations", *British Journal of Political Science*, 39(4), 711-734.
- Newman, E. (2006). "Exploring the "Root Causes" of Terrorism". *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(8), 749-772.
- Nitsch, V. ve Schumacher, D. (2004). "Terrorism and International Trade: An empirical Investigation". *European Journal of Political Economy*, 20, 423-433.

- Nurunnabi, M. ve Sghaier, A. (2018). "Socioeconomic Determinants of Terrorism". *Digest of Middle East Studies*, 27(2), 278-302.
- OECD (2002). *Foreign Direct Investment for Development Maximising Benefits, Minimising Costs Overview*, OECD Papers.
- Okafar, G. ve Piesse, J. (2018). "Empirical Investigation into the Determinants of Terrorism: Evidence from Fragile States", *Defence and Peace Economics*, 29(6), 697-711.
- Olejniczak, J. (2012). "The Development Level of Rural Municipalities in Lower Silesian Voivodeship in View of Their Income Structure". *XV. Mezinárodní Kolokvium O Regionálních Vědách*, 20(22), 100-111.
- Olson, M. (1963). "Rapid Growth as a Destabilizing Force". *The Journal of Economic History*, 23(4), 529-552.
- Ozankaya, Ö. (1980). "Türkiye'de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yolları". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34 (1), 51-61.
- Oyefusi, A. (2010). "Oil, Youths, and Civil Unrest in Nigeria's Delta The Role of Schooling, Educational Attainments, Earnings, and Unemployment", *Conflict Manegement and Peace Science*, 27(4), 326-346.
- Öcal, N. ve Yıldırım, J. (2010). "Regional Effects of Terrorism on Economic Growth in Turkey: A Geographically Weighted Regression Approach". *Journal of Peace Research*. 47(4), 477-489.
- Örgün, F. (2001). *Küresel Terör*. Okumuş Adam Yayınevi, İstanbul.
- Özer, A. (2007). "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2), 2-23.
- Özeren, S., Sözer, M. A. ve Demirci, S. (2010). *Terör Örgütlerinde Militan Kimlik Profili: Türkiye'de Hizbullah Örneği, Terörün Sosyal Psikolojisi*, (Ed): M. Sever, H. Cinoğlu, O. Başbüyük, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Özeren, S., Sözer, M.A. ve Başbüyük, O. (2012). "Bireylerin Terör Örgütüne Katılmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Alan Çalışması: PKK/KCK Örneği". *International Journal of Security and Terrorism*, 3(2), 57-83.

- Özocak, Ö. (2015). *Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası*. Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Öztürk, S. ve Çelik, K. (2009). “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2), 89-111.
- Paksoy, H. M. ve Özbezek, B. D.(2013).” Örgütsel Değişimde Beşeri Sermayenin Rolü”. *Akademik Bakış*, 6(12), 293-331.
- Pazarlıoğlu, M.V. ve Gürler, Ö.K. (2007). “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(508), 35-43.
- Perroux, F. (1950). “Economic Space: Theory and Applications”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol: 64, 89-104.
- Paul, J.A ve Bagchi (2018). “Does Terrorism Increase After a Natural Disaster? An Analysis Based upon Property Damage”, *Defence and Peace Economics*, 29(4), 407-439.
- Paelinck, J., and Klaassen, L. (1979). *Spatial Econometrics*. Farnborough: Saxon House.
- Pedroni, P. (1999). “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 653-670.
- Perry, C. S. (1984). “Economic Activity and Social Indicators: A Rural-Urban Discontinuum, *The American Journal of Economics and Sociology*, 43(1), 61-74.
- Piazza, J. A. (2006). “Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic Development, and Social Cleavages”, *Terrorism and Political Violence*, 18(1), 159-177.
- Piazza, J.A. (2008). “A Supply-Side View of Suicide Terrorism: A Cross-National Study”, *The Journal of Politics*, 70(1), 28-39.
- Piazza, A.J. (2011). “Poverty, Minority Economic Discrimination, and Domestic Terrorism”, *Journal of Peace Research*, 48, 339-353.
- Piazza, J. A. (2017). “Repression and Terrorism: A Cross-National Empirical Analysis of Types of Repression and Domestic Terrorism”. *Terrorism and Political Violence*, 29(1), 102-118.

- Plümper, T. ve Neumayer, E. (2010). "The Friend of my Enemy is my Enemy. International Alliances and International Terrorism", *European Journal of Political Research*, 49(1), 75-96.
- Post, J. M. (2005). *Addressing the Causes of Terrorism*. Club de Madrid, İspanya.
- Primoratz, I. (1990). "What Is Terrorism?". *Journal of Applied Philosophy*, 7(2), 129-138.
- Radic, M. N., Dragicevic, D. ve Stosek, M. B. (2018). "The Tourism- Led Terrorism Hypothesis- Evidence from Italy, Spain, UK, Germany and Turkey". *Journal of International Studies*, 11(2), 236-249.
- Radu, M. (2001). "The Rise and Fall of the PKK". *Orbis*, 45(1), 47-63.
- Rapoport, D.C. (2002). "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", *Anthropoetics*, 8(1).
- Ravallion, M. (2001). "Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond Averages". *World Development*, 29(11), 1803-1815.
- Rehman, F.U. (2015). "The Spatial Analysis of Terrorism in Pakistan", *Asian Journal of Law and Economics*, 6(2), 125-165.
- Richardson, C. (2011). "Relative Deprivation Theory in Terrorism: A Study of Higher Education and Unemployment as Predictors of Terrorism", <https://pdfs.semanticscholar.org/8cde/665bbd27872a4a920b08e9f2774a5cd87d12.pdf>.
- Rodriguez-Pose, A. (2001). *The Role of The ILO in Implementing Local Economic Development Strategies in A Globalized World*, İLO Publications, Policy Paper.
- Rostow, W. W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, New York.
- Roth, M. P. ve Sever, M.(2007). "The Kurdish Workers Party (PKK) as Criminal Syndicate: Funding Terrorism Through Organized Crime, a Case Study". *Studies in Conflict & Terrorism*, 30(10), 901-920.
- Rugman, A. (2001). "The Myth of Global Strategy". *International Marketing Review*, 18(6), 583-588.

- Saha, S. ve Yap, G. (2013). "The Moderation Effects of Political Instability and Terrorism on Tourism Development: A Cross-Country Panel Analysis", *Journal of Travel Research*, x-x, 1-13.
- Salman, A. (2016). "Green Houses for Terrorism: Measuring The Impact of Gender Equality Attitudes and Outcomes as Deterrents of Terrorism", *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 39(4), 281-306.
- Salvatore, D. (2007). "Growth, International Inequalities, and Poverty in a Globalizing World", *Journal of Policy Modeling*, 29, 635-641.
- Sambanis, N. (2008). *Terrorism and Civil War.* " In *Terrorism, Economic Development, and Political Openness*, Ed. Philip Keefer and Norman Loayza. New York: Cambridge.
- Sandler, T. ve Enders, W. (2003), "*Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview*", School of International Relations University of Southern California Von Kleinsmid Center 330 Los Angeles, CA 90089-0043, USA.
- Sanso-Navarro, M. and Vera-Cabello, M. (2018). "The Socio-Economic Determinants of Terrorism: A Bayesian Model Averaging Approach", *SSRN Working Paper*, No. 3192379.
- Saran, M. ve Bitirim S. (2010)." Terörle Mücadelede Sosyal Pazarlama ve İletişim Stratejileri ". *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1(2), 88-105.
- Sarı, B. ve Tinas, M. (2018). *İnsanlığa ve Demokrasiye Terör Tehdidi: Pkk Örneği*, Polis Akademisi Yayınları: 57.
- Savun, B. ve Phillips, B. J. (2009). "Democracy, Foreign Policy, and Terrorism". *The Journal of Conflict Resolution*, 53(6), 878-904.
- Schmid, A.P. (1993), *The Response Problem as a Definition Problem, Western Responses to Terrorism*, (Ed.) by. Alex P. SCHMID & Ronald D. CRELINSTEN, London: Frank Cass & Company Ltd.
- Schneider, F., Brück, T. ve Meierrieks, D. (2010). "The Economics of Terrorism and Counter-Terrorism: A Survey (Part I)", *Cesifo Working Paper* No. 3011.

- Schock, K. (1996). The Impact of Politicle Opportunities on The Releationship Between Economic Inequality and Violent Political Conflict, A Conjunctural Model Of Political Conflict, *Journal of Conflict Resolution*, Ohio: Sage Publications.
- Seacor, J. E. (1994). "Environmental Terrorism: Lessons from the Oil Fires of Kuwait". *American University International Law Review*, 10(1), 481-523.
- Selvi, H. (2011)." Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım; Osmanlı devletinde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları". *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 2(1), 40-42.
- Sever, M., Cinoğlu, H. ve Başbüyük, O. (2010). *Terörün Sosyal Psikolojisi*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Sevinç, H. (2014). "The Role of Universities in Local Economic Development: A Case of TRA2 Region In Turkey". *Research Journal of Business and Management*, 1(4), 448-459.
- Sevinç, H. and Akıncı, M. (2017), "Get Up, Stand Up and Do Not Give Up the Fight: Making a Terrorist Homo Socio-Economicus", MORADY, F., KAPUCU, H. and YALÇINKAYA, Ö. (Eds.), *Development & Growth: Economic Impacts of Globalization* (Global Studies Vol. 3) içinde (pp. 183-202), London: IJOPEC Publication.
- Shahbaz, M. (2013). "Linkages between Inflation, Economic Growth and Terrorism in Pakistan". *Economic Modelling*, 32, 496-506.
- Sheikh, M. R., Akhtar, M. H., Abbas, A. ve Mushtaq, M. I. (2017). "Military Spending, Inequality and Economic Growth: Evidence From Pakistan". *Pakistan Economic and Social Review*, 55(2), 491-509.
- Sousa, J. D., Mirza, D. ve Verdier, T.(2009). "Trade and the Spillovers of Transnational Terrorism". *Swiss Society of Economics and Statistics*,145(4), 453-461.
- Srinivasan, T. N. (2000). "The Washington Consensus a Decade Later: Ideology and the Art and Science of Policy Advice". *The World Bank Research Observer*, 15(2), 265-270.
- Stern, J. (2003). *Terror in the Name of God Why Religious Militants Kill*, Perfect Bound.

- Sun, H. and Parikh, A. (2001). "Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China", *Regional Studies*, 35(3), 187-196.
- Sütalan, Z. (2011). *A Terrorism Overview: History and Causes. Defence Against Terrorism*, IOS Press, Amsterdam, Hollanda.
- Syed, S.H., Saeed, L. ve Martin, R.P. (2015). "Causes and Incentives for Terrorism in Pakistan, *Journal of Applied Security Research*, 10(2), 181-206,
- Şahin, F.N. (1999). "Dış Politik Etkenler Açısından Türkiye’de Terör Olayı". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 79-102.
- Şahinalp, M.S. ve Günal, V. (2016). "Türkiye’ de Şehirleşme Hareketleri Üzerinde Terör Olaylarının Etkisi", *Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, 4(37), 30-42.
- Şenol, D., Erdem, S. ve Erdem, E. (2016). "İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 277-292.
- Şimşir, B.(2005). *Ermeni Meselesi (1774–2005)*. 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tahir, M. (2018). "Terrorism and its Determinants: Panel Data Evidence from 94 Countries", *Applied Research in Quality of Life*, 1-16.
- Tanilli, S. (1990). *Dünyayı Değiştiren On Yıl, Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)*. Ankara: Say Yayınları.
- Tankovic, Z. ve Zlatar, J. (2014). "Sustainable Development in Island Communities: The Case Study of Postira". *Europ. Country*, 3, 254-269.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*, 7. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Tataroğlu, M. (2004). "Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8), 215-228.
- Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. USAK Yayınları.
- Taşdemir, E. (2017). "Sosyal Medyada Terör Propagandası: Deaş Örneği". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(2), 726-752.
- Tavares, J. (2004). "The Open Society Assesses Its Enemies: Shocks, Disasters and Terrorist Attacks", *Journal of Monetary Economics*, 51, 1039-1070.

- Taylor, L. (1970). "Books and Periodicals, (Reviews)". *The British Journal of Criminology*, 10(3), 288-291.
- Teranda, T. J. ve Clement, A. C. (2014). "The Relationship between Unemployment, Inflation and Crime: An Application of Cointegration and Causality Analysis in Nigeria". *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(4), 131-137.
- Thachuk, K. (2006). "Terörizme Destek Veren Kaynaklarla Mücadele". *Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Thompson, A. (2011). "Terrorism and Tourism in Developed Versus Developing Countries", *Tourism Economics*, 17(3), 693-700.
- Tilly, C. (2004). "Terror, Terrorism, Terrorists". *Sociological Theory*, 22(1), 5-13.
- Topal, A. H. (2005). *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*. Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Tozlu, M. (2016). "Terörizm Bağlamında Hizbullah". *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 8(1), 39-49.
- Tunçsiper, B. ve Yılmaz, G. (2009). "Yerel Ekonomik Kalkınma Sürecine Turizm Sektörünün Etkisi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 53-63.
- Türkiye Barolar Birliği, (2006). *Türkiye ve Terörizm Rapor*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Ullah, A., Qingxiang, Y. ve Ali, Z. (2018). "Terrorism in India as a Determinant of Terrorism in Pakistan", *Asian Criminology*, 13, 57-77.
- Urdal, H. (2006). "A Clash of Generations? Youth Bulges and Political Violence", *International Studies Quarterly*, 50(3), 607-629.
- Urhal, Ö. (2008). *Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat ve Örgütlü Suçlar*. Adalet Yayınevi.
- USAK (2010), *Terörün Ekonomik Maliyeti: Diyarbakır Olayları Örneği*, USAK Raporları, No: 10-01.
- UN (2004), *Globalization and the State: Challenges for Economic Growth and Human Development*, United Nations Department of Economic and Social Affairs Division for Public Administration and Development Management, New York.

- Uyar, T. (2008). *Terörle Mali ve Hukuki Mücadele*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Qualter, T. H. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi. (Çev: Ünsal Oksay), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 255-307.
- Quan, J. ve Nelson, V. (2005). "Territory And Rural Development: Concepts, Methods And Approaches". *Naturel Resource Institute*, 1-58.
- Van-Boekel, G. ve Van-Logtestijn, M. (2004), *Applying The Comprehensive LED Approach The Case of Mozambique*, Cooperative Branch International Labour Office.
- Vavrecka, V. (2014). "Entrepreneurship, Marketing and Cultural Tourism". *Forum Scientiae Oeconomia*, 2(1), 107-120.
- Waldron, J. (2004). " Terrorism and the Uses of Terror". *The Journal of Ethics*, 8(1), 5-35.
- Waldrop, J. E. (1972). "Discussion: Economic and Social Indicators of Rural Development From an Economic Viewpoint". *Southern Journal Of Agricultural Economics*, 247-249.
- Walsh, J. I. Ve Piazza, J.A. (2010). "Why Respecting Physical Integrity Rights Reduces Terrorism", *Comparative Political Studies*, 43(5) 551–577.
- Weimann, G. (2004). "How Modern Terrorism Uses the Internet". Washington DC: *United States Institute of Peace*, Special Report, 1-12.
- Wilkinson, P. (2002). *Terör ve Terörizm*. Hazırlayan: Cemal Güzel, Silinen Yüzler Karsısında Terör, İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Wooldridge, J. M. (2009). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, (4th Ed.), USA, Cengage Learning.
- World Bank (2006). *Local Economic Development: A Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*, 33769, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh; The World Bank, Washington, D.C.
- Yavuz, G. (2007). "Washington Uzlaşması'ndan Postwashington Uzlaşması'na: Kalkınma Gündeminin Biçimlenişinde "Yeni Kurumcu İktisat" Etkisi". *Ekonomik Yaklaşım*, 18(64), 23-44.

- Yeniçeri, Z. ve Dönmez, A. (2008). “Terörizm ve Terörist Algısı: Silahı Kimin Tuttuğu Ne Kadar Etkili?”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 103-105.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012). “Panel Veri Ekonometrisi”, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012). “İleri Panel Veri Analizi”, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Yeşiltaş, M., Öztürk, İ. ve Türkmen, F. (2008). “Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 175-189.
- Yıldırım, J. ve Öcal, N. (2013). “Analysing the Determinants of Terrorism in Turkey Using Geographically Weighted Regression”. *Defence and Peace Economics*, 24(3), 195-209.
- Yılmaz, A. F. (2006). *Dini Kaynaklı Terörün Sosyolojik Nedenleri ve El Kaide Örneği (Türkiye Örnekleme)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yonah, A. (1978). “Terrorism, The Media and The Police”, *Journal of International Affairs*, 32(1), 101-113.
- Yücebaş, Ö. (2011). *Suç Ekonomisi ve Terörün Finansmanı*, Turhan Kitabevi. Ankara.
- Zafer, H. (1999). *Ceza Hukukunda Terörizm*. Beta Basım, İstanbul.
- Zakaria, M., Jun, W. ve Ahmed, H. (2019). “Effect of Terrorism on Economic Growth in Pakistan: An Empirical Analysis”. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 1794-1812.
- Zelekha, Y. ve Efrat, O. B. (2011). “Crime, Terror and Corruption and Their Effect on Private Investment in Israel”. *Open Econ Rew*, 22, 635-648.
- <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/the-classification-of-countries-by-income.html>
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_at_regional_level
- <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFB13C239EE2D6723BE>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Demet EROĞLU SEVİNÇ
Doğum Yeri ve Tarihi	Van
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İktisat
Y. Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE İktisat
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Iğdır Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
İletişim	
E-Posta Adresi	demet-102@hotmail.com
Tarih	13.12.2019